Autonomie jednotlivce

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Komplexní inovace výuky práva pro moderní společnost
reg. č.: CZ.1.07/2.2.00/28.0080

Sborník je vydán v rámci projektu „Komplexní inovace výuky práva pro moderní společnost“ reg. č.: CZ.1.07/2.2.00/28.0080 financovaného z Evropského sociálního fondu a státního rozpočtu České republiky prostřednictvím Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost, Oblast podpory 2.2 – Vysokoškolské vzdělávání.

PRÁVO moderně

Autonomie jednotlivce

Sborník odborných příspěvků z mezinárodní konference
Olomoucké debaty mladých právníků 2014

Lucie Piechowiczová, Lucia Madleňáková (eds.)

Konferenci na téma

Autonomie jednotlivce

pořádala Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
pod záštitou děkanky prof. JUDr. Milany Hrušákové, CSc.

Právnická fakulta

Vzor citace:
PIECHOWICZOVÁ, L. MADLEŇÁKOVÁ, L., (eds.) *Autonomie jednotlivce.* Praha: Leges, 2014, 296 s.

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Autonomie jednotlivce (2014 : Olomouc, Česko)
Autonomie jednotlivce : sborník odborných příspěvků z mezinárodní konference Olomoucké debaty mladých právníků 2014 / Lucie Piechowiczová, Lucia Madleňáková (eds). -- Vyd. 1. -- Praha : Leges, 2014. -- 296 s. -- (Teoretik)
Část. slovenský text
ISBN 978-80-7502-059-8

316.662-021.464 * 347 * 342
- osobní autonomie
- soukromé právo
- veřejné právo
- sborníky konferencí

34 - Právo [16]

Vydalo Nakladatelství Leges, s. r. o., Lublaňská 4/61, Praha 2,
v roce 2014 jako svou 260. publikaci.
Edice Teoretik
Vydání první
Obálku navrhla Michaela Vydrová
Sazba a zlom Dr. Josef Ženka st.
Tisk PBtisk, s. r. o., Příbram

www.knihyleges.cz

© Lucie Piechowiczová, Lucia Madleňáková (eds.), 2014
ISBN 978-80-7502-059-8

Obsah

Editorial 9

ČÁST PRVNÍ
AUTONOMIE JEDNOTLIVCE
V SOUKROMÉM PRÁVU

Zásada autonómie vôle jednotlivca v súkromnom práve | *JUDr. Monika Pavlovová* 13

Omezení svéprávnosti člověka ve vztahu k „rozhodování“ o hospitalizaci | *JUDr. Bronislava Wittnerová, MSc.* 20

Ochrana osobnosti ve zdravotnických sporech | *Mgr. David Zahumenský* 27

Podpůrná opatření při narušení schopnosti zletilého právně jednat – posílení autonomie jednotlivce i riziko nedostatečné ochrany | *Mgr. Kateřina Cilečková* 33

Autonómia jednotlivca v kontexte dedičského práva v podmienkach SR | *Mgr. Mgr. Pavol Šmondrk* 40

Autonomie vůle v manželském majetkovém právu | *Mgr. Bc. Petra Konečná* 47

Postavenie jednotlivca v individuálnych pracovnoprávnych vzťahoch | *JUDr. Juraj Hamuľák, PhD.* 54

Autonomie jednotlivce versus ochrana zákazníka investičních služeb | *Mgr. Martin Hobza* 60

Judikatúra Súdneho dvora EÚ vo veciach nekalých podmienok v spotrebiteľských zmluvách a schopnosť jednotlivca ako spotrebiteľa čeliť nekalým podmienkam | *JUDr. Ing. Andrej Horský* 67

Autonómia konateľa spoločnosti s ručením obmedzeným | *JUDr. Matej Smalik* 74

ČÁST DRUHÁ
AUTONOMIE JEDNOTLIVCE
V TRESTNÍM PRÁVU

Dispozičné právo ako prejav autonómie poškodeného v trestnom konaní | *JUDr. Peter Múkera* 81

Zásada špeciality ako právo požadovanej osoby v konaní o európskom zatýkacom rozkaze | *Dr. et JUDr. Libor Klimek, PhD.* 88

Zákonné limity zásahu do autonómie jednotlivca pri odpočúvaní a zaznamenávaní telekomunikačnej prevádzky v podmienkach SR | *JUDr. Mgr. Jozef Pacalaj* 95

Možnosti ochrany života, zdraví a majetku jednotlivce v rámci nutné obrany | *Mgr. Jan Pinkava* 103

Pohľad na trest domáceho väzenia v Slovenskej republike | *JUDr. Miriam Hrušková* 109

Trest povinnej práce ako právne konformný zásah do ľudského práva jednotlivca | *JUDr. Martin Šátek* 115

ČÁST TŘETÍ
AUTONOMIE JEDNOTLIVCE
VE SPRÁVNÍM PRÁVU

Konanie jednotlivcov (fyzických osôb) v mene právnickej osoby v oblasti správnoprávnej a trestnej zodpovednosti | *JUDr. Zuzana Kiselyová* 123

Jednat, či nejednat v nutné obraně nebo krajní nouzi | *JUDr. Martin Škurek* 132

Práva a povinnosti príslušníka Policajného zboru | *JUDr. Mgr. Jozef Medelský, PhD.* 138

Právo na informačné sebaurčenie ako základný inštitút ochrany autonómie jednotlivca | *Mgr. Daniela Čičkánová* 147

Garancie práva na ochranu osobných údajov evidovaných v systéme Eurodac | *JUDr. Miriam Odlerová* 154

Role veřejného ochránce práv v řízení o žalobě proti rozhodnutí správního orgánu | *JUDr. Hana Vičarová Hefnerová* 161

Porušení práva na samosprávu na příkladu veřejnoprávní smlouvy dle § 3a zákona o obecní policii | *Mgr. Vojtěch Příkopa* 168

Omezení svéprávnosti z pohledu veřejného práva (procesní souvislosti) | *Mgr. Martina Küchlerová, Mgr. Aleš Mácha* 175

Autonómia jednotlivca a športové podujatia | *Mgr. Michal Mihálik* 181

ČÁST ČTVRTÁ
AUTONOMIE JEDNOTLIVCE V PRÁVU FINANČNÍM A DAŇOVÉM ČÁST ČTVRTÁ

Automómia jednotlivca v daňovo-právnych vzťahoch | *Mgr. Andrea Koroncziová* 189

CCCTB a autonomie členských států v harmonizaci přímých daní | *Mgr. Aneta Vondráčková* 198

Autonómia menovej politiky Národnej banky Slovenska pred a po vstupe Slovenska do eurozóny | *Mgr. Yana Daudrikh* 205

Uplatňování odpočtu daně z přidané hodnoty | *Mgr. Tomáš Sejkora* 210

Právní a ekonomické aspekty virtuální měny Bitcoin | *Mgr. Vít Kropjok* 219

ČÁST PÁTÁ
AUTONOMIE JEDNOTLIVCE V TEORII PRÁVA, V PRÁVU ÚSTAVNÍM A MEZINÁRODNÍM VČ. PRÁVA EVROPSKÉHO

Boj za autonómiu jednotlivca | *Mgr. Kristián Čechmánek* 229

Hľa človek! | *Mgr. et Mgr. Natália Ľalíková* 236

„Stare decisis“ aneb český soudce subsumpčním automatem? | *Mgr. Petr Ševčík* 242

Sloboda umeleckej tvorby | *JUDr. Vincent Danihel, JUDr. Veronika Skorková, PhD.* 252

Má právnická osoba nárok na základné práva a slobody? | *JUDr. Mgr. Zuzana Medelská Tkáčová* 259

Extremismus a autonomie jednotlivce | *Mgr. Lenka Staňková* 265

Obvyklé bydliště a obvyklý pobyt fyzické osoby ve vybrané judikatuře soudů | *Mgr. Lucia Valentová* 272

Právo byť zabudnutý | *Mgr. Jozef Andraško, Mgr. Martin Daňko* 282

Kulturní identita jako argument pro spolupráci v EU | *Mgr. Markéta Klusoňová* 291

Information About the Publication in English 295

Editorial

Vážení a milí čtenáři,

do rukou se Vám dostává sborník příspěvků z osmého ročníku konference Olomoucké debaty mladých právníků 2014. Letošním tématem debaty byla „Autonomie jednotlivce". Jak se ukázalo, s autonomií jednotlivce se nesetkáváme jen v právu soukromém, ale i v právu veřejném. Z jednotlivých příspěvků i následné diskuze vyvstala řada zajímavých právních problémů i způsobů jejich řešení, se kterými se můžete díky tomuto sborníku detailněji seznámit.

Za všechny jmenujme hned několik příspěvků věnujících se velmi aktuální problematice omezování svéprávnosti v novém občanském zákoníku, u kterých autoři neopomenuli ani procesní aspekty. Autonomii jednotlivce je věnována pozornost i v manželském majetkovém právu, dědickém právu a smluvním právu. Velmi diskutovaným tématem se také stal institut nutné obrany a krajní nouze, a to z pohledu trestního i správního práva.

Sborník rovněž demonstruje, že i ve finančním právu má jednotlivec svůj prostor pro svobodu. Ve sborníku naleznete též příspěvky věnující se autonomii jednotlivce v právu ústavním, evropském a mezinárodním.

Vzhledem k tomu, že příspěvky jednotlivých autorů jsou z velkého množství právních odvětví, rozčlenili jsme sborník do sekce soukromého práva, sekce veřejného práva, která se pro větší počet příspěvků dále dělí na trestní, správní, daňové právo, a do poslední samostatné sekce, v níž najdete příspěvky z oboru teorie práva, ústavního práva a mezinárodního práva včetně práva evropského.

Každý příspěvek prošel recenzním řízením a pro lepší orientaci čtenáře jsou příspěvky opatřeny anotací, klíčovými slovy, použitou literaturou a jsou jednotně strukturovány. Doufáme, že se Vám sborník bude líbit a že Vás přiměje zúčastnit se diskuse na dalším ročníku Olomouckých debat mladých právníků v roce 2015.

Editorky

Část první

Autonomie jednotlivce v soukromém právu

Zásada autonómie vôle jednotlivca v súkromnom práve

The principle of autonomous will of the individual in private law

JUDr. Monika Pavlovová

Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva Bratislava

Kľúčové slová: autonómia vôle, zásada, sloboda

Resumé: Cieľom tohto príspevku je priblížiť zásadu autonómie vôle jednotlivca v súkromnom práve s prihliadnutím na právo občianske. Príspevok obsahuje aj príklady na zákonné obmedzenia autonómie vôle. Záverečná kapitola je venovaná stručnému porovnaniu uplatnenia autonómie vôle v českom a slovenskom Občianskom zákonníku.

Key words: autonomy of will, principle, freedom

Resume: The purpose of contribution is to characterize the principle of the autonomous will of individual in private law with regard to civil law. The contribution also contains examples of lawful restrictions on the autonomous will. The final chapter is devoted to a brief comparison of the application of autonomous will in the Czech and Slovak Civil Code.

Úvod

Immanuel Kant pokladal autonómiu za slobodnú vôľu a samotnú autonómiu vôle za vnútornú slobodu, nakoľko podľa jeho názoru je samotná osoba človeka podriadená zákonom, ktorých tvorcom je ona sama, a tým sa stáva svojím vlastným zákonodarcom.[1] Súčasný moderný systém života ľudí je založený vo veľkej miere na zmluvnom princípe, nevynímajúc uplatňovanie vlastníckej slobody, slobody tvorby a možnosti osobného rastu, či testovacej slobody. Základnou črtou, ktorá spája menované aspekty je najmä uplatňovanie autonómie vôle, samozrejme nevynímajúc uplatnenie ostatných nosných zásad súkromného práva. Cieľom príspevku je poskytnúť ucelený pohľad na autonómiu vôle jednotlivca v súkromnom práve, špecificky so zameraním na občianske právo.

1. Zásada autonómie vôle

Autonómia vôle je považovaná za jeden zo základných pilierov súkromného práva, spoločne so zásadou rovnosti účastníkov. Zásada autonómie vôle napríklad vyjadruje, že je na vôli a teda na uvážení, iniciatíve a rozhodnutí samotného účastníka, či práve

[1] HURDÍK, Jan. Pojem osoba a geneze jeho obsahu jako základ konstrukce osob v právním smyslu. IN *Časopis pro právní vědu a prax*i, Brno: Masarykova univerzita. Právnická fakulta, 2000, roč. 8, č. 3, s. 310–311.

v súlade so všeobecným príslovím, „čo nie je výslovne zákonom zakázané, je dovolené“, vezme na seba nejakú povinnosť, príp. záväzok a stane sa tak účastníkom práva.[2]

Zásada autonómie vôle vychádza z chápania všetkých súkromnoprávnych vzťahov v takom slova zmysle, že tieto vzťahy vznikajú medzi osobami, ktoré majú postavenie autonómne, ktoré spočíva v nezávislosti subjektov navzájom a neexistencii donucovacej moci voči druhému. Z tohto dôvodu je pre súkromnoprávnu úpravu charakteristické, že ponecháva široký priestor pre aktivity reflektujúce aktuálnym podmienkam trhového hospodárstva a umožňuje rozsiahlu ekonomickú iniciatívu.

Povaha súkromného práva práve prostredníctvom jeho inštitútov je prispôsobená tak, aby vyššie uvedená ekonomická iniciatíva a sloboda konania mohla byť uskutočňovaná čo najširšie. Z toho dôvodu má väčšina noriem súkromného práva dispozitívny charakter, s výnimkou niektorých noriem kogentného charakteru. Dispozitívnosť noriem znamená, že subjekty majú vo väčšej miere možnosť formovať a utvárať svoje práva a povinnosti, slobodne vstupujú do súkromnoprávnych vzťahov na základe vlastnej slobodnej vôle. Pokiaľ hovoríme o slobode a od nej odvodenej slobodnej vôli, tá je v súkromnoprávnych vzťahoch zaraďovaná medzi základné aspekty. John Locke chápal slobodu vo svojom diele Dve pojednania o vláde, ako od prírody danú, večnú a pozitívnu hodnotu, ktorá aj napriek obmedzovaniu, limitácii, spochybňovaniu v dejinách ľudstva, patrí každému jednému jedincovi už len z dôvodu jeho bytia a ľudia preto môžu stratiť svoju slobodu len rovnakým spôsobom ako možno stratiť život.[3]

Dispozitívne normy prevažujú v občianskom práve a v obchodno-záväzkových vzťahoch, kogentné normy sa vyskytujú prevažne v práve pracovnom a rodinnom. Dispozitívnosť je v občianskom práve a práve obchodnom vyjadrená rozdielne. Kým ustanovenie § 2 ods. 3 Občianskeho zákonníka má povahu všeobecného pravidla, kde si môžu subjekty občianskoprávny vzťah v rámci zmluvnej autonómie usporiadať slobodne, odlišne od úpravy obsiahnutej v Občianskom zákonníku,[4] pokiaľ to zákon výslovne nezakazuje, ustanovenie § 263 Obchodného zákonníka vymedzuje rozsah zmluvnej voľnosti tým, že určuje, ktoré ustanovenia majú kogentnú povahu, tj. od ktorých ustanovení sa zmluvné strany nemôžu odchýliť.[5]

Autonómia vôle je niektorými autormi vnímaná aj ako princíp, ktorý hlása, že nikto sa nemôže ocitnúť v určitom právnom postavení proti svojej vôli, ako prirodzená sloboda mať vôľu, vyjadriť ju a slobodne realizovať, inak povedané, predstavuje indikatív možnosti subjektu „autodeterminácie“ a „autoregulácie“ vlastných záujmov.[6]

Podľa niektorých autorov zásada autonómie vôle v sebe zahŕňa:

---

2 DULÁK, Anton. *K princípu zmluvnej slobody v súkromnoprávnych vzťahoch*. In: právny obzor, BRATISLAVA: Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2003, roč. 86, č. 4, s. 408.

3 LOCKE, John. *Two treaties on Government*: A translation to modern English., Industrial System Research, 2009, s. 76.

4 Občiansky zákonník s rozsiahlym komentárom a judikatúrou, VIII. doplnené vydanie, Bratislava: Nová práca, spol. s r. o., 2013, s. 8.

5 OVEČKOVÁ, Oľga. *Obchodný zákonník- komentár*, 2. časť, druhé, doplnené a prepracované vydanie Bratislava: Iura Edition, spol. s r. o., 2008, s. 19.

6 KRÁLIČKOVÁ, Zdeňka. *Autonomie vůle rodinném právu v česko-italském* porovnání. Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 33. Bližšie odkazuje aj na HURDÍK, Jan. *Zásady soukromého práva*. Brno: Masarykova univerzita, 1998.

1. slobodnú možnosť nadobúdať, mať a využívať majetok (vlastnícka sloboda),
2. slobodnú možnosť rozvoja osobnosti človeka a jeho tvorivej duševnej činnosti (sloboda tvorby a rozvoja),
3. slobodnú možnosť nakladania s majetkovými hodnotami a právami (zmluvná sloboda).

V súvislosti so zmluvnou slobodou úzko súvisí:
1. sloboda urobiť právny úkon, prípadne slobode neurobiť právny úkon,
2. sloboda výberu subjektu kontrahenta,
3. sloboda výberu formy právneho úkonu,
4. sloboda vymedzenia obsahu právneho úkonu.[7]

Niektorí autori rozlišujú navyše v rámci autonómie vôle aj možnosť slobodne rozhodovať o svojom majetku pre prípad smrti, tj. testovaciu slobodu,[8] ktorej sa pre rozsah tohto príspevku podrobnejšie venovať nebudem.

1.1 Vlastnícka sloboda

Vlastnícka sloboda je veľmi komplikovanou kategóriou, ktorá má ekonomickú, filozofickú, politickú, ale i právnu podobu. Právo vlastniť majetok a slobodne s ním nakladať bolo v moderných dejinách proklamované ako základné prirodzené ľudské právo v čl. 17 Deklarácie práv človeka a občana z roku 1789. Deklarácia uznala, že prirodzené a nescudziteľné práva, akými sú právo na slobodu, vlastníctvo, bezpečnosť a odpor proti útlaku, nie sú absolútnymi právami, preto je potrebné stanoviť ich medze, čo však bolo možné jedine zákonom.

Súčasná právna úprava nadväzuje na Všeobecnú deklaráciu ľudských práv podpísanú v New Yorku v roku 1948, ktorá v čl. 17 ustanovuje, že: „Každý má právo vlastniť majetok tak sám, ako aj spolu s inými. Nikoho neslobodno svojvoľne zbaviť jeho majetku.“[9] Garancia vlastníckej slobody sa do Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd dostala prostredníctvom Dodatkového protokolu z roku 1952.

Ústava Slovenskej republiky garantuje vlastnícku slobodu v časti nazvanej Základné práva a slobody v čl. 20.

Vlastnícku slobodu však nemožno chápať ako neobmedzené právo vlastníka, nakoľko aj táto sloboda je z dôvodu regulácie trhového hospodárstva limitovaná v prospech verejného záujmu, ktorý je chránený štátom a má vyššiu prioritu.[10] Práve z tohto chápania vlastníckej slobody vychádza úprava vlastníckeho práva zakotvená v Občianskom zákonníku, nakoľko vlastnícke právo patrí k jedným zo základných inštitútov občianskeho práva.

---

7 CIRÁK, Ján, FICOVÁ, Svetlana a kol. *Občianske právo: Všeobecná časť.* Šamorín: Heuréka, 2008, s. 32–33.

8 WINTR, Jan. *Říše principů: Obecné a odvětvové principy současného českého práva.* Praha: Karolinum, 2006, s. 144.

9 FLEGL, Vladimír. *Významné mezinárodní dokumenty k ochraně lidských práv.* Praha: C. H. Beck, 1998, s. 27.

10 LAZAR, Ján a kol. *Občianske právo hmotné. 1. zväzok*. Tretie doplnené a prepracované vydanie, Iura Edition, spol. s r. o., Bratislava: 2006, s. 18.

1.2 Sloboda rozvoja a tvorby

Sloboda tvorby a sloboda duševného rozvoja človeka je vyjadrená v rôznych právnych odvetviach. V súvislosti s uplatňovaním rovnosti subjektov občianskoprávnych vzťahov sú prostredníctvom prostriedkov ochrany v občianskom práve chránené aj niektoré práva, ktoré sú úzko späté s osobnosťou človeka.

Výsledky tvorivej duševnej činnosti človeka ako napríklad vedecké, umelecké, literárne alebo iné dielo nehmotnej povahy, nachádzajú svoju ochranu v občianskom práve, ktoré úpravou vzniku a využitím práv spojených s nehmotnými dielami vzťahujúcimi sa na novovzniknuté tvorivé myšlienky umožňuje ich prevod do sociálnej skutočnosti, do výmeny výrobkov, praxe a tak umožňuje ich tzv. konzumáciu v spoločnosti.[11]

1.3 Zmluvná sloboda

Zmluvnú voľnosť charakterizoval Ústavný súd ako: „Právny princíp umožňujúci zmluvným stranám upraviť si vzájomné pomery tak, aby to čo najlepšie vyhovovalo ich potrebám a záujmom. Preto i sústava objektívneho záväzkového práva ponecháva účastníkom zmluvných vzťahov pomerne veľkú voľnosť pri zmluvnej úprave vzájomných práv a povinností. Zodpovedá to ústavnému princípu autonómie konania subjektov práva (čl. 2 ods. 3 Ústavy Slovenskej republiky), ktorý vytvára priestor pre čo najširšie uplatnenie sebarealizácie jednotlivca pri uspokojovaní jeho právom chránených potrieb a záujmov v demokratickej spoločnosti…“[12]

Zmluvná sloboda je základným predpokladom pre rozvoj a napĺňanie cieľov podnikateľských aktivít ľudí, preto vyžaduje veľmi široké možnosti slobodného nakladania s majetkovými hodnotami a právami. Z tohto dôvodu predpokladá slobodnú možnosť vstupovať do zmluvných vzťahov s akýmkoľvek subjektom a pre akýkoľvek zákonom dovolený účel.[13]

1.3.1 Sloboda rozhodnúť sa urobiť/neurobiť právny úkon

Každý jeden súkromnoprávny úkon, ktorý má zmluvný charakter, by mal byť výsledkom slobodného rozhodnutia jednotlivca, ktorý sa po zvážení všetkých okolností rozhodne, či do zmluvného vzťahu vstúpi, alebo od uskutočnenia daného právneho konania radšej upustí. Sloboda rozhodovania jednotlivých subjektov pri uzatváraní zmlúv je však v určitej miere obmedzená zákonnou dikciou. Každá zmluvná sloboda je limitovaná kogentnými normami práva, od ktorých nie je možné odchýliť sa.[14] Právna prax prináša niektoré situácie, kde zákon vyslovene určuje nevyhnutnosť uzatvorenia zmluvy (napr. povinnosť uzatvoriť povinné zmluvné poistenie vozidla).

---

11 LAZAR, Ján a kol. *Občianske právo hmotné. 1. zväzok*. Tretie doplnené a prepracované vydanie, Iura Edition, spol. s r. o., Bratislava: 2006, s. 19.

12 Bližšie viď nález Ústavného súdu Slovenskej republiky zo dňa 28. marca 2012, sp. zn. III. ÚS 48/2012.

13 LAZAR, Ján a kol. *Občianske právo hmotné. 1. zväzok*. Tretie doplnené a prepracované vydanie, Iura Edition, spol. s r. o., Bratislava: 2006, s. 18.

14 HURDÍK, Jan, LAVICKÝ, Petr. *Systém zásad soukromého práva*, Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 88.

1.3.2 Sloboda výberu zmluvného subjektu

Ďalším prejavom autonómie je možnosť výberu zmluvného partnera, ktorá sa uplatňuje najmä pri správaní sa, ktoré môže mať povahu dvojstranného či viacstranného právneho úkonu.[15] Právny poriadok túto slobodu garantuje, nie však absolútne. Objektívne náležitosti, ktoré musí spĺňať osoba, ktorá bude subjektom vstupujúcim do právneho vzťahu, stanovuje platné právo. Ide najmä o zohľadnenie veku, rozumovej a vôľovej vyspelosti v spojitosti so spôsobilosťou na právne úkony, resp. na práva a povinnosti. V zmysle ustanovenia § 38 ods. 1 je predpokladom platnosti právneho úkonu spôsobilosť osoby, ktorá úkon robí. V prípade, že urobí právny úkon osoba maloletá, alebo osoba, ktorá bola pozbavená spôsobilosti na právne úkony, tento právny úkon bude klasifikovaný ako neplatný.[16]

1.3.3 Sloboda voľby formy právneho úkonu

V oblasti občianskeho práva je vo všeobecnom ponímaní možné, aby boli právne úkony urobené ľubovoľnou formou, resp. je možné ich urobiť ústne, konkludentne, písomne, pokiaľ zákon alebo dohoda účastníkov nestanovuje inak. Prielomom v neformálnosti je práve veta „pokiaľ zákon alebo dohoda účastníkov nestanovuje inak". V tomto prípade ide o určité obmedzenie autonómie vôle, avšak obe tieto obmedzenia sú v občianskom práve zakotvené práve z dôvodu ochrany účastníkov zmluvného vzťahu. V prípade, že si však účastníci zmluvného vzťahu zvolia písomnú formu právneho úkonu, je potrebné, aby boli pri zvolenej forme právneho úkonu dodržané všetky potrebné náležitosti, ktoré predpisuje zákon, z dôvodu naplnenia zásady právnej istoty. Nedodržanie zákonnej formy sankcionuje zákonodarca absolútnou neplatnosťou zmluvy, tak ako to stanovuje ustanovenie § 40 ods. 2 Občianskeho zákonníka.

1.3.4 Sloboda vymedzenia obsahu zmluvy

Obsah právneho úkonu, resp. zmluvy určujú subjekty súkromného práva v súlade so zásadou „všetko je dovolené, čo nie je zakázané".[17] Účastníci súkromnoprávnych vzťahov sa teda môžu správať podľa svojej vôle ako uznajú za vhodné, pokiaľ tým nejakým spôsobom neporušujú zákon, resp. ich konanie neodporuje zákonu, neobchádza zákon alebo účastníci nekonajú v rozpore s dobrými mravmi. Zákonodarca tak dáva priestor pre uplatnenie autonómie zmluvných strán. Občiansky zákonník z tohto dôvodu dáva k dispozícii množstvo zmluvných tipov. V prípade, že účastníkom nevyhovuje niektorý zo zmluvných typov upravených v Občianskom zákonníku, môžu využiť zmluvný typ upravený v inom právnom kódexe alebo niektorý z nepomenovaných zmluvných tipov.

15 HURDÍK, Jan, LAVICKÝ, Petr. *Systém zásad soukromého práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 91.

16 LAZAR, Ján a kol. *Občianske právo hmotné. 1. zväzok*. Tretie doplnené a prepracované vydanie, Iura Edition, spol. s r. o., Bratislava: 2006, s. 125.

17 HURDÍK, Jan. *Zásady soukromého práva*. Masarykova univerzita, Brno: 1998, s. 52.

2. Zásada ochrany autonómie vôle v Českej republike a na Slovensku

V Českej republike prináša nový Občiansky zákonník mnohé revolučné zmeny, ktoré vychádzajú z prirodzených neodňateľných práv človeka. V novom českom OZ sa do popredia dostala práve zásada autonómia vôle (zásada svobodného jednání osob). Táto zásada je posilnená vymedzením predmetu chrániaceho dôstojnosť a slobodu človeka, jeho prirodzené právo starať sa o vlastné šťastie a šťastie jeho rodiny. Následne vymedzuje aj medze slobody každého človeka, a to tak, že výkon jeho práv a ich ochrana nesmie spôsobovať bezdôvodne ujmu druhým. Zákon tak zakotvuje zásadu, kde sloboda jednotlivca končí tam, kde začína sloboda iného.

Slovenský OZ, tak ako už bolo uvedené v texte, taktiež vychádza zo zásady autonómie vôle, ktorú chráni, avšak tak isto ako aj český, stanovuje niektoré obmedzenia, ktoré sú podľa môjho názoru prirodzené. Slovenskú občianskoprávnu úpravu autonómie vôle pokladám v porovnaní s úpravou autonómie vôle v novom českom OZ za jednoduchšiu. Avšak až samotná česká prax ukáže, do akej miery bude zásada autonómie vôle limitovaná novým zákonníkom v praxi, do akej miery budú obmedzovať jej prejavy iné zásady a hranice zmluvnej slobody. Až odstupom času bude možné zhodnotiť, ktorý z právnych kódexov zasahuje do uplatnenia autonómie v praxi viac a ktorý menej.

Záver

V súčasnej modernej spoločnosti prevláda trend, ktorý síce hlása autonómiu vôle jednotlivca, ktorý sa môže slobodne rozhodovať o svojich úkonoch, avšak táto autonómia býva čoraz viac ohraničovaná tzv. hranicami zmluvnej slobody, za ktorú možno označiť napríklad zásadu ochrany slabšej strany, pojmom sociálnej spravodlivosti či zmluvnej spravodlivosti, z dôvodu ochrany pred tzv. sociálnym dumpingom. Aj v oblasti tvorby európskeho súkromného práva je kladený dôraz na voľnosť zmluvného práva, ale s limitáciami z dôvodu zneužitia práva. Hranice vyrovnanosti však ukáže čas.

Prehľad použitých zdrojov

CIRÁK, Ján, FICOVÁ, Svetlana a kol. *Občianske právo: Všeobecná časť*. Šamorín: Heuréka, 2008, 359 s.

DULÁK, Anton. K princípu zmluvnej slobody v súkromnoprávnych vzťahoch. In *Právny obzor*. Bratislava: Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2003, roč. 86, č. 4, s. 408–412.

FLEGL, Vladimír. *Významné mezinárodní dokumenty k ochraně lidských práv*. Praha: C. H. Beck: 1998, 325 s.

HURDÍK, Jan. Pojem osoba a geneze jeho obsahu jako základ konstrukce osob v právním smyslu. In *Časopis pro právní vědu a praxi*, Brno: Masarykova univerzita. Právnická fakulta, 2000, roč. 8, č. 3, s. 306–313.

HURDÍK, Jan. *Zásady soukromého práva*. Masarykova univerzita, Brno: 1998, 168 s.

HURDÍK, Jan, LAVICKÝ, Petr. *Systém zásad soukromého práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, 197 s.

KRÁLIČKOVÁ, Zdeňka. Autonomie vůle rodinném právu v česko-italském porovnání. In *Právník*, 2003, roč. 142, č. 3, s. 1099–1135.
LAZAR, Ján a kol. *Občianske právo hmotné. 1. zväzok.* Tretie doplnené a prepracované vydanie, Iura Edition, spol. s r. o., Bratislava: 2006, 635 s.
LOCKE, John. Two treaties on Government: A translation to modern English. *Industrial System Research*, 2009, 154 s.
OVEČKOVÁ, Oľga. *Obchodný zákonník- komentár, 2. časť.* Druhé, doplnené a prepracované vydanie Bratislava: Iura Edition, spol. s r. o., 2008, 803 s.
TREBILCOCK, Michael. *The Limits of Freedom of Contract*. Harward University Press, 1997, 310 s.
WINTR, Jan. *Říše principů: Obecné a odvětvové principy současného českého práva.* Praha: Karolinum, 2006, 280 s.
Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky zo dňa 28. marca 2012, sp. zn. III. ÚS 48/2012.
Občiansky zákonník s rozsiahlym komentárom a judikatúrou. VIII. doplnené vydanie, Bratislava: Nová práca spol. s r. o., 2013, 676 s.

Omezení svéprávnosti člověka ve vztahu k „rozhodování“ o hospitalizaci

Restrictions of legal capacity of a person in relation to the „decisions“ on hospitalization

JUDr. Bronislava Wittnerová, MSc.

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Klíčová slova: svéprávnost, rozhodování, omezení, hospitalizace, opatrovník, souhlas

Resumé: Od 1. 1. 2014 absentuje v právním předpisu pravidlo, které bylo výslovně uvedeno v zákoně č. 99/1963 Sb., občanském soudním řádu, ve znění do konce roku 2013, že souhlas opatrovníka osoby zbavené nebo omezené ve způsobilosti k právním úkonům nenahrazuje souhlas umístěného (resp. osoby s upravenou svéprávností) s hospitalizací. Příspěvek se zabývá tím, zda souhlas s hospitalizací tedy formálně dává od 1. 1. 2014 za osobu její opatrovník bez dalšího.

Key words: legal capacity, decisions, restriction, hospitalization, legal guardian, consent

Resume: Since 1st January 2014 there is a provision absent, originally expressly stated in act No. 99/1963 Coll Civile Procedure Code, stating that the consent of the guardian deprived of or limited in their legal capacity does not substitute the consent of person hospitalized with the hospitalization. The article focuses on the question whether the consent with hospitalization is after 1st January 2014 formally given by the guradian without any further restrictions.

Úvod

Svéprávnost je jeden z mnoha nových pojmů zavedených občanským zákoníkem.[18] Svéprávnost jako právní institut nahrazuje pojem způsobilosti k právním úkonům, která byla vymezena v rozhodnutí soudu ve dvou stupních, a to jako omezení způsobilosti k právním úkonům či jako zbavení způsobilosti k právním úkonům. Svéprávnost je definována jako způsobilost nabývat pro sebe vlastním právním jednáním práva a zavazovat se k povinnostem (právně jednat).[19]

Každý člověk je tedy spjat se svým tělem, přičemž právě člověk zpravidla disponuje možnostmi rozhodování, tedy právním jednáním, o tom, jak bude s jeho tělem nakládáno, a to především v souvislosti s poskytováním zdravotní péče. Rozsah právního

[18] Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, dále uváděn pod zkratkou OZ.

[19] Ustanovení § 15 odst. 2 OZ. Má se za to, že pojem „svéprávnost“ je věcně správný, protože vyjadřuje, že kdo je s to vlastním jednáním nabývat subjektivní práva a zavazovat se k povinnostem, je osobou svého práva (sui iuris). Srov. K ustanovení § 15 občanského zákoníku ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanský zákoník – Komentář – Svazek I (obecná část).* Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014 in: ASPI licence PK131.

jednání však může být modifikován, a to právě nabýváním svéprávnosti a příp. jejím omezením.

Základem pro právní rámec nakládání s lidským tělem a vlastní rozhodování je ústavní pořádek[20], kdy ochrana rozhodování člověka je stanovena Ústavou, a to prostřednictvím soudů, přičemž Ústava konstatuje: „*soudy jsou povolány především k tomu, aby zákonem stanoveným způsobem poskytovaly ochranu právům*“.[21]

Omezení svéprávnosti

Omezení svéprávnosti je výjimečným zásahem do osobnostní integrity garantované čl. 5, čl. 10 odst. 1 a 2 LZPS.[22] K omezení může dojít pouze v zájmu člověka, o jehož svéprávnost se jedná. V souladu s dosavadní jurisprudencí lze uzavřít, že k omezení svéprávnosti lze přikročit nejen v zájmu omezovaného jednotlivce, ale i za účelem ochrany základních práv jiných osob nebo za účelem ochrany veřejného zájmu, který je v podobě principu či hodnoty obsažen v ústavním pořádku.[23]

V rozsudku, jímž dochází k omezení svéprávnosti, soud výslovně stanoví, jaká právní jednání člověk omezený ve svéprávnosti nemůže platně učinit.[24] Tímto soud vymezí, že je člověk ke všem ostatním právním jednáním způsobilý, resp. svéprávný.[25] Není vyloučeno, aby soud popsal rozsah omezení svéprávnosti i pozitivním výčtem právních jednání, které je člověk způsobilý uskutečnit.[26]

Rozhodnutí o omezení svéprávnosti nezbavuje člověka práva samostatně právně jednat v běžných záležitostech každodenního života.[27] Ustanovení však nestanoví, jestli pojem „*běžné záležitosti každodenního života*“, má být interpretován v subjektivním nebo objektivním vnímání.

Při subjektivním náhledu bychom se zabývali tím, které běžné záležitosti je schopen obstarat daný konkrétní člověk, o jehož svéprávnosti bylo rozhodováno. Při objektivním náhledu by se jednalo o jakékoliv právní jednání, které spočívá v naplnění obvyklých, zpravidla periodicky se opakujících, potřeb jakéhokoliv člověka, mezi něž se řadí každodenní nákup potravin, nákup běžných léků, návštěva kulturních zaříze-

---

20 GERLOCH, Aleš a kol. *Ústavní systém České republiky. Základy Českého ústavního práva.* Praha: Prospektrum, 2002, s. 70.

21 Článek 90 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů, uváděn pod zkratkou Ústava.

22 Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů. Uváděn pod zkratkou LZPS. Článek 5 *Každý je způsobilý mít práva.* Článek 10 odstavec 1 *Každý má právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost, osobní čest, dobrá pověst a chráněno jeho jméno.* Článek 10 odstavec 2 *Každý má právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života.*

23 Srov. nález Ústavního soudu ČR ze dne 7. 12. 2005, sp. zn. IV. ÚS 412/04.

24 Srov. ustanovení § 40 odst. 2 zákona č. 292/2013, o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů.

25 Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 13. 3. 2003, sp. zn. 22 Cdo 2014/2001, rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 23. 5. 2012, sp. zn. 30 Cdo 3547/2011.

26 ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanský zákoník – Komentář – Svazek I (obecná část).* Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 241.

27 Srov. ustanovení § 64 OZ.

ní.[28] Zatím však nemáme odpověď na to, co z hlediska zdravotní péče je obvyklou, běžnou záležitostí, tj. odběr krve, vytrhnutí zubu, podrobení se vyšetření magnetické rezonance, souhlas s hospitalizací, resp. pouze souhlas s hospitalizací za určitým účelem? Domnívám se, že by měl být brán ohled na konkrétnější vymezení výčtu při omezení svéprávnosti i ve smyslu zdravotní péče, což nová právní úprava v podstatě bude vynucovat, resp. vynucuje, neboť člověk může být pouze omezen ve svéprávnosti a rozsah má být vymezen v meritorním rozhodnutí soudu.

K výše uvedené problematice je ustálen přístup spočívající v objektivním náhledu, který je podpořen ustanovením § 4 odst. 1 OZ.[29] Ke konkretizaci skutečné schopnosti člověka právně jednat má „sloužit“ rozsudek o omezení svéprávnosti, tedy nikoliv způsob aplikace ustanovení § 64 OZ.[30]

Nesvéprávný člověk má způsobilost být účastníkem soudního řízení v souladu s ustanovením § 19 OSŘ.[31] Má však člověk omezený ve svéprávnosti plnou procesní způsobilost, tedy způsobilost jednat před soudem, jde-li o závazky vzniklé z výše popsaných „každodenních smluv“? Lze se domnívat, že ano, a to s ohledem na znění ustanovení § 20 OSŘ, z něhož plyne, že *procesní způsobilost má ten, kdo má plnou způsobilost právně jednat v záležitosti, která je předmětem řízení.* Nicméně v ustanovení § 23 OSŘ se lze dočíst, že *vyžadují-li to okolnosti případu, může předseda senátu rozhodnout, že člověk, který nemá plnou svéprávnost, má být v* řízení zastoupen svým zákonným zástupcem, tedy opatrovníkem, i když jde o věc, v *níž by jinak mohl jednat samostatně*. Za situace, kdy soud z úřední činnosti má nebo musí vědět, že účastník je rozsudkem omezen ve svéprávnosti, je jeho povinností zjistit, zda může bez cizí pomoci hájit svá práva před soudem. Absence takového zjištění může vést k porušení principu rovnosti stran (ustanovení § 1–3 OSŘ).[32]

Hospitalizace osoby s omezenou svéprávností

Na základě výše naznačeného výkladu se tedy dostávám k otázce: Jak má být správně postupováno při hospitalizaci osoby s omezenou svéprávností, resp. jak vykládat změnu právní úpravy, kterou přinesl zákon o zvláštních řízeních soudních?[33]

---

28 ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanský zákoník – Komentář – Svazek I (obecná část)*. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 251.

29 Ustanovení § 4 odst. 1 OZ *Má se za to, že každá svéprávná osoba má rozum průměrného člověka i schopnost užívat jej s běžnou péčí a opatrností a že to každý od ní může v právním styku důvodně očekávat.* Ustanovení deklaruje, že pokud má být hodnocena úroveň rozumových schopností, je nutno přihlédnout k „průměru“, nikoliv k vlastnostem konkrétního člověka.

30 ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanský zákoník – Komentář – Svazek I (obecná část)*. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 251.

31 Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

32 ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanský zákoník – Komentář – Svazek I (obecná část)*. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 251.

33 Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů, dále uváděn zkratkou ZŘS.

Od 1. 1. 2014[34] není v zákoně ustanovení, které bylo vyjádřeno v občanském soudním řádu v ustanovení § 191b odst. 1 OSŘ, že *souhlas opatrovníka osoby zbavené nebo omezené ve způsobilosti k právním úkonům nenahrazuje souhlas umístěného.* Souhlas s hospitalizací tedy formálně dává za umístěného jeho opatrovník. Platí to však bez dalšího?

Pronikneme-li do nedávné historie, a to do konce roku 2012, bylo všeobecně přijímáno, že v případě osoby s modifikovanou způsobilostí k právním úkonům neuděluje souhlas s hospitalizací tato osoba samotná, ale její opatrovník. Pacient s modifikovanou způsobilostí k právním úkonům pak neměl prakticky žádnou možnost, jak se proti takovému rozhodnutí svého opatrovníka „bránit". Právní norma mu neposkytla možnost, aby se jakožto umístěný sám obrátil na soudní instanci s podnětem o přezkum zákonnosti umístění do zdravotnického ústavu. Při této praxi Evropský soud pro lidská práva opakovaně konstatoval porušení práva na osobní svobodu a bezpečnost, např. v případu Česká republika vs. Sýkora.[35]

Novela občanského soudního řádu účinná od 1. 1. 2013[36] přinesla změnu, když do znění ustanovení § 191b odst. 1 OSŘ vložila větu: „*Souhlas opatrovníka osoby zbavené nebo omezené ve způsobilosti k právním úkonům nenahrazuje souhlas umístěného.*" Toto pravidlo se vztahovalo především na ty hospitalizace, jejichž účelem byla léčba duševní poruchy, i když tak zákon výslovně nedeklaroval. Novela OSŘ představovala významnou pozitivní změnu, která vymezila vztah souhlasu opatrovníka k projevu vůle osoby s upravenou způsobilostí k právním úkonům. Z důvodové zprávy k novele vyplývalo, že cílem bylo posílit procesní práva pacientů s upravenou způsobilostí k právním úkonům (nově s omezenou svéprávností), kteří byli hospitalizováni v psychiatrických zařízeních.[37]

Nyní je tedy nutné se vypořádat s problematikou pro rok 2014 a odpovědět na výše zvolenou otázku. Důvodová zpráva k ustanovení § 76 ZŘS[38] odkazuje na ustanovení

34 Srov. zákon č. 293/2013 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. Část první změna občanského soudního řádu.

35 Srov. rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 22. 11. 2012 ve věci Sýkora proti České republice, stížnost č. 23419/07. Soud konstatoval závažné porušení práv stěžovatele z důvodu, že jej soudy při rozhodování o zbavení způsobilosti k právním úkonům nevyslechly ani ho nepozvaly na jednání, komunikovaly pouze s jeho ustanoveným opatrovníkem a ani rozsudek mu nezaslaly. Jednalo se o situaci, kdy byla předmětem řízení změna opatrovníka a opatrovanec měl mít garantován přístup k soudu a příležitost být slyšen.

36 Zákon č. 404/2012 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

37 HRADILOVÁ, Adéla. *Změny u hospitalizací osob s upravenou způsobilosti k právním úkonům v psychiatrických nemocnicích.* 2/2013 [cit. 01. 08. 2014]. Dostupné na http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ochrana_osob/ZARIZENI/Socialni_sluzby/Zmeny-u-hospitalizaci.pdf.

38 Ustanovení § 76 ZŘS odst. 1: *Soud zahájí řízení o vyslovení přípustnosti převzetí podle § 75 odst. 1 nebo omezení podle § 75 odst. 2 (dále jen „převzetí") a dalším držení ve zdravotním ústavu, ledaže převzetí a držení nařídil soud v jiném řízení.* Odst. 2: *Jestliže zdravotní ústav neučiní oznámení podle § 75, jsou umístěný člověk nebo jeho zákonný zástupce oprávněni podat návrh na zahájení řízení. Návrh na zahájení řízení je oprávněn podat rovněž člověk, jestliže souhlas s jeho převzetím dal opatrovník.*

§ 191b OSŘ ve znění do 31. 12. 2013,[39] avšak tomuto jazykové znění ustanovení vůbec neodpovídá. Zpráva uvádí, že se navrhuje zavedení možnosti umístěného člověka nebo jeho zákonného zástupce podat návrh na zahájení řízení v případě, kdy je zdravotní ústav pasivní, tedy nesplní svoji zákonnou povinnost oznámit převzetí osoby. V současné době povinnost oznamovat zadržení ve zdravotním ústavu, tedy nedobrovolnou hospitalizaci, stanoví zákon o zdravotních službách. Nově se tedy zakotvuje možnost umístěného člověka podat návrh na zahájení řízení, i když souhlas s jeho převzetím dal opatrovník. Takto navržená úprava má reagovat na situaci, že i když je určitému člověku omezena svéprávnost, bude v řadě případů schopen formulovat vlastní názor na svůj pobyt ve zdravotním ústavu. Tuto skutečnost podporuje rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci Shtukaturov proti Rusku.[40] Z uvedeného rozhodnutí vyplývá, že pro určení, zda je zbavení svobody dobrovolné, je rozhodující faktický stav, zda daná osoba subjektivně vnímala hospitalizaci jako nedobrovolnou a v tomto duchu se též vyjadřovala, a nikoli, zda třetí osoba, byť by k tomu z hlediska vnitrostátního práva byla oprávněná, s hospitalizací vyslovila souhlas.

I když znění právní normy od 1. 1. 2014 může být zavádějící a „lákat" k výkladu z konce roku 2012, je nutno se nadále držet faktu, že by měla být rozhodující vůle umístěného,[41] a to v případě, že je schopen posoudit situaci, v níž se nachází. I když klíčové ustanovení § 191b OSŘ ve znění do 31. 12. 2013 bylo vypuštěno, domnívám se, že můžeme aplikovat ustanovení občanského zákona, zákona o zvláštních řízeních soudních i subsidiárně zákona o zdravotních službách a hypotézu, že je rozhodující vůle umístěného při jeho hospitalizaci, podpořit následovně.

Ustanovení § 100 odst. 1 OZ konstatuje, že *má-li být zasaženo do integrity nezletilého, který dovršil čtrnáct let, nenabyl plné svéprávnosti a který zákroku vážně odporuje, třebaže zákonný zástupce se zákrokem souhlasí, nelze zákrok provést bez souhlasu soudu. To platí i v případě provedení zákroku na zletilé osobě, která není plně svéprávná*. Tedy projev vážného odporu lze považovat za skutečnost, kdy nesvéprávný projevuje nesouhlas s hospitalizací, neboť pod pojmem zákrok se rozumí jakýkoliv zákrok, i hospitalizace. Aplikaci ustanovení § 100 odst. 1 OZ pro základ mé argumentace využívám v dikci použití občanského zákoníku, jako pravidla lex generalis, kdy zároveň současný výklad upřednostňuje ustanovení § 100 OZ před ustanovením § 35 ZZS[42], který se zabývá zjištěním názoru nesvéprávného, pokud mu mají být poskytnuty zdravotní služby, a to s ohledem na faktory rozumové a volní vyspělosti a samozřejmě věk.

[39] Srov. *Důvodová zpráva k zákonu o zvláštních řízeních soudních.* Poslanecká sněmovna ČR, konkrétně k ustanovení § 76 zákona o zvláštních řízeních soudních in: ASPI licence PK131, stav k 13. 8. 2014.

[40] Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci ze dne 27. 3. 2008 ve věci Shtukaturov proti Rusku, stížnost č. 44009/05.

[41] Pravidlo o upřednostnění a respektování faktické vůle osoby omezené ve svéprávnosti je jedním z požadavků na zákonnost jejího umístění v psychiatrické nemocnici. Hospitalizace totiž může představovat zásah do základního práva na osobní svobodu, z čehož vychází i Evropský soud pro lidská práva, pokud zkoumá, zda do tohoto práva nebylo nezákonně zasaženo (viz např. rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci ze dne 27. 3. 2008 ve věci Shtukaturov proti Rusku, stížnost č. 44009/05).

[42] Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (zákon o zdravotních službách), ve znění pozdějších přepisů.

Ustanovení § 75 odst. 1 ZŘS deklaruje, že *zdravotní ústav, ve kterém jsou umisťovány osoby z důvodů uvedených v jiném právním předpise, je povinen oznámit do 24 hodin soudu, v jehož obvodu zdravotní ústav je, převzetí každého, kdo v něm byl umístěn bez svého písemného souhlasu.* Při výkladu ve smyslu použitých slov je každým samozřejmě i mj. osoba nesvéprávná.

Ustanovení § 76 odst. 2 ZŘS uvádí, že jestliže *zdravotní ústav neučiní oznámení podle § 75 ZŘS, jsou umístěný člověk nebo jeho zákonný zástupce oprávněni podat návrh na zahájení řízení. Návrh na zahájení řízení je oprávněn podat rovněž člověk, jestliže souhlas s jeho převzetím dal opatrovník.* Toto ustanovení pojímám jako další důvod pro to, aby člověk, který byl hospitalizován, ale souhlas s hospitalizací sám neudělil, se mohl dovolávat svých práv při vyslovení přípustnosti převzetí do zdravotního ústavu, i když s jeho převzetím udělil souhlas opatrovník. Jedná se tedy o posouzení stavu člověka, zda mohl subjektivně vnímat hospitalizaci jako nedobrovolnou a svoji vůli dal najevo.

Ustanovení § 35 odst. 1 ZZS, které stanoví, že při poskytování zdravotních služeb nezletilému pacientovi je třeba zjistit jeho názor na poskytnutí zamýšlených zdravotních služeb, jestliže je to přiměřené rozumové a volní vyspělosti jeho věku, je aplikováno i na případy osob nesvéprávných, jak bylo naznačeno výše.

Dále bych hypotézu uvedla do souvislosti s ústavním principem nedotknutelnosti integrity osobnosti, ze které vyplývá zásada svobodného rozhodování v otázkách péče o vlastní zdraví.[43]

Pokud je dotyčná osoba omezena ve svéprávnosti tak, že právně není způsobilá udělit souhlas s hospitalizací sama, je třeba v prvé řadě zkoumat, zda je fakticky způsobilá svojí situaci porozumět. Pokud toho s ohledem na svůj zdravotní stav schopna je a vyjadřuje se svým umístěním nesouhlas, a to jakýmkoliv způsobem (např. slovně žádá o propuštění nebo se pokouší odejít), souhlas opatrovníka nestačí a je třeba, aby o hospitalizaci rozhodl soud v tzv. detenčním řízení podle ustanovení § 75 a násl. ZŘS. Poskytovatel zdravotních služeb by tedy měl sám soudu oznámit do 24 hodin převzetí této osoby.[44]

Závěr

Na základě výše uvedeného tedy konstatuji, že od 1. 1. 2014 je pro posouzení dobrovolnosti hospitalizace pacienta s upravenou svéprávností i nadále nejdůležitější jeho vůle, je-li schopen ji s ohledem na svůj zdravotní stav vyjádřit. Pokud pacient s hospitalizací nesouhlasí, a to jakýmkoliv způsobem, musí o hospitalizaci rozhodnout soud v detenčním řízení. Komplikace mého závěru tohoto příspěvku může nastat v případě, kdy soudy budou v rozhodnutích o způsobu vymezení rozhodování o svéprávnosti pracovat s možností omezení osoby nesvéprávné co do právního jednání ve věci rozhodování o zdravotní péči, resp. o hospitalizaci.

43 Nález Ústavního soudu ČR ze dne 18. 5. 2001, sp. zn. IV. ÚS 639/2000.

44 ŠABATOVÁ, Anna. *Stanovisko veřejná ochránkyně práv ze dne 06.06.2014, sp. zn. 2076/2014/VOP*/AHD, 6. 6. 2014 [cit. 01. 08. 2014]. Dostupné na http://www.ochrance.cz/stiznosti-na-urady/pripady-a-stanoviska-ochrance/stanoviska-zdravotnictvi/sprava-na-useku-zdravotnictvi/.

Pro úplnost výkladu si dovolím doplnit, že i v řízení o vyslovení přípustnosti převzetí nesvéprávného do zdravotního ústavu může zasáhnout nový institut podpůrce a důvěrníka pacienta.[45]

Přehled použitých zdrojů

ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanský zákoník – Komentář – Svazek I (obecná část)*. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, 1736 s. a in: ASPI licence PK131.

GERLOCH, Aleš a kol. *Ústavní systém České republiky. Základy Českého ústavního práva.* Praha: Prospektrum, 2002, 564 s.

Důvodová zpráva k zákonu o zvláštních řízeních soudních. Poslanecká sněmovna ČR, konkrétně k ustanovení § 76 zákona o zvláštních řízeních soudních in: ASPI licence PK131, stav k 13. 8. 2014.

Rozhodnutí

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 18. 5. 2001, sp. zn. IV. ÚS 639/2000.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 7. 12. 2005, sp. zn. IV. ÚS 412/04.

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 13. 3. 2003, sp.zn. 22 Cdo 2014/2001.

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 23. 5. 2012, sp. zn. 30 Cdo 3547/2011.

Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 22. 11. 2012 ve věci Sýkora proti České republice, stížnost č. 23419/07.

Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 27. 3. 2008 ve věci Shtukaturov proti Rusku, stížnost č. 44009/05.

Internetové stránky

HRADILOVÁ, Adéla. *Změny u hospitalizací osob s upravenou způsobilosti k právním úkonům v psychiatrických nemocnicích.* 2/2013 [cit. 01. 08. 2014]. Dostupné na http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ochrana_osob/ZARIZENI/Socialni_sluzby/Zmeny-u-hospitalizaci.pdf.

ŠABATOVÁ, Anna. *Stanovisko veřejná ochránkyně práv ze dne 06.06.2014, sp. zn. 2076/2014/VOP*/AHD, 6. 6. 2014 [cit. 01. 08. 2014]. Dostupné na http://www.ochrance.cz/stiznosti-na-urady/pripady-a-stanoviska-ochrance/stanoviska-zdravotnictvi/sprava-na-useku-zdravotnictvi/.

[45] Srov. ustanovení § 68 ZŘS odstavec 1: *Důvěrník nebo podpůrce může svým jménem uplatnit ve prospěch umístěného člověka všechna jeho práva vzniklá v souvislosti s převzetím a dalším držením ve zdravotním ústavu*. Odstavec 2: *Jestliže úkony důvěrníka nebo podpůrce odporují zájmům umístěného člověka, posoudí je soud po uvážení všech okolností.*

Ochrana osobnosti ve zdravotnických sporech

Protection of personality in health care cases

Mgr. David Zahumenský

Právnická fakulta Masarykovy univerzity v Brně,
advokát v Brně[46]

Klíčová slova: ochrana osobnosti, zdravotnictví, informovaný souhlas, právo na zdraví, právo na soukromí, důstojnost, právo na rodinný život

Resumé: Na základě analýzy množství rozhodnutí krajských a vrchních soudů v oblasti ochrany osobnosti, které se týkají oblasti zdravotnictví, autor rozlišuje tyto základní typy zásahů do práva na ochranu osobnosti: porušení informovaného souhlasu, zásah do práva na zdraví, usmrcení osoby blízké, ochrana sekundární oběti, nesprávné stanovení diagnózy a porušení povinné mlčenlivosti.

Key words: protection of personality, health care, informed consent, the right to health, the right to private life, the right to family life

Resume: Based on analysis of case law of regional and high courts concerning health care, the author presents fundamental types of situation when the right to protection of one's personality is breached: violation of informed consent, breach of the right to health, death of a relative, protection of secondary victim, wrong diagnosis and violation of confidentiality.

I. Úvod

Právo pacienta na sebeurčení, ochrana soukromí a ochrana informovaného souhlasu prošly na našem území dynamickým vývojem. Z hlediska ochrany základních práv a svobod, stanovování mezí jednotlivých práv a řešení konfliktů mezi konkurujícími právy a dalšími zájmy hraje přirozeně nejdůležitější roli Ústavní soud ČR. Ten již v jednom z prvních nálezů v této oblasti vymezil, že „*diagnóza není víc než právo*".[47] Počet meritorních rozhodnutí Ústavního soudu je v této oblasti ale dosud poměrně malý. Zásadnější roli z hlediska praxe tak dosud hrály soudy rozhodující o nárocích z ochrany osobnosti.

Předkládaný příspěvek si klade za cíl na základě analýzy rozhodovací činnosti především krajských a vrchních soudů ve sporech o ochranu osobnosti ve zdravotnictví představit na základě induktivní metody určitou typologii zásahů. Každý typ zásahu do práva na ochranu osobnosti je pak ilustrován konkrétními příklady z judikatury.

46 Příspěvek je výstupem projektu specifického výzkumu Analýza judikatury v oblasti zdravotnického práva, reg. č. MUNI/A/0837/2013.

47 Nález Ústavního soudu ČR ze dne 18. 5. 2001, sp. zn. IV. ÚS 639/2000.

II.1 Porušení informovaného souhlasu

Typické zástupce sporů v oblasti zdravotnictví představují tzv. souhlasové spory. Podle čl. 5 Úmluvy o lidských právech a biomedicíně[48] jakýkoli zákrok v oblasti péče o zdraví je možno provést pouze za podmínky, že k němu dotčená osoba poskytla svobodný a informovaný souhlas. Tato osoba musí být předem řádně informována o účelu a povaze zákroku, jakož i o jeho důsledcích a rizicích. Odborná literatura zdůrazňuje, že „*provedení lékařského výkonu – zákroku bez souhlasu pacienta představuje, nejde-li o případy zákonem dovolené* […]*, neoprávněný zásah do osobnostních práv pacienta, konkrétně do práva na tělesnou integritu*".[49]

Ve věci řešené KS v Brně pod sp. zn. 24 C 100/2009 bylo zjištěno, že žalobkyně dala lékaři souhlas s operací zubu č. 24, zatímco operace zubu č. 25 byla provedena bez jejího informovaného souhlasu a žalobkyně nebyla o tomto postupu včas informována. Soud zde dospěl k závěru o protiprávnosti zásahu a přiznal žalobkyni (poměrně symbolickou) náhradu ve výši 10 tisíc korun. Výše uvedená východiska soud shrnul do argumentu, že „*zásah do tělesné integrity fyzické osoby je bez jejího souhlasu protiprávní, i kdyby byl proveden lege artis a ve prospěch pacienta*".[50]

Vedle odpovědnosti za neoprávněný zásah do integrity pacienta zde lze zařadit také odpovědnost za nezákonné zbavení osobní svobody, tedy typicky za nedobrovolnou hospitalizaci.

II.2 Zásah do práva na zdraví

Nejvyšší soud konstatoval, že právo na ochranu zdraví je nepochybně jedním z dílčích práv práva na ochranu osobnosti, neboť má bezprostřední dopad na kvalitu života fyzické osoby, resp. na její existenci vůbec.[51] Uvedené závěry vedly po určitou dobu v praxi k tomu, že žaloby na ochranu osobnosti byly podávány za poškození zdraví plně vedle uplatnění nároků na náhradu škody na zdraví, přičemž soudní praxe toto v převážné míře respektovala.[52]

Tak například KS v Českých Budějovicích přiznal žalobci nárok na omluvu a finanční zadostiučinění ve výši půl milionu korun za to, že Nemocnice v Písku neoprávněně zasáhla do práva na ochranu zdraví v souvislosti s léčbou zlomeniny žalobce.[53] Tento přístup ovšem byl ze strany akademické obce i některých soudů kritizován,[54] což vyústilo v rozsudek KS Brno a rozhodnutí VS v Olomouci ze dne 5. května 2010,

48 Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny, 96/2001 Sb. mezinárodních smluv.

49 KNAP, Karel a kol. *Ochrana osobnosti podle občanského práva*. 4. vydání. Praha: Linde, 2004, s. 107. Srov. také ŠUSTEK, Petr, HOLČAPEK, Tomáš. *Informovaný souhlas: teorie a praxe informovaného souhlasu ve zdravotnictví*. Praha: ASPI, 2007, s. 181.

50 Rozsudek Krajského soudu v Brně ze dne 13. srpna 2012, sp. zn. 24 C 100/2009.

51 Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. června 2007, sp. zn. 30 Cdo 154/2007.

52 RYŠKA, Michal. Náhrada škody na zdraví a ochrana osobnosti. *Právní rozhledy*, 2009, č. 16, s. 591.

53 Rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 1. června 2012, sp. zn. 11 C 35/2007.

54 Srov. například RYŠKA, Michal. Náhrada škody na zdraví a ochrana osobnosti. *Právní rozhledy*, 2009, č. 16, s. 591–593.

sp. zn. 1 Co 2/2010,[55] které bylo publikováno ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu.

Skrze tato rozhodnutí se prosadil názor, že duplicitním hodnocením nemajetkové újmy na lidském zdraví by docházelo k porušení zásady ne bis in idem (v obou soudních řízeních by se projednával týž skutek), a takto prováděným navyšováním odškodnění by byl tudíž porušen ústavní princip proporcionality. Jak zdůrazňuje Michal Ryška, existují situace, kdy ochrana osobnosti má své místo také v souvislosti s právem na zdraví. Tyto by se ovšem měly týkat odlišných skutků, nároků a osob odlišných od skutků, nároků či osob spadajících do právního režimu náhrady škody na zdraví[56].

Domnívám se, že ovšem můžou existovat také další specifické situace. Tak například Mach uvádí, že „*v případě poškození zdraví a zásahu do obvyklého způsobu života, pokud by běžná náhrada škody nebyla dostačující (například pacient byl významně omezen v obvyklém způsobu svého života, eventuálně i ve svém soukromí, ale nešlo ještě o ztížení společenského uplatnění, neboť toto omezení netrvalo déle než jeden rok), by připadala v* úvahu žaloba na ochranu osobnosti s *požadavkem přiměřené satisfakce*.“[57]

II.3 Usmrcení osoby blízké

Specifickou problematikou, v rámci které začala být v oblasti zdravotnictví ochrana osobnosti více využívána, představuje náhrada nemajetkové újmy při úmrtí blízké osoby.[58] Občanský zákoník na tyto případy původně výslovně nepamatoval.[59] Soudy proto dovodily, že jestliže mezi fyzickými osobami existují citové, morální, společenské a další vztahy v rámci jejich soukromého a rodinného života, může porušením práva na život jedné osoby dojít k neoprávněnému zásahu do práva na ochranu osobnosti druhé osoby.[60] KS v Ústí nad Labem tak přiznal každému z rodičů dítěte, které v důsledku pochybení lékaře – porodníka zemřelo při porodu, náhradu ve výši 200 tisíc korun.[61]

V této souvislosti je možné poukázat na odlišné stanovisko soudců Stanislava Balíka a Miloslava Výborného, kteří navrhovali zahrnout do nálezu Ústavního soudu ČR ze dne 4. května 2005 interpretativní výrok ve znění: „*Ustanovení § 444 odst. 3 občanského zákoníku v případě náhrady škody za usmrcení nebrání tomu, aby soud při analogické aplikaci ustanovení § 13 odst. 2, 3 občanského zákoníku rozhodl o vyšším jednorázovém odškodnění, bude-li provedeným dokazováním prokázáno, že škoda, např. v podobě citové újmy, je vyšší než částka uvedená v citovaném ustanovení. Obdobně lze – pokud jde o stanovení výše jednorázového odškodnění – postupovat i v těch případech,*

55 Usnesení Vrchního soudu v Olomouci ze dne 5. května 2010, sp. zn. 1 Co 2/2010.

56 RYŠKA, Michal. Náhrada škody na zdraví a ochrana osobnosti. *Právní rozhledy*, 2009, č. 16, s. 593.

57 MACH, Jan. *Medicína a právo*. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 62.

58 TĚŠÍNOVÁ, Jolana a kol. *Medicínské právo*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 393.

59 Ustanovení § 444 odst. 3 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, bylo do zákoníku vloženo teprve s účinností od 1. května 2004.

60 TĚŠÍNOVÁ, Jolana a kol. *Medicínské právo*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 394.

61 Rozsudek Krajského soudu v Ústí nad Labem ze dne 25. února 2011, sp. zn. 24 C 90/2006. K úmrtí dítěte došlo v roce 2003, tedy ještě před účinností výše uvedené novelizace občanského zákoníku.

v nichž ke škodě došlo před novelou provedenou zákonem č. 47/2004 Sb.“[62] Uvedená interpretativní věta do daného nálezu zahrnuta nebyla, ale v judikatuře se prosadila.[63]

II.4 Ochrana tzv. sekundární oběti

Pod právní režim ochrany osobnosti řadí spory týkající se ochrany sekundární oběti například Michal Ryška.[64] Ostatně, již v předchozí pasáži rozebíraná možnost satisfakce za újmu způsobenou osobě v důsledku usmrcení jiné osoby blízké je svým způsobem také ochranou sekundární oběti. Předkládaná kategorie je typická tím, že vedle primární oběti (oběť zásahu ze strany škůdce) zde nastupuje sekundární oběť, které vzniká újma až na základě a v důsledku újmy způsobené prvotní oběti.

Česká doktrína se až do nedávné minulosti problematice sekundární oběti příliš nevěnovala[65] a určitý impulz přinesl až § 2971 nového občanského zákoníku, který výslovně stanoví možnost poskytnout náhradu nemajetkové újmy každému, kdo způsobenou újmu důvodně pociťuje jako osobní neštěstí, které nelze jinak odčinit. Za problematický aspekt odškodňování sekundární oběti bývá považována zejména otázka předvídatelnosti způsobené újmy pro škůdce.

Příkladem, kdy soudy přiznaly náhradu újmy sekundární oběti, může být rozsudek KS v Českých Budějovicích ze dne 7. října 2009.[66] V dané věci došlo k tomu, že novorozenou dceru žalobkyně upustila sestra ošetřující na neonatologickém oddělení porodnice z výšky více než jednoho metru na zem, v důsledku čehož utrpěla frakturu parietální kosti. Žalobkyně tak byla v mimořádně silném psychickém šoku způsobeném obavami z aktuálního a budoucího zdraví její dcery.

Krajský soud zde prohlásil, že „*obecně nelze vyloučit zásah do práva na soukromí fyzické osoby v důsledku zásahu do zdravotní sféry osoby blízké, je nutno posuzovat nejen samotnou zdravotní stránku této blízké osoby a dopady na další rodinný život, ale i zvažovat psychickou stránku osoby, jak tato vnímala ze svého pohledu celou situaci, ale i obavy o další osud osoby blízké*.“ V posuzovaném případě soud vyšel také z toho, že narození dítěte je vnímáno jako radostná událost. Citové vazby mezi matkou a dítětem vznikají ihned po porodu a tyto jsou intenzivně vnímány. Pokud je matka v důsledku poranění dítěte hned druhý den po porodu informována o poranění hlavy dítěte, vyvolává tato informace logicky u matky psychický šok. Soud tak žalobkyni přiznal náhradu nemajetkové újmy v penězích ve výši 100 tisíc korun.

---

62 Nález Ústavního soudu ČR ze dne 4. května 2005, sp. zn. Pl.ÚS 16/04.

63 Rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích – pobočka v Táboře ze dne 15. listopadu 2005, sp. zn. 14 To 290/2005, který je citován také v komentáři k občanskému zákoníku: ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 1300 (§ 444).

64 RYŠKA, Michal. *Lege artis a odpovědnost za zásah do osobnostních práv (I. část)* [online]. pravomedicina.sk, 14. srpna 2012 [cit. 25. září 2014]. Dostupné na http://www.pravo-medicina.sk/aktuality/554/lege-artis-a-odpovednost-za-zasah-do-osobnostnich-prav--i-cast.

65 Jako určitou výjimku srov. ZIMA, Petr. Nervový šok a sekundární oběti. *Právní rozhledy*, 2008, č. 6, s. 216.

66 Rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 7. října 2009, sp. zn. 11 C 39/2009.

II.5 Nesprávné stanovení diagnózy

Vedle toho, kdy může dojít k zásahu do práva na ochranu osobnosti neposkytnutím informací potřebných k tomu, aby se pacient mohl svobodně rozhodnout, zda podstoupí určitý zákrok, může k zásahu dojít také poskytnutím chybných informací, zejména nesprávným stanovením diagnózy pacienta. Jak judikoval Nejvyšší soud: „*V případě nesprávného stanovení diagnózy onemocněním AIDS (v důsledku záměny laboratorních vzorků) není správný názor, podle kterého nelze bez dalšího dovozovat zásah do práva na čest a důstojnost dotčené osoby jen z toho, že jde o chorobu šířenou mimo jiné pohlavním stykem.*“

Podobně v případě řešeném KS v Českých Budějovicích přiznal soud žalobci náhradu nemajetkové újmy ve výši 150 tisíc korun za to, že byl u žalobce mylně diagnostikován zhoubný nádor.[67] Soud zde konstatoval, že nemá pochyb o tom, v jakém psychickém rozpoložení se žalobce nacházel v období od sdělení informace až do doby, kdy tyto závěry byly negovány.

Podle soudu v daném případě došlo u žalobce k výraznému a velmi razantnímu zásahu do jeho osobnostních práv, kdy s ohledem na sdělení chybné diagnózy byl tento postaven do role člověka trpícího závažnou chorobou s následky, které výrazným způsobem ovlivňují další život dotčené osoby. Přitom se jedná jak o jeho zdravotní stránku, tak i o pracovní a rodinný život. Celkově tedy tyto nesprávné informace narušují soukromý a rodinný život nenávratným způsobem. V daném případě na tom nic nemění ani skutečnost, že stanovení diagnózy může být někdy obtížné.

II.6 Porušení povinné mlčenlivosti

Podle článku 10 Úmluvy o lidských právech a biomedicíně má každý právo na ochranu soukromí ve vztahu k informacím o svém zdraví. Porušení povinné mlčenlivosti zdravotníka je pak také zpravidla porušením práva na ochranu osobnosti.[68] Předmětem povinné mlčenlivosti jsou všechny skutečnosti, o kterých se zdravotnický pracovník dověděl. To se týká nejen zdravotního stavu pacienta, ale i provedených nebo plánovaných diagnostických a léčebných výkonů, rodinných, pracovních a společenských záležitostí, které se pacienta týkají.

Ve věci řešené KS v Brně pod sp. zn. 24 C 60/2008 se jednalo o situaci, kdy žalobce uplatňoval své nároky z ochrany osobnosti vůči lékařce, která na žádost policie poskytla informativní zprávu z oblasti psychiatrie.[69] Soud zde konstatoval, že zdravotní stav fyzické osoby je nepochybně citlivým údajem, kdy i možnost přístupu do zdravotnické dokumentace pacienta má podle zákona jen velmi omezený okruh osob.

Soud ovšem došel k závěru, že lékařka nezasáhla do práva na ochranu osobnosti žalobce z toho důvodu, že policii neposkytla žádné zdravotní či osobní údaje žalobce, když policii pouze obecně odpověděla. Zpráva jí byla následně ze strany policie vrácena jako neupotřebitelná a vzhledem k tomu, že se nejednalo o zdravotnickou dokumentaci, lékařka ji skartovala. Pokud by ale lékařka poskytla jakékoli informace

67 Soud zde zároveň konstatoval, že se jedná o částku požadovanou žalobcem, přičemž by v daném případě přiznána mohla být i částka vyšší.

68 MACH, Jan. *Medicína a právo*. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 98.

69 Rozsudek Krajského soudu v Brně ze dne 3. dubna 2009, sp. zn. 24 C 58/2001.

ze zdravotnické dokumentace či jiné osobní údaje o pacientovi, nepochybně by soud dospěl k opačnému závěru.

III. Závěr

Na základě analýzy judikatury především krajských a vrchních soudů byla představena určitá typologie oblastí, které spadají pod právo na ochranu osobnosti ve zdravotnictví. Uvedený přehled ovšem představuje zejména nejčastěji se objevující situace. S ohledem na rozsah a formát příspěvku zůstaly stranou některé specifické problémy, které by se neobešly bez dalšího velmi podrobného rozboru. Příkladem mohou být tzv. *wrongful birth* kauzy.[70] Spektrum možných situací, ke kterým v oblasti zdravotních služeb dochází, je tak nepochybně ještě výrazně širší. Jsem ovšem přesvědčen, že poskytnutý přehled je relevantní také pro situaci po 1. 1. 2014, kdy vstoupil v účinnost nový občanský zákoník.

Seznam použitých zdrojů

KNAP, Karel a kol. *Ochrana osobnosti podle občanského práva*. 4. vydání. Praha: Linde, 2004, 438 s.

MACH, Jan. *Medicína a právo*. Praha: C. H. Beck, 2006, 257 s.

RYŠKA, Michal. Náhrada škody na zdraví a ochrana osobnosti. *Právní rozhledy*, 2009, č. 16, s. 591–593.

RYŠKA, Michal. *Lege artis a odpovědnost za zásah do osobnostních práv (I. časť)*. [online]. http://www.pravo-medicina.sk, 14. srpna 2012 [cit. 25. září 2014]. Dostupné na http://www.pravo-medicina.sk/aktuality/554/lege-artis-a-odpovednost-za-zasah-do-osobnostnich-prav--i-cast.

ŠUSTEK, Petr, HOLČAPEK, Tomáš. *Informovaný souhlas.* Praha: ASPI, 2007. 260 s.

ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanský zákoník. Komentář*, 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. 2720 s.

TĚŠÍNOVÁ, Jolana a kol. *Medicínské právo*. Praha: C. H. Beck, 2011, 414 s.

WAGNEROVÁ, Eliška a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář.* Praha: Wolters Kluwer, 2012, 931 s.

ZIMA, Petr. Nervový šok a sekundární oběti. *Právní rozhledy*, 2008, č. 6, s. 216.

[70] Viz rozsudek Krajského soudu v Brně ze dne 29. února 2008, sp. zn. 24 C 66/2001.

Podpůrná opatření při narušení schopnosti zletilého právně jednat – posílení autonomie jednotlivce i riziko nedostatečné ochrany

Supporting measures hampering the ability of an adult legally one ton – strengthening the autonomy of the individual and risk of inadequate protection

Mgr. Kateřina Cilečková

Fakulta sociálních studií Ostravské univerzity

Klíčová slova: podpůrná opatření při narušení schopnosti zletilého právně jednat, předběžné prohlášení, nápomoc při rozhodování, zastoupení členem domácnosti, opatrovnictví pro zdravotní obtíže, omezení svéprávnosti

Resumé: Článek se věnuje v českém právu nově zavedeným institutům podpůrných opatření při narušení schopnosti zletilého právně jednat, jeho cílem je zamyslet se nad úskalími nové právní úpravy a nad úlohou soudu v řízeních dle § 31 zákona č. 292/2013 Sb.

Keywords: supporting measures hampering the ability of an adult legally one ton, preliminary statement, supported decision-making, representation by a household member, guardianship for health problems, limitation of legal capacity

Resume: Article is dedicated to supporting measures hampering the ability of an adult legally one ton who are in Czech law newly introduced. This article aids to reflex on the pitfalls of new legislation and think about the role of the Court in proceedings under the Act no. 292/2013 Coll.

Úvod

Jednou ze základních zásad, na nichž stojí zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, je důstojnost a svoboda člověka a ochrana jeho přirozených práv.[71] Skupinou osob, jejichž svoboda samostatného rozhodování byla a je fakticky omezena, jsou lidé, kteří trpí duševní poruchou nebo mají takový zdravotní stav, že nejsou schopni samostatně činit právní úkony, hájit svá práva a spravovat svůj majetek. Přijetím institutů předběžného prohlášení, nápomoci při rozhodování a zastoupení členem domácnosti, které jsou v občanském zákoníku systematicky umístěny do obecné části (Hlava II, Díl 2, oddíl 2) jako podpůrná opatření při narušení schopnosti zletilého právně jednat, se oproti právní úpravě účinné do konce roku 2013 výrazně posiluje autonomie jednotlivce a respekt k jeho vůli, což je jistě pozitivní skutečnost. Neskromnou snahou tohoto

71 Důvodová zpráva k občanskému zákoníku.

textu je zamyslet se nad úskalími nové právní úpravy a nad úlohou soudu v řízení o podpůrných opatřeních.

Důvody vedoucí k přijetí podpůrných opatření

Česká republika v roce 2009 ratifikovala Úmluvu o právech osob se zdravotním postižením[72] a její ustanovení, zejména článek 12[73] zakotvující právo osob se zdravotním postižením na rovnost před zákonem, se významně projevila v zavedení nových podpůrných institutů. Tento směr k modernějšímu pojetí práv lidí se zdravotními obtížemi či duševní poruchou není v našem právu novinkou, ale byl nastolený zejména zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách,[74] který zdůrazňuje nutnost vycházet z individuálně určených potřeb osob, působit na tyto osoby aktivně, podporovat jejich samostatnost, motivovat je k takovým činnostem, které nevedou k dlouhodobému setrvávání v negativní situaci a snaží se posilovat jejich sociální začleňování.

Předběžné prohlášení

Prvním je předběžné prohlášení, což přes své systematické řazení není opatření podpůrné, ale opatření preventivní povahy, neboť jeho účinky nastoupí až za situace, kdy osoba, jež je učinila, není schopna právně jednat. Podstatou tohoto institutu je umožnit člověku, který u sebe pozoruje postupné rozvíjení duševní poruchy, typicky Alzheimerova nemoc, demence, aby závazně projevil svou vůli, jak mají být jeho záležitosti spravovány v době, kdy si již nebude vzhledem k rozvinutí duševní poruchy schopen tyto záležitosti spravovat sám. Může projevit vůli, aby jeho záležitosti byly spravovány určitým způsobem nebo aby je spravovala určitá osoba nebo aby se určitá osoba stala jeho opatrovníkem. Předběžné prohlášení musí mít formu veřejné či soukromé listiny a lze jej odvolat. Přesto se však účinky předběžného prohlášení projevují skrze soudní rozhodnutí, při němž soud z předběžného opatření zpravidla vychází jako z nejpodstatnějšího (byť nikoliv jediného) podkladu.[75] Vzhledem k tomu, že účinky předběžného prohlášení se realizují až za situace, kdy původce prohlášení není schopen sám jednat, je nutné posuzovat institut předběžného prohlášení ve vazbě na úpravu opatrovnictví v občanském zákoníku a jeho účel, viz § 465 a následující. Důvodová zpráva k občanskému zákoníku říká, že povolá-li původce prohlášení opat-

72 Dle čl. I Úmluvy je jejím účelem podporovat, chránit a zajišťovat plné a rovné užívání všech lidských práv a základních svobod všemi osobami se zdravotním postižením a podporovat úctu k jejich přirozené důstojnosti.

73 Dle čl. 12 Úmluvy: „Státy, které jsou smluvními stranami zajistí, aby všechna opatření, která se týkají uplatnění právní způsobilosti, poskytovala v souladu s mezinárodním právem v oblasti lidských práv odpovídající a účinné záruky zamezující zneužití. Tyto záruky musí zajistit, aby opatření týkající se uplatnění právní způsobilosti respektovala práva, vůli a preference dané osoby, zabraňovala konfliktům zájmů a nevytvářela prostor pro nežádoucí ovlivňování, byla přiměřená a odpovídala situaci dané osoby, byla uplatňována po nejkratší možnou dobu a podléhala pravidelnému přezkumu odpovědným, nezávislým a nestranným orgánem nebo soudem."

74 Srovnej specifikum zastoupení při podpisu smlouvy o poskytnutí sociální služby.

75 ŠVESTKA, Jiří, DVOŘÁK, Jan, FIALA, Josef a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I.* Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 190.

rovníka a osoba povolaná za opatrovníka souhlasí, soud je prohlášením vázán a omezí se jen na přezkum, zda je tato osoba způsobilá pro jmenování opatrovníkem, soud musí zjistit, zda se jedná o osobu schopnou spravovat s nezbytnou dávkou pečlivosti záležitosti jiné osoby, a zaměří se i na přezkum, zda nehrozí konflikt zájmů. Komentář k občanskému zákoníku[76] zdůrazňuje diskreční pravomoc soudu a jeho případné rozhodnutí nerespektující vůli projevenou v předběžném prohlášení, a to zejména za situace, že taková vůle je v přímém rozporu se základními principy opatrovnictví.

Co se týče formy předběžného prohlášení, zákon stanoví formu písemnou, a to v podobě veřejné nebo soukromé listiny, viz § 565 a § 567 občanského zákoníku. Formou veřejné listiny může sepsat prohlášení notář. Dle zákona č. 303/2013 Sb., notářský řád, vede Notářská komora ČR Seznam prohlášení o určení opatrovníka. Zápis údajů o prohlášení o určení opatrovníka do tohoto seznamu provádí dálkovým způsobem bez zbytečného odkladu notář, který takové prohlášení sepsal. Komora sděluje soudu na jeho žádost, zda je či není prohlášení o určení opatrovníka v Seznamu evidováno, pokud evidováno je, sdělí potřebné údaje. Již učiněné předběžné prohlášení lze odvolat za předpokladu, že jeho původce je plně svéprávný a reálně schopen k právnímu jednání.

Změní-li se okolnosti zjevně tak podstatným způsobem, že člověk, který prohlášení učinil, by je za takových okolností neučinil nebo by je učinil s jiným obsahem, soud prohlášení změní nebo zruší. Kumulativní podmínkou takového rozhodnutí však je, že by jinak člověku, který prohlášení učinil, hrozila závažná újma. Toto ustanovení můžeme charakterizovat jako reflexi skutečnosti, že se změnou okolností se mění lidské jednání a pojistku před slepým respektem k projevené vůli jednotlivce, a to i k jeho případné škodě. Zákonodárce zde svěřil soudu poměrně náročný úkol „vžít" se do role pořizovatele předběžného prohlášení, a to ještě s doplňující podmínkou, že musí co nejvíce respektovat jeho vůli původně projevenou. Před vydáním rozhodnutí soud vyvine potřebné úsilí, aby zjistil názor člověka, o jehož prohlášení rozhoduje. Občanský zákoník v § 43 používá u změny okolností slovo „zjevně"; citovaný komentář dovozuje, že tedy nemůže jít pouze o změnu názoru nebo subjektivního postoje zúčastněných, pokud neovlivňují právní realitu (např. původce prohlášení určí za opatrovníka manžela, ale v době nastoupení jeho účinků je manželství rozvedeno), a dále konstatuje, že subjektivní motivace pořizovatele, tedy důvody, proč formuloval podmínku, určil osobu správce, by měly být v předběžném prohlášení uvedeny. Je to pochopitelný požadavek autora komentáře, který je soudcem, ovšem znění zákona k uvedení těchto subjektivních podmínek pořizovatele předběžného prohlášení nijak nezavazuje.

Opatrovnictví pro zdravotní obtíže

Institutem, který není podpůrným opatřením, ale fakticky existuje na polovině cesty mezi podporou a opatrovnictvím, je opatrovnictví pro zdravotní obtíže dle § 469 občanského zákoníku. Má své místo v situacích, kdy je člověk duševně zdráv, ale má jiné zdravotní obtíže, pro něž není schopen spravovat své jmění nebo hájit svá práva. Návrh na jmenování opatrovníka podává budoucí opatrovanec, který rovněž navrhuje

76 Viz poznámka 75.

rozsah působnosti opatrovníka a může podat soudu návrh na jeho odvolání. Institut je zajímavý tím, že stojí na pomezí mezi smluvním zastoupením a opatrovnictvím. Zákon stanoví, že opatrovník jedná zpravidla společně s opatrovancem a pokud jedná samostatně, pak v souladu s vůlí opatrovance. V případě, že nelze vůli opatrovance zjistit, rozhodne na návrh opatrovníka soud. Vzhledem k tomu, že špatný zdravotní stav se může projevit i na kognitivních schopnostech, může soud i bez návrhu zahájit řízení o omezení svéprávnosti.[77]

Nápomoc při rozhodování

Skutečně podpůrným opatřením je nápomoc při rozhodování, jež je upravena v ustanovení § 45 až § 48 občanského zákoníku, jde o ono mírnější opatření uvedené v § 55 odst. 2 zákona, které v situacích, kdy toto duševní stav člověka umožňuje, předchází omezení svéprávnosti. Podstatou tohoto institutu je poskytnutí podpory osobou podpůrce jiné zletilé osobě podporovanému, a to na základě smlouvy o nápomoci schválené soudem. Na rozdíl od institutu opatrovníka, který v určených věcech jedná namísto opatrovance, v případě nápomoci při rozhodování jedná osoba sama, respektive jedná společně se svým podpůrcem. Podle tohoto pojetí v určitých případech postačí asistence jiné osoby ve funkci do určité míry formalizované, která se bude účastnit právních jednání podporované osoby, aniž je nutné zasahovat do svéprávnosti podporované osoby. Podpůrce tedy na rozdíl od opatrovníka nejedná namísto osoby, ale jedná společně s ní. Tato právní úprava podpory při rozhodování vychází zejména z čl. 12 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením, podle kterého členské státy musí přijmout odpovídající opatření, aby osobám se zdravotním postižením umožnily přístup k asistenci, kterou mohou potřebovat při uplatňování svéprávnosti. Úmluva o právech osob se zdravotním postižením ovšem vyžaduje v témž článku 12 přijmout v dané souvislosti také odpovídající a účinná opatření zamezující zneužití tohoto institutu. Proto závazek mezi podporovaným a podpůrcem vzniká až soudním schválením smlouvy o poskytování podpory s tím, že podpůrce jmenuje soud. Tím se soudu umožní, aby podpůrce případně i odvolal, jsou-li pro to zákonné důvody.[78]

Rozšíření možností, jak předejít omezení svéprávnosti, je opět zcela jistě pozitivní pro osoby s duševní poruchou, ovšem zákonná úprava přináší i rizika. Tím prvním je možnost zneužití institutu, na což upozorňuje i výše zmíněný článek Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením. Obranou proti zneužití podporovaného, který je slabší stranou smlouvy, osobou podpůrce je ustanovení § 47 občanského zákoníku, podle nějž se podpora provedená v rozporu se zákonným zněním považuje za porušení smluvní povinnosti dle § 2913 odst. 1 občanského zákoníku a podpůrci vzniká povinnost k náhradě škody. Zároveň je úlohou soudu předejít případným problémům jmenováním vhodného podpůrce, viz text níže. Druhým rizikem je dle mého názoru nedostatečná ochrana podporovaného, neboť není vyžadováno, aby jednal společně s podpůrcem. Dle § 47 odst. 2 v případě, že podporovaný jedná v písemné formě, podpůrce **může** připojit svůj podpis s uvedením své funkce, podpůrce má i právo namítat neplatnost právního jednání podporovaného. Podpůrce ovšem své právo namít-

77 § 13 z. č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních.

78 Viz poznámka 71.

nout neplatnost právního jednání podporovaného využije jen za situace, že se o tomto právním jednání dozví. Ze smlouvy o nápomoci nevzniká podporovanému povinnost, nýbrž právo o svých právních jednáních podpůrce informovat a požadovat nápomoc. I v situaci, že tak podporovaný neučiní, je jeho jednání platné. Skutečnost, že zákonodárce nestanovil žádné následky pro právní jednání podporovaného bez podpůrce, je Achillovou patou naší právní úpravy. V Quebecu, jehož právní úpravou se OZ inspiroval, právní jednání činěná samotným podporovaným, pro která byla vyžadována podpora, mohou být anulována nebo závazek redukován, pokud jsou v neprospěch podporovaného.[79] Je vhodné zdůraznit, že uzavření smlouvy o nápomoci není zákonodárcem určeno pro každého člověka, který se domnívá, že potřebuje pomoc při svém rozhodování (ten využije tradiční varianty smluvního zastoupení), ale pro člověka, kterému v rozhodování působí obtíže duševní porucha. Proto je hoden zvláštní ochrany, ovšem dle zákonného znění jen v případě, že se pro ni sám v každém jednotlivém případě dobrovolně rozhodne, v čemž mu právě duševní porucha může bránit. Praxe ukáže, jakým způsobem bude institut smlouvy o nápomoci využíván, nicméně výše uvedená kritika již zaznívá právě z řad veřejnosti, která se lidem s duševním onemocněním věnuje. Jde-li o úlohu soudu, § 46 odstavec druhý občanského zákoníku určuje, že soud smlouvu neschválí, odporují-li zájmy podpůrce zájmům podporovaného. Jelikož řízení o schválení smlouvy o nápomoci je řízením dle zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, je na úvaze soudu, které skutečnosti zjistí a důkazy provede[80], aby eliminoval riziko zneužití výkonu funkce podpůrce. Soud rovněž podpůrce odvolá, a to na návrh podporovaného nebo podpůrce; může jej odvolat i bez návrhu v případě, že podpůrce závažně poruší své povinnosti. Pokud soud v průběhu řízení dojde k závěru, že uzavření smlouvy o nápomoci není dostatečnou ochranou podporovaného vzhledem k míře jeho duševní poruchy, může i bez návrhu zahájit řízení o omezení svéprávnosti.[81]

Zastoupení členem domácnosti

Dalším podpůrčím institutem je institut zastoupení členem domácnosti, jenž umožňuje, aby zletilého člověka, kterému brání duševní porucha samostatně právně jednat, zastupoval člen domácnosti. Tento institut se použije jen v případě, že zletilý člověk nemá jiného zástupce, tedy nemá opatrovníka z důvodu omezení svéprávnosti. Občanský zákoník v § 49 stanoví, kdo je členem domácnosti, který může osobu zastupovat. Tento institut se od jiných podpůrných opatření liší tím, že jeho předpokladem není aktivní právní jednání osoby, která aktuálně nebo v budoucnu není schopna právně jednat, ale vzniká na základě vůle jiného, avšak plně svéprávného člena domácnosti nebo příbuzného, které zastoupený neklade odpor a jež je posléze stvrzena soudem. I tento institut má přednost před omezením svéprávnosti a s ním spojeným ustano-

79 LAVICKÝ, Petr a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář*. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2014, s. 254.

80 § 20 a § 21 z. č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních.

81 Viz poznámka 77.

vením opatrovníka v „běžném" opatrovnickém řízení, jestliže takový postup více šetří osobní sféru zastoupeného.[82]

Zastoupení se vztahuje na obvyklé záležitosti, jak to odpovídá životním poměrům zastoupeného, jde zejména o záležitosti týkající se zdravotních a sociálních služeb a žádostí o přiznání dávek státní sociální podpory, pomoci v hmotné nouzi a dalších dávek sociálního zabezpečení. Tento institut opět představuje jeden ze způsobů, kterým se naplňuje příkaz článku 19 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením, a to příkaz umožnit těmto osobám žít v rámci společenství s možností volby. Zastoupení vzniká dvoufázově. V první fázi dá zástupce zastoupenému na vědomí, že ho bude zastupovat, a srozumitelně mu vysvětlí povahu a následky zastoupení. Odmítne-li to člověk, který má být zastoupen, zastoupení nevznikne. K odmítnutí postačí schopnost projevit přání. Vznik zastoupení je druhá fáze, zde se vyžaduje schválení soudu. Před vydáním rozhodnutí soud vyvine potřebné úsilí, aby zjistil názor zastoupeného, a to za pomoci takového způsobu dorozumívání, který si zastoupený zvolí. I u tohoto institutu je výrazná úloha soudu a jeho odpovědnost při přezkoumání, zda nemůže dojít ke kolizi zájmů a zda je zástupce schopen plně hájit práva zastoupeného. Občanský zákoník definuje povinnosti zástupce, který dbá o ochranu zájmů zastoupeného a jeho práv i o to, aby způsob jeho života nebyl v rozporu s jeho schopnostmi a aby (nelze-li tomu rozumně odporovat) odpovídal i zvláštním představám a přáním zastoupeného. Zastoupení se vztahuje na obvyklé záležitosti, jak to odpovídá životním poměrům zastoupeného. Zástupce však není oprávněn udělit souhlas k zásahu do duševní nebo tělesné integrity člověka s trvalými následky. Pokud by takové rozhodnutí bylo nezbytné (náročná operace), je v tomto případě nutné soudem ustanovit opatrovníka pro tento právní úkon v případě, že zastoupený již není schopen tento právní úkon sám učinit. Občanský zákoník v § 52 upřesňuje rozsah zastoupení, a to tak, že zástupce může nakládat s příjmy zastoupeného v rozsahu potřebném pro obstarání obvyklých záležitostí, jak to odpovídá životním poměrům zastoupeného. Pokud má zastoupený peněžní prostředky na účtu, může s nimi zástupce nakládat jen v rozsahu nepřesahujícím měsíčně výši životního minima jednotlivce, aktuálně jde o částku 3 410 Kč.

Zastoupení zaniká, pokud se jej zástupce vzdá, nebo pokud zastoupený odmítne, aby ho zástupce dále zastupoval; k odmítnutí postačí schopnost projevit přání. Vzhledem k tomu, že zákon pro odmítnutí zastoupení nepředepisuje žádnou formu, ani – na rozdíl od smlouvy o nápomoci – nutnost odvolání zástupce soudem, je třeba v případě zániku zastoupení brát ohled na právní jistotu třetích osob, vůči nimž zástupce jedná. Zastoupení dále zaniká, pokud soud jmenuje zastoupenému opatrovníka nebo pokud soud schválí smlouvu o nápomoci v rozsahu, v jakém je zastoupený způsobilý právně jednat.

Závěr

Zavedením podpůrných opatření do právního řádu naplňuje Česká republika své povinnosti vyplývající z mezinárodních smluv a zároveň se stává zemí s právním řádem, který zohledňuje individualitu lidí s duševní poruchou tak, aby se každému

[82] ŠVESTKA, Jiří, DVOŘÁK, Jan, FIALA, Josef a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I.* Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 220.

z nich dle jeho situace umožnilo uplatňování práv a zapojení do společenského života.[83] Používání těchto institutů v praxi a s ním související vyřešení legislativních nedostatků je teprve před námi.

Přehled použitých zdrojů

ŠVESTKA, Jiří, DVOŘÁK, Jan, FIALA, Josef a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I.* Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014.

LAVICKÝ, Petr a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář*. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2014.

Důvodová zpráva k občanskému zákoníku.

Sdělení č. 10/2010 Sb. m. s., Ministerstva zahraničních věcí, o sjednání Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Zákon č. 358/1992 Sb., notářský řád.

Zákon č. 303/2013 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetí rekodifikace soukromého práva.

[83] Srovnej § 152 odst. 3 z. č. 89/2012 Sb.; možnost osoby s omezenou svéprávností být členem voleného kolektivního orgánu právnické osoby.

Autonómia jednotlivca v kontexte dedičského práva v podmienkach SR

Autonomy of the individual in the context of succession law in Slovakia

Mgr. Mgr. Pavol Šmondrk

Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva

Kľúčové slová: dedenie, dedičské právo, závet, dedič, poručiteľ, dedičstvo

Resumé: Po stručnej základnej charakteristike dedenia zo závetu, ktorý je možné považovať ako autonómiu jednotlivca a spôsob prechodu práv a povinností, sa príspevok zameriava na rozbor závetu ako prípustného dedičského titulu z pohľadu obsahových a formálnych náležitostí vyžadovaných pre platnosť daného právneho úkonu. Na podklade základného vymedzenia príspevok podáva výklad jednotlivých foriem závetu podľa súčasnej právnej úpravy v podmienkach SR ako aj v kontexte úvah de lege ferenda.

Key words: inheritance, succession law, wills, heir, testator, heritage

Resume: After brief the main characteristics of testamentary succession, which can be regarded as the autonomy of the individual and the way the rights and obligations of the contribution focuses on the analysis of testamentary succession as an eligible title in terms of content and formalities required for the validity of the legal act. On the basis of the basic definition of an interpretation of the contribution of various forms of wills under the current legislation in Slovakia as well as in the context of considerations de lege ferenda.

1. Úvod

Neodlučiteľnou súčasťou každého ľudského života je smrť. S touto nezávislou právnou skutočnosťou, je bezprostredne spojená problematika dedičského práva. Mnoho ľudí si počas života kumuluje svoj majetok nie iba pre seba, ale aj pre svojich blízkych a potomkov. Mnoho rodín je schopných rozdeliť si majetok ešte za svojho žitia, a to formou darovania majetku. Takýmto spôsobom sa dá predísť sporom, ale vo značnej miere záleží na vzťahoch a pomeroch v rodine.

Dedením sa zabezpečuje zachovanie majetkových práv poručiteľa pre jeho nástupcov. Keď princípy dedenia podľa zákona nie sú v súlade s postojmi poručiteľa o prerozdelení jeho pozostalosti v prípade smrti, prichádza do úvahy napísanie závetu. Spísaním závetu poručiteľ vyjadrí svoju poslednú vôľu. Pre platnosť jeho vôle je nevyhnutné zachovať obligátne náležitosti, ktoré stanovuje Občiansky zákonník v jeho siedmej časti, ktorá je nazvaná Dedenie.

Inštitút závetného dedenia je dlho uznávaný a používaný. Platná právna úprava považuje za dediča osobu, ktorá sa stala subjektom dedičského práva na základe objektívnej skutočnosti a ktorej svedčí určitý právny dôvod dedenia. Právo dedičstvo odmiet-

nuť, alebo robiť úkony smerujúce k vyporiadanu dedičstva je prejavom jej právneho postavenia. Pokiaľ táto osoba neodmietne dediť a fakticky v rámci vyporiadania niečo získa, stáva sa faktickým právnym nástupcom zomretej osoby. Osoba teda prestáva byť pravdepodobným dedičom a stáva sa dedičom v pravom význame. Z toho vyplýva, že v pravom zmysle slova je dedičom iba ten, kto dedičstvo neodmietne a na koho dedičstvo reálne prejde. Pojem putatívny, alebo domnelý dedič sa používa na pomenovanie toho, kto je povolaný na dedenie, ale doteraz sa nevzdal možnosti dedičstvo odmietnuť. Dedičia, ktorí dedia na základe závetu sú takzvaní závetní (testamentárni) dedičia. Dedičom zo závetu je tá osoba, ktorú za dediča určí poručiteľ. Môže ňou byť fyzická alebo právnická osoba. Zákon priznáva právo byť dedičom každému subjektu, ktorý má právnu subjektivitu. Spôsobilosť na právne úkony sa však nevyžaduje.

2. Závet ako prejav autonómie jednotlivca v dedičskom práve

Závetom sa upravuje prechod poručiteľovho majetku na osoby, ktoré určil v závete. Poručiteľ ako vlastník, či majiteľ teda uplatňuje svoje vlastnícke právo v prípade smrti slobodne rozhodnúť o svojom majetku. Ak ide o ochranu niektorých subjektov, je poručiteľova sloboda obmedzená, a to hlavne ak ide o tzv. neopomenuteľných dedičov.[84]

Súčasná právna úprava pozná tri formy závetov, pre všetky je však spoločná písomná forma (ústny závet nemá žiadne právne účinky). Holografný závet (závet písaný vlastnoručne), alografný závet (závet písaný inak ako vlastnoručne) sú považované za závety súkromné. Závet písaný formou notárskej zápisnice je zákonom považovaný za verejnú listinu.[85]

Pojem „závet" nie je v Občianskom zákonníku presne definovaný. Ustanovuje však, čo musí obsahovať a v akej forme musí byť napísaný, aby mohol byť platný. Podľa daných ustanovení zákona však teda možno vyvodiť, že „závetom je formálny jednostranný, kedykoľvek odvolateľný alebo zmeniteľný prejav vôle rýdzo osobnej povahy, ktorý o svojom majetku pre prípad smrti zostavuje jediná fyzická osoba."[86] Nie je prípustné, aby závet zriadilo viacero osôb.

Závet nesmie vzbudzovať pochybnosti o tom, čo ním chcel závetca povedať. Jeho vôľa teda musí byť prejavená jasne a zrozumiteľne, spísaná v prepísanej forme. Inú formu, pri ktorej pre prípad smrti fyzická osoba disponuje so svojim majetkom, platné právo na našom území nepozná.[87] Iba platný závet môže byť účinný. Platnosť závetu nastáva momentom, keď ho poručiteľ urobí zákonom určeným spôsobom. Nie je dôležité oboznámiť s poslednou voľou iné osoby, resp. doručiť ho iným osobám. Smrťou závetcu sa závet stáva účinným a teda dedičia majú právo domáhať sa dedičstva, ktoré im bolo závetom odkázané.[88]

---

84 § 479 Občianskeho zákonníka č. 40/1964 Zb. (určitý okruh osôb daný zákonom, ktorý poručiteľ nesmie svojim závetom opomenúť).

85 CIRÁK, Ján a kol. *Dedičské právo.* 2. vydanie. Ostrava: KEY Publishing, s. r. o., 2010, s. 102.

86 FEKETE, Imrich. *Občiansky zákonník – Veľký komentár, 2. diel.* Bratislava: Eurokódex, 2011, s. 132.

87 LAZAR, Ján a kol. *Občianske právo hmotné.* Bratislava: Iura Edition, 2010, s. 651.

88 VOJČÍK, Peter, KOVALANČIKOVÁ, Vlasta. *Občianske právo hmotné, 1. diel.* Skalica: Západoslovenské tlačiarne Skalica, 2009, s. 330.

Závet sa viaže na osobu poručiteľa, a teda nezávisí od vôle inej osoby. Len on môže závet zriadiť, doplniť, zmeniť či zrušiť. Odchylne od dedičskej postupnosti danej zákonom môže sám poručiteľ určiť osoby, ktoré budú dedičmi. Veľký význam má závet hlavne vtedy, ak „poručiteľ nemá neopomenuteľných dedičov, alebo ak nemá žiadnych zákonných dedičov a nechce, aby jeho majetok pripadol štátu."[89] Pripadnutie dedičstva štátu sa nazýva odúmrť. Odúmrť nastáva v prípade, ak dedičstvo nenadobudne žiadny dedič.[90]

2.1 Náležitosti závetu

Pre platnosť zriadeného závetu je potrebné splnenie všeobecných náležitostí podľa § 36 a nasl. Občianskeho zákonníka. Rovnako aj osobitných náležitostí uvedených v ustanoveniach § 476 a nasl. a § 460–672 Občianskeho zákonníka musia byť splnené. Na samotné vykonanie závetu je potrebné splnenie platnosti závetu. Podľa platnosti závetu sa posudzuje či daný závet spĺňal predpoklady na platnosť v dobe svojho vzniku zriadenia. Právne účinky platného závetu nastávajú, až keď nastane objektívna právna skutočnosť a tou je deň smrti poručiteľa, posudzované podľa práva platného v dobe smrti poručiteľa.[91]

Medzi všeobecné náležitosti závetu zaraďujeme:

a) Náležitosti subjektu (osoby poručiteľa),
b) Náležitosti vôle (vôľa a prejav vôle),
c) Náležitosti predmetu závetu,
d) Náležitosti formy a obsahu závetu.

Nás však pre potreby tohto príspevku budú zaujímať len náležitosti subjektu (osoby poručiteľa) a náležitosti vôle (vôľa a prejav vôle).

2.1.1 Náležitosti subjektu

K náležitostiam subjektu, alebo k osobe poručiteľa sa zaraďuje testamentárna spôsobilosť a vek porušiteľa. Zriadenie závetu sa nepovoľuje prostredníctvom zástupcu poručiteľa. Rovnako zmenu a zrušenie závetu môže vykonať len sám poručiteľ. Takže poručiteľom je každá fyzická osoba, spôsobilá na právne úkony podľa § 8 OZ, dosiahnutím plnoletosti. Výnimku podľa zákona umožňuje spísanie závetu aj osobe neplnoletej, čiže maloletým osobám, ktoré dovŕšili pätnásty rok života. V takomto prípade sa využíva len jedna forma a tou je spísanie závetu vo forme notárskej zápisnice.[92] Rovnako sa výnimka vzťahuje aj na osobu, ktorá po dovŕšení šestnásteho roku života so súhlasom súdu uzavrela manželstvo.[93] Môžeme teda konštatovať, že osoba po dovŕšení šestnásteho roku uzavretím manželstva nadobudla v plnom rozsahu spôsobilosť na právne úkony. Túto spôsobilosť na právne úkony daná osoba nestráca ani v prípade zániku manželstva.

89 LAZAR, Ján a kol. *Občianske právo hmotné.* Bratislava: Iura Edition, 2010, s. 650.
90 § 462 Občianskeho zákonníka č. 40/1964 Zb.
91 FEKETE, Imrich, FEKETEOVÁ, Martina. *Občiansky zákonník – Prehľadný komentár*. Bratislava: Epos, 2012, s. 582.
92 CIRÁK, Ján. *Dedičské právo*. Ostrava: KEY Publishing, s. r. o., 2010, s. 103.
93 CIRÁK, Ján a kol. *Dedičské právo*. 1 vydanie. Šamorín: Heuréka, 2009, s. 103.

Je potrebné spomenúť aj osoby nespôsobilé na spísanie závetu. Naopak zriadiť závet nemôžu osoby trpiace duševnou poruchou. Tieto osoby sú obmedzené spôsobilosťou na právne úkony, alebo osoby, ktorým bolo súdnym rozhodnutím pozbavená spôsobilosť právne konať. Pri takejto duševnej poruche je dôležité vedieť či sa jedná o trvalý, alebo prechodný stav. Nakoľko rozhodujúce je zistenie, či danou duševnou poruchou trpela osoba aj v čase spísania závetu.[94] Existujú prípady, keď môže nastať prechodný stav zníženej príčetnosti spôsobené chorobou, užitím alkoholu, alebo nadmerným užitím liekov. Z toho vyplýva, že pri spísaní závetu by si mal poručiteľ zvážiť viaceré okolnosti, ktoré by mohli viesť až k spochybneniu platnosti závetu.[95]

2.1.2 Náležitosti vôle a prejavu vôle

Závet ako právny úkon musí spĺňať všetky náležitosti právneho úkonu a pri vôli poručiteľa aj všetky podmienky pre vznik platného právneho úkonu. Nakoľko podľa môjho názoru vôľa poručiteľa je najdôležitejšou náležitosťou, bez ktorej by sa závet spísať nemohol. Preto je potrebné definovať vôľu a tiež prejav vôle.

Z definície vôle vychádza, že je vnútorným (psychickým) vzťahom konajúceho človeka k zamýšľanému danému právnemu následku.[96] Tento fakt vyjadruje slobodnú vôľu poručiteľa pri spísaní závetu pre prípad smrti. Vyplýva to aj zo základných princípov dedenia, kde sa uplatňuje rešpektovanie vôle poručiteľa. Pod slobodou vôle sa rozumie neexistencia pôsobenia vonkajších rušivých vplyvov, ktoré konajúcu osobu zbavujú voľnosti rozhodnúť sa.[97] Spísanie závetu musí vychádzať zo slobodnej vôle poručiteľa s vylúčením fyzického, alebo psychického nátlaku. Takže pri spísaní závetu poručiteľ nesmie byť pod nátlakom donútený, aby sa uplatnila namiesto poručiteľovej vôle, vôľa donucujúceho. Pokiaľ by sa jednalo o nátlak zo strany dediča, môže to mať za následok na jeho dedičskú nespôsobilosť podľa § 469 OZ.

Pri zriadený závetu musí byť vôľa poručiteľa vážna. Vôľa nie je vážna, ak prejavujúci nechcel vyvolať právne následky, ktoré by inak v dôsledku jeho prejavu nastali (napríklad spísanie závetu zo žartu). Môže dôjsť následkom nedostatku vážnosti z vôle poručiteľa k neplatnému spísaniu závetu, tzv. „ničotný právny úkon".[98] Prípadne môže nastať prípad omylu v osobe dediča zo strany poručiteľa. Ak došlo podľa § 49 OZ k omylu zo strany konajúcej osoby vychádzajúc zo skutočností, ktorá je pre jeho uskutočnenie rozhodujúca, a osoba, ktorej bol právny úkon určený, tento omyl vykonala, alebo o ňom musela vedieť, je vyhlásený za neplatný právny úkon.

Pod platným prejavom vôle poručiteľa sa rozumie prejav určitý a zrozumiteľný. Pri zriadení závetu je potrebné vyjadriť vôľu výslovne (rečou do písomnej podoby). Rovnako dôležité je aj znenie závetu poručiteľa formulované zrozumiteľne a určito. Pretože podľa § 35 OZ je neurčitý právny úkon neplatný iba ten, ktorý nemožno jeho neurčitosť odstrániť, ak nie je ale v rozpore s jazykovým prejavom.

94 CIRÁK, Ján a kol. *Dedičské právo*. 1 vydanie. Šamorín: Heuréka, 2009, s. 103.

95 MIKEŠ, Jiří, MUZIKÁŘ, Ladislav. *Dědické právo v teorii a praxi*. Praha: Nakladatelství Leges, 2011, s. 56.

96 LAZAR, Ján a kol. *Občianske právo hmotné*. 3. vydanie. Bratislava: Iura Edition, s. r. o., 2006, s. 115.

97 Tamtiež, s. 126.

98 Tamtiež, s. 127.

2.2 Zrušenie závetu

Na začiatku je potrebné objasnenie pojmov, ako je neplatnosť a zrušenie závetu. Pod neplatnosťou závetu sa rozumie nedodržanie všeobecných náležitostí podľa § 37–40 Občianskeho zákonníka, a to vedie k absolútnej neplatnosti právneho úkonu. Závet musí spĺňať všeobecné náležitosti požadované pre vykonanie právnych úkonov. Rozlišujeme aj relatívnu neplatnosť, upravenú v § 40 Občianskeho zákonníka, ktorý sa týka neopomenutých dedičov a ich zákonných dedičov. Závet je platný, pokiaľ sa nedovolajú neopomenuteľný dedičia jeho neplatnosti. Za neplatný je iba voči dedičom, ktorí sa neplatnosti dovolali, ak sa jedná o viacero dedičov. Môže dôjsť v takomto prípade k neplatnosti celého, alebo len časti závetu. Rovnako dôležitú úlohu po všeobecných náležitostiach tu zohrávajú aj formálne náležitosti. Potrebné je dodržanie písomnej formy, inak je závet neplatný. Medzi podstatné náležitosti každej formy závetu je dátum a podpis poručiteľa spísaného závetu. Neplatný závet je tiež bez udania dňa, mesiaca a roka podpisu poručiteľa. Z podstatných obsahových náležitostí v závete nesmie chýbať ani označenie dediča, resp. dedičov majetku, nakoľko absencia daného údaja spôsobuje neplatnosť závetu, ktorého následkom je dedenie zo zákona.[99]

Zrušenie závetu súdom z dôvodov uvedených v § 37 Občianskeho zákonníka je, keď dôjde k strate právnych účinkov. Rovnako k strate právnych účinkov môže dôjsť, ak je síce závet platný, ale v dôsledku neskoršie vzniknutých skutočností stratí svoje právne postavenie. Uvedené skutočnosti môžu jednak závisieť od vôle poručiteľa, alebo že závetný dedič z nejakého dôvodu nenadobudne dedičstvo a poručiteľ neustanovil v takomto prípade za neho náhradu.

Zrušiť závet môže poručiteľ podľa § 480 Občianskeho zákonníka troma spôsobmi. Avšak musí byť dodržané jedno zo všeobecných nariadení, a to je spôsobilosť na právne úkony v čase jeho zrušenia. Prvým spôsobom zrušenia závetu je zriadením neskoršieho platného závetu, pokiaľ popri ňom starší závet nemôže obstáť. Ako druhý spôsob je odvolaním závetu a posledným spôsobom je zničením listiny, na ktorej bol závet napísaný.

Pri zriadení neskoršieho závetu sa myslí vyhotovenie nového závetu, kde dôjde k zmene obsahu s obsahom staršieho závetu. Znamená to, že v novšom závete môže dôjsť k zmene dedičov, majetku, alebo úprave podielov majetku. Podľa zákona bude skorší závet zrušený, pretože došlo k zmene obsahu závet a popri novom závete neobstojí. Ak novší závet iba dopĺňa starší závet, sú platné oba závety popri sebe. Rovnako, ak závetca v neskoršom závete prejaví poslednú vôľu týkajúcu sa iného majetku, ako spomenutého v predchádzajúcom závete, nedochádza k zrušeniu závetu, ale len jeho doplnenie a dedeniu z viacerých po sebe zriadených platných závetov.

Odvolanie závetu sa môže vzťahovať na celý závet alebo len na jednotlivé časti závetu. Závet musí byť odvolaný len formou alografu, holografu, alebo notárskou zápisnicou. Avšak nemusí byť dodržaná rovnaká forma, akou bol závet spísaný. Osoby maloleté dovŕšením pätnásteho roku môžu odvolať závet iba s použitím notárskej zápisnice.

[99] GANDŽALOVÁ, Daniela. *Dedičské právo*. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2006, s. 182–183.

Posledným spôsobom je zničenie závetnej listiny, na ktorej bol napísaný. Pod zničením sa rozumie roztrhanie, spálenie, vymazanie textu, alebo preškrtnutie dátumu a podpisu. Zničiť závet musí zhotoviteľ sám dobrovoľne, vedome a nie omylom alebo nedopatrením. Ak je závet vyhotovený vo viacerých exemplároch, je potrebné zničiť všetky. Zničenie závetu je možné iba v prípade holografného a alografného závetu.

3. Záver

Vzhľadom na neutešený stav Občianskeho práva na našom území nám ostáva len dúfať v skorú rekodifikáciu. Podľa môjho názoru sú pripravované inštitúty kvalitne spracované a ich zavedením sa vylepší stav súkromného práva v Slovenskej republike. Je nutné pristupovať k týmto zmenám zodpovedne a zobrať si príklad z praxe. Rekodifikácia Občianskeho zákonníka je dlhoročná záležitosť, s ktorou sa zaoberá veľké množstvo odborníkov. Preto verím, že jej uskutočnenie bude efektné a účinné. V tomto príspevku som sa venoval problematike spojenej zo závetným dedením. Jeho existencia siaha až do starých čias a je úzko prepojená s existenciou individuálneho vlastníctva. Po dlhšom venovaní sa dedeniu zo závetu môžem skonštatovať, že závet je skutočný a jasný prejav vôle poručiteľa, ktorý je riadne chránený ustanoveniami zákona. Aj Ústava SR, ako základný zákon štátu, plne rešpektuje vlastnícke právo, a preto má poručiteľ možnosť vytvoriť závet vo viacerých formách, aby bolo jasné, akým spôsobom si predstavuje nakladanie so svojím majetkom v prípade smrti. Jeho vôľa nesmie byť obmedzená, a preto súhlasím aj s pripravovanou rekodifikáciou, ktorá plánuje rozšíriť jeho práva.

Prehľad použitých zdrojov

BEDNÁŘ, Václav. *Testamentárni dědická posloupnosť.* Plzeň: Aleš Čeněk, s. r. o., 2011. 304 s.

CIRÁK, Ján a kol. *Dedičské právo.* 1. vydanie. Šamorín: Heuréka, 2009, 237 s.

CIRÁK, Ján a kol. *Dedičské právo.* 2. vydanie. Ostrava: KEY Publishing, s. r. o., 2010, 237 s.

FEKETE, Imrich. *Občiansky zákonník I. a II. – Veľký komentár*. 1. vydanie. Bratislava: Eurokódex, 2011, 2656 s.

FEKETE, Imrich, FEKETEOVÁ, Martina. *Občiansky zákonník – Prehľadný komentár*. Bratislava: Epos, 2012, 1314 s.

GANDŽALOVÁ, Daniela. *Dedičské právo.* 1. vydanie. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta, 2006, 310 s.

GANDŽALOVÁ, Daniela. *Vývoj dedičského práva a jeho ďalšie smerovanie.* Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2012, 176 s.

MIKEŠ, Jiří, MUZIKÁŘ, Ladislav. *Dědické právo v teorii a praxi*, Praha: Nakladatelství Leges, 2011, 432 s.

LAZAR, Ján a kol. *Občianske právo hmotné*. 3. vydanie. Bratislava: Iura Edition, 2006, 635 s.

MIKEŠ, Jiří, MUZIKÁŘ, Ladislav. *Prakticka príručka: Dědické právo*. 2. vydanie. Praha: Linde, a. s., 2005, 350 s.

VOJČÍK, Peter a kol. *Občiansky zákonník*. 3. vydanie. Bratislava: Iura Edition, 2010, 1282 s.
VOJČÍK, Peter, KOVALANČIKOVÁ, Vlasta. *Občianske právo hmotné, 1. diel*. Skalica: Západoslovenské tlačiarne Skalica, 2009, 339 s.

Právne predpisy

Zákon č. 40/1964 Zb., občiansky zákonník, v znení neskorších predpisov.
Zákon č. 99/1963 Zb., občiansky súdny poriadok, v znení neskorších predpisov.

Autonomie vůle v manželském majetkovém právu

The autonomy of the will of the marital property law

Mgr. Bc. Petra Konečná

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
asistentka soudce Nejvyššího soudu ČR

Klíčová slova: autonomie vůle, rodinné právo, manželské majetkové právo, občanský zákoník, společné jmění manželů, ochrana slabší strany, rovnost účastníků, ochrana práv třetích osob

Resumé: Příspěvek se zabývá uplatňováním zásady autonomie vůle v manželském majetkovém právu. S ohledem na značnou rozsáhlost tohoto tématu se zaměřuje pouze na konkrétní a základní projevy této zásady v právní úpravě režimů společného jmění manželů a jeho správy tak, jak je tato zásada obsažena v novém občanském zákoníku, tj. v zákoně č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. Zdůrazňuje, že nový občanský zákoník zásadu autonomie vůle považuje za zásadní a rozšiřuje její působení, a to i v oblasti manželského majetkového práva. Definuje společné jmění. Uvádí, že toto podléhá režimu zákonnému a smluvenému a režimu založenému na základě rozhodnutí soudu a shrnuje konkrétní projevy autonomie vůle v jednotlivých režimech. V závěru se v krátkosti rovněž věnuje i otázce vypořádání společného jmění. Dospívá k závěru, že v souvislosti s přijetím nového občanského zákoníku došlo k rozšíření autonomie vůle i v právní úpravě režimů společného jmění a jeho správy, přičemž toto považuje za pozitivní a vhodné, přestože vyslovuje pochybnost, zda v této právní úpravě obsaženou ochranu proti rozpínavosti zásady autonomie lze považovat za dostatečnou a naopak též za přiměřenou.

Keywords: autonomy of will, family law, marital property law, civil code, common property, protection of weaker party, equality of parties, protection of the rights of third parties

Resume: The paper deals with the application of the principle of autonomy of will in marital property law. In view of the considerable scope of this topic it focuses only on specific and fundamental manifestations of this principle in legislation modes of common property and its administration as it is contained in the new civil code, ie. in Act no. 89/2012 Coll. Civil Code. It emphasizes that the new civil code regards as the main principle the principle of autonomy of will and extends its action. Than the paper also defines the common property. It states that common property is subject to a statutory scheme, agreed mode and scheme based on a court decision and summarizes the concrete manifestation of the autonomy of the will in the agreed mode and mode based on a court decision. In conclusion, the article also looks briefly to the issue of settlement of property. It concludes that in the context of the adoption of the new civil code the principle of autonomy of will was also definitely expanded in the regulation of regimes of common property and its government and this is considered positive and appropriate, although it wonders whether the protection againts this expansion of the principle contained in the new legislation can be considered sufficient and vice versa also reasonable.

Úvod

Tématem tohoto příspěvku je autonomie vůle v manželském majetkovém právu. Jedná se o téma bezesporu aktuální, problematické a především značně široké, což je taktéž důvod, proč se příspěvek zaměřuje pouze na vybranou část manželského majetkového práva, a to oblast režimů společného jmění (manželů) a jeho správy. Nebude v něm tedy zmínka o ochraně třetích osob při vymáhání povinností po jednom z manželů, tzn. vztah společného jmění a exekučního práva, byť tato oblast rovněž spadá pod zvolené téma, neboť jde o problematiku natolik významnou a rozsáhlou, že vyžaduje samostatné zpracování, stejně jako otázka bydlení manželů. Cílem příspěvku je stručně shrnout vybrané části aktuální právní úpravy režimů společného jmění a jeho správy, v nichž se uplatňuje zásada autonomie vůle, nikoliv tedy detailní popis zákonné úpravy režimů společného jmění a jeho správy.

1. K zásadě autonomie vůle obecně

Zásada autonomie vůle je odrazem lidské a občanské svobody v soukromoprávních vztazích. Bývá charakterizována jako možnost soukromoprávních subjektů utvářet soukromoprávní vztahy podle jejich svobodné vůle, tj. jako možnost rozhodnout se, zda subjekt určité právně relevantní chování uskuteční či nikoliv, a zvolit si jeho adresáta, obsah a formu. Je chráněna jak samotným soukromým právem, tak i právem ústavním. Zatímco zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění účinném do 31. 12. 2013, akcentoval spíše rovnost účastníku občanskoprávních vztahů,[100] nový občanský zákoník, tedy zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále též „nový občanský zákoník" či „NOZ"), za ústřední zásadu považuje právě autonomii vůle.[101] Ta se tak s větší i menší intenzitou projevuje v celém právním předpisu. Pochopitelně tedy i v **části druhé věnované rodinnému právu**.[102]

Zásada autonomie vůle se v rodinném právu prosazuje již tradičně. Manželství ostatně není ničím jiným než zákonem regulovaným smluvním kontraktem *sui generis*, který vznikl na základě souhlasného svobodného a úplného projevu vůle mezi mužem a ženou, jež do tohoto manželství vstupují.[103] Uvedené platí i přesto, že ještě v druhé polovině minulého století byla v manželském (nejen majetkovém) právu v důsledku přetrvávající nerovnosti mužů a žen zmiňovaná zásada výrazně potlačována (k tomu srov. například ustanovení § 91 a § 92 ABGB).[104] V každém případě je ale nutné vždy rozlišovat ty oblasti a instituty rodinného práva, v nichž se uplatňuje bez větší limitace – například osobní a citové vztahy mezi mužem a ženou a mezi rodinnými

[100] § 2 odst. 2 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

[101] § 3 odst. 2 písm. a) zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

[102] HURDÍK, Jan. *Občanské právo hmotné: obecná část, absolutní majetková práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, 308 s.

[103] WESTPHALOVÁ, Lenka, SPÁČIL, Ondřej. Nová právní úprava osobních vztahů mezi manžely. *Právní rozhledy*, 2013, roč. 21, č. 6., s. 216.

[104] POKORNÝ, Milan, BIČOVSKÝ, Jaroslav, HOLUB, Milan. *Společné jmění manželů.* Praha: Linde, 2000, 229 s.

příslušníky obecně; a dále ty oblasti a instituty, kde je zásada autonomie vůle výrazně právně regulována, obdobně jako například v manželském majetkovém právu.[105]

2. Společné jmění manželů

Za základní institut manželského majetkového práva lze považovat institut společného jmění manželů, pozitivně vymezený v ustanovení § 708 NOZ, jenž stanovuje, že to, co manželům náleží, má majetkovou hodnotu a není vyloučeno z právních poměrů, je součástí společného jmění manželů (což neplatí, pokud společné jmění zanikne za trvání manželství na základě zákona). Společné jmění přitom podléhá zákonnému či smluvenému režimu anebo režimu založenému rozhodnutím soudu.[106]

2.1 Zákonný režim společného jmění a jeho správy

Nosným pilířem právní úpravy manželského majetkového práva je (pochopitelně) režim zákonný, který se bez dalšího použije pouze tehdy, pokud si manželé/snoubenci smluvně nedohodli něco jiného, nebo pokud nebylo rozhodnutím soudu určeno jinak. Zákonný režim tedy určuje, co a za jakých podmínek náleží do společného jmění, resp. je z něj vyloučeno do individuálního vlastnictví jednoho z manželů/snoubenců, a jak je toto spravováno.

2.2 Smluvený režim společného jmění a jeho správy

Smluvený režim vedle toho představuje právem aprobovanou možnost odchýlit se za přesně stanovených předpokladů[107] od zákonného režimu, a to ať už před uzavřením manželstvím pro případ jeho uzavření,[108] tak ode dne jeho vzniku po celou dobu jeho existence. Nikdy však se zpětnou účinností. Je tedy projevem zásady (limitované) autonomie vůle ve spojení se zásadou smluvní volnosti. Limitované proto, že snoubenci a manželé si mohou ujednat pouze některý ze zákonem předvídaných smluvených režimů, a to: režim oddělených jmění, vyhrazení si vzniku společného jmění ke dni zákoníku manželství a rozšíření či zúžení společného jmění. Učinit tak mohou jen ve formě veřejné listiny tak, jak je tato definovaná v ustanovení § 567 a násl. NOZ. Smluvený režim se může týkat jak celého společného jmění, tak i jen jeho části či jednotlivé věci, vč. částí a věcí teprve v budoucnu nabytých. S výjimkou případů, kdy jeden z manželů opustil trvale domácnost a odmítá se do ní vrátit, z něj nelze vyloučit či změnit rozsah/obsah společného (obvyklého) vybavení domácnosti. To tvoří soubor movitých věcí, které slouží běžně nezbytným životním potřebám rodiny a jejím členům, a to bez ohledu na skutečnost, zda jednotlivé věci náleží oběma manželům či jen jednomu z nich.[109] À propos, podle ustanovení § 3038 věci náležející k obvyklému

[105] SCHUBERTOVÁ, Zuzana. *Autonomie vůle v soukromém právu*. Praha, 2012. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Právnická fakulta. Katedra občanského práva. Vedoucí práce Jan Dvořák.

[106] § 708 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

[107] Viz ustanovení § 1 odst. 2 věta první zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, zakotvující zásadu „vše je dovoleno, co není zakázáno".

[108] Smlouva nabývá účinnosti uzavřením manželství.

[109] § 698 odst. 1 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

vybavení rodinné domácnosti nejsou součástí společného jmění, byť zůstává otázkou, zda obvyklé vybavení rodinné domácnosti vůbec někdy součástí společného jmění bylo.[110]

Důvodová zpráva nového občanského zákoníku označuje zakotvení zásady rovnosti v občanském zákoníku z roku 1964 za metodologicky vadné, neboť základ konstrukce soukromého a občanského práva tkví v principu svobody, resp. v zásadě autonomie vůle, kterou, jak již bylo v úvodu naznačeno, klade do popředí. I přesto zásadu rovnosti, která v omezeném rámci může být chápána jako cíl, nebo jako rovné výchozí pozice účastníků, jako rovnost prostředků či šancí, používá jako jeden z korektivů autonomie vůle.[111] Činí tak například v ustanovení § 719 odst. 1 NOZ, v němž se zásada rovnosti prolíná mimo jiné i s dalším korektivem autonomie vůle, a to zásadou ochrany slabší smluvní strany, a podle kterého smlouva o manželském majetkovém režimu nově nesmí svými důsledky vyloučit schopnost manžela zabezpečovat rodinu. Musí tedy i nadále zachovat rovnost vzájemných práv a povinností mezi manžely, event. snoubenci.[112] Nutno podotknout, že dřívější právní úprava neobsahovala obdobný obsahový limit pro smluvený režim, dovozovala pouze, že společné jmění (manželů) lze zúžit maximálně na věci tvořící obvyklé vybavení domácnosti.[113]

Jiný korektiv nový občanský zákoník používá v odstavci druhém téhož ustanovení, který stanovuje, že smlouva o manželském majetkovém režimu se nesmí svým obsahem nebo účelem dotknout práv třetí osoby, ledaže by se smlouvou souhlasila; tato smlouva uzavřená bez souhlasu třetí osoby pak nemá vůči ní právní účinky.[114] Nový občanský zákoník na tomto místě chrání individuální sféru (rozhodování) třetích osob tak, aby proti jejich vůli nedošlo k jejich integraci do „cizích" soukromoprávních vztahů, a je tedy součástí právní jistoty dotčených třetích osob.[115] Bez ochrany však neponechává ani osoby uzavírající smlouvu o manželském majetkovém režimu, neboť současně v ustanovení § 721 NOZ stanovuje, že v případě, že je to ve smlouvě ujednáno, jinak na žádost obou manželů, se smlouva o manželském majetkovém režimu zapisuje do veřejného seznamu, přičemž právě zveřejněním se smlouva stává účinnou vůči třetím osobám. Pakliže smlouva nebude do příslušného veřejného seznamu zapsána, má vůči třetí osobě účinky jen tehdy, pokud byl této osobě její obsah znám.[116] V opačném případě se třetí osoba může u soudu domáhat ochrany prostřednictvím žaloby, resp. návrhu na vyslovení relativní neúčinnosti takovéto smlouvy vůči její osobě, event. žaloby na plnění, přičemž v rámci tohoto řízení bude jako předběžná otázka posuzována právě otázka relativní neúčinnosti.[117] Zmiňovaný veřejný seznam je

110 § 3038 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

111 Důvodová zpráva k NOZ konsolidovaná verze [online]. Praha: Legislativní rada vlády, 3. února 2012 [cit. 4. září 2014]. Dostupné na http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/texty-zakonu-.html.

112 § 719 odst. 1 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

113 § 143a zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

114 § 719 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

115 HURDÍK, Jan. *Občanské právo hmotné: obecná část, absolutní majetková práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, 308 s.

116 § 721 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

117 Důvodová zpráva k NOZ konsolidovaná verze [online]. Praha: Legislativní rada vlády, 3. února 2012 [cit. 4. září 2014]. Dostupné na http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/texty-zakonu-.html.

opětovně veden Notářskou komorou České republiky a je přístupný i prostřednictvím dálkového přístupu, tj. internetu. Opětovně proto, že i předchozí právní úprava znala jistý seznam listin o manželském majetkovém režimu, resp. Centrální evidenci manželských smluv vedenou podle ustanovení § 35a zákona č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád), ve znění účinném od 1. 7. 2009 do 31. 12. 2013, právě Notářskou komorou České republiky. Evidence však byla neveřejná a sloužila čistě pro účely dědického řízení. Zapisovaly se do ní pouze smlouvy o zúžení či rozšíření společného jmění manželů a smlouvy o vyhrazení vzniku společného jmění manželů ke dni zániku manželství, nikoliv tedy – jako je tomu nyní – i modifikace společného jmění provedené rozhodnutím soudu.[118]

Jak vidno, nový občanský zákoník přinesl značné rozšíření (i když v mnoha směrech limitované) autonomie vůle, jež se kromě ve výše uvedených případech projevuje například i v ustanovení § 718 odst. 2 NOZ, které zakotvuje možnost uspořádat manželské majetkové poměry i pro případ zániku manželství s tím, že v takovém případě je na příslušnou smlouvu o uspořádání majetkových poměrů manželů/snoubenců pro případ zániku manželství smrtí hleděno jako na smlouvu dědickou, pokud ovšem má její náležitosti.[119]

Další rozšíření autonomie vůle lze spatřovat v přípustnosti smluvit si od zákona odchylný režim nejen pro samotné společné jmění, ale i pro jeho správu. Snoubenci a manželé tak mohou kromě smlouvy o tom, co je součástí společného jmění, uzavřít i smlouvu o správě takto vymezeného společného jmění, kterou se odchýlí od zákonné úpravy správy společného jmění. Ani v tomto případě, však daná modifikace nesmí nepřiměřeně zasáhnout do majetkové sféry druhého z manželů. Při nakládání s celým společným jměním nebo při nakládání s obydlím, jež je součástí společného jmění, či je obydlím jednoho z nich, anebo obydlím nezletilého a plně nesvéprávného dítěte, o něž manželé pečují, jakož i při ujednání o trvalém zatížení nemovité věci, která je součástí společného jmění, je k jednání manžela spravujícího celé společné jmění vyžadován souhlas druhého manžela.[120]

2.3 Režim společného jmění a jeho správy na základě rozhodnutí soudu

Někdejší právní úprava připouštěla za závažných důvodů na návrh jednoho z manželů zúžení společného jmění manželů, a to až na věci tvořící obvyklé vybavení domácnosti. Aktuální právní úprava se od té předchozí do jisté míry neliší, neboť rovněž připouští odchýlení se od zákonného režimu společného jmění, a to ne jindy než tehdy, je-li pro to dán závažný důvod a jen na návrh manžela, avšak nikoliv pouze formou zúžení stávajícího rozsahu společného jmění, nýbrž i jeho úplným zrušením. Závažným důvodem je přitom nejen (tradičně) podnikatelská činnost jednoho z manželů a fakt, že se jeden z manželů stal neomezeně ručícím společníkem právnické osoby, ale též nově (vždy) i skutečnost, že manželův věřitel požaduje zajištění své pohledávky v rozsahu přesahujícím hodnotu toho, co náleží výhradně tomuto manželu, že man-

118 DVOŘÁK, Jan, SPÁČIL, Jiří. *Společné jmění manželů v teorii a v judikatuře*. 3. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2011, 296 s; § 721 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

119 § 718 odst. 2 a § 1852 a násl. zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

120 § 722 a § 723 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

žela lze považovat za marnotratného anebo opakovaně podstupujícího nepřiměřená rizika. Obdobně jako v předchozí právní úpravě a v případě smluveného režimu i nyní nelze rozhodnutím soudu vyloučit či změnit ustanovení týkající se obvyklého vybavení rodinné domácnosti, stejně jako jím (nově) nesmí být vyloučena schopnost manžela zabezpečovat rodinu a nesmí se svým obsahem dotknout práv třetí osoby, ledaže by tato s obsahem rozhodnutí souhlasila.[121]

Na rozdíl od občanského zákoníku z roku 1964 nový občanský zákoník výslovně připouští změnu režimu společného jmění založeného rozhodnutím nejen opětovně a výhradně na základě rozhodnutí soudu vydaného jen na návrh některého z manželů, ale rovněž i na základě smlouvy, čímž se posiluje právní jistota a prvek autonomie vůle v úpravě manželského majetkového režimu.

Pro úplnost je nutné říci, že kromě modifikace rozsahu společného jmění zákon stejně jako v případě smluveného režimu připouští i modifikaci zákonné správy společného jmění prostřednictvím soudního rozhodnutí.[122]

3. Vypořádání společného jmění

Autonomie vůle se v oblasti manželského majetkového práva projevuje nejen ve výše uvedených režimech společného jmění a jeho správy, ale rovněž i ve vypořádání společného jmění. V této části zákona nedošlo oproti předchozí právní úpravě k rozsáhlým změnám. I nadále platí, že k vypořádání zaniklého, zrušeného či zúženého společného jmění může dojít dohodou manželů (bývalých manželů), soudně na návrh kteréhokoliv z (bývalých) manželů (podaný do tří let od zúžení, zrušení či zániku společného jmění) anebo fikcí. Nově je však výslovně a na jisto postaveno, že dokud k vypořádání nedojde, použijí se na nevypořádané společné jmění přiměřeně ustanovení o společném jmění. Účinky vypořádání nastanou vždy ke dni zúžení, zrušení či zániku společného jmění bez ohledu na den uzavření příslušné dohody s výjimkou případů, kdy je předmětem věc zapsaná do veřejného seznamu. Zde platí, že dohoda nabývá právních účinků zápisem do veřejného seznamu. Vypořádání může být nejen celkové, ale i dílčí, tj. vztahující se pouze k části společného jmění.

4. Závěr

Jak už bylo v tomto příspěvku uvedeno, nový občanský zákoník je mimo jiné vystaven na širším uplatnění zásady autonomie vůle. Této rozpínavé tendenci přitom neunikl ani tradiční institut manželského majetkového práva, kterým je společné jmění manželů. Přestože je pro manželské majetkové právo charakteristická snaha o regulaci, tj. limitaci autonomie vůle, lze uzavřít, že i v tomto případě došlo k rozšíření možností příslušných subjektů utvářet své soukromoprávní vztahy „autonomně", tj. na základě své svobodné vůle. Za pozitivní především považuji fakt, že nová právní úprava jasně a přehledně zakotvila a striktně vymezila existenci třech podob, resp. režimů společného jmění a nově i jeho správy a že v této snaze neopomenula existenci dalších neméně

121 § 148 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, § 724 a násl. zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

122 § 728 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

důležitých zásad, jakými jsou zásada rovnosti účastníků a zásada ochrany práv třetích osob a ochrany slabší smluvní strany, s jejichž pomocí v dané oblasti autonomii vůle reguluje, tj. limituje. Krokem vpřed je podle mého názoru rovněž existence veřejného seznamu listin modifikujících manželské majetkové právo, a to jak veřejných listin, tak i soudních rozhodnutí, čímž (konečně) právně došlo ke zrovnoprávnění těchto dvou modifikačních nástrojů, tj. k tomu, co dříve bylo ukotveno pouze judikaturně, čímž uvedený výčet pozitiv nekončí. Je však nutné si rovněž uvědomit, že rodinné právo má vedle možnosti modifikovat majetkoprávní režim manželů mimo jiné „*poskytovat ochranu i tzv. slabšímu partnerovi a zejména ekonomickým zájmům rodiny jako celku, je třeba vymezit prostor pro uplatnění autonomie vůle a jejích limitů tak, aby nedocházelo jak k zneužívání zásady autonomie vůle, tak k nahodilému posouvání její hranice*."[123] Zůstává proto otázkou diskuze, zda stávající prostor pro uplatňování autonomie v režimech společného jmění a jeho správy je dostatečně široký, avšak ne více, než je nezbytně nutné s ohledem na další priority a zásady.

Přehled použitých zdrojů

Důvodová zpráva k NOZ konsolidovaná verze [online]. Praha: Legislativní rada vlády, 3. února 2012 [cit. 4. září 2014]. Dostupné na http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/texty-zakonu-.html.

DVOŘÁK, Jan, SPÁČIL, Jiří. *Společné jmění manželů v teorii a v judikatuře*. 3. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2011, 296 s.

HURDÍK, Jan. *Občanské právo hmotné: obecná část, absolutní majetková práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, 308 s.

KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Autonomie vůle v rodinném právu v česko-italském porovnání*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, 264 s. ISBN 80-210-3093-3.

POKORNÝ, Milan, BIČOVSKÝ, Jaroslav, HOLUB, Milan. *Společné jmění manželů*. Praha: Linde, 2000, 229 s.

SCHUBERTOVÁ, Zuzana. *Autonomie vůle v soukromém právu*. Praha, 2012. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Právnická fakulta. Katedra občanského práva. Vedoucí práce Jan Dvořák.

WESTPHALOVÁ, Lenka, SPÁČIL, Ondřej. Nová právní úprava osobních vztahů mezi manžely. *Právní rozhledy*, 2013, roč. 21, č. 6, s. 216.

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

[123] KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Autonomie vůle v rodinném právu v česko-italském porovnání*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 18.

Postavenie jednotlivca v individuálnych pracovnoprávnych vzťahoch[124]

Position of the individual in the individual labor relations

JUDr. Juraj Hamuľák, PhD.

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Kľúčové slová: pracovnoprávne vzťahy, subjekty pracovnoprávnych vzťahov, Zákonník práce, zásada zmluvnosti, slobody a ich obmedzenia

Resumé: Príspevok pojednáva o špecifikách postavenia jednotlivca ako subjektu pracovnoprávnych vzťahov. Zvýrazňuje osobitné postavenie fyzickej osoby tak v pozícii zamestnávateľa, ako aj v postavení zamestnanca, a to tak vo svetle teoretického vymedzenia práv a povinností týchto subjektov, ako aj vo svetle uplatňovania ich autonómie v pracovnoprávnych vzťahoch. Autor popisuje základné definičné znaky pracovnoprávnych vzťahov v rámci ich delenia na individuálne a kolektívne. Teoreticky analyzuje konkrétne subjekty týchto vzťahov, pričom zvýrazňuje ich postavenie z hľadiska právnej subjektivity. Na podklade základných premís zásady zmluvnosti definuje základné slobody subjektov zmluvných vzťahov, pričom poukazuje na konkrétne obmedzenia uplatňovania a výkonu týchto slobôd, ktoré ustanovuje Zákonník práce.

Keywords: labor relations, labor relations entities, Labour Code, the principle of contractual freedom, freedom and its limits

Resume: The article deals with the specifics of an individual's status as a subject of labor relations. Author highlights the special status of a natural person and the position of the employer as well as employees and so in the light of the theoretical definition of the rights and obligations of these entities, as well as in the light of the application of their autonomy in labor relations. The author describes the essential defining elements of industrial relations within their division into individual and collective. Author theoretically analyzes the specific subjects of these relationships, and enhances their position in terms of legal personality. On the basis of the principle of freedom of contract defines the fundamental freedoms subjects contractual relations, pointing to specific restrictions on the exercise and the exercise of those freedoms provided for by the Labour Code.

Úvod

Autonómia jednotlivca v pracovnom práve je základným predpokladom vzniku pracovnoprávnych vzťahov. Z teórie vyplýva, že pracovné právo ako samostatné právne odvetvie je súborom právnych noriem, ktoré upravujú vzťahy medzi ľuďmi pri uskutočňovaní ľudskej práce. Z hľadiska teoretického vymedzenia tieto vzťahy nazý-

124 Tento článok bol napísaný s podporou grantu VEGA reg. č. 1/0935/12, pod názvom „Právno-ekonomické aspekty dlhodobej nezamestnanosti v Slovenskej republike" a je súčasťou výskumnej úlohy.

vame v širšom slova zmysle pracovnoprávnymi vzťahmi. V užšom zmysle slova sú pracovnoprávne vzťahy všetky právne vzťahy týkajúce sa výkonu práce bez ohľadu na to, na základe akých právnych noriem vznikajú, menia sa a zanikajú. Z hľadiska subjektívnej stránky rozlišujeme pracovnoprávne vzťahy na individuálne a kolektívne. Individuálne pracovnoprávne vzťahy sú vzťahy medzi individuálnymi subjektmi, v našom prípade medzi zamestnancom na jednej strane a zamestnávateľom na strane druhej. V prípade, ak v pracovnoprávnom vzťahu vystupuje kolektívny subjekt, hovoríme o tzv. kolektívnych pracovnoprávnych vzťahoch. Subjektmi kolektívnych pracovnoprávnych vzťahov sú na jednej strane zamestnávateľ, alebo tzv. organizácie zamestnávateľov, a na strane druhej sú samotní zamestnanci, alebo zástupcovia zamestnancov. Predstavujú vzťahy, kde aspoň na jednej strane vystupuje kolektívny subjekt. Kolektívne pracovnoprávne vzťahy sú doplnením individuálnych pracovnoprávnych vzťahov a v istom zmysle ich aj chránia. Popri individuálnych a kolektívnych pracovnoprávnych vzťahoch sa v praxi stretávame aj s tzv. ďalšími pracovnoprávnymi vzťahmi, ktoré majú svoje zákonné zakotvenie v iných právnych predpisoch, ako je zákon č. 311/2001 Z. z., Zákonník práce, v znení neskorších predpisov (ďalej len „Zákonník práce"), ktorý sa nevzťahuje len delegovane, resp. subsidiárne. Do tejto skupiny pracovnoprávnych vzťahov zaraďujeme pracovné vzťahy, ktoré sa realizujú v inom právnom vzťahu, ako je pracovný pomer (napr. štátnozamestnanecký pomer, služobný pomer, ako aj ostatné pracovné vzťahy, ktoré vznikajú pri výkone verejnej funkcie, resp. vzťahy sudcov k štátnej moci, vzájomné vzťahy členov družstiev – pokiaľ ich súčasťou je výkon práce).[125]

Subjekty individuálnych pracovnoprávnych vzťahov

Pojem subjekt pracovnoprávnych vzťahov je potrebné odlišovať od pojmu subjekt pracovného práva. Rozdiel spočíva najmä v tom, že subjekt pracovnoprávneho vzťahu, alebo obdobného pracovného vzťahu (na rozdiel od subjektu pracovného práva) zrealizoval konkrétnu subjektívnu pracovnoprávnu skutočnosť, ktorá je prejavom vôle, tj. právnym úkonom, ktorý musí vykazovať zákonom stanovené kritériá.[126] Ako už bolo v úvode načrtnuté, medzi subjekty individuálnych pracovnoprávnych vzťahov zaraďujeme zamestnávateľa a zamestnanca. Pojem zamestnávateľ je v § 7 ods. 1 Zákonníka práce definovaný ako právnická osoba alebo fyzická osoba, ktorá zamestnáva aspoň jednu fyzickú osobu v pracovnoprávnom vzťahu, a ak to ustanovuje osobitný predpis, aj v obdobných pracovných vzťahoch. V zmysle zákonnej úpravy vystupuje zamestnávateľ v pracovnoprávnych vzťahoch vo svojom mene a za svoje konanie nesie zodpovednosť. Ako vyplýva zo zákonnej definície, zamestnávateľom môže byť fyzická osoba, právnická osoba, a taktiež aj organizačná jednotka zamestnávateľa. Ak je zamestnávateľom fyzická osoba, musí spĺňať zákon stanovené podmienky, teda musí mať tzv. pracovnoprávnu subjektivitu. Ako už bolo spomenuté pri pracovnoprávnych vzťahoch, pracovnoprávna subjektivita pozostáva zo: a) spôsobilosti mať práva a po-

[125] BARANCOVÁ, Helena, SCHRONK, Robert. *Pracovné právo*, Bratislava: SPRINT, 2007, s. 202–208.

[126] KURIL, Michal. Pracovnoprávna subjektivita zamestnanca, In KURIL, Michal (ed.). *Teoretické otázky pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia*, 1. vyd., Bratislava: Merkury, 2013, s. 41.

vinnosti – pasívna zložka, b) spôsobilosti na právne úkony – aktívna zložka, c) deliktuálna spôsobilosť, d) procesná spôsobilosť. V tomto prípade spôsobilosť fyzickej osoby mať práva a povinnosti v pracovnoprávnych vzťahoch ako zamestnávateľ vzniká narodením, pričom ju má aj počaté dieťa, ak sa narodí živé. Na druhej strane spôsobilosť fyzickej osoby vlastnými právnymi úkonmi nadobúdať práva a brať na seba povinnosti v pracovnoprávnych vzťahoch ako zamestnávateľ vzniká plnoletosťou, pričom do jej dosiahnutia za ňu koná zákonný zástupca. V zmysle § 8 ods. 2 zákona č. 40/1964 Zb., Občiansky zákonník, v znení neskorších predpisov sa plnoletosť nadobúda dovŕšením osemnásteho roku, pričom pred dosiahnutím tohto veku sa plnoletosť nadobúda len uzavretím manželstva. Takto nadobudnutá plnoletosť sa nestráca ani zánikom manželstva ani vyhlásením manželstva za neplatné. V tomto prípade koná fyzická osoba v pracovnoprávnych vzťahoch osobne. Keďže Zákonník práce neupravuje zánik spôsobilosti zamestnávateľa ako fyzickej osoby, subsidiárne použijeme Občiansky zákonník, v zmysle ktorého táto spôsobilosť zaniká smrťou, a ak smrť nemožno preukázať predpísaným spôsobom, súd fyzickú osobu vyhlási za mŕtvu, ak zistí jej smrť inak. Za mŕtveho súd vyhlási aj nezvestnú fyzickú osobu, ak so zreteľom na všetky okolnosti možno usúdiť, že už nežije (§ 7 ods. 2). Zákonník práce nedefinuje ani pracovnoprávnu subjektivitu zamestnávateľa ako právnickej osoby. V danom prípade opäť vychádzajúc z úpravy v Občianskom zákonníku môžeme konštatovať, že podľa § 18 a nasl. spôsobilosť mať práva a povinnosti majú aj právnické osoby, ktorými sú: a) združenia fyzických alebo právnických osôb, b) účelové združenia majetku, c) jednotky územnej samosprávy a d) iné subjekty, o ktorých to ustanovuje zákon. Pri právnických osobách rozlišujeme dva okamihy ich vzniku, pričom sa rozlišuje medzi zriadením a vznikom. Na jednej strane na zriadenie právnickej osoby je potrebná písomná zmluva alebo zakladacia listina, ale na strane druhej vzniká až dňom, ku ktorému je zapísaná do obchodného alebo do iného zákonom určeného registra, pokiaľ osobitný zákon neustanovuje jej vznik inak. Spôsobilosť právnickej osoby nadobúdať práva a povinnosti môže byť obmedzená len zákonom a vzniká dňom účinnosti zápisu do spomínaného registra. Vychádzajúc zo spomínanej občianskoprávnej úpravy môžeme definovať aj okamih zániku právnickej osoby, pričom sa opäť rozlišuje medzi zrušením a zánikom. Právnická osoba sa zrušuje dohodou, uplynutím doby alebo splnením účelu, na ktorý bola zriadená, a pokiaľ je zapísaná v obchodnom registri alebo v inom zákonom určenom registri, zaniká dňom výmazu z tohto registra, pokiaľ osobitné zákony neustanovujú inak. V tomto prípade pracovnoprávna subjektivita právnickej osoby zaniká týmto dňom. V pracovnoprávnych vzťahoch robí právne úkony za zamestnávateľa – právnickú osobu, štatutárny orgán alebo člen štatutárneho orgánu, pričom môžu namiesto nich robiť právne úkony aj nimi poverení zamestnanci. Iní zamestnanci zamestnávateľa, najmä vedúci jeho organizačných útvarov, sú oprávnení ako orgány zamestnávateľa robiť v mene zamestnávateľa právne úkony vyplývajúce z ich funkcií určených organizačnými predpismi, a taktiež môže zamestnávateľ písomne poveriť ďalších svojich zamestnancov, aby robili určité právne úkony v pracovnoprávnych vzťahoch v jeho mene, pričom v danom poverení musí byť uvedený rozsah ich oprávnenia.

Pojem zamestnanec definuje Zákonník práce v § 11 ods. 1 – zamestnancom je fyzická osoba, ktorá v pracovnoprávnych vzťahoch, a ak to ustanovuje osobitný pred-

pis, aj v obdobných pracovných vzťahoch vykonáva pre zamestnávateľa závislú prácu. Za zamestnanca je potrebné podľa pracovnoprávnej teórie považovať aj fyzickú osobu, ktorá je v neplatnom pracovnoprávnom vzťahu, tj. vo faktickom pracovnom pomere. Na rozdiel od fyzickej osoby zamestnávateľa vzniká spôsobilosť fyzickej osoby mať v pracovnoprávnych vzťahoch práva a povinnosti ako zamestnanec, ako aj spôsobilosť vlastnými právnymi úkonmi nadobúdať tieto práva a brať na seba tieto povinnosti, dňom, keď fyzická osoba dovŕši 15 rokov veku (možnosť uzatvoriť dohodu o hmotnej zodpovednosti má až najskôr v deň, keď dovŕši 18 rokov veku). Podmienkou v danom prípade ale je, že zamestnávateľ nesmie s touto osobou dohodnúť v pracovnej zmluve, alebo dohode, ako deň nástupu do práce deň, ktorý by predchádzal dňu, keď fyzická osoba skončí povinnú školskú dochádzku. Povinná školská dochádzka je podľa zákona č. 245/2008 Z. z., o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov, v znení neskorších predpisov stanovená na dĺžku desať rokov, pričom sa začína začiatkom školského roka, v roku keď už dieťa dovŕšilo šiesty rok veku. Ak dieťa po dovŕšení šiesteho roku veku nie je spôsobilé začať navštevovať základnú školu, kompetentný orgán štátnej správy v školstve rozhodne o jeho zaradení do nultého ročníka základnej školy alebo o odklade začiatku povinnej školskej dochádzky o jeden školský rok. Povinná školská dochádzka trvá najdlhšie do konca školského roku, v ktorom žiak dovŕšil šestnásty rok veku, ak zákon neustanovuje inak. Vzhľadom na uvedené to vyzerá tak, že mladistvý môže začať vykonávať závislú prácu po skončení prvého ročníka na strednej škole.[127] Teda pokiaľ hovoríme o zamestnancovi mladšom ako 18 rokov, nazývame ho v zmysle § 40 ods. 3 Zákonníka práce mladistvý zamestnanec. Mladistvý zamestnanec požíva v pracovnoprávnych vzťahoch osobitnú ochranu. Zákonník práce definuje pojem detskej práce tým, že konštatuje, že práca fyzickej osoby vo veku do 15 rokov alebo práca fyzickej osoby staršej ako 15 rokov do skončenia povinnej školskej dochádzky je zakázaná, pričom tieto osoby môžu vykonávať iba ľahké práce, ktoré svojím charakterom a rozsahom neohrozujú ich zdravie, bezpečnosť, ich ďalší vývoj alebo školskú dochádzku. Pod pojmom ľahké práce rozumieme práce pri účinkovaní alebo spoluúčinkovaní na kultúrnych predstaveniach a umeleckých predstaveniach, športových podujatiach, alebo reklamných činnostiach. Smrťou fyzickej osoby zamestnanca dochádza k zániku pracovného pomeru, ale nie k zániku jeho práv a povinností. Zákonník práce upravuje v § 35 otázku peňažných nárokov po jeho smrti, pričom konštatuje, že peňažné nároky zamestnanca jeho smrťou nezanikajú a do štvornásobku jeho priemerného mesačného zárobku prechádzajú postupne priamo na jeho manžela, deti a rodičov, ak s ním žili v čase smrti v domácnosti a predmetom dedičstva sa stávajú až, ak týchto osôb niet. Na strane druhej konštatuje, že peňažné nároky zamestnávateľa voči zomrelému zamestnancovi zanikajú jeho smrťou s výnimkou nárokov, o ktorých sa právoplatne rozhodlo alebo ktoré zamestnanec pred svojou smrťou písomne uznal čo do dôvodu aj sumy, a nárokov na náhradu škody spôsobenej úmyselne alebo stratou predmetov zverených zamestnancovi na písomné potvrdenie.

[127] TREĽOVÁ, Silvia. Zamestnanec, zamestnávateľ – účastníci pracovnoprávnych vzťahov. In KURIL, Michal (ed.). *Zákonník práce – desať rokov aplikačnej praxe (2001–2011)*. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Univerzity Komenského v Bratislave, Právnickej fakulty, 2012, s. 108.

Autonómia jednotlivca a jej uplatňovanie v rámci zásady zmluvnosti

Autonómia jednotlivca v individuálnych pracovnoprávnych vzťahoch sa prejavuje predovšetkým v tzv. zmluvnej slobode, ktorá sa prejavuje najmä v možnosti uzavrieť pracovný pomer pracovnou zmluvou. Práve pri vzniku pracovného pomeru majú byť zásade zmluvnej slobody, resp. zmluvnosti ponechané veľmi široké hranice. V praktickom živote existujú určité faktické okolnosti, ktoré majú vplyv na slobodu uzavrieť pracovnú zmluvu. Nedotýkajú sa však podstaty zmluvnej slobody, ale iba skutkovo vymedzujú priestor, v ktorom je vykonávaná právom garantovaná sloboda uzavrieť zmluvu. V súčasnej dobe je zmluvná sloboda obmedzovaná nielen pri uzatváraní pracovnej zmluvy, ale predovšetkým v priebehu pracovného pomeru, a to výrazne v prospech zamestnanca. Táto zásada je odzrkadlením nerovného postavenia subjektov pracovnoprávneho vzťahu. Napriek názoru niektorých autorov,[128] že nie je možné od zvýšenej ochrany zamestnancov odvodzovať, že ochranná funkcia pracovného práva by sa mala týkať iba zamestnancov, ba naopak chrániť všetky subjekty pracovnoprávnych vzťahov, je nevyhnutné poznamenať, že podriadené a slabšie postavenie zamestnancov ako subjektu pracovnoprávnych vzťahov si odôvodnene vyžaduje zvýšenú ochranu oproti silnejšiemu postaveniu zamestnávateľov.

Právnym základom zmluvnej slobody, ktorá je v teórii definovaná ako zásada zmluvnosti, je čl. 2 Zákonníka práce.[129] Táto zásada sa prejavuje nielen pri založení, ale aj pri zmene a skončení pracovnoprávnych vzťahov. Zásadným predpokladom pre túto zásadu je uplatňovanie osobnej slobody (vychádza a je založená na súkromnej autonómii osoby) zaručenej v čl. 17 Ústavy SR vo vzájomnej korelácii so spôsobilosťou na právne úkony. Podľa prof. Barancovej sa rešpektovanie osobnej slobody zamestnanca prejavuje najmä pri uzatváraní pracovnej zmluvy. Princíp zmluvnej autonómie znamená takú právnu kvalitu zmluvnej voľnosti, v rámci ktorej subjekt sám slobodne rozhoduje, či bude kontrahovať, s kým a akým obsahom naplní svoju kontraktáciu s iným. Základný obsahový rámec zmluvnej voľnosti v individuálnom pracovnom práve spočíva najmä v slobode výberu zmluvného partnera, slobode uzavretia zmluvy, slobode určenia obsahu zmluvy, slobode skončenia zmluvy a slobode výberu zmluvnej formy.[130] Takto vymedzené slobody sa v pracovnoprávnych vzťahoch však neuplatňujú neobmedzene. Samotný základný pracovnoprávny predpis zakotvuje niekoľko obmedzení týchto slobôd. V tomto smere jedine sloboda výberu zmluvného partnera je determinovaná zákonnými podmienkami len do tej miery, že pri výbere zmluvného partnera musí byť naplnená podmienka právnej, resp. pracovnoprávnej subjektivity, teda spôsobilosti byť subjektom pracovnoprávneho vzťahu. Tieto podmienky sú bližšie definované v predchádzajúcej kapitole. Sloboda výberu zmluvného partnera, ako aj sloboda uzavretia zmluvy má svoj právny základ už v spomínanom čl. 2 Zákonníka práce. Ďalšie uvedené slobody, najmä z hľadiska ich uplatňovania podliehajú istým obmedzeniam, ktoré nachádzame v príslušných ustanoveniach Zákonníka práce i osobitných právnych predpisov. Sloboda určenia obsahu zmluvy je ovplyvnená z hľadiska druhu zmluvy kogentnými ustanove-

128 BEZOUŠKA, Petr. *Vyhlídky do budoucnosti pracovního práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 43.

129 „Pracovnoprávne vzťahy podľa tohto zákona môžu vznikať len so súhlasom fyzickej osoby a zamestnávateľa. Zamestnávateľ má právo na slobodný výber zamestnancov v potrebnom počte a štruktúre a určovať podmienky a spôsob uplatnenia tohto práva…“

130 BARANCOVÁ, Helena. *Zákonník práce – komentár*. C. H. Beck 2010, s. 22–23.

niami právnych predpisov, pričom príkladmo sloboda určenia obsahu pracovnej zmluvy ako predpokladu založenia pracovného pomeru je striktne viazaná na podstatné náležitosti, ako sú miesto výkonu práce, deň nástupu do práce, druh práce, či mzdové podmienky. Obdobne Zákonník práce určuje obsahové náležitosti aj pri iných zmluvných typoch. To isté platí aj pri slobode určenia zmluvnej formy, pričom vo väčšine prípadov je ustanovená povinnosť písomnej formy zmluvy, pod sankciou neplatnosti (s výnimkou pracovnej zmluvy) v korelácii s § 17 Zákonníka práce o neplatnosti právnych úkonov. Uplatňovanie slobody skončenia zmluvy je potrebné analyzovať z hľadiska toho ktorého subjektu zmluvného vzťahu. To platí najmä pri slobode skončenia pracovného pomeru ako základného zmluvného vzťahu v pracovnom práve, pretože Zákonník práce rozlišuje medi autonómiou zamestnanca a autonómiou zamestnávateľa. V tomto prípade sa zjavne prejavuje ochranná funkcia pracovného práva tým, že ustanovuje presne dôvody na skončenie zmluvného vzťahu (pracovného pomeru) zo strany zamestnávateľa vymedzením tzv. výpovedných dôvodov. V prípade výpovede z pracovného pomeru zo strany zamestnanca ponecháva Zákonník práce úplnú autonómiu zamestnancovi tým, že neurčuje dôvody, na základe ktorých môže podať výpoveď. Naopak obmedzenia slobody skončenia zmluvy sú vymedzené pri okamžitom skončení pracovného pomeru, a to konkrétnymi dôvodmi, ktoré sú definované tak pre zamestnávateľa, ako zamestnanca.

Záver

Autonómia jednotlivca – tak zamestnanca, ako i zamestnávateľa v individuálnych pracovnoprávnych vzťahov – je odvodená od jednej zo základných zásad pracovného práva – od zásady zmluvnosti. Tá sa vzhľadom na charakter týchto vzťahov uplatňuje pri vzniku, zmene, či skončení zmluvného vzťahu v pracovnom práve. Jej realizácia je výrazne determinovaná obmedzeniami, ktoré sú ustanovené v Zákonníku práce (resp. osobitných právnych predpisoch). Autonómne uplatňovanie slobôd z nej vyplývajúcich podlieha pravidlám, ktoré vo väčšine prípadov ich nedodržania spájajú takto „nedokonalý" právny úkon so sankciou neplatnosti. Táto skutočnosť je však prejavom najmä ochrannej funkcie pracovného práva, ktorá vyúsťuje do systému uzavretých zmluvných typov pracovného práva.

Prehľad použitých zdrojov

BARANCOVÁ, Helena, SCHRONK, Robert. *Pracovné právo*. Bratislava: Sprint, 2007, s. 202–208.

BARANCOVÁ, Helena. *Zákonník práce – komentár*. C. H. Beck 2010, s. 22–23.

BEZOUŠKA, Petr. *Vyhlídky do budoucnosti pracovního práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 43.

KURIL, Michal. Pracovnoprávna subjektivita zamestnanca. In KURIL, Michal (ed.). *Teoretické otázky pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia*. 1. vyd. Bratislava: Merkury, 2013, s. 41.

TREĽOVÁ, Silvia. Zamestnanec, zamestnávateľ – účastníci pracovnoprávnych vzťahov. In KURIL, Michal (ed.). *Zákonník práce – desať rokov aplikačnej praxe (2001–2011)*. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Univerzity Komenského v Bratislave, Právnickej fakulty, 2012, s. 108.

Autonomie jednotlivce versus ochrana zákazníka investičních služeb

Autonomy versus protection of investment service's client

Mgr. Martin Hobza

Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Klíčová slova: investiční služby, kategorizace zákazníků, pravidla jednání se zákazníky, neprofesionální zákazník, finanční právo

Resumé: Příspěvek se zabývá vybranými nástroji ochrany neprofesionálního zákazníka při čerpání investičních služeb na kapitálovém trhu. Obsahem příspěvku je především kategorizace jednotlivých nástrojů, jejich charakteristika a analýza vybraných problémů spojených s jejich uplatňováním. V rámci analýzy je u jednotlivých nástrojů upozorněno na vliv ochranných ustanovení na autonomii zákazníka a poskytovatele investičních služeb. Těžiště příspěvku představuje rozbor vybraných pravidel jednání se zákazníky spolu s pravidly kategorizace zákazníků.

Keywords: investment services, categorisation of clients, conduct of business rules, retail client, financial law

Resume: The paper deals with selected legal instruments of protection of retail client in connection with the provision of investment services in the financial market. Content of this paper is mainly categorization of particular instruments, their characterization and analysis of selected issues associated with their application. Within the analysis of particular instruments, the impact of protective provisions on autonomy of the client and the provider of investment services is highlighted. The paper focuses on analysis of the conduct of business rules together with the categorization of clients.

Úvod[131]

Poskytování investičních služeb je oblastí dlouhodobě a detailně regulovanou evropským právem. V rámci zajištění volného pohybu kapitálu a svobody poskytování služeb na území Evropské unie je právní režim činnosti jednotlivých poskytovatelů investičních služeb harmonizován, v současnosti stále směrnicí MiFID[132] a národními úpravami, které ji implementují, v blízké budoucnosti již nyní platnou směrnicí MiFID II.[133] Nejen

131 Tento text byl zpracován s finanční podporou a v rámci projektu „Tendence právní regulace v oboru finančního práva v České republice v interakci s unijní právní úpravou", SVV č. 266 407/2014, realizovaného na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze v roce 2014.

132 Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2004/39/ES ze dne 21. dubna 2004 o trzích finančních nástrojů, o změně směrnice Rady 85/611/EHS a 93/6/EHS a směrnice Evropského parlamentu a Rady 2000/12/ES a o zrušení směrnice Rady 93/22/EHS.

133 Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2014/65/EU ze dne 15. května 2014 o trzích finančních nástrojů a o změně směrnic 2002/92/ES a 2011/61/EU.

v rámci České republiky se poskytování investičních služeb řadí k oblastem s nejvyšší mírou regulace jak v rámci finančního práva,[134] tak v kontextu právního řádu jako celku. Deklarovaným východiskem rozsáhlé regulace je, spolu s ochranou kapitálového trhu, ochrana neprofesionálního zákazníka – příjemce investiční služby.

Cílem příspěvku je analyzovat, nakolik stávající i navrhovaná veřejnoprávní regulatorní opatření z oblasti jednání se zákazníky a kategorizace zákazníků omezují smluvní autonomii poskytovatele i příjemce investiční služby, a kriticky zhodnotit, zda tato omezení přináší převážně pozitivní, či negativní důsledky.

1. Členění nástrojů ochrany zákazníka investičních služeb

Již samotná preambule směrnic MiFID i MiFID II dává tušit význam, který evropská regulace přikládá ochraně zákazníka – investora na kapitálovém trhu. Pod pojmem zákazník rozumíme jakoukoli osobu, ať už fyzickou nebo právnickou, které poskytovatel, především obchodník s cennými papíry, poskytuje hlavní či doplňkové investiční služby.[135] Ochrana samotná je zajištěna několika okruhy právních nástrojů.

Prvním takovým okruhem je kategorizace zákazníků.[136] V závislosti na povaze subjektu v pozici zákazníka a dalších okolnostech rozlišujeme celkem tři hlavní kategorie zákazníků.[137] Jsou to profesionální zákazníci, profesionální zákazníci na žádost a zákazníci, kteří nejsou profesionálními zákazníky (neprofesionální zákazníci, *retail clients*). Je to právě kategorie neprofesionálních zákazníků, která požívá na základě směrnice i národní právní úpravy nejširší ochrany. Lze konstatovat, že diferencovaný přístup k ochraně jednotlivých kategorií zákazníků je nezbytným předpokladem efektivity celého systému ochrany, i když kategorizace zákazníků stanovená v uvedených směrnicích nemusí odrážet kategorizaci z hlediska vztahu mezi mírou ochrany a druhem zákazníka nejvhodnější. Například M. Kohajda uvádí, že lze klienty finančních služeb klasifikovat do tří skupin, a to na klienty drobné, klienty větší s odbornými znalostmi a schopnostmi nakládat se svými finančními prostředky a klienty, pro které jsou aktivity na finančním trhu primárním důvodem jejich existence.[138] Patrně nejproblematičtější kategorií zákazníků dle těchto směrnic je kategorie profesionálních zákazníků na žádost, u kterých je aplikována s jistým omezením autonomie vůle sub-

134 Ochranu investora (nejen) v souvislosti s poskytováním investičních služeb řadí do finančního práva jak česká, tak zahraniční právní doktrína. Srov. BAKEŠ, Milan, KARFÍKOVÁ, Marie, KOTÁB, Petr, MARKOVÁ, Hana, BOHÁČ, Radim, NOVOTNÝ, Petr, KOHAJDA, Michael a VONDRÁČKOVÁ, Pavlína. *Finanční právo*. 6. upr. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 452 an. ISBN 978-80-7400-440-7 a ZETZSCHE, Dirk In BIRKMOSE, Hanne Søndergaard, NEVILLE, Mette a SØRENSEN, Karsten Engsig. *The European financial market in transition*. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer Law & Business, 2012, 451 s. ISBN 978-90-411-3360-1.

135 Srov. článek 4 MiFID a MiFID II.

136 Srov. přílohu II MiFID a přílohu II MiFID II.

137 Pro účely tohoto příspěvku pomíjíme kategorii tzv. způsobilých protistran.

138 KOHAJDA, Michael. Vztah mezi pojmy „spotřebitel" v soukromém právu a „klient" v právu finančního trhu. In MRKÝVKA, Petr a kol. *Dny práva 2013 – Days Of Law 2013: Část IX. – Interakce soukromého a finančního práva*. [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 216. ISBN 978-80-210-6816-2. [cit. 20. září 2014] Dostupné na: http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2013/09_Interakce_soukromeho_a_financniho_prava.pdf.

jektu, zda bude do této kategorie zařazen, nikoliv jen objektivní hlediska (podrobněji viz dále). Bylo by neúčelné a stěží představitelné, aby též vůči profesionálním zákazníkům, zejména finančním institucím, byly ze strany poskytovatelů investičních služeb plněny rozsáhlé informační povinnosti a detailní pravidla jednání.

Druhý okruh nástrojů představuje soubor obezřetnostních pravidel, zajišťujících ochranu zákazníka nepřímo, pomocí stanovení požadavků na kvalitu subjektu poskytovatele investičních služeb a jeho vnitřních procesů. Poskytovatel vyhovující takto stanoveným požadavkům je způsobilý vstupovat do smluvních vztahů se zákazníkem bez rizika neplnění smluvních povinností v důsledku vnitřních problémů, jako je například úpadek poskytovatele, nevhodné organizační uspořádání vedoucí ke zpronevěře zákaznického majetku a podobně.

Třetí významnou oblastí jsou pravidla jednání se zákazníky spolu s požadavky na odbornost osob, které jménem poskytovatele investičních služeb přímo jednají se zákazníky. Jde o relativně rozsáhlý soubor pravidel, zahrnující zejména pravidla komunikace se zákazníky, informování zákazníků a vyžadování informací od zákazníků. Účelem těchto pravidel je přispět k ochraně zákazníka zakotvením minimálního standardu odbornosti a péče, se kterou je poskytovatel vůči neprofesionálním zákazníkům povinen jednat.

2. Kategorizace zákazníků

Kategorizace zákazníků je vhodnou oblastí, na které lze ilustrovat přístup evropské regulace k autonomii obou smluvních stran při poskytování investičních služeb. Poskytovatel investiční služby je před jejím poskytnutím povinen zařadit zákazníka do některé z výše uvedených kategorií, přičemž zákazníkovi je, v závislosti na jeho zařazení a poskytované investiční službě, ponechána jistá míra autonomie při určení rozsahu ochranných ustanovení, která se na něj a jím prováděné transakce vztahují. Obecně lze konstatovat, že zákazník má relativně snadnou možnost, ať už jednostranně, či po vzájemné dohodě s poskytovatelem, zvýšit svou úroveň ochrany, naopak možnosti jejího snížení jsou značně limitovány. V tomto faktu se naplno projevuje princip ochrany zákazníka jako ideové východisko regulace.

2.1 Profesionální zákazník

Zákazník, který je zařazený do kategorie profesionálních zákazníků, je oprávněn dohodnout se s poskytovatelem investiční služby, že pro určité obchody s investičními nástroji či určité investiční služby bude považován za neprofesionálního zákazníka. Z dohody musí být zřejmé, jakého obchodu s investičním nástrojem či jaké investiční služby se taková dohoda týká. Ačkoli zákon tento požadavek výslovně nestanoví, lze v zájmu zvýšení právní jistoty obou stran doporučit písemnou formu dohody. Zákon stejně tak nestanoví povinnost poskytovatele investiční služby návrhu dohody vyhovět. Je tomu tak zejména z důvodu presumovaných znalostí, zkušeností a odpovídajícího finančního zázemí profesionálního zákazníka,[139] stejně tak s ohledem na do-

[139] Srov. ust. § 2c zákona č. 256/2004 Sb., o podnikání na kapitálovém trhu, ve znění pozdějších předpisů.

datečné náklady, spojené např. s plněním informační povinnosti, které poskytovateli v souvislosti s tímto zařazením vzniknou.

Výše uvedenému právu zákazníka předložit návrh dohody odpovídá právo poskytovatele investiční služby považovat zákazníka za neprofesionála, a to na základě sdělení adresovaného zákazníkovi. Souhlas zákazníka s takovým zařazením se nevyžaduje, ba dokonce lze dovozovat, že zařazení by bylo platné i v případě výslovného nesouhlasu zákazníka – adresáta sdělení. Lze shrnout, že již v kategorii profesionálních zákazníků dochází k zásahu do autonomie obou smluvních stran, přičemž tento zásah je motivován zájmem na ochraně příjemce investičních služeb.

2.2 Profesionální zákazník na žádost

Neprofesionálnímu zákazníku náleží dle evropské i národní legislativy nejvyšší míra ochrany. Podmínky, za kterých se takový zákazník může na základě vlastního rozhodnutí vzdát části této ochrany, jsou formulovány značně restriktivně a jejich splnění klade zvýšené nároky jak na zákazníka, tak na poskytovatele investiční služby. Vzdání se určité části ochrany prostřednictvím žádosti musí vždy směřovat ke konkrétnímu investičnímu nástroji, investiční službě či obchodu s investičním nástrojem. Aby mohl být neprofesionální zákazník považován za zákazníka profesionálního, musí být kumulativně splněny následující tři podmínky.

První podmínkou je žádost neprofesionálního zákazníka, adresovaná poskytovateli investiční služby, ze které vyplývá vůle být považován za zákazníka profesionálního. Další formální i obsahové náležitosti žádosti stanoví zákon,[140] přičemž se lze domnívat, že v případě absence některé z náležitostí není možno se zákazníkem jednat jako se zákazníkem profesionálním, i když by jinak byly všechny ostatní zákonem stanovené podmínky splněny.

Druhou podmínkou je souhlas poskytovatele investiční služby s uvedenou žádostí. Na souhlas není ze strany zákazníka právní nárok. Poskytovatel je oprávněn, nikoli však povinen, souhlas udělit, pokud se ujistí, že žadatel splňuje jednak níže uvedená objektivní kritéria, jednak má ohledně transakcí či služeb, kterých se žádost týká, potřebné zkušenosti a odborné znalosti, je schopen činit vlastní investiční rozhodnutí a chápe související rizika. V případě, že by poskytovatel udělil souhlas zákazníku, který uvedené podmínky nesplňuje, případně by vůbec neověřoval splnění podmínek, jednal by podle mého názoru v rozporu s principem odborné péče. Poskytovatel je nadto povinen průběžně ověřovat a pravidelně hodnotit, zda zákazník nepřestal výše uvedené podmínky splňovat. Je zřejmé, že vyhovění žádosti neprofesionálního zákazníka klade na poskytovatele investičních služeb značné požadavky, které jsou však vykoupeny nižší regulatorní zátěží související s plněním informační povinnosti a dalších pravidel jednání s neprofesionálními zákazníky u vybraných investičních služeb.

Třetí podmínkou je pak splnění alespoň dvou ze tří objektivních kritérií,[141] která sestávají z délky, frekvence a objemu předchozího obchodování, objemu investova-

[140] Srov. ust. § 2b odst. 2 zákona č. 256/2004 Sb., o podnikání na kapitálovém trhu, ve znění pozdějších předpisů.

[141] Srov. ust. § 2b odst. 1 písm. b) zákona č. 256/2004 Sb., o podnikání na kapitálovém trhu, ve znění pozdějších předpisů.

ných prostředků a odborných znalostí a zkušeností žadatele. Neprofesionální zákazník, který nesplní uvedená relativně přísná kritéria, nemůže být považován za profesionálního zákazníka. Právě uvedené platí i v případě podání obsahově úplné žádosti a udělení souhlasu poskytovatele.

Profesionálnímu zákazníku na žádost je vždy ponechána možnost být považován za neprofesionálního zákazníka, a to na základě žádosti, adresované poskytovateli investičních služeb. Takové žádosti je poskytovatel povinen vyhovět a bezodkladně začít plnit povinnosti stanovené za účelem ochrany neprofesionálních zákazníků.

Je evidentní, že pravidla kategorizace zákazníků mnoho prostoru pro autonomii vůle poskytovatelů a příjemců investičních služeb neposkytují. Projevuje se zde zásada, kterou by snad bylo možno civilněprávní terminologií nazvat jako zásada jednostranné kogentnosti některých pravidel. Oběma stranám poskytované investiční služby je za výše uvedených podmínek umožněno požadovat aplikaci přísnějšího právního režimu s vyšší mírou ochrany zákazníka. Volnější režim je naopak možno aplikovat pouze ve velmi omezeném rozsahu. Autonomie smluvních stran je tak zachována směrem ke zvýšení standardu ochrany zákazníka, naopak už však nikoliv.

3. Pravidla jednání u investičních služeb s poradenským prvkem

Zvýšená opatření na ochranu zákazníka je možno vysledovat v případě investičních služeb s poradenským prvkem.[142] Jde o zřetelný trend, reagující na stále vzrůstající význam těchto služeb na evropském finančním trhu a zvyšující se objem aktiv, které jsou na investovány právě v důsledku poskytování tohoto typu hlavních investičních služeb. Obzvláště patrný je tento trend u investičního poradenství, jehož regulace se s novelizacemi směrnice MiFID a zejména směrnicí MiFID II významným způsobem prohlubuje.

Východiskem je skutečnost, že v případě investičních služeb s poradenským prvkem neprofesionální zákazník přenechává významnou část vlastního investičního rozhodnutí na poskytovateli investiční služby, čímž se stává do značné míry závislým na jeho odborných kvalitách. Je proto zapotřebí zajistit jednak dostatečnou odbornost osoby, která je jménem poskytovatele činná, jednak kvalitu samotného poradenství, a to v nejširším slova smyslu. Hodnotícími kritérii by měly být zejména aktuálnost, věcná podloženost, srozumitelnost a vhodnost (*suitability*) zákazníkovi poskytovaného poradenství.

Ačkoli břemeno zajištění kvality poskytovaného poradenství tíží jednoznačně více poskytovatele investiční služby, nelze opomenout ani povinnost součinnosti zákazníka při zajišťování podmínek pro co možná nejvhodnější nastavení parametrů poskytované služby. Za účelem přizpůsobení poskytované služby osobě zákazníka a jeho požadavkům (zásada *know your customer*) je poskytovatel v souladu s MiFID a její prová-

142 Pro účely tohoto příspěvku jde o hlavní investiční službu obhospodařování majetku zákazníka, je-li jeho součástí investiční nástroj, na základě volné úvahy v rámci smluvního ujednání, a hlavní investiční službu investiční poradenství týkající se investičních nástrojů ve smyslu přílohy I. oddíl A bod 4) a 5) MiFID a MiFID II.

děcí směrnicí[143] povinen získat od zákazníka informace v relevantních oblastech.[144] Povinnosti poskytovatele informace získat neodpovídá obdobná povinnost zákazníka požadované informace poskytnout. V případě, že se informace, ať už z důvodů na straně zákazníka, nebo z jiných důvodů, nepodaří získat, stanoví evropská právní úprava povinnost poskytovatele investiční službu nebo investiční nástroje zákazníkovi nedoporučit (*„the firm shall not recommend investment services or financial instruments to the client or potential client"*).

Česká právní úprava jde zřejmě nad rámec tohoto požadavku, když ve shodném případě zakazuje též poskytnout radu ohledně investičního nástroje.[145] Směrnice MiFID II tuto úpravu zachovává a současně konkretizuje okruh informací, které je poskytovatel povinen od zákazníka získat. Důraz je nově kladen zejména na schopnost zákazníka nést ztráty a jeho rizikovou toleranci. Upřesnění okruhu vyžadovaných informací je možno považovat za pozitivní krok, směřující k větší individualizaci poskytované investiční služby a snížení rizika poskytnutí nevhodné služby s negativními důsledky na investovaná aktiva.

Je zřejmé, že výše uvedená povinnost poskytovatele neposkytnout nevhodnou investiční službu významným způsobem omezuje smluvní autonomii obou stran. Zatímco u investičních služeb bez poradenského prvku regulatorní režim umožňuje pouze upozornit na nepřiměřenost poskytované investiční služby, v případě služby s poradenským prvkem tomu tak není. Lze konstatovat, že i přes výslovné upozornění zákazníka na nevhodnost poskytované investiční služby nebo rady v rámci investiční služby a výslovném prohlášení zákazníka, že si přeje poskytovat služby tímto způsobem a je si vědom nevhodnosti služby pro svoji osobu, zakládá poskytování nevhodné služby poskytovatelem v každém případě porušení povinnosti jednat čestně, spravedlivě a profesionálně v souladu s nejlepšími zájmy svých zákazníků.

Takto nastavená pravidla považuji za příliš ochranářská. V případě výslovného a informovaného souhlasu zákazníka s poskytováním investiční služby, která byla na základě poskytnutých informací vyhodnocena jako nevhodná, by takové jednání nemělo samo o sobě být hodnoceno jako protiprávní. Pokud zákazník trvá například na poskytování investičního poradenství k akciím, měl by mít poskytovatel investiční služby legální možnost mu vyhovět i v případě, že akcie budou, například vzhledem k vysoké volatilitě, na základě zákazníkem poskytnutých informací vyhodnoceny jako nevhodné k investici. Pro tento případ navrhuji zakotvit informační (upozorňovací) povinnost poskytovatele, obdobnou povinnosti stanovené u investičních služeb bez poradenského prvku.

Naopak v případě odmítnutí poskytnutí informace zákazníkem, případně poskytnutí informace zjevně nepravdivé, považuji stávající úpravu za zcela vyhovující. Pro

[143] Srov. článek 19 odst. 4 MiFID a článek 35 odst. 5 směrnice 2006/73/ES ze dne 10. srpna 2006, kterou se provádí směrnice Evropského parlamentu a Rady 2004/39/ES, pokud jde o organizační požadavky a provozní podmínky investičních podniků a o vymezení pojmů pro účely zmíněné směrnice

[144] Jedná se o oblast znalostí a zkušeností v oblasti investic, finančního zázemí a investičních cílů zákazníka.

[145] Srov. ust. § 15h odst. 3 zákona č. 256/2004 Sb., o podnikání na kapitálovém trhu, ve znění pozdějších předpisů.

naplnění zásady *know your customer* při poskytování investičních služeb s poradenským prvkem je nezbytná skutečná znalost poměrů zákazníka. Bez této znalosti není možné zodpovědně nastavit parametry poskytovaného produktu. Stávající úprava tak ve svém důsledku chrání především poskytovatele investičních služeb a zároveň zákazníka nutí vyžadované informace, pokud má o čerpání dané služby zájem, poskytnout.

Závěr

Současnou skladbu a konstrukci nástrojů ochrany zákazníka – příjemce investičních služeb považuji celkově za vyhovující. V některých ohledech však v zájmu ochrany zákazníka dochází k nedůvodnému omezování smluvní svobody poskytovatele a příjemce investiční služby. To se týká zejména oblasti vyžadování informací od zákazníka. Spíše než striktními zákazy by měla právní úprava přispívat k zvyšování ochrany neprofesionálních zákazníků rozšiřováním informační povinnosti, jak činí MiFID II např. v případě investičního poradenství. Rozšíření informační povinnosti umožní zákazníkovi získat podklady pro kvalifikované posouzení rizik poskytované investiční služby.

Omezení autonomie poskytovatele a příjemce investiční služby v souvislosti s kategorizací zákazníků a přestupy mezi jednotlivými kategoriemi považuji za nezbytné a vcelku vhodně provedené. Podle mého názoru by bylo možno uvažovat o uvolnění objektivních kritérií u kategorie profesionálních zákazníků na žádost tak, aby se tento institut mohl v praxi uplatnit v širší míře než doposud. Zkušení investoři, kteří nesplní například podmínku požadované odborné praxe, by měli mít legální možnost dohodnout se s poskytovatelem na zjednodušeném režimu poskytování některých investičních služeb tak, jak to zákon umožňuje profesionálním zákazníkům.

Přehled použitých zdrojů

BAKEŠ, Milan, KARFÍKOVÁ, Marie, KOTÁB, Petr, MARKOVÁ, Hana, BOHÁČ, Radim, NOVOTNÝ, Petr, KOHAJDA, Michal a VONDRÁČKOVÁ, Pavlína. *Finanční právo*. 6. upr. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, 519 s. ISBN 978-80-7400-440-7.

CHEREDNYCHENKO, Olha, O. The legal matrix for retail investment services in the EU: where is an individual investor? In DEVENNEY, James, KENNY, Mel. *Consumer credit, debt and investment in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, s. 253–279. ISBN 978-1-107-01302-5.

HUSTÁK, Zdeněk et al. *Zákon o podnikání na kapitálovém trhu. Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, 1029 s. ISBN 978-80-7400-433-9.

KOHAJDA, Michael. Vztah mezi pojmy „spotřebitel" v soukromém právu a „klient" v právu finančního trhu. In MRKÝVKA, Petr a kol. *Dny Práva 2013 – Days Of Law 2013:* Část IX. – Interakce soukromého a finančního práva. [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 211–217. ISBN 978-80-210-6816-2. Dostupné na: http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2013/09_Interakce_soukromeho_a_financniho_prava.pdf.

ZETZSCHE, Dirk In BIRKMOSE, Hanne Søndergaard, NEVILLE, Mette a SØRENSEN, Karsten Engsig. *The European financial market in transition*. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer Law & Business, 2012, 451 s. ISBN 978-90-411-3360-1.

Judikatúra Súdneho dvora EÚ vo veciach nekalých podmienok v spotrebiteľských zmluvách a schopnosť jednotlivca ako spotrebiteľa čeliť nekalým podmienkam

The case law of Court of Justice of the EU in matters of unfair terms in consumer contracts and the individual consumer ability against unfair conditions

JUDr. Ing. Andrej Horský

Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva
Národná banka Slovenska

Kľúčové slová: spotrebiteľ, ochrana spotrebiteľa, nekalé podmienky v spotrebiteľských zmluvách, spotrebiteľské zmluvy, judikatúra súdneho dvora EÚ

Resumé: Príspevok na konferenciu je zameraný na oblasť judikatúry Súdneho dvora EÚ vo veciach nekalých podmienok v spotrebiteľských zmluvách a schopnostiach jednotlivca v podobe spotrebiteľa čeliť nekalým podmienkam v spotrebiteľských zmluvách. Predkladaný príspevok je štruktúrovaný do 2 základných častí. Prvá časť sa zaoberá jednotlivcom – spotrebiteľom a spôsobmi, ako môže spotrebiteľ čeliť nekalým podmienkam v spotrebiteľských zmluvách. Druhá časť, ktorá sa delí na tri podkapitoly, analyzuje jednotlivé judikáty Súdneho dvora EÚ týkajúce sa problematiky nekalých podmienok v spotrebiteľských zmluvách a ich dopad na vyššiu ochranu spotrebiteľa.

Key words: consumer, consumer protection, unfair terms in consumer contracts, consumer contracts, case law of the Court of Justice of the EU

Resume: The contribution of the conference is focused on Court of Justice of the European Union case law of the European Union in matters of unfair terms in consumer contracts and individual capabilities of consumer in terms of unfair terms in consumer contracts. This present contribution is structured into two main parts. The first part deals with individuals – consumers and ways how to tackle the unfair terms in consumer contracts. The second part, which is divided into three subsections, analyzes the different Court of Justice of the European Union case law on the issue of unfair terms in consumer contracts and their impact on better consumer protection.

Úvod

Súdny dvor EÚ na základe svojej rozhodovacej praxe vymedzil podstatu ochrany spotrebiteľa pri spotrebiteľských zmluvách v tom zmysle, že spotrebiteľ je voči predajcovi v slabšom postavení, čo vyplýva najmä z úrovne poznania jednotlivca ako spotrebiteľa a z jeho kúpnej sily. Toto postavenie potom vedie spotrebiteľa k prijatiu, resp. akceptovaniu vopred určených podmienok, pričom ich nemôže žiadnym spôsobom

ovplyvniť alebo zmeniť. Samotná protiprávnosť v spotrebiteľských zmluvách závisí od toho, či sa nachádza v spotrebiteľských zmluvách neprijateľná, resp. nekalá podmienka, ktorá spôsobuje značnú nerovnováhu v právach a povinnostiach zmluvných strán práve v neprospech spotrebiteľa. Súdny dvor EÚ zveril povinnosť rozhodovať o nekalosti zmluvnej podmienky priamo vnútroštátnym súdom.

1. Schopnosť jednotlivca ako spotrebiteľa čeliť nekalým podmienkam v spotrebiteľských zmluvách

V Európskej únii neexistuje žiadna komplexná právna úprava zameraná na ochranu spotrebiteľa. Ustanovenia upravujúce ochranu spotrebiteľa možno nájsť vo veľkom množstve smerníc venujúcich sa tejto problematike.[146]

Jednotlivec ako spotrebiteľ môže čeliť nekalým podmienkam v spotrebiteľských zmluvách ako samostatný subjekt alebo môže ochranu svojich práv založiť na kolektívnom základe, tzn. môže sa spojiť s inými spotrebiteľmi a spolu môžu postupovať proti uplatňovaniu nekalých podmienok zo strany dodávateľov, resp. predajcov. Za týmto účelom vnikajú združenia spotrebiteľov, ktoré majú poskytnúť určitý stupeň súkromnoprávnej spotrebiteľskej ochrany. Zároveň existuje aj verejnoprávna ochrana spotrebiteľa, pomocou ktorej sa členské štáty zaviazali vytvoriť Európske spotrebiteľské centrá v zmysle Rozhodnutia Európskeho parlamentu a Rady č. 20/2044/ES. Hlavnou úlohou európskych spotrebiteľských centier je poskytovanie pomoci spotrebiteľom pri kontaktovaní predajcu v prípade sťažností, pomoci spotrebiteľom pri mimosúdnom riešení sporov a sledovaní riešenia sporov.

Jednotlivec ako spotrebiteľ môže taktiež okrem vyššie spomenutých prípadov v prípade podozrenia na nekalé praktiky v spotrebiteľských zmluvách, postupovať tak, že spory, ktoré vzniknú so spotrebiteľských zmlúv, predloží na posúdenie a rozhodnutie vnútroštátnemu súdu a ten v závažných prípadoch Súdnemu dvoru EÚ.

Pre ochranu spotrebiteľov majú kľúčový význam dve z kompetencií Súdneho dvora EÚ:

1. Súdny dvor EÚ rozhoduje o tom, či členské štáty splnili svoju povinnosť prevziať právnu úpravu schválenú pre Európsku úniu vo forme smernice.
2. Ďalšie významná funkcia, ktorej výkonom vstupuje Súdny dvor EÚ do ochrany spotrebiteľa, je podávanie výkladu právnej úpravy EÚ v konaní o prejudiciálnej otázke. Takto podaný výklad má záväzný charakter, každý členský štát je povinný vysvetľovať transponovanú smernicu zhodne s výkladom, ktorý podal Súdny dvor EÚ.[147]

146 WEATHERILL, Stephen. *EU Consumer Law and Policy,* Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2013, s. 32.

147 DRGONCOVÁ, Jana. *Spotrebiteľské právo v Slovenskej republike a v Európskej únii*, Šamorín: Heuréka, 2007, s. 33.

2. Vybrané judikáty Súdneho dvora EÚ vo veciach nekalých podmienok v spotrebiteľských zmluvách

2.1 Rozsudok Súdneho dvora EÚ vo veci Elisa María Mostaza Claro proti Centro Móvil Milenium SL

Skutkový stav: Medzi spoločnosťou Centro Móvil Milenium SL (ďalej len „spoločnosť Móvil") a pani Mostaza Claro bola uzavretá účastnícka zmluva na telekomunikačné služby. Táto zmluva obsahovala doložku, ktorá podriaďovala akýkoľvek spor vyplývajúci z predmetnej zmluvy pod rozhodcovské konanie pred Európskou asociáciou pre rozhodcovské konanie a riešenie sporov zmierom. Keďže pani Mostaza Claro nerešpektovala minimálnu dobu trvania predplateného účastníctva a tým podľa spoločnosti Móvil nedodržala podmienky zmluvy, spoločnosť Móvil iniciovala rozhodcovské konanie. Rozhodcovský súd stanovil pre pani Claro 10dňovú lehotu na odmietnutie rozhodcovského konania, pričom spresnil, že v prípade odmietnutia je možné začať súdne konanie. Pani Mostaza Claro uviedla tvrdenia k meritu veci, ale nenamietala voči rozhodcovskému konaniu a ani sa nedovolávala neplatnosti zmluvy. Následne bol spor pred rozhodcovským súdom rozhodnutý v jej neprospech. Na základe toho pani Mostaza Claro napadla rozhodcovské rozhodnutie na vnútroštátnom súde v Madride (Audienci Provencial de Madrid), pričom tvrdila, že nekalá povaha podmienky na jej ujmu mala za následok neplatnosť rozhodcovského rozhodnutia.

Prejudiciálna otázka: *„Zahŕňa ochrana spotrebiteľov podľa smernice 93/13/EHS možnosť, aby súd, ktorý rozhoduje o žalobe o zrušenie rozhodcovského rozhodnutia, posúdil neplatnosť rozhodcovskej zmluvy a zrušil rozhodcovské rozhodnutie na základe toho, že táto rozhodcovská zmluva obsahuje nekalú podmienku, ak spotrebiteľ namietal túto neplatnosť v rámci žaloby o zrušenie, ale nie v rámci rozhodcovského konania?"*[148]

Právna analýza rozsudku: Systém ochrany spotrebiteľov upravený v smernici 93/13/EHS predpokladá, že v prípade, o aký ide vo veci samej, vnútroštátny súd, na ktorý je podaná žaloba o zrušenie rozhodcovského rozhodnutia, môže uplatniť námietku protiprávnej povahy arbitrážnej doložky a rozhodnúť o neplatnosti rozhodnutia z dôvodu jeho rozporu z verejným poriadkom aj vtedy, keď to spotrebiteľ nenamietal v priebehu rozhodcovského konania a po prvýkrát uplatnil námietku v rámci žaloby o zrušenie rozhodnutia.[149]

Na základe týchto zásad Súdny dvor EÚ rozhodol tak, že smernica 93/13/EHS sa má vykladať v tom zmysle, že vyžaduje, aby vnútroštátny súd, na ktorý je podaná žaloba o zrušenie rozhodcovského rozhodnutia, posúdil neplatnosť rozhodcovskej zmluvy a zrušil toto rozhodnutie z dôvodu, že uvedená zmluva obsahuje nekalú podmienku, hoci spotrebiteľ sa dovolával tejto neplatnosti nie v rámci rozhodcovského konania, ale výlučne v rámci žaloby o zrušenie.[150]

---

148 Rozsudok Súdneho dvora EÚ z dňa 26. októbra 2006, *Elisa María Mostaza Claro proti Centro Móvil Milenium SL,* C-168/05, bod 20.

149 Návrhy generálneho advokáta Antonia Tizzana zo dňa 27. apríla 2006, *Elisa María Mostaza Claro proti Centro Móvil Milenium SL*, C-168/05.

150 Rozsudok Súdneho dvora EÚ z dňa 26. októbra 2006, *Elisa María Mostaza Claro proti Centro Móvil Milenium SL,* C-168/05, bod 39.

2.2 Rozsudok Súdneho dvora EÚ vo veci Asturcom Telecomunicaciones SL proti Cristina Rodríguez Nogueira

Skutkový stav: Medzi spoločnosťou Asturcom Telecomunicaciones SL (ďalej len „Asturcom") a pani Rodríguez Nogueira bola uzavretá zmluva o mobilných telekomunikačných službách. Táto zmluva obsahovala rozhodcovskú doložku, podľa ktorej je pre každý spor vznikajúci v súvislosti s plnením tejto zmluvy stanovená príslušnosť rozhodcovského súdu. Keďže pani Rodríguez Nogueira neuhradila niekoľko faktúr a vypovedala zmluvu pred uplynutím dohodnutej minimálnej doby jej platnosti, podala proti nej spoločnosť Asturcom návrh na začatie rozhodcovského konania k rozhodcovskému súdu. Rozhodcovským nálezom bola pani Rodríguez Nogueira uložená povinnosť uhradiť sumu 669,60 eur. Keďže pani Rodríguez Nogueira proti tomuto rozhodcovskému rozsudku nepodala žalobu na neplatnosť, stal sa právoplatným. Spoločnosť Asturcom podala návrh na výkon uvedeného rozhodcovského nálezu na súd prvého stupňa v Bilbau. Vo svojom návrhu na začatie výkon rozhodnutia tento súd konštatuje, že rozhodcovská doložka obsiahnutá v zmluve má neprimeranú povahu, najmä s ohľadom na tú skutočnosť, že náklady spotrebiteľa na prepravu do miesta sídla rozhodcovského súdu boli vyššie ako suma, ktorá je predmetom sporu vo veci samej. Ako vyplýva z názoru tohto vnútroštátneho súdu, sídlo rozhodcovského súdu je značne vzdialené od bydliska spotrebiteľa a nie je v zmluve uvedené. Za týchto okolností súd prvého stupňa v Bilbau mal pochybnosti, pokiaľ ide o zlučiteľnosť vnútroštátnych právnych predpisov s právom Spoločenstva, predovšetkým pokiaľ ide o vnútroštátne procesné pravidlá.

Prejudiciálna otázka: „*Zahŕňa ochrana spotrebiteľov podľa smernice 93/13 možnosť, aby súd, ktorý rozhoduje o návrhu na výkon právoplatného rozhodcovského rozsudku, ktorý bol vydaný bez účasti spotrebiteľa, ex offo rozhodol o neplatnosti rozhodcovskej zmluvy a následne zrušil rozhodcovský rozsudok na základe toho, že táto rozhodcovská zmluva obsahuje nekalú podmienku, ktorá spôsobuje spotrebiteľovi ujmu?*"[151]

Právna analýza rozsudku: Vnútroštátny súd musí zamietnuť návrh na výkon právoplatného rozhodcovského rozsudku vydaného bez účasti spotrebiteľa a tento rozhodcovský rozsudok zrušiť, pokiaľ dospeje k záveru, že príslušná rozhodcovská zmluva obsahuje nekalú podmienku v neprospech spotrebiteľa.[152]

Na položenú prejudiciálnu otázku Súdneho dvora EÚ odpovedal tak, že smernica 93/13/EHS sa má vykladať v tom zmysle, že vnútroštátny súd, ktorý rozhoduje o návrhu na nútený výkon právoplatného rozhodcovského nálezu, vydaného bez účasti spotrebiteľa, musí, ak má za týmto účelom k dispozícii potrebné informácie o právnom a skutkovom stave, aj bez návrhu posúdiť neprimeranosť rozhodcovskej doložky obsiahnutej v zmluve uzavretej predajcom alebo dodávateľom, respektíve poskytovateľom so spotrebiteľom, ak je podľa vnútroštátnych procesných pravidiel možné vykonať takéto posúdenie v rámci obdobných konaní na základe vnútroštátneho práva. Ak ide o neprimeranú doložku, prináleží tomuto súdu vyvodiť všetky dôsledky, ktoré z toho

151 Rozsudok Súdneho dvora EÚ zo dňa 6. októbra 2009, *Asturcom Telecomunicaciones SL proti Cristina Rodríguez Nogueira,* C-40/08, bod 27.

152 Návrhy generálnej advokátky Verice Trstenjak zo dňa 14. mája 2009, *Asturcom Telecomunicaciones SL proti Cristine Rodríguezovej Nogueirovej*, C-40/08.

vyplývajú podľa vnútroštátneho práva, aby sa ubezpečil, že tento spotrebiteľ nebude uvedenou doložkou viazaný.[153]

2.3 Rozsudok Súdneho dvora EÚ vo veci Pannon GSM Zrt. proti Erzsébet Sustiknné Györfi

Skutkový stav: Pani Györfi uzatvorila so spoločnosťou Pannon GSM Zrt. (ďalej len „Pannon") zmluvu o predplatenej službe, ktorá sa týkala poskytovania mobilných telefónnych služieb. Zmluva bola uzavretá na základe formulára dodaného spoločnosťou Pannon, ktorý stanovoval, že podpísaním zmluvy bola pani Györfi oboznámená s obchodnými podmienkami, ktoré upravujú všeobecne zmluvné podmienky a ktoré boli neoddeliteľnou súčasťou zmluvy a svojím podpisom pani Györfi vyjadrila súhlas s jej obsahom. V zmysle týchto podmienok si zmluvné strany dohodli pre všetky spory vyplývajúce zo zmluvy príslušnosť súdu, v ktorého obvode sa nachádza sídlo spoločnosti Pannon.

Keďže spoločnosť Pannon usúdila, že pani Györfi si nesplnila svoje povinnosti, ktoré jej vyplývali zo zmluvy, podala na základe uvedenej doložky na mestský súd, ktorý je súdom v mieste sídla spoločnosti Pannon, návrh na vydanie platobného rozkazu. Tento mestský súd vydal platobný rozkaz, o ktorý žiadala spoločnosť Pannon vo svojom návrhu. Na základe toho pani Györfi podala v stanovenej lehote proti tomuto rozkazu námietku vo forme odporu a konanie sa stalo sporovým.

Vzdialenosť obce, kde býva pani Györfi, od mestského súdu bola 275 kilometrov a možnosti dopravy medzi nimi boli dosť obmedzené, keďže neexistuje priame vlakové a ani autobusové spojenie. Zároveň mestský súd konštatoval, že uplatňované procesné pravidlá stanovujú, že miestne príslušným súdom je súd v mieste bydliska pani Györfi.

Prejudiciálne otázky: *„1. Možno článok 6 odsek 1 smernice č. 93/13, podľa ktorého sú členské štáty povinné zabezpečiť, aby nekalé podmienky použité v zmluvách uzatvorených so spotrebiteľom zo strany predajcu alebo dodávateľa podľa ich vnútroštátneho práva neboli záväzné pre spotrebiteľa, vykladať v tom zmysle, že nekalá podmienka použitá predajcom alebo dodávateľom nie je pre spotrebiteľa záväzná ‚ipso iure', ale len v prípade, že spotrebiteľ podal v tomto smere príslušný návrh a nekalú podmienku úspešne napadol?*

2. Vyžaduje ochrana spotrebiteľov zaručená smernicou č. 93/13/EHS, aby vnútroštátny súd ex offo, teda aj bez návrhu na preskúmanie nekalého charakteru zmluvnej podmienky a bez ohľadu na povahu konania, či už ide o sporové alebo nesporové konanie, posúdil nekalý charakter podmienky uvedenej v jemu predloženej zmluve, a aby teda pri skúmaní svojej vlastnej miestnej príslušnosti preskúmal ex offo podmienku, ktorú si stanovil predajca alebo dodávateľ?

3. V prípade kladnej odpovede na druhú otázku, aké skutočnosti musí vnútroštátny súd zohľadniť a posúdiť pri tomto preskúmaní?"[154]

Právna analýza rozsudku: Súdny dvor EÚ vo svojom rozhodnutí konštatoval, že vnútroštátny súd je povinný preskúmať ex offo nekalý charakter zmluvnej podmienky

[153] Rozsudok Súdneho dvora EÚ zo dňa 6. októbra 2009, *Asturcom Telecomunicaciones SL proti Cristina Rodríguez Nogueira,* C-40/08, bod 59.

[154] Rozsudok Súdneho dvora EÚ zo dňa 4. júna 2009, *Pannon GSM Zrt. proti Erzsébet Sustikné Györfi,* C-243/08, bod 19.

a určiť, či zmluvná podmienka, ako je tá, ktorá je predmetom sporu vo veci samej, spĺňa kritériá požadované na to, aby ju bolo možné kvalifikovať v zmysle článku 3 odsek 1 smernice ako nekalú. Ak považuje podmienku za nekalú, zdrží sa jej uplatnenia, okrem prípadu, že to spotrebiteľ namieta. Vnútroštátny súd má túto povinnosť tiež vtedy, ak preveruje svoju vlastnú miestnu príslušnosť. Vnútroštátny súd musí zohľadniť skutočnosť, že podmienka obsiahnutá v zmluve uzatvorenej medzi spotrebiteľom a predajcom alebo dodávateľom, ktorá bola do nej vložená bez osobitného vyjednávania a ktorá priznáva výlučnú právomoc súdu, v ktorého obvode sa nachádza sídlo predajcu alebo dodávateľa, môže byť považovaná za nekalú.[155]

Záver

Pomocou judikatúry Súdneho dvora EÚ sa dosahuje rovnaké uplatňovanie práva v celej EÚ. Zároveň Súdny dvor EÚ zabezpečuje jednu zo svojich základných úloh, a to výklad práva Únie na návrh vnútroštátnych súdov. Súdny dvor EÚ rozšíril pomocou uvedených judikátov ochranu spotrebiteľa. V uvedených prípadoch najskôr Súdny dvor EÚ stanovil povinnosť vnútroštátnemu súdu, aby posúdil neplatnosť rozhodcovskej zmluvy a zrušil rozhodnutie rozhodcovského súdu z dôvodu toho, že spotrebiteľská zmluva obsahuje nekalú podmienku. Aj keď sa spotrebiteľ nedovolával neplatnosti spotrebiteľskej zmluvy v rámci rozhodcovského konania, ale pred vnútroštátnym súdom v rámci žaloby o zrušenie. V druhom prípade Súdny dvor EÚ určil vnútroštátnemu súdu povinnosť aj bez návrhu posúdiť neprimeranosť rozhodcovskej doložky obsiahnutej v zmluve uzavretej medzi predajcom alebo dodávateľom a spotrebiteľom. V poslednom prípade Súdny dvor EÚ stanovil povinnosť pre vnútroštátny súd, aby určil, či podmienka obsiahnutá v spotrebiteľskej zmluve je nekalá. Týmito rozhodnutiami Súdneho dvora EÚ sa doplnila ochrana spotrebiteľa pri nekalých podmienkach v spotrebiteľských zmluvách a zároveň došlo k spresneniu výkladu smernice 93/13/EHS o nekalých podmienkach v spotrebiteľských zmluvách.

Prehľad použitých zdrojov

Monografie

DRGONCOVÁ, Jana. *Spotrebiteľské právo v Slovenskej republike a v Európskej únii*. Šamorín: Heuréka, 2007, 576 s.

Weatherill, Stephen. *EU Consumer Law and Policy*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2013, 352 s.

Judikáty

Rozsudok Súdneho dvora EÚ z dňa 26. októbra 2006, *Elisa María Mostaza Claro proti Centro Móvil Milenium SL*, C-168/05.

Rozsudok Súdneho dvora EÚ zo dňa 6. októbra 2009, *Asturcom Telecomunicaciones SL proti Cristina Rodríguez Nogueira*, C-40/08.

[155] Rozsudok Súdneho dvora EÚ zo dňa 4. júna 2009, *Pannon GSM Zrt. proti Erzsébet Sustikné Győrfi,* C-243/08, bod 44.

Rozsudok Súdneho dvora EÚ zo dňa 4. júna 2009 *Pannon GSM Zrt. proti Erzsébet Sustikné Györfi,* C-243/08.

Návrhy generálneho advokáta Antonia Tizzana zo dňa 27. apríla 2006 *Elisa María Mostaza Claro proti Centro Móvil Milenium SL,* C-168/05.

Návrhy generálnej advokátky Verice Trstenjak zo dňa 14. mája 2009 *Asturcom Telecomunicaciones SL proti Cristine Rodríguezovej Nogueirovej,* C-40/08.

Autonómia konateľa spoločnosti s ručením obmedzeným

Autonomy of the executive director of the limited liability company

JUDr. Matej Smalik

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Kľúčové slová: autonómia, voľnosť, konateľ, spoločnosť s ručením obmedzeným

Resumé: Autor sa v rámci svojho príspevku zamýšľa nad autonómiou konateľa spoločnosti s ručením obmedzeným. Autor sa v rámci svojho príspevku zameriava na konateľa spoločnosti s ručením obmedzeným s ohľadom na dve stránky jeho pôsobnosti. Autor sa zaoberá autonómiou konateľa ako osoby konajúcej v mene spoločnosti navonok a autonómiou konateľa týkajúcou sa obchodného vedenia spoločnosti s ručením obmedzeným.

Keywords: autonomy, liberty, executive director, limited liability director

Resume: The author deals with the autonomy of the executive director of the limited liability company. The author focuses on the executive director of the limited liability company with respect to two aspects of his scope. The author deals with director's autonomy as a person acting on behalf of the company as well as his autonomy concerning the business management of a limited liability company.

Úvod

Konateľ spoločnosti s ručením obmedzeným je jedným z jej orgánov. Je to výkonný orgán spoločnosti, ktorého právom a zároveň povinnosťou je konať v mene spoločnosti navonok voči tretím osobám a zároveň dovnútra spoločnosti.[156] V rámci svojho príspevku sa budem ďalej zaoberať autonómiou, resp. akousi voľnosťou konateľa spoločnosti s ručením obmedzeným, čo sa týka konania navonok, teda konania v mene spoločnosti voči tretím osobám a taktiež v rámci obchodného vedenia spoločnosti so zreteľom na možnú limitáciu a obmedzenie jeho autonómie v týchto, mnou vytýčených smeroch.

Konanie v mene spoločnosti navonok

Konateľ spoločnosti je v zmysle zákona oprávnený v mene spoločnosti konať bez akéhokoľvek ďalšieho splnomocnenia alebo poverenia. Jeho oprávnenie konať v mene spoločnosti je preto podľa mňa neobmedzené a v zásade sa prikláňam k názoru, že je aj neobmediziteľné.

[156] GRABAN, Adrián. *Konateľ spoločnosti s ručením obmedzeným (1. časť)* [online]. 1. júna 2006 [cit. 28. septembra 2014]. Dostupné na http://www.graban.sk/PDF/Konatel_1.pdf.

Slovenský Obchodný zákonník síce na jednej strane pripúšťa možnosť obmedziť konateľské oprávnenie zo strany valného zhromaždenia spoločnosti alebo priamo iným spôsobom uvedeným v spoločenskej zmluve tej ktorej spoločnosti, no na druhej strane zároveň stanovuje, že takéto obmedzenie nie je účinné voči tretím osobám, a to ani v prípade, že je zverejnené v obchodnom registri príslušného okresného súdu, v ktorom je táktorá spoločnosť zapísaná. Pre úplnosť dodám, že síce takéto obmedzenie konateľa nemá žiadne právne relevantné účinky s ohľadom na platnosť a účinnosť právnych vzťahov, no konateľ spoločnosti môže byť z titulu porušenia tohto vnútorného obmedzenia povinný nahradiť škodu spôsobenú takýmto jeho konaním a porušením takéhoto obmedzenia konať v mene spoločnosti.[157]

Aj keď je v rámci dôvodovej správy aj samotného účelu zákona zrejmé, že takýmto spôsobom zákonodarca chráni dobromyseľné tretie osoby, ktoré spolu so spoločnosťou, v ktorej mene vystupuje a koná konateľ, vstúpili do právneho vzťahu. Zastávam však názor, že týmito zákonnými ustanoveniami zákonodarca v pomerne širokej miere posilnil autonómiu a slobodu konateľa v rámci konania v mene spoločnosti navonok, nakoľko možnosti jeho limitácie v rámci konania navonok takmer neexistujú. Jedinou možnou limitáciou autonómie konateľa pri konaní v mene spoločnosti navonok je prípad, kedy sa v zmysle spoločenskej zmluvy vyžaduje spoločné konanie konateľov. V takomto prípade ide v zmysle konštantnej judikatúry súdov o, podľa môjho názoru, jedinú prípustnú možnosť limitácie konateľa spoločnosti s ručením obmedzeným.

Konateľ a obchodné vedenie spoločnosti

V rámci autonómie konateľa spoločnosti s ručením obmedzeným je podľa môjho názoru potrebné v zvýšenej miere prihliadať pri konaní „smerom do vnútra" spoločnosti, tj. pri obchodnom vedení spoločnosti zo strany konateľa. Z pohľadu autonómie konateľa spoločnosti teda, na rozdiel od postavenia konateľa spoločnosti ako štatutárneho orgánu spoločnosti, ktorého pôsobnosť navonok v zmysle mojich vyššie prezentovaných názorov obmedziť nemožno, je dôležité podotknúť, že pôsobnosť konateľa vo veciach obchodného vedenia je možné obmedziť, či už rozhodnutím valného zhromaždenia spoločnosti alebo spoločenskou zmluvou. Z pohľadu posudzovania právnej úpravy obchodného vedenia v spoločnosti s ručením obmedzeným je podľa môjho názoru vhodné poukázať aj na komparácia právnej úpravy obchodného vedenia a možného obmedzenia autonómie konateľa v Českej republike a v Slovenskej republike.

Pojem obchodné vedenie nie je pojem, ktorý by či už slovenský Obchodný zákonník alebo predošlý český Obchodný zákonník definoval, preto jeho bližšie objasnenie ponúka odborná literatúra. „Obchodným vedením sa rozumie rozhodovanie o otázkach organizačného charakteru, o technických otázkach, o veciach vnútornej prevádzky podniku a o podnikateľskom zámere spoločnosti."[158] Slovenská právna úprava sa obmedzuje na konštatovanie, že na rozhodnutie týkajúce sa obchodného vedenia

[157] § 133 odsek 3 aktuálneho znenia zákona č. 513/1991 Zb., Obchodný zákonník, v znení neskorších právnych predpisov.

[158] PATAKYOVÁ, Mária. In PATAKYOVÁ, Mária. *Obchodný zákonník. Komentár*. 3.vydanie. Praha: C. H. BECK, 2010, s. 412.

spoločnosti sa vyžaduje súhlas väčšiny konateľov, ak spoločenská zmluva neustanovuje inak,[159] a že konatelia nezodpovedajú za škodu spôsobenú spoločnosti konaním, ktorým vykonávali uznesenie valného zhromaždenia, čo ale neplatí, ak je uznesenie valného zhromaždenia v rozpore s právnymi predpismi, spoločenskou zmluvou alebo stanovami. V prípade, ak má spoločnosť zriadenú dozornú radu, konateľov nezbavuje zodpovednosti, ak ich konanie dozorná rada schválila.[160]

V slovenskom Obchodnom zákonníku absentuje bližšie vymedzenie vzťahu medzi udeľovaním pokynov valného zhromaždenia týkajúcich sa obchodného vedenia, ktoré sú určené konateľom spoločnosti s ručením obmedzeným. Z dikcie ustanovenia § 125 slovenského Obchodného zákonníka je jasné, že valné zhromaždenie je na základe úpravy v spoločenskej zmluvy alebo v stanovách oprávnené „uzurpovať si" od konateľov spoločnosti s ručením obmedzeným aj obchodné vedenie spoločnosti. V prípadoch, ak obchodné vedenie patrí do pôsobnosti konateľov spoločnosti, slovenská právna úprava neupravuje akúkoľvek limitáciu možnosti valného zhromaždenia udeľovať pokyny konateľom spoločnosti týkajúce sa obchodného vedenia spoločnosti, čím podľa môjho názoru de facto môže dochádzať k prílišnému obmedzovaniu konateľského oprávnenia konateľa a v neposlednom rade aj k obmedzovaniu konateľovho úsudku a jeho odborných skúseností, na rozdiel od členov valného zhromaždenia. Opačný názor zastáva Graban, ktorý tvrdí, že obchodné vedenie spoločnosti nemožno previesť na iný orgán spoločnosti. Nemožno vytvoriť iný orgán spoločnosti, ktorý by bol poverený vedením spoločnosti. Otáznym preňho zostáva skutočnosť, do akej miery možno s ohľadom na mnou spomínané ustanovenie § 125 odsek 3 slovenského Obchodného zákonníka preniesť obchodné vedenie na valné zhromaždenie spoločnosti. Graban vyjadril názor, že v jednotlivých otázkach spadajúcich pod obchodné vedenie spoločnosti si valné zhromaždenie môže vyhradiť nutnosť svojho súhlasu, prenesenie obchodného vedenia do pôsobnosti valného zhromaždenia však podľa jeho názoru možné nie je.[161]

Z vyššie uvedeného preto môžu vyplývať určité polemiky týkajúce sa autonómie konateľa spoločnosti s ručením obmedzeným v rámci obchodného vedenia, tj. či možno zo strany konateľa valného zhromaždenia obmedziť pôsobnosť konateľa spoločnosti na obchodné vedenie spoločnosti. Autonómia konateľa spoločnosti s ručením obmedzeným v rámci obchodného vedenia je podľa môjho názoru v rámci slovenského práva dostatočná, aj keď môže byť zo strany valného zhromaždenia spoločnosti limitovaná a viažuca sa na udelenie súhlasu s jeho konaním. Ako uvediem nižšie, autonómia konateľa spoločnosti s ručením obmedzeným je vo vyššej miere akceptovaná v rámci staronovej právnej úpravy obchodného vedenia v Českej republike.

Na druhej strane český Obchodný zákonník platný do 31. 12. 2013 a aj nový zákon o obchodních korporacích ustanovuje, že nikto nie je oprávnený udeľovať konateľovi

159 § 134 aktuálneho znenia zákona č. 513/1991 Zb., Obchodný zákonník, v znení neskorších právnych predpisov.

160 § 135a odsek 2 aktuálneho znenia zákona č. 513/1991 Zb., Obchodný zákonník, v znení neskorších právnych predpisov.

161 GRABAN, Adrián. *Konateľ spoločnosti s ručením obmedzeným (1. časť)* [online]. 1. júna 2006 [cit. 28. septembra 2014]. Dostupné na http://www.graban.sk/PDF/Konatel_1.pdf.

pokyny týkajúce sa obchodného vedenia spoločnosti.[162] Toto ustanovenie teda zakazuje valnému zhromaždeniu udeľovať pokyny konateľom spoločností s ručením obmedzeným týkajúce sa obchodného vedenia spoločnosti. Na strane druhej ale takéto ustanovenia podľa môjho názoru nezakazuje valnému zhromaždeniu prijať (nazvem to) „zásady" obchodného vedenia danej spoločnosti. Rozdiel medzi oboma uvedenými pojmami je podľa mňa v inej miere ich „abstraktnosti". Zásadou v tomto smere bude všeobecné pravidlo postupu konateľa bez ohľadu na konkrétne prípady, teda určité vodítko pre rozhodovanie v ďalších neurčených prípadoch. Na druhej strane, pokynom by sme mali rozumieť konkrétny jednotlivý príkaz valného zhromaždenia, ktorý sa viaže ku konkrétnemu rozhodnutiu konateľa v konkrétnej situácii. Ak porovnáme tieto 2 inštitúty, ktorými môže valné zhromaždenie ovplyvňovať konanie štatutárneho orgánu z kvalitatívneho hľadiska, je jednoznačné, že udelenie pokynov je operatívnejšie a umožňuje dosiahnuť žiadaný účel s väčšou pravdepodobnosťou. Zároveň však dáva konateľovi oveľa nižšiu mieru autonómie a menší priestor pre využitie jeho samostatného uváženia a uplatnenia jeho odborných znalostí a skúseností, na rozdiel od zväčša laického pohľadu valného zhromaždenia spoločnosti.[163]

Záver

V rámci svojho príspevku som sa v krátkosti venoval niektorým aspektom autonómie konateľa spoločnosti s ručením obmedzeným v rámci jeho pôsobenia vo vnútorných štruktúrach spoločnosti s ručením obmedzeným. V rámci časti o pôsobení konateľa spoločnosti s ručením obmedzeným navonok som sa venoval možnej limitácii jeho autonómie v rámci konania v mene spoločnosti. Spôsob limitácie jeho autonómie konať navonok, ktorý ja osobne považujem za jediný spôsob lege artis, som popísal v rámci tejto časti svojho príspevku. Pri štúdii autonómie konateľa v rámci jeho pôsobnosti v obchodnom vedení spoločnosti som použil komparáciu slovenskej a českej právnej úpravy, ktorá je v rámci tejto otázky odlišná.

Prehľad použitých zdrojov

GRABAN, Adrián. *Konateľ spoločnosti s ručením obmedzeným (1. časť)* [online]. 1. júna 2006 [cit. 28. septembra 2014]. Dostupné na http://www.graban.sk/PDF/Konatel_1.pdf.

PATAKYOVÁ, Mária. *Obchodný zákonník. Komentár*. 3. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2010, 1199 s. ISBN 978-80-89603-12-1.

RADA, Ivan. *Jednatelé s. r. o. Představenstvo a. s.* Praha: LINDE nakladatelství, s. r. o., 2003. 200 s. ISBN 80-86131-42-4.

ŠTENGLOVÁ, Ivana, PLÍVA, Stanislav, TOMSA, Miloš a kolektiv. *Obchodní zákoník. Komentář.* 12. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2009, 1375s. ISBN 978-80-7400-055-3.

VÍTEK, Jindřich. *Odpovědnost statutárních orgánů obchodních společností.* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, 388 s., ISBN 978-80-7357-862-6.

162 § 195 odsek 1 aktuálneho znenia zákona č. 90/2012 Sb., o obchodních společnostech a družstvech (zákon o obchodních korporacích), v znení neskorších právnych predpisov.

163 RADA, Ivan. *Jednatelé s. r. o. Představenstvo a. s.* Praha: LINDE nakladatelství, s. r. o., 2003. s. 57.

Aktuálne znenie zákona č. 90/2012 Sb., o obchodních společnostech a družstvech (zákon o obchodních korporacích), v znení neskorších právnych predpisov.
Aktuálne znenie zákona č. 513/1991 Zb., Obchodný zákonník, v znení neskorších predpisov.

Část druhá

Autonomie jednotlivce v trestním právu

Dispozičné právo ako prejav autonómie poškodeného v trestnom konaní

Right to consent to prosecution as an expression of autonomy injured party in criminal proceedings

JUDr. Peter Múkera

Fakulta práva, Paneurópska vysoká škola, Bratislava

Kľúčové slová: dispozičné právo, poškodený, podmienky uplatnenia dispozičného práva, obmedzenia dispozičného práva, trestné konanie

Resumé: Príspevok sa zaoberá problematikou dispozičného práva poškodeného v slovenskom trestnom konaní, ktoré predstavuje významný prostriedok zohľadnenia súkromného záujmu poškodeného v trestnom konaní. Toto právo umožňuje poškodenému za splnenia zákonom stanovených podmienok ovplyvniť výsledok trestného konania. Jadro príspevku sa zaoberá vývojom právnej úpravy dispozičného práva poškodeného, zákonnými podmienkami uplatnenia dispozičného práva poškodeného a jeho obmedzeniami. Príspevok poukazuje aj na vybrané nedostatky v slovenskej právnej úprave dispozičného práva poškodeného a predkladá návrhy de lege ferenda.

Keywords: right to consent to prosecution, injured party, conditions of application of right to consent to prosecution, limitations of right to consent to prosecution, criminal proceedings

Resume: The paper deals with the issue of the right to consent to prosecution in Slovak criminal proceedings, which represents an important means taking into account the self-interest of the injured party in criminal proceedings. This right allows an injured party for the fulfillment of legal conditions affects the outcome of the criminal proceedings. The core of this paper deals with the development of legislating right to consent to prosecution, legal conditions of application of this right and its limitations. The paper also points out the shortcomings of selected Slovak legislation the right to consent to prosecution and submits proposals de lege ferenda.

1. Úvod

Od prvej polovice 90. rokov možno v slovenskom trestnom procese sledovať čoraz významnejšie posilňovanie postavenia poškodeného a s tým spojené rozširovanie katalógu jeho procesných práv. Tento katalóg práv poškodeného bol už v roku 1990 rozšírený o dovtedy v slovenskom právnom poriadku nepoznané dispozičné právo poškodeného, ktorého úprava predstavovala pomerne značný zásah do vtedajšej koncepcie trestného konania. Rozšírením katalógu práv poškodeného o právo disponovať s trestným stíhaním došlo po prvýkrát k zohľadneniu súkromného záujmu poškodeného v trestnom konaní, čo v konečnom dôsledku znamenalo aj uznanie autority poškodeného. Zavedením dispozičného práva sa poškodenému priznala autonómia pri rozhodovaní o tom, či sa trestné stíhanie za splnenia zákonom stanovených pod-

mienok začne, resp. či sa už v začatom trestnom stíhaní bude pokračovať. Tým sa v určitých prípadoch preniesla zodpovednosť za začatie, resp. pokračovanie v trestnom stíhaní zo štátu a jeho orgánov na samotného poškodeného.

2. Vývoj právnej úpravy dispozičného práva poškodeného

Novelou zákona č. 141/1961 Zb., Trestného poriadku, v znení neskorších predpisov (ďalej len „Trestný poriadok č. 141/1961 Zb.“) vykonanou zákonom č. 178/1990 Zb. s účinnosťou od 1. júla 1990 bol do slovenského právneho poriadku zapracovaný nový trestnoprocesný inštitút súhlasu poškodeného s trestným stíhaním, ktorý sa v trestnoprávnej teórii označuje ako dispozičné právo poškodeného. Zákonodarca zapracovaním tohto nového inštitútu do právneho poriadku podmienil trestné stíhanie pre taxatívne vymenované trestné činy súhlasom poškodeného, pokiaľ medzi páchateľom a poškodeným je príbuzenský pomer. Novou právnou úpravou obsiahnutou v ustanovení § 163a Trestného poriadku č. 141/1961 Zb. došlo k prelomeniu dovtedy dôsledne uplatňovanej zásady oficiality a zásady legality, v zmysle ktorých boli orgány činné v trestnom konaní povinné stíhať všetky trestné činy, o ktorých sa dozvedeli, a to bez ohľadu na to, či poškodený s trestným stíhaním súhlasil alebo nie. Táto právna úprava zohľadnila skutočnosť, že v dôsledku spáchania trestného činu a odsúdenia zaň sú často popri páchateľovi fakticky postihnuté aj osoby poškodené trestné činom, hoci inak než trestne.

Slovenská právna úprava dispozičného práva obsiahnutá v ustanovení § 163a Trestného poriadku č. 141/1961 Zb. sa od jej prijatia do skončenia účinnosti tohto právneho predpisu (tj. do 31. 12. 2005) niekoľkokrát menila. Novely Trestného poriadku č. 141/1961 Zb., ktoré sa dotkli právnej úpravy dispozičného práva, predovšetkým upravovali okruh trestných činov, ktoré bolo možné stíhať len so súhlasom poškodeného. Zatiaľ čo novely vykonané zákonom č. 558/1991 Zb. a zákonom č. 247/1994 Z. z. najmä rozširovali taxatívny výpočet trestných činov o ďalšie skutkové podstaty, novela vykonaná zákonom č. 422/2002 Z. z. vypustila z tohto výpočtu z dôvodu ochrany obetí domáceho násilia šesť trestných činov typických pre domáce násilie.[164] Po uskutočnenej rekodifikácii trestných kódexov v roku 2005 prebral právnu úpravu dispozičného práva poškodeného s určitými malými zmenami aj zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok (ďalej len „Trestný poriadok“, resp. „TP“). Rekodifikovaný Trestný poriadok upravil dispozičné právo poškodeného v ustanoveniach § 211 a § 212, ktoré oproti predošlej právnej úprave najmä presnejšie a prehľadnejšie upravujú využitie dispozičného práva poškodeným a nakladanie s ním v priebehu trestného konania.

3. Podmienky uplatnenia dispozičného práva poškodeného

Podstata dispozičného práva poškodeného, ktorá spočíva v tom, že za splnenia zákonom stanovených podmienok možno trestné stíhanie začať a v už začatom trest-

[164] Išlo o trestný čin násilia proti skupine obyvateľov a proti jednotlivcovi podľa § 197a zákona č. 140/1961 Zb., Trestného zákona (ďalej len „TZ“), ublíženia na zdraví podľa § 221 TZ, obmedzovania osobnej slobody podľa § 231 ods. 1 TZ, vydierania podľa § 235 ods. 1 TZ, porušovania domovej slobody podľa § 238 ods. 1 TZ, znásilnenia podľa § 241 ods. 1 TZ.

nom stíhaní pokračovať len so súhlasom poškodeného, zostala aj v novom rekodifikovanom Trestnom poriadku zachovaná. Rovnako sa pre uplatnenie tohto procesného inštitútu vyžaduje splnenie tak hmotnoprávnej podmienky (tj. trestné stíhanie sa musí týkať niektorého z trestných činov taxatívne vymenovaných v § 211 ods. 1 TP), ako aj procesnoprávnej podmienky (tj. trestné stíhanie sa musí týkať toho, kto je vo vzťahu k poškodenému osobou, voči ktorej by mal poškodený ako svedok právo odoprieť výpoveď, teda v tých prípadoch, ak by poškodený ako svedok svojou výpoveďou spôsobil nebezpečenstvo trestného stíhania svojmu príbuznému v priamom rade, svojmu súrodencovi, osvojiteľovi, osvojencovi, manželovi alebo druhovi, alebo iným osobám v rodinnom alebo obdobnom pomere, ktorých ujmu by právom pociťoval ako vlastnú ujmu – § 130 ods. 2 TP).

Aj napriek tomu, že viacerí autori[165] už krátko po zavedení dispozičného práva poškodeného do právneho poriadku poukazovali na to, že výber trestných činov, pre ktoré možno viesť trestné stíhanie iba so súhlasom poškodeného, pôsobí nelogicky a nekoncepčne, zostal tento výber viac menej zachovaný aj v rekodifikovanom Trestnom poriadku[166]. V taxatívnom výpočte trestných činov v ustanovení § 211 ods. 1 Trestného poriadku sú stále na jednej strane zahrnuté niektoré veľmi závažné úmyselné trestné činy, ktoré sú v kvalifikovaných skutkových podstatách zločinmi či dokonca obzvlášť závažnými zločinmi (niektoré trestné činy proti majetku), a na druhej strane niektoré menej závažné nedbanlivostné trestné činy (napr. trestný čin poškodenia zdravia podľa § 162 alebo ohrozovania vírusom ľudskej imunodeficiencie podľa § 166 zákona č. 300/2005 Z. z., Trestného zákona, ďalej len „TZ“) alebo aj iné menej závažné úmyselné trestné činy [napr. trestný čin neoprávneného zásahu do práva k domu, bytu alebo k nebytovému priestoru podľa § 218 TZ alebo výtržníctva podľa § 364 ods. 1 písm. a) TZ] v tomto výpočte chýbajú. Tiež v tomto výpočte chýbajú trestné činy typické pre domáce násilie, ktoré už boli z neho vypustené vyššie uvedenou novelou Trestného poriadku č. 141/1961 Zb. z roku 2002.

Je nesporné, že do okruhu trestných činov, u ktorých môže poškodený uplatniť dispozičné právo, by mali patriť menej závažné trestné činy, ktorých objektom sú prevažne individuálne záujmy (právne statky) poškodeného.[167] Domnievam sa, že do tohto výpočtu trestných činov by mali byť prednostne zaradené všetky nedbanlivostné trestné činy, pretože ide o trestné činy s nižšou nebezpečnosťou, pri ktorých hľadisko generálnej prevencie nie je až také významné ako pri úmyselných trestných činoch. Pri úmyselných trestných činoch stojí za zváženie jednak rozšírenie tohto výpočtu o ďalšie menej nebezpečné trestné činy a jednak jeho zúženie o kvalifikované skutkové podstaty tých trestných činov, ktoré sú v týchto skutkových podstatách obzvlášť závažnými

165 JELÍNEK, Jiří. Trestní stíhaní se souhlasem poškozeného – bilance a perspektivy. *Kriminalistika*. 1996, roč. 29, č. 4, s. 294; VANTUCH, Pavel. Trestní stíhaní se souhlasem poškozeného, nebo na jeho návrh? *Právní praxe*. 1994, roč. 42, č. 3, s. 153.

166 Taxatívny výpočet trestných činov uvedený v § 211 ods. 1 Trestného poriadku bol rozšírený o trestný čin poručovania autorského práva podľa § 283 TZ, neskôr novelou Trestného poriadku vykonanou zákonom č. 262/2011 Z. z. bol rozšírený o trestný čin nebezpečného prenasledovania podľa § 360a TZ. V súčasnosti obsahuje tento výpočet 28 trestných činov.

167 MUSIL, Jan. Má být omezeno dispoziční právo poškozeného udílet souhlas s trestním stíháním podle § 163 tr. ř.? *Trestní právo,* 2003, roč. 8, č. 12, s. 13.

zločinmi (tj. zločinmi, za ktoré zákon ustanovuje trest odňatia slobody s dolnou hranicou trestnej sadzby najmenej desať rokov – § 11 ods. 3 TZ). Do okruhu trestných činov, pre ktoré možno trestné stíhanie viesť iba so súhlasom poškodeného, by podľa môjho názoru mali byť zaradené aj ďalšie menej závažné úmyselné trestné činy, najmä tie, za ktoré trest odňatia slobody neprevyšuje tri roky, samozrejme, malo by ísť o trestné činy, ktorých objektom sú prevažne individuálne záujmy poškodeného. Ani pri týchto menej závažných úmyselných trestných činoch nehrá hľadisko generálnej prevencie príliš významnú rolu, a preto aj pri nich by mal byť verejný záujem na trestnom stíhaní páchateľa potlačený v prospech možnosti slobodného rozhodnutia poškodeného o trestnom stíhaní páchateľa. Taxatívny výpočet trestných činov v ustanovení § 211 ods. 1 Trestného poriadku obsahuje okrem menej závažných úmyselných trestných činov aj šesť úmyselných majetkových trestných činov[168], za ktoré zákon v ich prísnejších skutkových podstatách ustanovuje trest odňatia slobody s dolnou hranicou trestnej sadzby najmenej desať rokov. Vzhľadom na povahu a podstatu dispozičného práva poškodeného by toto právo malo byť vo všeobecnosti viazané na menej závažné trestné činy, a nie aj na kategóriu spoločensky veľmi nebezpečných trestných činov (tj. obzvlášť závažných zločinov). Pri obzvlášť závažných zločinoch potreba individuálnej a generálnej prevencie vyžaduje stíhanie a potrestanie páchateľov týchto zločinov bez ohľadu na záujem poškodeného. Preto by trestné stíhanie všetkých obzvlášť závažných zločinov malo byť v plnej miere ovládané zásadou oficiality a legality. Z tohto dôvodu považujem za vhodné obmedziť právo poškodeného disponovať s trestným stíhaním v prípade najprísnejších skutkových podstát týchto majetkových trestných činov.

Druhou podmienkou, ktorej splnenie zákon vyžaduje, aby poškodený mohol disponovať s trestným stíhaním, je existencia príbuzenského alebo obdobného pomeru medzi poškodeným a páchateľom. To znamená, že trestné stíhanie pre niektorý z taxatívne vymenovaných trestných činov sa musí týkať toho, kto je vo vzťahu k poškodenému osobou, voči ktorej by mal poškodený ako svedok právo odoprieť výpoveď, tj. musí ísť o osobu vymedzenú v ustanovení § 130 ods. 2 Trestného poriadku. Táto procesnoprávna podmienka uplatnenia dispozičného práva poškodeného zostala zachovaná aj v rekodifikovanom Trestnom poriadku, hoci viacerí autori[169] venujúci sa tejto problematike ju už dlhodobo považujú za nesprávnu a nedôvodnú. Zmysel tejto procesnoprávnej podmienky možno len ťažko určiť, pravdepodobne sa zákonodarca domnieva, že z nestíhania páchateľa môže profitovať len ten poškodený, ktorý je blízkou osobou páchateľa. Záujmom blízkych osôb je teda prikladaná väčšia váha, ktorá akoby ľahšie preváži verejný záujem na stíhaní páchateľa, ako by tomu bolo u poškodených, ktorí nie sú s páchateľom v príbuzenskom alebo obdobnom pomere.[170] Prikláňam sa k autorom, ktorí s takouto úvahou nesúhlasia, pretože z nestíhania páchateľa môžu

[168] Ide o trestný čin krádeže podľa § 212 ods. 5 TZ, sprenevery podľa § 213 ods. 4 TZ, podvodu podľa § 221 ods. 4 TZ, podielnictva podľa § 231 ods. 4 TZ, úžery podľa § 235 ods. 4 TZ, porušovania povinnosti pri správe cudzieho majetku podľa § 237 ods. 4 TZ.

[169] JELÍNEK, Jiří. Poškozený a náhrada škody po novele trestního řádu 2001. *Kriminalistika*, 2002, roč. 35, č. 1, s. 33; MUSIL, Jan. Má být omezeno dispoziční právo poškozeného udílet souhlas s trestním stíháním podle § 163 tr. ř.?. *Trestní právo*, 2003, roč. 8, č. 12, s. 15.

[170] MUSIL, Jan. Má být omezeno dispoziční právo poškozeného udílet souhlas s trestním stíháním podle § 163 tr. ř.?. *Trestní právo,* 2003, roč. 8, č. 12, s. 15.

často profitovať aj (neblízki) poškodení, ktorí nie sú v príbuzenskom alebo obdobnom pomere k páchateľovi (napr. páchateľom je priateľ alebo sused poškodeného), zatiaľ čo naopak blízkym poškodeným nemusí nestíhanie páchateľa prinášať väčší prospech (napr. páchateľ opakovane pácha trestnú činnosť voči tomu istému poškodenému). Túto zjavnú nerovnosť v postavení poškodeného, ktorý je v príbuzenskom alebo obdobnom pomere k páchateľovi, a poškodeného bez tohto pomeru k páchateľovi považujem za zjavne nedôvodnú. Domnievam sa, že poškodenému by mala byť zverená možnosť slobodne rozhodnúť o trestnom stíhaní páchateľa bez ohľadu na jeho pomer k páchateľovi, pravdaže, za splnenia vyššie uvedenej hmotnoprávnej podmienky.

4. Obmedzenia dispozičného práva poškodeného

Trestný poriadok č. 141/1961 Zb. obsahoval jediné obmedzenia dispozičného práva poškodeného, tj. prípad, keď sa udelenie súhlasu poškodeného na začatie, resp. pokračovanie v trestnom stíhaní nevyžaduje aj napriek splneniu uvedenej hmotnoprávnej a procesnoprávnej podmienky, a to, ak bola trestným činom spôsobená smrť. Súčasný Trestný poriadok obsahuje v ustanovení § 211 ods. 2 ďalší prípad obmedzenia dispozičného práva poškodeného, a to, ak poškodeným je štát, obec, vyšší územný celok, právnická osoba s majetkovou účasťou štátu alebo právnická osoba, ktorá hospodári s verejnými financiami. Toto obmedzenie dispozičného práva poškodeného považujem za nedôvodné a nadbytočné, pretože subjektom práva udeliť súhlas s trestným stíhaním môže byť iba poškodený ako fyzická osoba, nie ako právnická osoba alebo štát. To znamená, že právo udeliť súhlas s trestným stíhaním má za splnenia zákonom stanovených podmienok iba poškodený, ktorý je fyzickou osobou. Táto skutočnosť vyplýva jednak zo samotnej podstaty dispozičného práva poškodeného, jednak z konštrukcie procesnoprávnej podmienky v ustanovení § 211 ods. 1 Trestného poriadku, podľa ktorej sa pre uplatnenie dispozičného práva poškodeného vyžaduje, aby trestné stíhanie sa týkalo toho, kto je vo vzťahu k poškodenému osobou, voči ktorej by mal poškodený ako svedok právo odoprieť výpoveď. Svedkom však nemôže byť právnická osoba, pretože ide o umelo vytvorený subjekt, ktorý nie je spôsobilý vnímať udalosti zmyslami ako fyzická osoba a potom ich reprodukovať pred orgánmi činnými v trestnom konaní alebo pred súdom. Z tohto dôvodu poškodený, ktorý je právnická osoba, nemôže ani disponovať právom odoprieť výpoveď ako svedok. Vzhľadom na to, že žiadna právnická osoba (resp. ani štát, obec alebo vyšší územný celok) nemá právo udeliť súhlas s trestným stíhaním, zmysel zavedenia tohto obmedzenia dispozičného práva poškodeného možno len ťažko nájsť.

Právo poškodeného disponovať s trestným stíhaním však považujem za vhodné obmedziť v prípadoch, keď páchateľ opakovane spácha niektorý z taxatívne vymenovaných trestných činov v ustanovení § 211 ods. 1 Trestného poriadku voči tomu istému poškodenému (napr. syn opakovane ukradne auto svojmu otcovi). Toto recidívne správanie páchateľa by už podľa môjho názoru nemalo zostať nepotrestané, pretože takéto správanie nepochybne zvyšuje závažnosť spáchaného trestného činu. Zároveň vedomie páchateľa o možnosti odvrátiť trestné stíhanie vždy tým, že poškodený neudelí súhlas na začatie, resp. pokračovanie v trestnom stíhaní, môže oslabiť jeho rešpekt

k trestnému právu a oslabiť alebo relativizovať preventívne pôsobenie trestného práva.[171]

Platný Trestný poriadok okrem už uvedených prípadov obmedzenia dispozičného práva upravuje v ustanovení § 212 ods. 4 aj tzv. fikciu udelenia súhlasu, ktorá de facto tiež vylučuje právo poškodeného disponovať s trestným stíhaním v situácii, ak je z okolností prípadu nesporné, že poškodený súhlas nedal alebo znovu neudelil iba preto, že je v tiesni, je mu vyhrážané, je pod nátlakom, v závislosti alebo podriadenosti. To znamená, že ak poškodený nedal alebo znovu neudelil súhlas na trestné stíhanie z dôvodu týchto okolností, postupuje sa v trestnom konaní tak, ako by poškodený súhlas na trestné stíhanie dal. Preukázanie naplnenia uvedených okolností, pre ktoré poškodený nedal alebo znovu neudelil súhlas na trestné stíhanie, môže orgánu činnému v trestnom konaní alebo súdu spôsobovať pomerne vážne ťažkosti, a to najmä v prípade, ak samotný poškodený tieto okolností nepotvrdí. Samotná formulácia ustanovenia § 212 ods. 4 Trestného poriadku, ktorá obsahuje slovné spojenie „ak je z okolností prípadu nesporné", vyžaduje celkom jednoznačné zistenie týchto okolností. Preto by orgán činný v trestnom konaní alebo súd pri posudzovaní okolností, pre ktoré poškodený nedal alebo znovu neudelil súhlas na trestné stíhanie, nemal vychádzať len z tvrdení samotného poškodeného alebo páchateľa, ale mal by pri tomto posudzovaní brať do úvahy celkovú charakteristiku vzájomného vzťahu medzi poškodeným a páchateľom. Napriek týmto dôkazným ťažkostiam pri preukazovaní uvedených okolností možno túto právnu úpravu hodnotiť pozitívne, pretože poskytuje poškodenému, resp. obeti preventívnu ochranu pred nátlakom alebo vyhrážaním zo strany páchateľa.

5. Záver

Súčasnú právnu úpravu dispozičného práva poškodeného považujem za vyhovujúcu a to aj napriek vyššie načrtnutým nedostatkom, o ktorých odstránení by bolo vhodné de lege ferenda uvažovať. S názormi na podstatné obmedzenie či dokonca odstránenie dispozičného práva poškodeného nesúhlasím, pretože by to bolo v rozpore jednak s moderným trendmi trestnej politiky (dekriminalizácia, zjednodušenie a zrýchlenie trestného konania apod.) a jednak so samotnými záujmami poškodených. Naopak súhlasím s názormi na rozšírenie dispozičného práva poškodeného aj pre tých poškodených, ktorí nie sú v príbuzenskom alebo obdobnom pomer k páchateľovi. Tým by došlo ešte k väčšiemu zohľadneniu záujmov poškodených v trestnom konaní a zároveň by sa odstránila zjavná nerovnosť v postavení blízkych a neblízkych poškodených. V súvislosti s realizáciou dispozičného práva poškodeného by za úvahu stálo aj zavedenie tzv. návrhových deliktov, pri ktorých je dispozičné právo poškodeného závislé výlučne na jeho rozhodnutí, jeho aktivite, tj. na jeho návrhu.[172] Otázku eventuálneho zavedenia návrhových deliktov je potrebné podrobiť príslušnej analýze, ktorá však už ide nad rámec i rozsah tohto príspevku.

171 JELÍNEK, Jiří, GŘIVNA, Tomáš. *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu.* Praha: Leges, 2012, s. 16.

172 VANTUCH, Pavel. Trestní stíhaní se souhlasem poškozeného, nebo na jeho návrh?. *Právní praxe*. 1994, roč. 42, č. 3, s. 155.

Prehľad použitých zdrojov

Monografie

JELÍNEK, Jiří, GŘIVNA, Tomáš. *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu.* Praha: Leges, 2012, 256 s.

Odborné časopisy

JELÍNEK, Jiří. Poškozený a náhrada škody po novele trestního řádu 2001. *Kriminalistika*, 2002, roč. 35, č. 1, s. 29–36.

JELÍNEK, Jiří. Trestní stíhaní se souhlasem poškozeného – bilance a perspektivy. *Kriminalistika*, 1996, roč. 29, č. 4, s. 294–305.

MUSIL, Jan. Má být omezeno dispoziční právo poškozeného údílet souhlas s trestným stíhaním podle § 163 tr. ř.? *Trestní právo*, 2003, roč. 8, č. 12, s. 9–19.

VANTUCH, Pavel. Trestní stíhaní se souhlasem poškozeného, nebo na jeho návrh? *Právní praxe*, 1994, roč. 42, č. 3, s. 151–157.

Právne predpisy

Zákon č. 140/1961 Zb., Trestný zákon, v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 141/1961 Zb., Trestný poriadok, v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 300/2005 Z. z., Trestný zákon, v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 301/2005 Z. z., Trestný poriadok, v znení neskorších predpisov.

Zásada špeciality ako právo požadovanej osoby v konaní o európskom zatýkacom rozkaze[173]

The Rule of Speciality as the Right of the Requested Person in the European Arrest Warrant Procedure

Dr. et JUDr. Libor Klimek, PhD.

Výskumné kriminologické centrum, Fakulta práva Paneurópskej vysokej školy

Kľúčové slová: európsky zatýkací rozkaz, požadovaná osoba, zásada špeciality

Resumé: Konferenčný príspevok sa zaoberá zásadou špeciality ako práva požadovanej osoby v konaní o európskom zatýkacom rozkaze. Je rozdelený do štyroch sekcií. Prvá sekcia predstavuje všeobecnú ideu zásady špeciality. Druhá sekcia analyzuje jej výnimky. Kým tretia sekcia analyzuje uplatňovanie zásady špeciality v prípade následného odovzdania do iného členského štátu Európskej únie, posledná štvrtá časť analyzuje jej aplikáciu v prípade následného vydania do tretích štátov.

Key words: European arrest warrant, requested person, rule of speciality

Resume: The conference contribution deals with the rule of speciality as the right of the requested person in the European arrest warrant procedure. It is divided into four sections. The first section introduces the general idea of the rule of speciality. The second section analyses its exceptions. While the third section analyses the application of the rule of speciality in case of subsequent surrender to another European Union Member State, the last fourth section analyses its application in case of 'subsequent extradition' to third States.

Úvod

Európsky zatýkací rozkaz (ďalej len „EZR") bol zavedený do právnych poriadkov členských štátov Európskej únie (ďalej len „EÚ") implementáciou Rámcového rozhodnutia 2002/584/SVV, o európskom zatykači a postupoch odovzdávania osôb medzi členskými štátmi[174] (ďalej len „Rámcové rozhodnutie 2002/584/SVV, o európskom zatykači"). Ako poukázal Lagodny, rámcové rozhodnutie sa vyhýba pojmu „vydáva-

[173] Konferenčný príspevok – jeho ústne podanie ako aj písomné vyhotovenie – vychádza z predchádzajúcich prác autora, konkrétne: KLIMEK, Libor. *European Arrest Warrant*. Cham – Heidelberg – New York – Dordrecht – London: Springer, 2015. 375 s. (publikovaná dizertačná práca ako monografia); KLIMEK, Libor. *European Arrest Warrant*. Dissertation Thesis. Bratislava: Faculty of Law, Pan-European University, 2013. 499 s.; KLIMEK, Libor. Zásada špeciality v konaní o európskom zatýkacom rozkaze. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2014, roč. 22, č. 1, s. 75–80; KLIMEK, Libor. Európsky zatýkací rozkaz. In IVOR, Jaroslav, KLIMEK, Libor, ZÁHORA, Jozef. *Trestné právo Európskej únie a jeho vplyv na právny poriadok Slovenskej republiky*. Žilina: Eurokódex, 2013, s. 535–574.

[174] Rámcové rozhodnutie Rady 2002/584/SVV z 13. júna 2002, o európskom zatykači a postupoch odovzdávania osôb medzi členskými štátmi, v znení Rámcového rozhodnutia Rady 2009/299/SVV. Úradný vestník Európskych spoločenstiev, L 190/1, 18. 7. 2002.

nie“ (angl. *extradition*) a namiesto neho používa pojem „odovzdávanie“ (angl. *surrender*). Hlavná zmena odovzdávania oproti vydávaniu spočíva v tom, že požadovaná osoba nie je vydaná cez hranice členských štátov EÚ, ale dochádza k jej odovzdaniu v rámci jednotného justičného priestoru EÚ. Najrelevantnejšia zmena je teda procesnej povahy, nie vo veci samej.[175]

Tak ako v extradičnom konaní, aj v konaní o EZR sa stretávame so zásadou špeciality, ktorá môže byť považovaná za právo požadovanej osoby v konaní o EZR.

Konferenčný príspevok sa zaoberá zásadou špeciality ako právom požadovanej osoby v konaní o EZR. Je rozdelený do štyroch sekcií. Prvá sekcia predstavuje všeobecnú ideu zásady špeciality. Druhá sekcia analyzuje jej výnimky. Kým tretia sekcia analyzuje uplatňovanie zásady špeciality v prípade následného odovzdania do iného členského štátu EÚ, posledná, štvrtá časť analyzuje jej aplikáciu v prípade následného vydania do tretích štátov.

1. Všeobecné východiská zásady špeciality

So zásadou špeciality sa stretávame už v extradičnom konaní. Jej zmyslom je zabezpečiť, aby osoba nebola súdená v štáte, ktorý si ju vyžiadal, pokiaľ ide o akýkoľvek iný trestný čin, než pre ktorý bola vyžiadaná.[176] Zásada špeciality teda obmedzuje štát, ktorý osobu vyžiadal, žalovať túto osobu len za trestné činy, pre ktoré bola vydaná.[177] Je tak široko uznávanou v oblasti medzinárodného práva, že má štatút medzinárodného obyčajového práva. Platí pre vydávanie založené na zmluvnom práve, ako aj na vydávaní založenom na iných základoch. Tradične je aplikovaná striktne.[178]

Právny základ zásady špeciality na európskom území predstavuje Európsky dohovor o vydávaní[179] (čl. 14), prijatý Radou Európy v roku 1957.

Navyše, v rámci EÚ boli za účelom pokroku v oblasti extradície prijaté ďalšie dohovory, v ktorých nachádzame zásadu špeciality. Konkrétne ide o Dohovor o zjednodušenom postupe vydávania osôb medzi členskými štátmi EÚ[180] (čl. 9) a Dohovor týkajúci sa vydávania osôb medzi členskými štátmi EÚ[181] (čl. 10 a 11).

175 LAGODNY, Otto. ‘Extradition’ without a granting procedure: The concept of ‘surrender’. In BLEKXTOON, Rob, Van BALLEGOOIJ, Wouter (eds.). *Handbook on the European Arrest Warrant*. The Hague: T. M. C. Asser Press, 2005, s. 39–40.

176 BIEHLER, Gerot. *Procedures in International Law*. Berlin – Heidelberg: Springer, 2008, s. 258; SHAW, Malcom. *International Law*. 6. vydanie. New York: Cambridge University Press New York, 2008, s. 686.

177 CRYER, Robert, FRIMAN, Håkan, ROBINSON, Darryl, WILMSHURST, Elizabeth. *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*. Druhé vydanie. New York: Cambridge University Press New York, 2010, s. 90.

178 BANTEKAS, Ilias, NASH, Susan. *International Criminal Law*. Druhé vydanie. London – Sydney – Portland: Cavendish Publishing, 2003, s. 184.

179 Európsky dohovor o vydávaní. Rada Európy, Séria európskych zmlúv č. 024 [1957].

180 Dohovor zo dňa 10. marca 1995 vypracovaný na základe článku K.3 Zmluvy o Európskej únii o zjednodušenom postupe vydávania osôb medzi členskými štátmi Európskej únie. Úradný vestník Európskych spoločenstiev, C 78, 30. 3. 1995.

181 Dohovor zo dňa 27. septembra 1995 vypracovaný na základe článku K.3 Zmluvy o Európskej únii, týkajúci sa vydávania osôb medzi členskými štátmi Európskej únie. Úradný vestník Európskych spoločenstiev, C 313, 13. 10. 1996.

EZR je založený na zásade vzájomného uznávania justičných rozhodnutí[182], ktorá je v právnej doktríne označovaná ako motor európskej integrácie v trestných veciach.[183] Vzájomne uznávanie justičných rozhodnutí ale nie je jediným princípom, s ktorým sa stretávame v konaní o EZR. Tvorcovia Rámcového rozhodnutia 2002/584/SVV, o európskom zatykači, postavili EZR na viacerých princípoch, z ktorých možno spomenúť napríklad vzájomnú dôveru medzi členskými štátmi, prelomenie overovania obojstrannej trestnosti skutku, ako aj zásadu špeciality, ktorá má svoj pôvod v extradičnom konaní.

Všeobecné pravidlo zásady špeciality má za následok, že **odovzdaná osoba nemôže byť trestne stíhaná, odsúdená alebo inak pozbavená slobody pre iný trestný čin spáchaný pred jej odovzdaním, ako pre ten, pre ktorý bola odovzdaná prostredníctvom EZR**.[184] Pozadím tohto pravidla bola obava, že nejaký štát by mohol obmedziť žiadosť o odovzdanie osoby na činy, pri ktorých by došlo k odovzdaniu osoby, no v skutočnosti by zakrýval svoj úmysel vyžiadať osobu pre iné činy, pri ktorých by odovzdanie nebolo poskytnuté, ako napríklad pri politických trestných činoch.[185]

Takto formulovanú zásadu špeciality nasleduje väčšina právnych predpisov členských štátov implementujúcich Rámcové rozhodnutie 2002/584/SVV, o európskom zatykači. Avšak, nie je ojedinelé stretnúť sa aj s odlišnými prístupmi. Napríklad, v Spojenom kráľovstve z legislatívneho hľadiska bolo opakovane poukazované, že vnútroštátna úprava EZR[186] nenasleduje rovnaké znenie a štruktúru rámcového rozhodnutia.[187] Vnútroštátna právna úprava EZR v Spojenom kráľovstve v súvislosti so zásadou špeciality umožňuje za určitých okolností odmietnuť odovzdanie osoby, ak nie je dostupná osobitná dohoda týkajúca sa zásady špeciality so štátom, ktorý vydal EZR. Avšak rámcové rozhodnutie takúto podmienku neobsahuje. Z toho dôvodu tento postoj Spojeného kráľovstva nie je kompatibilný s rámcovým rozhodnutím.[188] Navyše, Spojené kráľovstvo nie je jediným štátom, ktorého vnútroštátna legislatíva nenasleduje ducha zásady špeciality. Ďalším príkladom je Malta.[189]

182 Čl. 82 ods. 1 Zmluvy o fungovaní Európskej únie v znení Lisabonskej zmluvy. Úradný vestník Európskej únie, C 83/47, 30. 3. 2010.

183 MITSILEGAS, Valsamis. *EU Criminal Law*. Oxford – Portland: Hart Publishing, 2009, s. 115.

184 Čl. 27 ods. 2 Rámcového rozhodnutia 2002/584/SVV, o európskom zatykači.

185 BLEKXTOON, Rob. Commentary on an Article by Article Basis. In BLEKXTOON, Rob, Van BALLEGOOIJ, Wouter (eds.). *Handbook on the European Arrest Warrant*. The Hague: T. M. C. Asser Press, 2005, s. 261–262.

186 Extradition Act 2003. K zásade špeciality v Spojenom kráľovstve bližšie pozri: Part 1, Chapter 41, Section 17(1) uvedeného právneho predpisu.

187 MITSILEGAS, Valsamis. Drafting to Implement EU Law: the European Arrest Warrant in the United Kingdom. In STEFANOU, Constantin, XANTHAKI, Helen (eds.). *Drafting Legislation: A Modern Approach*. Aldershot: Ashgate, 2008, s. 211.

188 Council of the European Union: 'Evaluation report on the fourth round of Mutual Evaluations ‚The practical application of the European Arrest Warrant and corresponding surrender procedures between Member States': Report on the United Kingdom', dokument č. 9974/2/07, REV 2 EXT 1, s. 49.

189 Bližšie pozri: Extradition Act (Cap. 276) – Part II, Section 18(1).

2. Výnimky

Zásada špeciality nie je absolútna, nakoľko Rámcové rozhodnutie 2002/584/SVV, o európskom zatykači, taxatívnym výpočtom uvádza výnimky. V porovnaní s Európskym dohovorom o vydávaní, rámcové rozhodnutie poskytuje výnimiek viac. To znamená, že štát, ktorý vydal EZR, môže trestne stíhať odovzdanú osobu aj za skutky, za ktoré odovzdanie nebolo požadované. V právnej doktríne sa stretávame s názorom, že mohlo by to byť považované za obmedzenie zásady špeciality a za krok smerom k jej zrušeniu.[190] V súvislosti s konaním o EZR sa teda zásada špeciality neuplatní v nasledujúcich prípadoch:

a) ak osoba, ktorá mala možnosť opustiť územie členského štátu, do ktorého bola odovzdaná, tak neurobila počas 45 dní od jej prepustenia, alebo sa vrátila na toto územie po tom, ako ho opustila;
b) trestný čin nie je sankcionovaný trestom odňatia slobody alebo ochranným opatrením;
c) trestné stíhanie nemá za následok uplatnenie opatrenia obmedzujúceho osobnú slobodu;
d) ak by osoba mohla podliehať trestu alebo opatreniu, ktoré nezahŕňa pozbavenie slobody, najmä finančnému trestu alebo opatreniu, ktoré ho nahrádza, ak trest alebo opatrenie mohlo mať za následok obmedzenie jej osobnej slobody;
e) ak osoba súhlasila s odovzdaním, ak je prípustné, v rovnakom čase ako sa vzdala nároku na zásadu špeciality (v súlade s čl. 13 Rámcového rozhodnutia 2002/584/SVV, o európskom zatykači);
f) ak sa osoba po odovzdaní výslovne zriekla nároku na zásadu špeciality so zreteľom na určené trestné činy, ktoré predchádzali jej odovzdaniu;
g) ak justičný orgán vykonávajúci EZR, ktorý osobu odovzdal, dá svoj súhlas.

Uvedené výnimky majú rôzne odôvodnenie. Výnimky b) a d) sa vzťahujú na uplatniteľné tresty alebo opatrenia. Výnimka c) sa odvoláva na trestné konanie. Týka sa situácie, v ktorej trestné konanie nemá za následok uplatnenie opatrenia obmedzujúceho osobnú slobodu. Z toho vyplýva, že v rámci tejto výnimky môže byť osoba stíhaná a odsúdená pre „iný trestný čin" ako ten, pre ktorý bola odovzdaná iba vtedy, ak vedie k uloženiu trestu alebo opatrenia obmedzujúceho slobodu bez toho, aby bolo nevyhnutné konanie o udelení súhlasu, pokiaľ sa v priebehu trestného konania neuplatní nijaké opatrenie obmedzujúce slobodu. Ak je však osoba vo fáze vyhlásenia rozsudku odsúdená na trest alebo opatrenie obmedzujúce slobodu, súhlas sa vyžaduje na to, aby bolo možné tento trest vykonať. Výnimky e) až g) sa zakladajú na súhlase dotknutých členských štátov alebo na súhlase justičných orgánov členského štátu vykonávajúceho EZR, alebo tiež na súhlase osoby, na ktorú sa EZR vzťahuje.[191]

[190] LAGODNY, Otto, ROSBAUD, Christian. Speciality Rule. In KEIJYER, Nico, Van SLIEDREGT, Elies (eds.). *The European Arrest Warrant in Practice*. The Hague: T. M. C. Asser Press, 2009, s. 273.

[191] Rozsudok Súdneho dvora Európskych spoločenstiev z 1. decembra 2008 vo veci C-388/08 – *Trestné konanie proti Artur Leymann a Aleksei Pustovarov*, body 67–73.

Je vhodné poukázať, že implementácia výnimiek je v jednotlivých členských štátoch rôzna. Výnimku a) zaviedli síce všetky štáty, avšak ostatné neboli zavedené úplne či jednotne. Napríklad Lotyšsko nezaviedlo výnimku b), Dánsko, Francúzsko, Lotyšsko a Litva nezaviedli výnimku c).

3. Následné odovzdanie požadovanej osoby

V súvislosti s následným odovzdaním do iného členského štátu EÚ, každý členský štát môže oznámiť Generálnemu sekretariátu Rady, že vo svojich vzťahoch s inými členskými štátmi, ktoré urobia rovnaké oznámenia, bol daný súhlas na odovzdanie osoby do iného členského štátu, než je členský štát vykonávajúci EZR, v súlade s EZR vydaným pre trestný čin, ktorý bol spáchaný pred jeho odovzdaním, ak v konkrétnom prípade justičný orgán vykonávajúci EZR neuvedie inak vo svojom rozhodnutí o odovzdaní.[192] Toto pravidlo je aplikovateľné výlučne medzi členskými štátmi, ktoré urobili požadované oznámenie. Doposiaľ takéto oznámenie urobilo len Rumunsko. Avšak, kým ďalší členský štát neurobí obdobné oznámenie, oznámenie Rumunska nemá žiadne účinky.

4. Následné vydanie požadovanej osoby

V súvislosti s následným vydaním do nečlenského štátu EÚ, osoba, ktorá bola odovzdaná v súlade s EZR, nesmie byť vydaná do tretieho štátu bez súhlasu príslušného orgánu členského štátu, ktorý odovzdal túto osobu. Takýto súhlas sa dá v súlade s dohovormi, ktorými je tento členský štát viazaný, ako aj so svojimi vnútroštátnymi právnymi predpismi. To znamená, že zmluvné právo v oblasti extradície, ktoré nahradilo Rámcové rozhodnutie 2002/584/SVV, o európskom zatykači, v takýchto prípadoch bude plne aplikovateľné.

Záver

V rámci medzinárodnej justičnej spolupráce v trestných veciach v EÚ bol predstavený EZR, ktorého procesný postup oprávňuje vyžiadanú osobu domáhať sa zásady špeciality. Odovzdaná osoba nemôže byť trestne stíhaná, odsúdená alebo inak pozbavená slobody pre iný trestný čin spáchaný pred jej odovzdaním, ako pre ten, pre ktorý bola odovzdaná prostredníctvom EZR. Pozadím tohto pravidla bola obava, že nejaký štát by mohol obmedziť žiadosť o odovzdanie osoby na činy, pri ktorých by došlo k odovzdaniu osoby, no v skutočnosti by zakrýval svoj úmysel vyžiadať osobu pre iné činy, pri ktorých by odovzdanie nebolo poskytnuté, ako napríklad pri politických trestných činoch.

Zásada špeciality nie je absolútna, nakoľko Rámcové rozhodnutie 2002/584/SVV, o európskom zatykači, taxatívnym výpočtom uvádza výnimky. To znamená, že štát, ktorý vydal EZR, môže trestne stíhať odovzdanú osobu aj za skutky, za ktoré odovzda-

[192] Ustanovenia týkajúce sa súhlasu sú obsiahnuté v čl. 28 ods. 3 Rámcového rozhodnutia 2002/584/SVV, o európskom zatykači.

nie nebolo požadované. To by mohlo byť považované za obmedzenie zásady špeciality a za krok smerom k jej zrušeniu.

Prirodzene, aplikácia zásady špeciality nie je limitovaná len medzi pôvodnými štátmi, ktoré vydali EZR alebo ho vykonali. Jej aplikácia prichádza do úvahy aj v prípade následného odovzdania osoby do iného členského štátu EÚ, alebo v prípade jej následného vydania do nečlenského štátu EÚ.

Prehľad použitých zdrojov

BANTEKAS, Ilias, NASH, Susan. *International Criminal Law*. Druhé vydanie. London – Sydney – Portland: Cavendish Publishing, 2003, 432 s.

BIEHLER, Gerot. *Procedures in International Law*. Berlin – Heidelberg: Springer, 2008, 352 s.

BLEKXTOON, Rob, Van BALLEGOOIJ, Wouter (eds.). *Handbook on the European Arrest Warrant*. The Hague: T. M. C. Asser Press, 2005, 300 s.

Council of the European Union: 'Evaluation report on the fourth round of Mutual Evaluations ‚The practical application of the European Arrest Warrant and corresponding surrender procedures between Member States': Report on the United Kingdom', document No. 9974/2/07, REV 2 EXT 1.

CRYER, Robert, FRIMAN, Håkan, ROBINSON, Darryl, WILMSHURST, Elizabeth. *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*. Druhé vydanie. New York: Cambridge University Press New York, 2010, 618 s.

IVOR, Jaroslav, KLIMEK, Libor, ZÁHORA, Jozef. *Trestné právo Európskej únie a jeho vplyv na právny poriadok Slovenskej republiky*. Žilina: Eurokódex, 2013, 888 s.

KEIJYER, Nico, Van SLIEDREGT, Elies (eds.). *The European Arrest Warrant in Practice*. The Hague: T. M. C. Asser Press, 2009, 428 s.

KLIMEK, Libor. *European Arrest Warrant*. Dissertation Thesis. Bratislava: Faculty of Law, Pan-European University, 2013, 499 s.

KLIMEK, Libor. *European Arrest Warrant*. Cham – Heidelberg – New York – Dordrecht – London: Springer, 2015. 375 s. (publikovaná dizertačná práca ako monografia).

KLIMEK, Libor. Zásada špeciality v konaní o európskom zatýkacom rozkaze. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2014, roč. 22, č. 1, s. 75–80.

MITSILEGAS, Valsamis. *EU Criminal Law*. Oxford – Portland: Hart Publishing, 2009, 352 s.

Rámcové rozhodnutie Rady 2002/584/SVV z 13. júna 2002, o európskom zatykači a postupoch odovzdávania osôb medzi členskými štátmi, v znení Rámcového rozhodnutia Rady 2009/299/SVV. Úradný vestník Európskych spoločenstiev, L 190/1, 18. 7. 2002.

Rozsudok Súdneho dvora Európskych spoločenstiev z 1. decembra 2008 vo veci C-388/08 – *Trestné konanie proti Artur Leymann a Aleksei Pustovarov.*

SHAW, Malcom. *International Law*. 6. vydanie. New York: Cambridge University Press New York, 2008, 1542 s.

STEFANOU, Constantin, XANTHAKI, Helen (eds.). *Drafting Legislation: A Modern Approach*. Aldershot: Ashgate, 2008. 320 s.

Zmluva o fungovaní Európskej únie v znení Lisabonskej zmluvy. Úradný vestník Európskej únie, C 83/47, 30. 3. 2010.

Zákonné limity zásahu do autonómie jednotlivca pri odpočúvaní a zaznamenávaní telekomunikačnej prevádzky v podmienkach SR

Statutory limits of interference in the autonomy of the individual in wire-tapping and recording of telecommunications in Slovak Republic

JUDr. Mgr. Jozef Pacalaj

Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, Bratislava

Kľúčové slová: Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, Ústava SR, Trestný poriadok SR, Zákon o ochrane pred odpočúvaním, právo na súkromie, legalita, legitímnosť a proporcionalita zásahu do práva na súkromie, odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky

Resumé: Príspevok sa zaoberá autonómiou jednotlivca z pohľadu osobnej autonómie, s dôrazom na právo na súkromie a dôvernosť komunikácie jednotlivca v spoločenských vzťahoch. Autor popisuje medzinárodné, európske a ústavné aspekty SR práva na ochranu korešpondencie a tajomstva prepravovaných správ. Objasňuje zákonné limity zásahu do autonómie jednotlivca pri odpočúvaní a zaznamenávaní telekomunikačnej prevádzky v podmienkach SR a porovnáva ich s európskym štandardom ochrany práva na súkromie.

Keywords: European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Constitution of the Slovak republic, Criminal Procedure of the Slovak republic, Law on protection against wire-tapping, right to privacy, legality, legitimacy and proportionality of the interference with the right to privacy, wire-tapping and recording of telecommunications

Resume: This report deals with the autonomy of the individual in terms of personal autonomy, with emphasis on the right to privacy and the confidentiality of communications of individuals in social relations. The author describes the international, European and Slovak constitutional aspects of rights to protection of correspondence and secrecy of transported messages. Clarifies the legal limits of interference in the autonomy of the individual in wire-tapping and recording of telecommunications in Slovak republic and compares them with European standards comprising the protection of the right to privacy.

1. Úvod

V nedávnej minulosti domáce, ako aj zahraničné tlačové agentúry priniesli správy o odhalení existencie systémov na hromadné sledovania občanov. Takéto zhromažďovanie obrovského množstva osobných údajov je uskutočniteľné vzhľadom na súčasný stupeň rozvoja komunikačných technológii, na základe ktorého môžu príslušné orgány vykonávať rozsiahle odpočúvanie a zaznamenávanie komunikácie rôzneho druhu.

Pokrok v oblasti informačných technológii tak umožnil okrem cieleného odpočúvania, ako legálneho prostriedku v boji proti záujmom ohrozujúcim demokratické zriadenie, aj hromadný zber dát telekomunikačnej činnosti.

Tento jav sa dotýka širokej verejnosti, pretože súvisí s možným zásahom do autonómie, súkromia a individuálnych práv prakticky každého jednotlivca. V demokratickej spoločnosti je takýto zásah do súkromia jednotlivca prípustný výlučne spôsobom, ktorý striktne rešpektuje zákonné pravidlá. Iba právnymi normami regulovaná intervencia do autonómie jednotlivca je zárukou toho, že nedôjde k jej zneužitiu.

Cieľom tohto príspevku je objasnenie zákonných limitov zásahu do autonómie jednotlivca pri odpočúvaní a zaznamenávaní telekomunikačnej prevádzky v Slovenskej republike a ich porovnanie s európskym štandardom ochrany súkromia.

2. Právny základ ochrany súkromia

V slovenskom právnom poriadku je ochrana súkromia zakotvená v medzinárodných dohovoroch o ľudských právach, ktorými je Slovenská republika viazaná, ako aj v zákone č. 460/1992 Zb., Ústava Slovenskej republiky, v znení neskorších predpisov (ďalej len „ústava").

2.1 Vybrané medzinárodné a európske aspekty práva na súkromie

Za prvý významný dokument, v ktorom je zakotvené právo na súkromie, je možno, napriek tomu, že nie je právne záväzný, považovať Všeobecnú deklaráciu ľudských práv a slobôd prijatú VZ OSN v roku 1948. Právo na súkromie je zadefinované v článku 12 formuláciou: *„Nikto nesmie byť vystavený svojvoľnému zasahovaniu do súkromného života, rodiny, domova alebo korešpondencie, ani útokom na svoju česť a povesť. Každý má právo na zákonnú ochranu proti takýmto zásahom alebo útokom."*

Rozhodujúci význam z hľadiska ochrany práva na súkromie má Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej len „Dohovor") podpísaný pod záštitou Rady Európy v roku 1950 v Ríme. Tvorí štandard ochrany ľudských práv v členských štátoch Rady Európy. Dodržiavanie dohovoru zabezpečuje Európsky súd pre ľudské práva so sídlom v Štrasburgu (ďalej len „Európsky súd"), na ktorý sa môžu obrátiť jednotlivci, ktorí namietajú porušenie svojich základných práv a slobôd garantovaných dohovorom v prípade, že vyčerpali vnútroštátne prostriedky nápravy.

Právo na rešpektovanie súkromného a rodinného života je v Dohovore garantované v čl. 8 nasledovne: *„Každý má právo na rešpektovanie svojho súkromného a rodinného života, obydlia a korešpondencie. Štátny orgán nemôže do výkonu tohto práva zasahovať okrem prípadov, keď je to v súlade so zákonom a nevyhnutné v demokratickej spoločnosti v záujme národnej bezpečnosti, verejnej bezpečnosti, hospodárskeho blahobytu krajiny, predchádzania nepokojom a zločinnosti, ochrany zdravia a morálky alebo ochrany práv a slobôd iných."*

Ochrana súkromia je zakotvená aj v Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach v článku 17, podľa ktorého: *„Nikto nesmie byť vystavený svojvoľnému zasahovaniu do súkromného života, do rodiny, domova alebo korešpondencie ani útokom na svoju česť a povesť. Každý má právo na zákonnú ochranu proti takýmto zásahom a alebo útokom."*

2.2 Ústavná ochrana práva na súkromie v SR

Právo na súkromie je v podmienkach Slovenskej republiky tiež garantované v ústave. V článku 16 ods. 1 je uvedené: „*Nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia je zaručená. Obmedzená môže byť len v prípadoch ustanovených zákonom.*" Následne je v článku 19 deklarované: „*Každý má právo na ochranu pred neoprávneným zasahovaním do súkromného alebo rodinného života. Každý má právo na ochranu pred neoprávneným zhromažďovaním, zverejňovaním alebo iným zneužívaním údajov o svojej osobe.*" V čl. 22 ods. 1 je ústavne zaručené listové tajomstvo, tajomstvo dopravovaných správ a iných písomností a ochrana osobných údajov. V čl. 22 ods. 2 ústavy a v čl. 13 Listiny základných práv a slobôd[193] sa spoločne ochraňuje tajomstvo správ garanciou toho, že „*nikto nesmie porušiť listové tajomstvo ani tajomstvo iných písomností a záznamov, či už uchovávaných v súkromí, alebo zasielaných poštou, alebo iným spôsobom, výnimkou sú prípady, ktoré ustanoví zákon*". Rovnako sa zaručuje tajomstvo správ podaných telefónom, telegrafom alebo iným podobným zariadením.

2.3 Limity zásahov do práva na súkromie v judikatúre Európskeho súdu

Uvedené právne normy teda pripúšťajú zásah do autonómie jednotlivca prostredníctvom obmedzenia práva na súkromie, avšak dôvody, pre ktoré štát môže takýto zásah vykonať, sú vyjadrené pomerne všeobecne. Preto bolo potrebné, aby Európsky súd vymedzil základné princípy, ktorými sa majú štátne orgány pri zásahoch v jednotlivých prípadoch riadiť. Vo svojej rozhodovacej činnosti určil zásady, ktoré je nevyhnutné pri zabezpečovaní efektívnej ochrany práva na súkromie rešpektovať. Vývojom judikatúry Európskeho súdu sa vyprofilovali 3 kritéria, ktorých splnenie je podmienkou oprávnenosti zásahov orgánov verejnej moci do práva na súkromie, a to kritérium:

- legality,
- legitímnosti a
- proporcionality.

Legalita zásahu štátu do práva na súkromie znamená, že štát môže toto právo obmedziť len v súlade s účinným zákonom. Táto požiadavka vyplýva z článku 8 ods. 2 Dohovoru. Európsky súd pojem zákon vykladá pomerne široko z materiálneho hľadiska, pričom za dôležité pri jeho posudzovaní nepovažuje označenie právneho predpisu ani to, ktorý orgán právny predpis vydal. Za dôležité však považuje, či bol právny predpis dostupný a či na jeho základe bolo možné predvídať zákon. Za dostupný je právny predpis považovaný vtedy, keď je verejne publikovaný, prípadne ak bolo uverejnené oznámenie o jeho vydaní s určením miesta, kde možno do neho nahliadnuť. Za predvídateľný sa právny predpis považuje, ak bol sformulovaný dostatočne presne a jasne, teda tak, aby občan mohol prispôsobiť svoje právanie pravidlám, ktoré obsahuje.

Európsky súd v tejto súvislosti kritizoval všeobecnosť vnútroštátnych zákonných úprav a konštatoval, že je nevyhnuté, aby vo vnútroštátnych zákonných úpravách boli

[193] Zákon č. 23/1991 Zb., Ústavný zákon, ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd ako ústavný zákon Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky.

stanovené konkrétne prostriedky, ktorými štát môže disponovať pri zásahu do práva chráneného Európskym dohovorom.[194]

Legitímnosť zásahu štátu je tiež stanovená v článku 8 ods. 2 Dohovoru, podľa ktorého štátny orgán môže zasiahnuť do práva na súkromie len vtedy, keď je to v záujme:

- štátu a je to nevyhnutné z dôvodu zabezpečenia národnej bezpečnosti, verejnej bezpečnosti, predchádzania nepokojov alebo zločinnosti,
- spoločnosti a je to nevyhnutné z dôvodu ochrany zdravia alebo morálky, zabezpečenia hospodárskeho blahobytu krajiny,
- občanov a je to nevyhnutné z dôvodu ochrany ich práv a slobôd.

„Sledovaný verejný záujem musí byť dostatočne závažný, aby prevážil záujem jednotlivca na nezasahovaní do jeho práv chránených v článku 8 ods. 1 Dohovoru.“[195]

Medzi základné kritéria oprávnenosti zásahu štátu do práva na súkromie patrí aj *dodržanie proporcionality zásahu*. Štát je povinný dodržať vyváženosť vzťahu medzi právom na súkromie jednotlivca a vybratým prostriedkom, ktorým štát sleduje naplnenie legitímneho cieľa. Určujúcim kritériom je nevyhnutnosť zásahu štátu, ktorá je zakotvená v článku 8 ods. 2 Dohovoru. Príslušné orgány štátu sú teda oprávnené zasiahnuť do práva na súkromie, len keď je to nevyhnutné na dosiahnutie legitímneho cieľa.

2.4 Limity zásahov do súkromia jednotlivca odpočúvaním a záznamom telekomunikačnej prevádzky

Odpočúvanie a zaznamenávanie telekomunikačnej prevádzky (ďalej len „odpočúvanie“) subjektmi verejnej moci je vážny zásah do práva na súkromie. Prípustný je len na základe zákona a v súlade so zákonom. V slovenskom právnom poriadku tvorí právny rámec odpočúvania najmä zákon č. 301/2005 Z. z., Trestný poriadok, v znení neskorších predpisov (ďalej len „Trestný poriadok“). Určuje základné zásady trestného konania, v ktorých sú zahrnuté demokratické zásady trestného konania uvedené v medzinárodných zmluvách, záväzných pre Slovenskú republiku. Podmienky zásahov do základných práv a slobôd sú vyjadrené v ustanovení § 2 ods. 2 nasledovne: „*Do základných práv a slobôd osôb v prípadoch dovolených zákonom možno zasahovať len v miere nevyhnutnej na dosiahnutie účelu trestného konania, pričom treba rešpektovať dôstojnosť osôb a ich súkromie.*“ Toto ustanovenie je vyjadrením zásady zdržanlivosti a jej hlavným zmyslom je obmedziť na najnutnejšiu mieru zásahy do ľudských práv a slobôd občanov. Konkrétna úprava odpočúvania je v Trestnom poriadku obsiahnutá v § 115.

Druhá právna norma umožňujúca zásah do práva na súkromie je zákon č. 166/2003 Z. z., o ochrane súkromia pred neoprávneným použitím informačno-technických prostriedkov, v znení neskorších právnych predpisov (ďalej len „Zákon o ochrane pred

194 Napr. ESĽP: Rozsudok zo dňa 6. septembra 1978, Klass a ďalší v. Spolková republika Nemecko, Zb. rozh. s. A-28, bod 47–51.

195 ČENTÉŠ, Jozef. *Odpočúvanie – procesnoprávne a hmotnoprávne aspekty.* Bratislava: C. H. Beck, 2013, s. 45.

odpočúvaním"), ktorý upravuje použitie informačno-technických prostriedkov[196] bez predchádzajúceho súhlasu toho, komu sa zasahuje do súkromia mimo trestného konania.

Obidve tieto právne normy určujú podmienky zásahu do práva na súkromie odpočúvaním, ktoré považoval Európsky súd za dostatočné na to, aby zaručovali možnosť zneužitia.[197] Medzi garancie, ktoré obsahujú, patrí najmä určenie:

- subjektov, ktoré sú oprávnené takýto, zásah požadovať a vykonať,
- subjektov, ktoré na takýto zásah dávajú príkaz, alebo ho schvaľujú,
- spôsobu, akým sa takýto zásah vykoná,
- podmienok, za ktorých je možno informácie získané jednotlivými prostriedkami použiť ako dôkaz.

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že podmienky zásahu do súkromia v týchto zákonoch sú určené tak, aby spĺňali štandardy európskej ochrany práva na súkromie majúce právny základ v článku 8 Dohovoru. Zásah povoľujú len:

- výnimočne,
- v prípadoch, v ktorých je to nevyhnutné,
- za predpokladu, že účel sledovaný verejným záujmom nemožno dosiahnuť inak.

3. Vývoj judikatúry Európskeho súdu v oblasti posilňovania záruk ochrany súkromia jednotlivca

Článok 8 Dohovoru zaväzuje štáty povinnosťou rešpektovať celú škálu navzájom prepojených záujmov jednotlivcov spadajúcich pod kategóriu súkromného a rodinného života. Vývojom judikatúry Európskeho súdu dochádza k neustálemu rozširovaniu aplikovateľnosti Európskeho dohovoru na čoraz širší okruh osobných záujmov a zároveň aj k posilňovaniu záruk proti zneužitiu inštitútov, ktorými je možné do nich zasiahnuť.

Z tohto dôvodu by som chcel v ďalšej časti článku venovať pozornosť vývoju názorov Európskeho súdu na otázku, či článok 8 Dohovoru poskytuje jednotlivcovi garanciu informovanosti o zásahu do jeho práva na súkromie pri odpočúvaní.

3.1 Vývoj európskej judikatúry v otázke informovanosti dotknutej osoby o zásahu do jej práva na súkromie

Požiadavku, aby o použití tajných opatrení na sledovanie komunikácie osôb bola informovaná sledovaná osoba, Európsky súd až do roku 2007 vo svojich rozsudkoch

196 Pozn. autora: Na účely tohto zákona informačno-technickými prostriedkami sú „*elektrotechnické, rádiotechnické, optické, mechanické, chemické a iné technické prostriedky a zariadenia alebo ich súbory používané utajovaným spôsobom pri:*
   a) *vyhľadávaní, otváraní, skúmaní a vyhodnocovaní poštových zásielok a iných dopravovaných zásielok,*
   b) *odpočúvaní a zaznamenávaní v rámci telekomunikačných činností,*
   c) *vyhotovovaní a využívaní obrazových, zvukových a iných záznamov.*"

197 ESĽP: Rozsudok z 24. apríla 1990, Huvig v. Francúzsko, Zb. rozh. s. A-176-B, bod 32–33.

explicitne nevyslovil. Pridržiaval sa názoru, že povaha a logika tajného sledovania vyžaduje, aby sa nielen sledovanie samotné, ale aj jeho následná kontrola uskutočňovali bez vedomia kontrolovanej osoby. Opakovane skonštatoval, že skutočnosť, že jednotlivec nie je informovaný ani potom, ako sledovanie skončilo, nie je nezlučiteľná s článkom 8 Dohovoru, ak systém poskytuje dostatočné záruky proti zneužitiu.[198]

Za prelomový judikát upravujúci danú problematiku možno považovať rozsudok Európskeho súdu v prípade Združenia pre európsku integráciu a ľudské práva a Ekimdzhiev proti Bulharsku.[199] V tomto konaní sťažovatelia napadli existenciu vnútroštátneho zákona, ktorý umožňuje zásah do súkromia tajným sledovaním komunikácie bez toho, aby dotknuté osoby boli o tom niekedy (teda ani dodatočne po skončení) vyrozumené. Taktiež namietali, že vo vnútroštátnom právnom poriadku neexistuje žiaden účinný prostriedok nápravy, ktorým mohli napadnúť zásah do súkromia. Európsky súd dospel k záveru, že dôsledkom tohto stavu je, že pokiaľ nedôjde k trestnému stíhaniu osoby alebo nedôjde k úniku informácií, dotknuté osoby sa nikdy nedozvedia, že boli odpočúvané a nemôžu sa teda domáhať odškodnenia za prípadné nezákonné zásahy do ich práva na súkromie. Bulharskému právnemu poriadku vyčítal absenciu jednej z dôležitých záruk proti neoprávnenému odpočúvaniu. Európsky súd tento názor potvrdil aj v rozsudku Kirov proti Bulharsku.[200]

3.2 Súčasný stav v otázke informovanosti dotknutej osoby o zásahu do jej práva na súkromie v právnom systéme SR

„*Ako vyplýva z medzinárodných dohovorov, ale najmä z judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva, vždy, keď je to možné a neodporuje to zmyslu tajného odpočúvania, musí byť osoba dodatočne oboznámená s tým, že jej hovory boli odpočúvané, a musí mať k dispozícii účinný opravný prostriedok, ktorým môže namietať nezákonnosť alebo bezdôvodnosť odpočúvania.*“[201] V Trestnom poriadku je povinnosť informovať dotknutú osobu zakotvená v § 115 ods. 8. Osoba, ktorá nemá možnosť zistiť zásah do práv v zmysle ustanovení Trestného poriadku nazretím do trestného spisu, musí byť informovaná o zničení záznamov z odpočúvania do troch rokov od právoplatného skončenia trestného stíhania v danej veci. Výnimkou sú konania o obzvlášť závažnom zločine alebo zločine spáchanom organizovanou skupinou, zločineckou skupinou alebo teroristickou skupinou, alebo ak sa na trestnom čine podieľalo viac osôb a vo vzťahu aspoň k jednému z nich nebolo trestné stíhanie právoplatne skončené, alebo ak by poskytnutím takej informácie mohol byť zmarený účel trestného konania.

Avšak osoba, ktorá bola odpočúvaná podľa Zákona o ochrane pred nelegálnym odpočúvaním, nemá týmto zákonom garantované právo na informovanie o takomto zásahu. „*Pri odpočúvaní mimo rámca trestného konania sa osoba v prípade, ak získané informácie nebudú použité ako dôkaz v trestnom konaní, alebo nedôjde k ich úniku,*

198 BÁLINTOVÁ, Miroslava. Záruky proti zneužitiu odpočúvania. *Justičná revue*, 2008, roč. 60, č. 10, s. 1352.

199 EĽSP: Rozsudok z 28. Júna 2007, Združenia pre európsku integráciu a ľudské práva a Ekimdzhiev v Bulharsko, č. 62540/00.

200 EĽSP: Rozsudok z 22. mája 2008, Kirov v Bulharsko, č. 5182/02.

201 IVOR Jaroslav a kol. *Trestné právo procesné*. 2. doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: Jura Edition, 2010, s. 406.

prakticky vôbec nedozvie o odpočúvaní, ktoré predstavuje zásah do jej práva na súkromie.“[202]

4. Záver

V slovenskom právnom poriadku v súčasnosti pretrváva situácia, v ktorej je zásah do súkromia špeciálne prostredníctvom odpočúvania regulovaný dvoma právnymi normami. Možno konštatovať, že obe právne normy poskytujú európske štandardy záruk proti zneužitiu tohto inštitútu. Vývoj judikatúry Európskeho súdu sa uberá smerom k posilňovaniu týchto záruk. Príkladom sú rozhodnutia, v ktorých sa vyslovil, že Dohovor garantuje jednotlivcovi, ktorému bolo zasiahnuté do súkromia pri odpočúvaní telefonických hovorov, informovanie o takomto zásahu. V Slovenskom právnom systéme je takáto záruka zakotvená v Trestnom poriadku. Zákon o ochrane pred odpočúvaním ju však neobsahuje. Z uvedeného dôvodu v súlade s judikatúrou Európskeho súdu existujú úvahy o tom, či by nebolo žiaduce zakotviť do Zákona o ochrane pred nelegálnym odpočúvaním inštitút informovania dotknutej osoby o vykonanom zásahu po jeho ukončení. K týmto úvahám sa prikláňam aj ja a domnievam sa, že by tak v súlade s judikatúrou Európskeho súdu došlo k posilneniu záruk garantujúcich právo na súkromie ako súčasti autonómie jednotlivca.

Prehľad použitých zdrojov

ČENTÉŠ, Jozef. *Odpočúvanie – procesné a hmotnoprávne aspekty.* Bratislava: C. H. Beck, 2013, 272 s.

IVOR, Jaroslav a kol. *Trestné právo procesné.* Druhé, doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: Iura Edition, 2010, 1049 s.

BALINTOVÁ, Miroslava. Záruky proti zneužitiu odpočúvania. In *Justičná revue,* 2008, roč. 60, č. 10, s. 1351–1358.

Použité právne predpisy

Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd.

Zákon č. 23/1991 Zb., Ústavný zákon, ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd ako ústavný zákon Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky.

Zákon č. 460/1992 Zb., Ústava Slovenskej republiky, v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 166/2003 Z. z., o ochrane súkromia pred neoprávneným použitím informačno-technických prostriedkov, v znení neskorších právnych predpisov.

Zákon č. 301/2005 Z. z., Trestný poriadok, v znení neskorších predpisov.

Judikáty Európskeho súdu pre ľudské práva

Rozsudok zo dňa 6. septembra 1978, Klass a ďalší v. Spolková republika Nemecko, Zb. rozh. s. A-28.

Rozsudok z 24. apríla 1990, Huvig v. Francúzsko, Zb. rozh. s. A-176-B.

[202] BÁLINTOVÁ, Miroslava. Záruky proti zneužitiu odpočúvania. In *Justičná revue*, roč. 60, 2008, č. 10, s. 1357.

Rozsudok z 28. Júna 2007, Združenia pre európsku integráciu a ľudské práva a Ekimdzhiev v. Bulharsko, č. 62540/00.
Rozsudok z 22. mája 2008, Kirov v. Bulharsko, č. 5182/02.

Možnosti ochrany života, zdraví a majetku jednotlivce v rámci nutné obrany

The possibilities of protection of individual's life, health and property within the self-defence

Mgr. Jan Pinkava

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Klíčová slova: nutná obrana, ochrana majetku, preventivní nutná obrana, automatická obranná zařízení

Resumé: Příspěvek se zabývá problematikou ochrany života, zdraví a majetku jednotlivce v rámci nutné obrany v trestním právu. Právní úpravou tohoto institutu v trestním zákoníku je dána občanům v určitých případech možnost k ochraně vlastních individuálních zájmů. Jelikož je právní úprava nutné obrany v trestním zákoníku poměrně stručná, důležitou roli pro určení mezí nutné obrany stanoví judikatura. Tento příspěvek se zabývá také otázkou preventivní nutné obrany pomocí automatických obranných zařízení.

Key words: self-defence, protection of property, preventative self-defence, automatic defensive devices

Resume: The article deals with problems of individual's protection of life, health and property within the self-defence in criminal law. Legislation of this institute in Criminal code gives citiziens in particular cases possibility to protect their own individual's interests. Since the legislation of self-defence in Criminal code is quite brief, the important role for setting limits provides courts decisions. This article also deals with question of preventative self-defence by means of automatic defensive devices.

Úvod

Život, zdraví člověka a vlastnictví majetku patří mezi základní lidské hodnoty, kterým právní řád poskytuje patřičnou ochranu. Tato ochrana je poskytována normami občanského a správního práva, přičemž ochrana nejdůležitějších hodnot, mezi které život, zdraví i majetek nepochybně patří, je poskytována i normami trestního práva. Stát disponuje efektivními prostředky k ochraně těchto hodnot, vztahů a zájmů, nicméně může dojít k situacím, kdy se ochrana ze strany státu ukáže jako neefektivní, resp. není možno ji poskytnout v ihned v návaznosti na nastalou nepříznivou situaci. V těchto případech umožňuje právní řád jednotlivcům, aby využili některé z forem svépomoci, které jsou v právním řádu obsaženy. Z pohledu trestního práva se jedná především o krajní nouzi a nutnou obranu, které jsou upraveny v § 28–29 zákona č. 40/2009 Sb., ve znění pozdějších předpisů (dále jen „trestní zákoník"). Náplní tohoto příspěvku bude především otázka nutné obrany z hlediska trestního práva, resp. otázka preventivní nutné obrany spočívající v použití automatických obranných zařízení.

Obecná pojednání k nutné obraně

Nutná obrana je institut trestního práva, který slouží k ochraně vlastních zájmů v situacích, kdy hrozí bezprostřední možnost poruchy nebo ohrožení zájmů jednotlivce, přičemž se musí jednat o takové zájmy, kterým trestní zákoník poskytuje ochranu. Na rozdíl od krajní nouze, u které se vyžaduje splnění požadavku subsidiarity a proporcionality, nutná obrana splnění těchto podmínek nevyžaduje.[203] Uplatněním nutné obrany dochází ke střetu dvou zájmů chráněných trestním zákoníkem.[204] Na jedné straně je zájem obránce na ochraně zájmů, které jsou útokem pachatele ohroženy, na druhé straně je ochrana života a zdraví pachatele.

Smyslem institutu nutné obrany je umožnit obránci takové jednání, které bude v daném případě překračovat intenzitu jednání pachatele. Obránce je tedy oprávněn použít ke své ochraně důraznější prostředky,[205] než byly použity pachatelem k ohrožení nebo porušení jeho zájmů.[206] Neznamená to však, že by měl obránce naprostou volnost při volbě a způsobu užití obranných prostředků. I v tomto případě je určitým způsobem limitován a musí dodržet podmínky stanovené zákonem. Jedná se především o podmínku, že nutná obrana nesmí být „zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku".[207] Při aplikaci nutné obrany je třeba zvolit takové prostředky, které budou směřovat k účinné ochraně vlastních zájmů, ale nebudou zásadním způsobem překračovat meze nutné obrany. Tato pomyslná hranice dovolené a nedovolené nutné obrany je často předmětem odborných a laických diskuzí a nelze jednoznačně stanovit, které jednání je povolené, a které je již vyloučené. Určitým návodem pro určení dovoleného jednání v nutné obraně může být judikatura soudů, především Nejvyššího soudu ČR, nicméně je nutno vzít v potaz ten fakt, že většina osob jednajících v nutné obraně o této judikatuře nemá přehled a řídí se tedy selským rozumem, okolnostmi nastalé situace, emočními a dalšími faktory, které ovlivňují konkrétní jednání.

Ochrana majetku pomocí nutné obrany

Problematika využití nutné obrany je otázkou značně rozsáhlou, z toho důvodu budou další pojednání zaměřena především na ochranu majetku pomocí nutné obrany a využití automatických obranných zařízení. Ochrana majetku pomocí nutné obrany patří právě mezi ty případy, které bývají často předmětem sporů. Podstata této polemiky spočívá v tom, že jsou proti sobě postaveny dva společenské zájmy – na jedné straně vystupuje majetek obránce a na druhé straně se jedná o zdraví a život útočníka. Při tomto srovnání nelze vycházet pouze z hodnoty jednotlivých zájmů, které jsou chráněny trestním zákoníkem. Je třeba vycházet také z toho, který subjekt ohrožuje nebo porušuje zájmy druhého, za jakých okolností, jakým způsobem, z jakého důvodu, kdo

[203] Srov. JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 2. vyd. Praha: Leges, 2010, s. 250.

[204] ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník I. §1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 399.

[205] Srov. DRAŠTÍK, Antonín a kol. *Přehled judikatury. Trestné činy proti životu a zdraví/Nutná obrana*. 1. vyd. Praha: ASPI, a. s., 2007, s. 292.

[206] Srov. např. rozsudky Nejvyššího soudu ČR: R 49/1970, R41/1981, R 19/1958.

[207] V souladu se zněním § 29 odst. 2 trestního zákoníku.

byl iniciátorem tohoto konfliktu zájmů a řady dalších okolností. Z judikatury vyplývá, že nutná obrana je přípustná proti útoku, který ohrožuje jakýkoli zájem chráněný trestním zákoníkem, tedy i zájem na ochraně majetku.[208] Nutná obrana tedy může působit k ochraně všech zájmů, kterým poskytuje trestní zákoník ochranu. Na základě tohoto rozhodnutí je mimo jiné i zodpovězena otázka, zda je možno chránit prostřednictvím nutné obrany zájmy, které jsou chápány jako „méně významné", než je život a zdraví člověka.

Další otázkou, která zůstává v souvislosti s užitím nutné obrany k ochraně majetku, je nastavení hranice této obrany. Jak již bylo stanoveno, institut nutné obrany neobsahuje, na rozdíl od krajní nouze, podmínku proporcionality.[209] Intenzita přípustné obrany bude především záležet na konkrétních okolnostech daného případu. Bude se jednat o celou řadu faktorů, jako například osoba obránce a útočníka, jejich fyzické vlastnosti a psychické rozpoložení, prostředí, v němž k útoku dochází, stadium, ve kterém se útok nachází, prostředky, které má k dispozici útočník a obránce, subjektivní pohled obránce apod. Jak stanoví judikatura,[210] překročení mezí nutné obrany nelze usoudit jen z toho, že se obránce bránil zbraní proti útočníkovi, který nebyl ozbrojen, útočníkovi fyzicky zdatnějšímu, agresivnějšímu apod. Z uvedeného vyplývá, že osoba, je oprávněna mimo jiné chránit svůj majetek v rámci nutné obrany i střelnou zbraní.[211] Bude tomu tak zejména v případech, kdy obránce považuje přímo hrozící a trvající útok za natolik intenzivní, že ostatní prostředky ochrany by v daném případě byly neúčinné.

Automatická obranná zařízení

V souvislosti s nutnou obranou někdy hovoříme o tzv. preventivní nutné obraně, tedy využití automatických obranných zařízení (automatických obranných systémů).[212] Použití automatických obranných zařízení není v českém právním řádu upraveno. Z tohoto důvodu se užije analogicky ustanovení o nutné obraně dle § 29 trestního zákoníku (v návaznosti na čl. 2 odst. 3 Listiny základních práv a svobod).

Jedná se o případy, kdy se osoba připravuje na budoucí přímo hrozící a trvající útok proti zájmům chráněným trestním zákoníkem.[213] Instalace automatických obranných zařízení směřuje nejen k ochraně těchto zájmů, ale také k dopadení či potrestání pachatele.

Instalace těchto zařízení často vyvolává polemiku o tom, zda je možné opatřit a instalovat prostředky proti útoku, který ještě nehrozí. Existuje řada odpůrců, kteří

208 Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 11 Tz 5/83.

209 ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 394.

210 Srov. rozsudky Nejvyššího soudu ČR: R 49/1970, R 47/1995.

211 Srov. PÚRY, František. Souhrn aktuální judikatury – V. Nutná obrana v trestním právu. *Trestněprávní revue*, roč. 2007, č. 8, s. 230 a násl.

212 ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 409.

213 Srov. ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 409– 410.

využití automatických obranných systémů vylučují (např. V. Solnař).[214] Většina protichůdných názorů upozorňuje zejména na následující dvě skutečnosti. Instalování automatických obranných zařízení je v rozporu s ustanoveními o nutné obraně, neboť nesměřuje proti hrozícímu a trvajícímu útoku, ale proti budoucímu, tj. v daný moment neexistujícímu útoku.[215] S tímto názorem se nedá ztotožnit, neboť obrana prostřednictvím těchto zařízení se aktivuje až v momentě, kdy vzniká přímo hrozící a trvající nebezpečí.[216] Do této doby lze považovat tyto zařízení za neaktivní. Dalším a hlavním argumentem je ta skutečnost, že tato zařízení mohou působit na osoby, které se v dané situaci objeví bez souvislosti s určitým útokem, případně osoby, proti kterým bude použití daného zařízení neadekvátní.[217] V tomto případě se hovoří např. o zásahu hasičů, lékařů, tedy osob, které nevstupují do obydlí neoprávněně, ale na základě situace související s ohrožením života a zdraví člověka. Tento argument lze částečně přijmout, nicméně správná volba automatických obranných zařízení, výstražná signalizace, dostatečné zabezpečení a další faktory mohou těmto excesům předejít.

Existuje celá řada automatických obranných zařízení, přičemž jejich volba zásadně ovlivňuje i tu skutečnost, zda bude jejich užití v souladu s ustanoveními o nutné obraně. Za automatická obranná zařízení jsou považovány nejen různé formy příkopů, padacích jam, uzamykatelných místností, ale také ostnaté dráty, zapojené elektrické vedení do plotu a mříží, lovecké pasti apod. Mezi účinnější automatická obranná zařízení patří především instalované samostříly, střelné zbraně, nástražné systémy, jedy, výbušniny apod.[218] Jak lze z uvedeného výčtu vidět, existuje celá škála automatických obranných zařízení, přičemž část z nich lze sehnat legálně na volném trhu a část z nich vyžaduje získání určitého povolení či oprávnění. Jako automatické obranné zařízení lze označit i pořízení psa, přičemž by se mělo jednat o bojové plemeno psa, aby mohlo spadat pod tato zařízení chránící majetek.

Lze konstatovat, že použití automatických obranných zařízení je v souladu se zákonem a judikaturou Nejvyššího soudu[219] a je přípustné. Nicméně je třeba splnit podmínky, za kterých je možno aplikovat nutnou obranu a zajistit, aby obrana nebyla zcela zjevně nepřiměřená útoku, jako je tomu u nutné obrany. V praxi to znamená především pečlivost již při volbě automatického obranného zařízení. Je třeba volit prostředek sloužící především k ochraně majetku a dopadení pachatele, ne k jeho fyzické likvidaci[220] (v tomto kontextu případ, kdy dojde např. k instalaci výbušného zařízení k ochraně nezajištěné zahradní chatky, lze považovat za zcela zjevně nepřiměřený). Další stadiem by mělo být dostatečné zajištění objektu tak, aby nemohl být jednoduše

214 SOLNAŘ, Vladimír a kol. *Systém českého trestního práva*. 1. vydání. Praha: Novatrix, 2009. s. 125.

215 Srov. DOLENSKÝ, Adolf, NOVOTNÝ, František. Nutná obrana a automatická obranná zařízení. *Trestní právo,* roč. 1998, č. 1, s. 8.

216 Srov. HRUŠKA, Jiří, BUREŠ, Radek. Použití automatických obranných zařízení z pohledu trestního práva. *Trestní právo,* roč. 2010, č. 7–8, s. 8.

217 Srov. DOLENSKÝ, Adolf, NOVOTNÝ, František. Nutná obrana a automatická obranná zařízení. *Trestní právo,* roč. 1998, č. 1, s. 9.

218 Podrobněji viz HRUŠKA, Jiří, BUREŠ, Radek. Použití automatických obranných zařízení z pohledu trestního práva. *Trestní právo,* roč. 2010, č. 7–8, s. 6 a násl.

219 Stanovisko Nejvyššího soudu ČR sp. zn. Tpjn 303/2008.

220 Srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 6 Tdo 66/2007.

narušen kolemjdoucím, případně dětmi apod. (např. zapojení plotu, kliky od dveří na elektrickou síť, bojové plemeno psa pobíhající na dvoře, který je oplocen děravým plotem lze posuzovat opět jako zcela zjevně nepřiměřené). V případech použití automatických obranných zařízení je třeba opět vycházet z okolností daného případu a posuzovat, zda byla splněna kritéria nutné obrany.

Z hlediska judikatury stojí za zmínku především dvě rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky. V prvním případě se jedná o rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 6 Tdo 66/2007, týkající se automaticky spouštěného nástražného výbušného systému k ochraně majetku. Na základě tohoto rozhodnutí bylo konstatováno, že instalace takového systému překračuje meze nutné obrany, s čímž se v daném případě ztotožňuji. Nicméně nesouhlasím s argumentací soudu, který odmítá tento způsob ochrany majetku, který je předem připravován, promyšlen a prováděn pomocí technického zařízení. V podstatě je tím odmítnuta podstata využití automatického obranného zařízení jako prostředku preventivní nutné obrany, který je instalován proti budoucímu hrozícímu a přímo trvajícímu útoku. Na uvedené rozhodnutí navázalo stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu ČR sp. zn. Tpjn 303/2008, které mimo jiné stanoví, že instalace a použití automatického obranného zařízení není v rozporu s ustanovením o nutné obraně dle trestního zákoníku. Uvedené stanovisko tedy připouští použití těchto zařízení a zároveň stanoví podmínky, za nichž může být automatické obranné zařízení využito.

Závěr

Nutná obrana je důležitým institutem trestního práva, který přispívá k posílení ochrany práv jednotlivce. Předmětem této ochrany není jen život a zdraví osob, ale všechny zájmy chráněné trestním zákoníkem, včetně majetku. Z hlediska ochrany majetku pomocí nutné obrany vidíme v poslední době částečný pozitivní posun, kdy majetek začíná být chápán jako jedna z nejdůležitějších hodnot zasluhujících rovnocennou ochranu. V tomto se začínáme přibližovat koncepcím ochrany majetku v některých západních zemích (castle doctrine apod.), což je bezpochyby z mého pohledu pozitivní signál. S tímto souvisí i ochrana majetku prostřednictvím tzv. automatických obranných systémů, které začínají být postupně využívány v řadě domácností. Právo chránit svůj majetek, právo vlastnit zbraň k ochraně majetku a právo ji za předem stanovených podmínek použít patří mezi základní svobody jednotlivce, které mu poskytuje právní řád.

Použitá literatura:

DOLENSKÝ, Adolf, NOVOTNÝ, František. Nutná obrana a automatická obranná zařízení. *Trestní právo,* roč. 1998, č. 1, s. 8–10.

DRAŠTÍK, Antonín a kol. *Přehled judikatury. Trestné činy proti životu a zdraví/Nutná obrana*. 1. vyd. Praha: ASPI, a. s., 2007, 388 s.

HRUŠKA, Jiří, BUREŠ, Radek. Použití automatických obranných zařízení z pohledu trestního práva. *Trestní právo,* roč. 2010, č. 7–8, s. 4–15.

JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 2. vyd. Praha: Leges, 2010, 904 s.

PÚRY, František. Souhrn aktuální judikatury – V. Nutná obrana v trestním právu. *Trestněprávní revue*, roč. 2007, č. 8, s. 230 a násl.
SOLNAŘ, Vladimír a kol. *Systém českého trestního práva*. 1. vydání. Praha: Novatrix, 2009, s. 157, 502, 283.
ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139: Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, 1464 s.

Pohľad na trest domáceho väzenia v Slovenskej republike

View of home imprisonment in the Slovak Republic

JUDr. Miriam Hrušková

Fakulta práva, Paneurópska vysoká škola, Bratislava

Kľúčové slová: trest domáceho väzenia a jeho právna úprava, podmienky uloženia, kontrolný mechanizmus

Resumé: Trest domáceho väzenia predstavuje prvý z alternatívnych trestov, ktoré slovenská trestnoprávna úprava umožňuje uložiť za spáchanie niektorých trestných činov. Ide o jeden z prejavov restoratívnej justície v našom trestnom práve. Predkladaný príspevok analyzuje aktuálnu trestnoprávnu úpravu trestu domáceho väzenia. Hodnotí ju z hľadiska podmienok a možností ukladania tohto trestu, vyzdvihuje do popredia pozitívne aspekty tohto trestu a zároveň kritike podrobuje jej problematické aspekty.

Key words: home imprisonment and legislation, storage conditions, control mechanism

Resume: Home imprisonment is the first of the alternative punishments that Slovak criminal adjustment allows you to save for committing certain crimes. This is one of the manifestations of restorative justice in our criminal law. The present contribution analyzes the current penal treatment of house arrest sentence. Evaluate it in terms of storage conditions and possibilities of this punishment. He put forward the positive aspects of the death penalty, while subjected to criticism of its controversial aspects.

1. Trest domáceho väzenia ako alternatívny trest

Ide o prvý z alternatívnych trestov, ktorý je obsiahnutý v našom trestnoprávnom sankčnom aparáte. Jeho právna úprava sa opiera o § 54 zákon č. 300/2005 Z. z., Trestný zákon, v znení neskorších právnych predpisov (ďalej len „TZ" alebo „Trestný zákon") s tým, že je to trest, ktorého uloženie je možné iba pri dospelom páchateľovi. Jeho uloženie teda nie je možné v prípade mladistvého (s ohľadom na absenciu tohto trestu v systéme trestov ukladaných mladistvým páchateľom podľa § 109 TZ).

Z povahy alternatívneho trestu je zrejmé, že uloženie tohto trestu súčasne s trestom odňatia slobody nie je možné. V zásade, uloženie súčasne s iným trestom, nie je vylúčené, no s trestom odňatia slobody sa z povahy týchto trestov ukladať nemôže. Nie je vylúčené, že bude ako trest uložený samostatne, no je možné aj jeho uloženie s iným trestom, okrem trestu odňatia slobody. Ako alternatíva ku krátkodobému trestu odňatia slobody sa tento trest v našom právnom poriadku objavuje znova po rekodifikácii trestného práva u nás, teda v rekodifikovanom Trestnom zákone. Nejde však o úplne nový trest, ako by sa na prvý pohľad zdalo. Predošlá trestná úprava ho síce nepoznala, no s takýmto trestom sa stretávame v trestnom predpise z roku 1852 v rámci konania,

v ktorom sa prejednávali priestupky a prečiny.[221] Išlo o trest ukladaný ako alternatíva k trestu väznenia prvého stupňa. Jeho uloženie však bolo možné iba osobám, ktoré boli inak bezúhonné a súčasne ak prisľúbili, že sa zo svojho obydlia v žiadnom prípade a zo žiadneho dôvodu nevzdialia. Ak tento svoj sľub odsúdený porušil, nasledovalo vykonanie trestu väznenia prvého stupňa.[222]

V súčasnosti sa tento trest považuje za samostatný, alternatívny trest, ktorý je ukladaný v prípadoch, kedy vzhľadom na všetky okolnosti má súd za to, že vykonanie trestu odňatia slobody nie je na zabezpečenie ochrany spoločnosti a dosiahnutie účelu trestu potrebné, resp. že na tieto účely dostačuje aj uloženie tohto alternatívneho trestu.[223] Podmienky, za ktorých sa ukladá, sú presne stanovené v § 54 TZ. Tu sa priamo stanovuje, že je to trest, ktorý sa ukladá páchateľovi prečinu. V tejto súvislosti je však nutné poukázať na ustanovenie § 34 ods. 6 TZ, v ktorom sa priamo určuje, že za trestné činy, pri ktorých trestná sadzba určená v osobitnej časti Trestného zákona v hornej hranici prevyšuje 5 rokov, musí byť uložený trest odňatia slobody. Táto skutočnosť však nie je v § 54 ods. 1 TZ zdôraznená, hoci teda nemôže ísť o všetky prečiny. Tento trest sa bude ukladať za prečiny s hornou hranicou trestnej sadzby neprevyšujúcou 5 rokov, a to vzhľadom na vyššie uvedené pravidlo. Do budúcna tak možno len odporúčať podstatne dôslednejšiu legislatívnu činnosť, aby k takýmto nedostatkom v právnej úprave nedochádzalo.

2. Možnosti ukladania trestu domáceho väzenia

Jedinou podmienkou, na ktorú je uloženie tohto trestu viazané, teda je, že ide o prečin s hornou hranicou trestnej sadzby, ktorá neprevyšuje 5 rokov. Z povahy alternatívneho trestu však jednoznačne plynie, že súd má v danom prípade možnosť uložiť jednak trest odňatia slobody, no s ohľadom na všetky okolnosti môže uložiť aj jeho alternatívu v podobe trestu domáceho väzenia. Podmienkou je, že jednoznačne má za to, že dosiahnutie účelu trestu je možné aj pomocou tohto trestu, teda na zabezpečenie ochrany spoločnosti a na dosiahnutie nápravy páchateľa nie je potrebné uloženie trestu odňatia slobody, ale je dostačujúca aj jeho alternatíva v podobe domáceho väzenia.

Trest domáceho väzenia sa ukladá v trvaní až na jeden rok. Takto je vymedzená horná hranica tohto trestu. Dolná, resp. minimálna hranica trestu domáceho väzenia stanovená nie je, hoci je možné ju predpokladať z pravidiel premeny tohto trestu na nepodmienečný trest odňatia slobody. Keďže z hľadiska premeny tohto trestu na nepodmienečný trest odňatia slobody sa za základ premeny považujú 2 dni, je

[221] TÓTHOVÁ, Marcela. Pohľad na systém trestnoprávnych sankcií v Slovenskej republike. In *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie COFOLA 2010.* Brno: PF MU v Brně, s. 2 a nasl.

[222] KALVODOVÁ, Viera. Alternativní sankce a nová rekodifikace trestního práva hmotného. In *Koncepce nové kodifikace trestního práva hmotného v České republice.* Praha, Brno: Ministerstvo spravedlnosti, PF MU v Brně, 2000, s. 136 a nasl.

[223] HOŘÁK, Jaromír. Domáci vězení a elektronická kontrola odsouzených. In: *Trestní právo*, č. 12/2005, s. 4 a nasl.

možné uvažovať, že je to aj minimálna hranica, v ktorej by sa tento trest mal ukladať. Konkrétna výmera trestu je uvádzaná priamo v odsudzujúcom rozhodnutí súdu.

V našich podmienkach nie je uloženie tohto trestu viazané na súhlas odsúdeného a ani na súhlas jemu blízkych osôb. Aj keď sa to u nás priamo nepožaduje, práve zhodnotenie rodinného a sociálneho prostredia a postoja odsúdeného k vykonávaniu tohto trestu by malo byť jedným z prvkov, podľa ktorých sa rozhodne o tom, či sa tento trest uloží.

Tento trest môže byť uložený jednak rozsudkom na hlavnom pojednávaní, no rovnako tak môže byť uložený aj formou trestného rozkazu samosudcom.[224]

3. Obsah trestu domáceho väzenia z pohľadu odsúdeného

Obsah tohto trestu z pohľadu odsúdeného spočíva v komplexne povinností, ktoré musí odsúdený po právoplatnosti rozhodnutia dodržiavať. Prvou a zásadnou povinnosťou je, aby sa odsúdený počas výkonu tohto trestu zdržiaval vo svojom obydlí a priestoroch, ktoré k nemu prináležia v čase, ktorý súd určí. Samotné určenie časového rozpätia, kedy si má odsúdený plniť túto povinnosť, nie je v ustanoveniach Trestného zákona nijako špecifikované. V zásade je na rozhodnutí súdu, ako toto časové rozpätie určí. Mal by však pri tom vždy prihliadať na pracovné povinnosti odsúdeného tak, aby sa mu umožnilo chodiť do práce v čase, ktorý je pre výkon jeho pracovnej činnosti typický. Trest súd určuje napríklad tak, že odsúdenému určí, aby sa v obydlí a prináležiacich priestoroch zdržiaval v čase od 18tej hodiny do 6tej hodiny alebo podobným spôsobom. Ide o významný aspekt tohto trestu. Nie len že nedochádza k prerušeniu sociálnych a rodinných väzieb, keďže odsúdený vykonáva trest v domácom prostredí, no súčasne nedochádza ani k narušeniu pracovných návykov odsúdeného, keďže sa mu umožňuje naďalej pracovať.

Odsúdenému je v rámci tohto trestu ukladaná povinnosť zdržiavať sa vo svojom obydlí a v priestoroch, ktoré k nemu prináležia. Ani tento pojem „obydlie a prináležiace priestory" nie sú nijako konkrétne špecifikované. Dokonca ani výkladové ustanovenia TZ neobsahujú takýto pojem s výnimkou prípadu spáchania trestného činu v obydlí (§ 122 ods. 5 TZ). Aj v súvislosti s touto definíciou je možné konštatovať, že obydlím sa rozumejú akékoľvek priestory, ktoré sú určené na bývanie – či už je to dom, byt alebo iné obytné priestory (chaty, ubytovne a pod.). K nim súčasne prináležia priestory a pozemky, ktoré sú ich súčasťou, prináležia k nim a sú ako súčasti obydlia uzavreté. Takéto vymedzenie obydlia by však na účely výkonu trestu domáceho väzenia bolo pomerne široké. Odsúdenému by mal byť priestor, v ktorom sa bude povinný zdržiavať počas výkonu tohto trestu, presne špecifikovaný v rozhodnutí súdu tak, aby nedochádzalo k nejasnostiam ohľadom toho, kde sa odsúdený môže a kde nemôže zdržiavať.

Ďalšou povinnosťou v súvislosti s týmto trestom je povinnosť viesť počas výkonu tohto trestu riadny život. Obsahom tejto požiadavky je najmä to, aby odsúdený nepáchal trestnú činnosť, riadne sa správal a dodržiaval všetky právne normy obsiahnuté v právnom poriadku. Zároveň, znakom vedenia riadneho života je aj riadne plnenie

[224] IVOR, Jaroslav a kol. *Trestné právo hmotné.* Všeobecná časť. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 201 a nasl.

všetkých pracovných, rodinných a všetkých občianskych povinností. K tomu, aby odsúdený viedol riadny život, by mali smerovať najmä primerané povinnosti a obmedzenia, ktoré sú definované v § 51 ods. 3 a 4 TZ. Ustanovenia o treste domáceho väzenia však s ich uložením na čas výkonu tohto trestu nepočítajú, hoci ustanovenia týkajúce sa výkonu tohto trestu (§ 435 ods. 1 a 2 zákona č. 301/2005 Z. z., Trestný poriadok, v znení neskorších právnych predpisov, ďalej len „TP") takéto povinnosti a obmedzenia plynúce z trestu domáceho väzenia spomínajú. Do budúcna by teda, popri praktických aspektoch výkonu tohto trestu, malo dôjsť aj k prehodnoteniu úpravy tohto trestu v tom zmysle, že priamo podľa § 53 TZ by sa odsúdenému mali dať ukladať aj primerané povinnosti a obmedzenia podľa § 51 ods. 3 a 4 TZ tak, aby ho nasmerovali k splneniu jednej zo základných podmienok výkonu tohto trestu, teda k vedeniu riadneho života.

Ďalšou povinnosťou odsúdeného v rámci výkonu tohto trestu je povinnosť podrobiť sa kontrole technickými prostriedkami, ak sa takáto kontrola nariadila. Odsúdený je povinný strpieť výkon kontroly, ktorou poveruje predseda senátu alebo samosudca ukladajúci tento trest ten orgán, ktorý spravuje technické prostriedky kontroly nad odsúdeným alebo probačného a mediačného úradníka. V tomto ustanovení je teda obsiahnutá alternatívna možnosť kontroly výkonu tohto trestu – prostredníctvom orgánu, ktorý spravuje technické prostriedky kontroly alebo pomocou probačného a mediačného úradníka. V našich podmienkach doposiaľ absentuje úprava, ktorá by umožňovala kontrolovať výkon tohto trestu technickými prostriedkami kontroly. Aj keď toto ustanovenie teda spomína orgány spravujúce technické prostriedky kontroly a dokonca je o nich zmienka aj v procesno-právnej úprave výkonu tohto trestu, nie sú žiadnym spôsobom špecifikované. Nie je tak zrejmé, o aké orgány by malo ísť, na akom podklade by vykonávali svoju činnosť a čo sú vlastne predmetné technické prostriedky kontroly výkonu tohto trestu. Aj keď teda hmotnoprávna úprava uvádza obe alternatívy kontroly, v súčasnosti je stále možná iba kontrola pomocou probačného a mediačného úradníka.[225]

Aj keď táto otázka je aj u nás silne diskutovaná, sústavne nie je finálne vyriešená. Zákonodarca síce možnosť technickej kontroly predvídal, no v rámci svojej legislatívnej činnosti zrejme predbehol dobu a pripravil úpravu v otázkach kontroly *profuturo.* V každom prípade tento fakt vo vzťahu k dosahovaniu účelu tohto trestu, jeho efektivite a frekvencii ukladania možno hodnotiť negatívne. Aj keď je možné vykonať kontrolu výkonu tohto trestu, tak len pomocou probačných a mediačných úradníkov. Ako konštatujú spoluautorky Lášticová a Vajzerová, týmto je v trestnom konaní zverený celý rad ďalších úloh a tak možno len dúfať, že táto kontrola neostane iba vo formálnej rovine.[226]

Aj keď sa tento trest ukladá z hľadiska časového maximálne na jeden rok, ide o obdobie pomerne dlhé, v rámci ktorého sa môžu vyskytnúť rôzne životné, zdravotné či iné udalosti na strane odsúdeného. Môže sa tak stať, že z objektívnych dôvodov bude potrebné, aby sa odsúdený v stanovenom čase z určených priestorov vzdialil. Ustano-

[225] K tomu pozri aj SURA, Miroslav. Alternatívne tresty a problematika ich ukladania. In *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Rekodifikovaný Trestný zákon a Trestný poriadok – analýzapoznatkov z teórie a praxe.* Bratislava: EUROKÓDEX, 2011, s. 431 a nasl.

[226] LÁŠTICOVÁ Lenka, VAJZEROVÁ Jana. *Alternatívne tresty a ich podstata. Konzultačné a informačné centrum EDUKOS. Alternatívne tresty v praxi.* Dolný Kubín: PROFI, 2007, s. 2 a nasl.

venia § 53 ods. 3 TZ uvádzajú, že by malo ísť o dôvody naliehavé, no bližšie nie sú ani exemplifikatívne špecifikované. Môže ísť o rôzne udalosti, ako sú napríklad pohreby blízkych, liečenie vážnych zdravotných problémov a pod. Na to, aby sa odsúdený mohol vzdialiť, sa však vyžaduje súhlas probačného a mediačného úradníka, ktorý vykonáva kontrolu výkonu tohto trestu. Predmetný odsek znova uvádza, že takýto súhlas by mohol poskytnúť aj orgán spravujúci technické prostriedky kontroly nad odsúdeným, no ako bolo vyššie naznačené, táto možnosť kontroly zatiaľ u nás absentuje a toto ustanovenie, resp. táto alternatíva je tak nevykonateľná. V prípade naliehavých dôvodov teda odsúdenému môže probačný a mediačný úradník povoliť, aby sa vzdialil zo svojho obydlia, a to na nevyhnutne potrebný čas. Pritom, tento čas sa riadne započíta do výkonu uloženého trestu domáceho väzenia. Ihneď po tom, čo sa rozhodnutie, ktorým sa tento trest uložil, stane právoplatné a vykonateľné, súd nariaďuje výkon tohto trestu. Vo svojom rozhodnutí musí upozorniť odsúdeného jednak na povinnosti, ktoré mu z takto uloženého trestu plynú, a súčasne ho oboznámi aj s podmienkami premeny tohto trestu na nepodmienečný trest odňatia slobody. Tieto pravidlá sú obsiahnuté v § 53 ods. 4 TZ. Ide o to, že súd má k dispozícii možnosť premeny tohto trestu v prípadoch, ak by odsúdený nerešpektoval jeho obsah. Pôjde o prípady, ak sa odsúdený nebude zdržiavať v stanovenom čase v presne vymedzenom priestore, ktorý súd na tieto účely určil. Prípadne, ak bude odsúdený porušovať povinnosť viesť riadny život alebo ak sa nepodrobí kontrole probačným a mediačným úradníkom (tu zdôrazňujem, že možnosť kontroly technickými prostriedkami zatiaľ u nás nie je aktuálna). Ak súd posúdi, že ktorúkoľvek z týchto povinností si odsúdený neplní, rozhodne o premene trestu domáceho väzenia. O skutočnostiach, či si svoje povinnosti odsúdený plní alebo neplní by mal súd informovať probačný a mediačný úradník, ktorý vykonáva kontrolu výkonu tohto trestu. Súd však nerozhoduje automaticky. Vždy pred rozhodnutím o premene má povinnosť odsúdeného vypočuť (§ 435 ods. 2 TP). Samotné jednorazové porušenie uložených povinností teda ešte nemusí mať automaticky za následok premenu tohto trestu. O premene rozhoduje v zásade uznesením a na verejnom zasadnutí. Pre premenu trestu domáceho väzenia na trest odňatia slobody (nepodmienečný) platí pravidlo, že za každé dva dni ešte nevykonaného trestu domáceho väzenia súd ukladá odsúdenému jeden deň trestu odňatia slobody (v nepodmienečnej forme). Súčasne s rozhodovaním o premene rozhoduje aj o spôsobe vykonania trestu, teda o vonkajšej diferenciácii výkonu trestu odňatia slobody.

Z pravidiel pre premenu tohto trestu jasne vyplýva, že maximálna dĺžka nepodmienečného trestu odňatia slobody, ktorý sa dá takto uložiť, je 6 mesiacov. Pritom, ustanovenia Trestného zákona vôbec neriešia otázku, čo ak by na premenu trestu ostal nepárny počet dní. V takomto prípade by sa zrejme malo postupovať v súlade so zásadou *in dubio pro reo,* takže na nepodmienečný trest odňatia slobody by sa premenil celý párny počet dní nevykonaného trestu odňatia slobody a spravidla jeden deň alebo jeho časť by ostala nepremenená a to vzhľadom na postup v prospech páchateľa.

Pri treste domáceho väzenia je dôležité uviesť aj to, že odsúdený má možnosť už po vykonaní polovice uloženého trestu požiadať o upustenie od výkonu zvyšku trestu v súlade s § 435 ods. 3 TP. Rovnako je dôležité aj to, že samotným vykonaním tohto trestu sa jeho výkon zahládza *ex lege*. Teda na páchateľa sa hľadí, ako keby odsúdený na výkon tohto trestu nebol (§ 92 ods. 2 TZ).

4. Zhodnotenie právnej úpravy trestu domáceho väzenia

Trest domáceho väzenia je prvým z alternatívnych trestov, ktorých uloženie prichádza do úvahy v zmysle našej trestnoprávnej úpravy. Ide o jeden z prejavov restoratívnej justície v našom trestnom práve. Povaha alternatívneho trestu umožňuje jeho ukladanie v prípadoch, kedy by inak bolo možné uložiť trest odňatia slobody, no vzhľadom na závažnosť spáchaného činu, okolnosti jeho spáchania, možnosti nápravy páchateľa a potrebu ochrany spoločnosti nie je jeho uloženie skutočne nevyhnutné. Cieľ trestu odňatia slobody je totiž možné dosiahnuť aj inak, prostredníctvom toho alternatívneho trestu. Nepochybujúc o pozitívach alternatívnych trestov, a teda trestu domáceho väzenia taktiež, je potrebné poukázať na nedostatky našej trestnoprávnej úpravy. Tieto totiž výrazne limitujú možnosti využitia tohto trestu, čo sa prejavuje aj v nie práve najfrekventovanejšom ukladaní. V predkladanom článku som poukázala na viaceré nedostatky trestnoprávnej úpravy trestu domáceho väzenia. Mnohé, resp. väčšina z nich je prejavom nedokonalej či nekvalitnej legislatívnej činnosti. Napriek tomu, že na tieto nedostatky sa už viackrát poukázalo, ani v priebehu niekoľkých rokov nedošlo cestou novelizácií k odstráneniu týchto problematických aspektov. Rovnako tak sústavne ostáva nedoriešená možnosť kontroly prostredníctvom technických prostriedkov, čo nie je len legislatívny, ale zrejme aj finančný problém. Súhrnne všetky tieto problematické aspekty právnej úpravy trestu domáceho väzenia negatívnym spôsobom dopadajú na možnosti a frekventovanosť využívania tohto alternatívneho trestu.

Prehľad použitých zdrojov

HOŘÁK, Jaromír: Domáci vězení a elektronická kontrola odsouzených. In: *Trestní právo*, č. 12/2005, s. 7–12.

IVOR, Jaroslav a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť.* Bratislava: Iura Edition, 2006, 532 s.

KALVODOVÁ, Viera. Alternativní sankce a nová rekodifikace trestního práva hmotného. In *Koncepce nové kodifikace trestního práva hmotného v České republice.* Praha, Brno: Ministerstvo spravedlnosti, PF MU v Brne, 2000, s. 232–142.

LÁŠTICOVÁ Lenka, VAJZEROVÁ Jana. *Alternatívne tresty a ich podstata. Konzultačné a informačné centrum EDUKOS. Alternatívne tresty v praxi.* Dolný Kubín: PROFI, 2007, s. 9–22.

SURA, Miroslav. Alternatívne tresty a problematika ich ukladania. In *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Rekodifikovaný Trestný zákon a Trestný poriadok – analýza poznatkov z teórie a praxe.* Bratislava: EUROKÓDEX, 2011, s. 429–434.

TÓTHOVÁ, Marcela. Pohľad na systém trestnoprávnych v Slovenskej republike. In *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie COFOLA 2010.* Brno: PF MU v Brně, s. 2–19.

Trest povinnej práce ako právne konformný zásah do ľudského práva jednotlivca

Community service as a legal conform intervention to human right of individual

JUDr. Martin Šátek

Paneurópska vysoká škola, Bratislava

Kľúčové slová: trest, trest povinnej práce, alternatívne tresty, nútená práca, Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, Ústava SR

Resumé: Autor sa v príspevku zaoberá analýzou ústavnej a zákonnej úpravy povinnej práce z pohľadu Slovenského práva. Následne autor analyzuje vybrané akty medzinárodného práva verejného, ktoré ukladajú zákaz nútených prác a ktoré ustanovujú podmienky, za akých je práca, ktorú jednotlivec vykonáva nedobrovoľne, prípustná. V časti, kde sa autor venuje trestu povinnej práce z pohľadu medzinárodného práva, ho autor okrem iného porovnáva s trestom povinnej práce ukladaného v Slovenskej republike.

Key words: punish, community service, alternatives to punishment, forced labour, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Constitution of the Slovak republic

Resume: The author analyzes the constitutional and legal adjustments of community service from the perspective of Slovak law. The next section of the article analyzes selected instruments of international public law, which impose a ban of forced labour and laying down the conditions when involuntarily work of the individual is admissible. In the section dedicated to punishment of community service from the perspective of international law, the author also compares it with the punishment of community service of the Slovak Republic.

Úvod

V súčasnosti sa teória, ale najmä prax trestného práva stále viac orientuje na ukladanie tzv. alternatívnych trestov. Podstata alternatívneho trestu spočíva v tom, že je ukladaný ako náhradný trest k trestu odňatia slobody. Jedným z takýchto trestov je aj trest povinnej práce. Základnou otázkou, na ktorú sa snaží príspevok nájsť odpoveď je, či ukladanie trestu povinnej práce nie je v rozpore so zákazom nevoľníctva, otroctva, nútených prác a povinných prác, vyjadreným v medzinárodnom, ako aj národnom práve a či teda predstavuje konformný zásah do individuálneho práva jednotlivca.

Pre správne pochopenie toho, čo sa rozumie nútenou, resp. povinnou prácou, je príspevok rozdelený na dve časti. V prvej časti je pozornosť venovaná povinnej práci z pohľadu národnej právnej úpravy a v druhej časti sa príspevok orientuje na medzinárodnú úpravu nútenej práce.

1. Trest povinnej práce v slovenskej právnej úprave

Vzhľadom na to, že Slovenská republika je v čl. 1 ods. 1 Ústavy SR definovaná ako demokratický a právny štát, tresty tu môžu byť ukladané len na základe zákona a v súlade so zákonom. Táto požiadavka je ďalej vyjadrená v čl. 49 Ústavy SR, podľa ktorého „*len zákon ustanoví, ktoré konanie je trestným činom a aký trest, prípadne iné ujmy na právach alebo majetku možno uložiť za jeho spáchanie*". Tieto dve ústavné zásady uloženia trestu sú následne premietnuté aj v § 31 ods. 2 zákona č. 300/2005 Z. z., Trestný zákon, v znení neskorších predpisov (ďalej len „Trestný zákon"), ktorý definuje trest ako „*ujmu na osobnej slobode, majetkových alebo iných právach odsúdeného, ktorú môže uložiť páchateľovi len súd podľa tohto zákona za spáchaný trestný čin*".

Možnosť uloženia alternatívneho trestu povinnej práce ukladá § 32 písm. b) Trestného zákona, podľa ktorého „*za spáchané trestné činy môže súd uložiť páchateľovi, ktorý je fyzickou osobou trest povinnej práce*".

Z formálneho pohľadu sa uloženie akéhokoľvek trestu povinnej práce v Slovenskej republike javí ako bezproblémové. Treba však mať na pamäti, že základný zákon nášho štátu, tj. Ústava Slovenskej republiky, v čl. 18 ods. 1 ustanovuje, že „*nikoho nemožno poslať na nútené práce alebo nútené služby*". Týmto je vyjadrený zákonný zákaz práce, ktorá by bola vynútená a teda nedobrovoľná. A práve tu vzniká potreba hlbšieho zamyslenia sa nad obsahom pojmov nútená a povinná práca. Na to, aby sme mohli považovať uložený trest povinnej práce za zákonný, spravodlivý a právne konformný, je nutné vyššie uvedené pojmy definovať.

V kontraste s vyššie uvedeným, Ústava SR v čl. 18 ods. 1 vyjadruje zákaz nútenej práce a nútených služieb. V uvedenom článku však absentuje pozitívna definícia týchto pojmov. V čl. 18 ods. 2 Ústavy SR môžeme nájsť negatívne vymedzenie, v ktorých prípadoch sa nejedná o nútenú prácu.

„*Ustanovenie zákazu nútenej práce a nútenej služby sa nevzťahuje na*

a) *práce ukladané podľa zákona osobám vo výkone trestu odňatia slobody alebo osobám vykonávajúcim iný trest, nahradzujúci trest odňatia slobody,*
b) *vojenskú službu alebo inú službu ustanovenú zákonom namiesto povinnej vojenskej služby,*
c) *službu vyžadovanú na základe zákona v prípade živelných pohrôm, nehôd alebo iného nebezpečenstva, ktoré ohrozuje životy, zdravie alebo značné majetkové hodnoty,*
d) *konanie uložené zákonom na ochranu života, zdravia alebo práv iných,*
e) *menšie obecné služby na základe zákona.*"[227]

Z negatívneho vymedzenia nútenej práce v Ústave SR je na účely tohto príspevku rozhodujúce písm. a) vyššie spomenutého článku. Z uvedeného vyplýva, že osobu, ktorá je nútená vykonávať určitý druh práce, či už vo výkone trestu odňatia slobody alebo ktorá vykonáva iný trest, nahradzujúci trest odňatia slobody (tj. aj alternatívny trest povinnej práce), nepovažuje Ústava SR za osobu vykonávajúcu nútenú prácu alebo nútenú službu. Z pohľadu slovenského právneho systému je teda uloženie trestu

[227] Čl. 18 ods. 2 ústavného zákona č. 460/1992 Zb., Ústava Slovenskej republiky, v znení neskorších predpisov.

povinnej práce odsúdenému, ako trestu nahradzujúcemu trest odňatia slobody, absolútne v poriadku.

Na to, aby sme mohli hovoriť o legálnom zásahu do individuálneho práva jednotlivca na ústavnú ochranu pred nútenou, resp. povinnou prácou, musí byť splnená aj ďalšia podmienka – trest povinnej práce musí byť uložený na základe zákona a v súlade so zákonom.

Základné predpoklady uloženia trestu povinnej práce sú vyjadrené v § 54 a § 55 Trestného zákona. „*Trest povinnej práce môže súd uložiť so súhlasom páchateľa vo výmere od 40 do 300 hodín, ak ho odsudzuje za prečin, za ktorý zákon umožňuje uložiť trest odňatia slobody, ktorého horná hranica sadzby trestu odňatia slobody nepresahuje päť rokov.*“[228] V definícii tohto trestu je vyjadrená základná podmienka, ktorá musí byť splnená na to, aby sme mohli hovoriť o zákonnom zásahu do práva jednotlivca – zákon vyžaduje súhlas páchateľa s uložením tohto trestu. V zmysle výkladu tohto ustanovenia Trestného zákona možno konštatovať, že súd si musí na uloženie tohto trestu opatriť súhlas páchateľa. V prípade, ak súd nezaobstará súhlas páchateľa, tento trest nemožno uložiť a musí byť nahradený iným „alternatívnym trestom“, prípadne trestom odňatia slobody

Aby sme z pohľadu legislatívy Slovenskej republiky teda mohli hovoriť o právne konformnom trestaní páchateľa povinnou prácou, možno podmienky uloženia tohto trestu definovať nasledovne – trest povinnej práce musí byť uložený so súhlasom páchateľa súdom za prečin, v rozsahu od 40 do 300 hodín.[229]

2. Trest povinnej práce v medzinárodnom ponímaní

V medzinárodnom kontexte sa „nedobrovoľná“ práca vyskytuje vo viacerých podobách, a preto je na jednej strane potrebné rozlišovať pojmy ako otroctvo a nevoľníctvo a na druhej strane nútenú, resp. povinnú prácu. Zatiaľ čo otroctvo a nevoľníctvo nie sú na účely tohto príspevku rozhodujúce, definovanie nútenej práce, resp. povinnej práce v ponímaní medzinárodného práva je nutné.

V medzinárodnom právnom prostredí existuje viacero medzinárodných aktov, z ktorých sa dá odvodiť význam pojmu povinná práca. Na účely tohto príspevku je však postačujúce analyzovať dva z nich.

Prvým medzinárodným aktom je Dohovor Medzinárodnej organizácie práce č. 29 z 28. júna 1930, ktorý definuje povinnú prácu ako každú prácu, ktorá je požadovaná od jednotlivca pod hrozbou trestu a na ktorú sa jednotlivec dobrovoľne neponúkol. Štrasburské orgány ochrany práva k tejto definícii priradili ešte ďalšie jej tri znaky – vykonávanie bez súhlasu osoby, nespravodlivý či vynútený charakter a neodvratnosť. Len pre porovnanie so slovenskou právnou úpravou – vyžaduje sa súhlas páchateľa s trestom povinnej práce, trest je uložený na základe zákona a ako taký je spravodlivý.

Ďalším a azda najvýznamnejším dokumentom, ktorý upravuje zákaz nútenej, resp. povinnej práce je Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd

[228] § 54 zákona č. 300/2005 Z. z., trestný zákon, v znení neskorších predpisov.

[229] Podľa § 111 zákona č. 300/2005 Z. z., trestný zákon, v znení neskorších predpisov pri uložení trestu povinnej práce mladistvému nesmie horná hranica tohto trestu prevyšovať polovicu hornej hranice trestnej sadzby ustanovenej zákonom (40–300 hod.).

v znení Protokolu č. 11, platný od 1. novembra 1998 (ďalej len „Dohovor"). Zákaz nútenej a povinnej práce je vyjadrený v čl. 4 ods. 1 nasledovne – „*od nikoho sa nebude vyžadovať, aby vykonával nútené alebo povinné práce*". V tomto ustanovení je vyjadrený všeobecný zákaz takejto práce, pričom písm. a) ods. 3 tohto článku upravuje jednu z výnimiek, za dodržania ktorej je nútená, resp. povinná práca prípustná.

„*Za nútenú prác alebo povinnú prácu sa na účely tohto článku nepovažujú práce bežne požadované pri výkone trestu uloženého podľa článku 5 tohto Dohovoru alebo v čase podmienečného prepustenia z tohto trestu.*" Toto ustanovenie odkazuje na prácu, ktorá je vykonávaná pri výkone trestu podľa čl. 5 Dohovoru. Tento článok poskytuje v porovnaní s našou národnou právnou úpravou širšie možnosti uloženia „nedobrovoľne" vykonávanej práce. Ustanovuje sa v ňom, že „*nikoho nemožno pozbaviť slobody okrem nasledujúcich prípadov, pokiaľ sa tak stane v súlade s konaním ustanoveným zákonom:*

a) *zákonné uväznenie po odsúdení príslušným súdom;*
b) *zákonné zatknutie alebo iné pozbavenie slobody osoby preto, že sa nepodrobila rozhodnutiu vydanému súdom podľa zákona, alebo preto, aby sa zaručilo splnenie povinnosti ustanovenej zákonom;*
c) *zákonné zatknutie alebo iné pozbavenie slobody osoby za účelom predvedenia pred príslušný súdny orgán pre dôvodné podozrenie zo spáchania trestného činu, alebo ak sú oprávnené dôvody domnievať sa, že je potrebné zabrániť jej v spáchaní trestného činu alebo v úteku po jeho spáchaní;*
d) *iné pozbavenie slobody maloletého na základe zákonného rozhodnutia na účely výchovného dohľadu alebo jeho zákonné pozbavenie slobody na účely jeho predvedenia pred príslušný orgán;*
e) *zákonné držanie osôb, aby sa zabránilo šíreniu nákazlivej choroby, alebo duševne chorých osôb, alkoholikov, narkomanov alebo tulákov;*
f) *zákonné zatknutie alebo iné pozbavenie slobody osoby, aby sa zabránilo jej nepovolenému vstupu na územie, alebo osoby, proti ktorej prebieha konanie o vyhostenie alebo vydanie.*"

V prípade, že by sme uplatnili len formálny prístup k uvedeným článkom, dôjdeme k záveru, že nejde o nútenú, resp. povinnú prácu v žiadnom z prípadov uvedených v čl. 5 Dohovoru. Zatiaľ čo národná právna úprava pripúšťa pozbavenie osobnej slobody len na základe súdneho rozhodnutia, tento Dohovor túto možnosť rozširuje. Je však len veľmi problematické posúdiť, ktorý z dôvodov na pozbavenie osobnej slobody považuje Dohovor aj za trest v súvislosti s čl. 4 ods. 3 písm. a) Dohovoru. Otázne tiež je, či možno nariadiť prácu osobám vo väzbe alebo osobám, ktorým bol uložený výchovný dohľad. S týmito otázkami sa štrasburské orgány ochrany práva doteraz zaoberali len vo veľmi malej miere.

Dovolím si vysloviť názor, že podľa Dohovoru sa za trest považuje každý jeden zo spôsobov uvedených v čl. 5 ods. 1 Dohovoru. V prípade, ak by bolo úmyslom Dohovoru považovať na účely čl. 3 ods. 4 za trest len niektorý z prípadov uvedených v čl. 5 ods. 1, bolo by to v čl. 3 ods. 4 explicitne vyjadrené.

Doteraz bol v príspevku trest povinnej práce analyzovaný ako samostatne ukladaný trest, ktorý predstavuje alternatívu k trestu odňatia slobody. Z pohľadu medzinárodného práva však existuje ešte jedna zaujímavá situácia, týkajúca sa povinnej práce,

ktorú vykonáva odsúdený v ústave na výkon trestu odňatia slobody. Odsúdený môže v ústave vykonávať rôzne druhy prác, ktoré definuje prof. Ján Svák nasledovne:

„*Existujú vlastne najmenej tri možné druhy prác, ktoré vykonávajú väzni a to:*

- *práce bežne požadované pri výkone trestu, ktoré sa nepovažujú za nútenú alebo povinnú prácu,*
- *práce požadované pri výkone trestu, ktoré sa nepovažujú za nútenú alebo povinnú prácu,*
- *práce vykonávané počas trestu v súkromných spoločnostiach, ale nie na príkaz väznice, ktorých výkon sa posudzuje z hľadiska článku 4 Európskeho dohovoru rovnako u väzňov ako u ostatných osôb.*“[230]

V medzinárodnom ponímaní odsúdení vykonávajú činnosť najčastejšie v prospech súkromných spoločností, ktoré majú isté právne vzťahy s ústavmi na výkon trestu odňatia slobody. Tieto spoločnosti za služby, ktoré sú im poskytované zo strany odsúdených, poskytujú finančné plnenia v prospech odsúdených. Európske orgány ochrany práva v minulosti dostávali mnohé sťažnosti, v ktorých sa sťažovatelia domáhali, aby bolo v ich prospech rozhodnuté v zmysle, že nízka odmena za vykonávané práce znamená automaticky nútenú prácu, čo je v rozpore s Európskym dohovorom. Komisia označila tieto sťažnosti za neprijateľné z dôvodu, že nie každá práca, ktorú vykonávajú odsúdení je osobitne chránená článkom 4 Dohovoru. V kontexte uvedeného, práce vykonávané odsúdenými za nízku odmenu v prospech súkromnej spoločnosti nie je možné považovať za nútenú ani povinnú prácu.

V súvislosti s týmto konštatovaním Komisie vo vzťahu k prácam ukladaným odsúdeným pri výkone trestu odňatia slobody je na tomto mieste vhodné poukázať na analógiu so slovenskou zákonnou úpravou už samotného alternatívneho trestu povinnej práce.

V § 2 ods. 1 zákona č. 5/2004 Z. z., o výkone trestu povinnej práce a o doplnení zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov, v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o výkone trestu povinnej práce“) je uvedená povinnosť odsúdeného „*vykonať práce v prospech štátu, vyššieho územného celku, obce alebo inej právnickej osoby, ktorá sa zaoberá vzdelávaním, kultúrou, školstvom, ochranou ľudských práv, rozvojom vedy, rozvojom telesnej kultúry, ochranou pred požiarmi, ochranou zvierat, sociálnou pomocou, sociálnymi službami, zdravotnou starostlivosťou, ekologickou činnosťou, náboženskou činnosťou, humanitárnou činnosťou, charitatívnou činnosťou alebo inou verejnoprospešnou činnosťou, ktorá sa nevykonáva na účely dosiahnutia zisku*“.

Z uvedeného vyplýva, že aj v Slovenskej republike je osoba odsúdená na trest povinnej práce nútená vykonávať činnosť v prospech súkromných spoločností. V porovnaní so sťažnosťami odsúdených, ktorí sa obracali na Komisiu z dôvodu nízkej mzdy pri prácach vykonávaných v rámci trestu odňatia slobody, je potrebné spomenúť § 2 ods. 3 zákona o výkone trestu povinnej práce, podľa ktorého je odsúdený na trest

[230] SVÁK, Ján. *Ochrana ľudských práv (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práv)*. 2. rozšírené vydanie. Žilina: Poradca podnikateľa, 2006. s. 250.

povinnej práce povinen vykonať uloženú prácu vo svojom voľnom čase bez nároku na odmenu.

Z pohľadu oboch vyššie spomínaných situácií však podľa právnej úpravy trestu povinnej práce nejde o nútenú prácu, vzhľadom k tomu, že táto „bezodplatná práca" je odsúdenému uložená v súlade so zákonom a na základe zákona.

Záver

Ako možno vidieť, problematika povinnej práce v národnej úprave úzko korešponduje s úpravou nútenej, resp. povinnej práce v medzinárodnom práve. Po zhodnotení právnej úpravy nútenej práce, povinnej práce a trestu povinnej práce môžeme konštatovať, že tento alternatívny trest ako taký nie je legislatívne v rozpore s medzinárodnými právnymi aktmi a ani s Ústavou SR. Z rozhodovacej činnosti orgánov ochrany práva či už na národnej, ale aj medzinárodnej úrovni vyplýva, že problémom často býva nesprávny výklad ustanovení jednotlivých právnych aktov a nie zlá právna úprava.

Nakoniec ostáva len veriť, že stále častejšie ukladanie tohto trestu bude mať za následok naplnenie účelu, teda „nápravu" odsúdených, a nebude pre nich znamenať len dôvod na špekulovanie ohľadom dovolávania sa svojich práv na úrovni všeobecných súdov, Ústavného súdu alebo Európskeho súdu pre ľudské práva.

Prehľad použitých zdrojov

Ústavný zákon č. 460/1990 Zb., Ústava Slovenskej republiky, v znení neskorších predpisov.

Európsky Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd.

Zákon č. 300/2005 Z. z., trestný zákon, v znení neskorších predpisov.

SVÁK, Ján. *Ochrana ľudských práv (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práv)*. 2. rozšírené vydanie. Žilina: Poradca podnikateľa, 2006, s. 1116.

Část třetí

Autonomie jednotlivce ve správním právu

Konanie jednotlivcov (fyzických osôb) v mene právnickej osoby v oblasti správnoprávnej a trestnej zodpovednosti

Proceedings of individuals (natural persons) on behalf of the legal person in the area of administrative and criminal liability

JUDr. Zuzana Kiselyová

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Kľúčové slová: právnická osoba, fyzická osoba (jednotlivec), zodpovednosť, príčitateľnosť konania

Resumé: Článok sa zameriava na súčasnú úpravu konania jednotlivcov v mene právnickej osoby aplikovanú v oblasti správnoprávnej zodpovednosti. Predmetom článku je aj úprava pričítateľnosti konania jednotlivcov právnickej osobe vo vybraných krajinách. V závere autorka uvádza svoje názory na súčasnú domácu aj zahraničnú úpravu danej problematiky s akcentom na jej možné využitie v prípadnej budúcej právnej úprave pričítateľnosti konania fyzických osôb právnickej osobe v oblasti správnoprávnej zodpovednosti právnických osôb.

Key words: legal person, natural person (individual), liability, imputability of actions

Resume: The article focuses on current regulation of acting of individuals on behalf of legal persons in the area of administrative liability. The subject of article is also the regulation of imputability of actions of individuals to legal persons in selected countries. In conclusion, the author presents her views on the current domestic and foreign regulation of the issue with an emphasis on its possible utilisation in any future legislation of imputability of actions of individuals to legal person in the area of administrative liability of legal persons.

Úvod

Konanie právnickej osoby nemožno vymedziť rovnakým spôsobom ako konanie fyzickej osoby, nakoľko právnické osoby sú fiktívne útvary, ktoré nemajú prirodzenú biologickú podstatu. Kým pri fyzických osobách spôsobilosť na práva a povinnosti vzniká od narodenia a spôsobilosť k právnym úkonom a deliktuálna spôsobilosť vzniká postupne podľa vývoja jedinca, spôsobilosť k právnym úkonom a deliktuálna spôsobilosť právnickej osoby vzniká súčasne s jej spôsobilosťou na práva a povinnosti jej vznikom v plnom rozsahu. Kým však pri fyzických osobách je dosiahnutím plnoletosti problém spôsobilosti k právnym úkonom v zásade vyriešený a je bez pochybností, že fyzická osoba koná, pokiaľ nie je zastúpená, sama za seba navonok prostredníctvom ústnych, písomných, prípadne konkludentných úkonov, právnická osoba je počas celej svojej existencie de facto zastupovaná osobami, ktoré konajú v jej mene spôsobom

určeným v zakladateľských dokumentoch[231] právnickej osoby ako právneho subjektu. De iure registrujeme snahu zákonodarcu priblížiť úpravu právnych úkonov právnických osôb úprave právneho konania fyzických osôb, dôsledkom čoho rozlišujeme konanie samotnej právnickej osoby od konania v jej zastúpení.[232] Pre právnickú osobu je charakteristické, že svoju vôľu nevytvára sama (na rozdiel od fyzických osôb), ale len prostredníctvom fyzických osôb, a to tých, ktoré sú na tom právom povolané. Len prostredníctvom fyzických osôb právnická osoba tiež svoju vôľu prejavuje navonok (najmä robí právne úkony).[233]

Súčasná úprava okruhu konajúcich osôb a podmienky pričítateľnosti ich konania právnickým osobám

Súčasná úprava správnych deliktov právnických osôb nerieši otázku okruhu konajúcich osôb a podmienky pričítateľnosti ich konania právnickej osobe, resp. prostredníctvom ktorých fyzických osôb možno založiť právnu zodpovednosť právnických osôb. Pri uplatňovaní zodpovednosti sa vychádza z právnej úpravy konania právnickej osoby obsiahnutej v súkromnoprávnych predpisoch.

Konanie právnickej osoby má svoj súkromnoprávny základ v zákone č. 40/1964 Zb., Občiansky zákonník, v znení neskorších predpisov (ďalej len „Občiansky zákonník"), ktorý vychádza z tzv. teórie fikcie právnických osôb. Právnické osoby majú v zmysle tejto základnej úpravy[234] spôsobilosť mať práva a povinnosti a rovnako aj spôsobilosť na právne úkony.[235] Úprava právnych úkonov právnických osôb je stanovená v § 20 Občianskeho zákonníka. Úprava právnych úkonov právnických osôb sa nachádza aj v § 13 zákona č. 513/1991 Zb., Obchodný zákonník, v znení neskorších predpisov (ďalej len „Obchodný zákonník"). Norma Občianskeho zákonníka určujúca, kto v mene právnickej osoby prejaví vôľu tejto právnickej osoby právne relevantným spôsobom, označuje osoby, ktoré sú oprávnené vo všetkých veciach konať priamo v mene právnickej osoby ako „štatutárne orgány".

Štatutárne orgány majú zo zákona generálne konateľské oprávnenie, a čo je podstatné, ich právne úkony sú právne úkony samotnej právnickej osoby. Preto sa hovorí o tom, že ak koná štatutárny orgán, koná priamo právnická osoba ako taká.[236]

Za právnickú osobu môžu podľa § 20 ods. 2 Občianskeho zákonníka vo vymedzenom rozsahu konať aj iní jej pracovníci alebo členovia. Rozdiel medzi štatutárnym orgánom a inými pracovníkmi (členmi) právnickej osoby je daný rozsahom konateľ-

231 Ako aj v zriaďovateľskej listine, v zákone, ktorým bola právnická osoba zriadená alebo iných dokumentoch, ktoré určujú rozsah oprávnení osôb konajúcich v mene právnickej osoby.

232 PEJŠEK, Vít. Právní subjektivita právnických osob v právu hmotném. In: *Trestní právo*, 2001, roč. 6, č. 11, s. 9.

233 FEKETE, Imrich. *Občiansky zákonník. 1. Veľký komentár. 1. diel*. Bratislava: Eurokódex, 2011, s. 169.

234 § 18 ods. 1, § 19a ods. 1 Občianskeho zákonníka.

235 PATAKYOVÁ, Mária a kol. *Obchodný zákonník. Komentár.* 4. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2013, s. 50.

236 FALDYNA, František. Právnická osoba a její právní jednání a odpovědnost. In: *Právo a podnikání,* 2001, roč. 10, č. 2, s. 4.

ského oprávnenia. Štatutárny orgán robí podľa zákona právne úkony vo všetkých veciach. Iní pracovníci (členovia) právnickej osoby môžu robiť právne úkony len v rozsahu určenom vo vnútorných predpisoch právnickej osoby (štatút, stanovy, organizačný poriadok). Pokiaľ tomu tak nie je, môžu právne úkony robiť za podmienky, že je to vzhľadom na ich pracovné zaradenie obvyklé.[237] Tieto fyzické osoby (pracovníci alebo členovia) rovnako ako štatutárne orgány nie sú v právnom zmysle osobami odlišnými od právnickej osoby, ale svojím konaním prejavujú vôľu právnickej osoby samotnej.[238]

Ďalej rozoznávame konanie v zastúpení právnickej osoby. Zástupcom právneho subjektu (právnickej aj fyzickej osoby) je ten, kto oprávnene koná za iného v jeho mene a s účinkami vzniku práv a povinností z tohto konania priamo zastúpenému.[239] Vo vzťahu k zákonnému zastúpeniu je potrebné uviesť, že na rozdiel od štatutárneho orgánu postavenie zákonného zástupcu už nepredstavuje postavenie orgánu s univerzálnou či generálnou pôsobnosťou. Tieto fyzické osoby nemajú všeobecné konateľské oprávnenie a nemožno preto s nimi spájať právnu zodpovednosť právnickej osoby generálne.[240]

Na iné typy právnických osôb sa úprava v Obchodnom zákonníku aplikovať nedá a ak osobitný zákon upravujúci daný typ právnickej osoby neustanovuje konanie v mene právnickej osoby inak, použijú sa príslušné ustanovenia Občianskeho zákonníka (napríklad občianske združenia vychádzajúc zo zákona o združovaní občanov[241]).

Pretože zodpovednosť za správny delikt je zodpovednosťou za protiprávne konanie, vychádzajú správne orgány pri stanovení okruhu osôb, ktorých konanie možno pričítať právnickej osobe, z vymedzenia osôb, ktoré stanovuje Občiansky zákonník pri všeobecnej zodpovednosti za škodu spôsobenú porušením právnej povinnosti (§ 420 ods. 2 Občianskeho zákonníka).[242] Za protiprávne spôsobenú škodu zodpovedá právnická osoba v prípade, ak škoda bola spôsobená tými, ktorí plnili úlohy právnickej osoby a ku škode došlo v rámci plnenia jej úloh. Či škoda bola spôsobená pri činnosti právnickej osoby, závisí vždy od okolností konkrétneho prípadu. Rozhodujúci je vecný vzťah k činnosti, pri ktorej pracovník spôsobil škodu k úlohám jeho zamestnávateľa, teda či sledoval pracovník z objektívneho a subjektívneho hľadiska plnenie svojich pracovných úloh alebo či škodu spôsobil pri činnosti, ktorou sledoval len uspokojovanie svojich záujmov, prípadne záujmov iných osôb, hoci k nej došlo pri plnení jeho pracovných úloh. Ak bola škoda spôsobená pri činnosti, ktorou škodca hoci v pracovnom alebo služobnom pomere sledoval výlučne uspokojovanie svojich potrieb či záujmov, ide o tzv. exces a v takom prípade zodpovedá za škodu priamo sám.[243]

---

237 FEKETE, Imrich. *Občiansky zákonník. 1. Veľký komentár. 1. diel*. Bratislava: Eurokódex, 2011, s. 177.

238 FALDYNA, F. Právnická osoba a její právní jednání a odpovědnost. In: *Právo a podnikání*, 2001, roč. 10, č. 2, s. 4.

239 PEJŠEK, Vít. Právní subjektivita právnických osob v právu hmotném. In: *Trestní právo*, 2001, roč. 6, č. 11, s. 10.

240 FALDYNA, František. Právnická osoba a její právní jednání a odpovědnost. In: *Právo a podnikání*, 2001, roč. 10, č. 2, s. 5.

241 Zákon č. 83/1990 Zb., o združovaní občanov, v znení neskorších predpisov.

242 PRÁŠKOVÁ, Helena. *Základy odpovědnosti za správní delikty.* 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 246.

243 Tamtiež, s. 1062.

Úprava okruhu konajúcich osôb a podmienky pričítateľnosti ich konania právnickým osobám v oblasti verejného práva vo vybraných krajinách

Pri úvahe, ako vymedziť osoby konajúce za právnickú osobu a za akých podmienok by sa ich konanie malo pričítať právnickej osobe, je vhodné a podnetné zoznámiť sa s riešeniami zvolenými v právnych poriadkoch upravujúcich správnoprávnu a trestnú zodpovednosť právnických osôb v zahraničí.

Vo **Veľkej Británii** je zavedená koncepcia trestnej zodpovednosti právnických osôb, ktorá je založená na princípe „*actus non facit reum, nisi mens sit rea*", tj. na požiadavku vedomého konania či opomenutia, spolu so zlým úmyslom. Z tohto pravidla však existujú dve výnimky, ktoré vo svojich dôsledkoch umožňujú trestne postihovať právnické osoby. Prvá z nich je *strict liability*, ktorá pripúšťa vznik trestnej zodpovednosti bez zavinenia, čo je odôvodňované ochranou verejného záujmu. Nie je teda potrebné preukázať zavinenie konkrétnej fyzickej osoby, ktorá konala za právnickú osobu, ale k vzniku trestnej zodpovednosti úplne postačí samo porušenie povinností uložených verejnoprávnymi normami regulačnej povahy.[244] Druhou výnimkou je *vicarious liability*, čiže zodpovednosť právnickej osoby za protiprávne konanie svojich pracovníkov. Táto zodpovednosť je založená na myšlienke tzv. substitučnej (zástupnej) trestnej zodpovednosti, kedy právnická osoba v podstate ručí za cudzie zavinenie a je úplne nepodstatné, či ide o vedúceho pracovníka či radového zamestnanca. Tento princíp však možno aplikovať len na tie druhy deliktov, ktoré neboli z jeho obsahu vyňaté, nevzťahuje sa tak napríklad na delikty proti životu a zdraviu.[245] Anglická judikatúra v 40. rokoch minulého storočia odvodila tiež existenciu priamej zodpovednosti – zodpovednosti *alter ego,* pripúšťajúcu trestnú zodpovednosť právnických osôb v širokej škále trestných činov. Túto zodpovednosť však môžu založiť len vedúci predstavitelia právnickej osoby, ktorých konanie je pokladané za priame konanie tejto právnickej osoby.[246] Závislosť na konaní fyzických osôb aj pri tomto modeli pretrváva, ale len v podobe zodpovednosti za konanie vedúcich pracovníkov, ktorí majú riadiacu a kontrolnú právomoc (*due diligence system*).[247]

Trestná zodpovednosť právnických osôb v **USA** je koncipovaná podobne ako vo Veľkej Británii, tj. na princípe *vicarious liability*. Právnická osoba v danom prípade zodpovedá za splnenia niekoľkých základných predpokladov. Podľa federálneho práva

244 KARABEC, Zdeněk, NEČADA, Václav,VLACH, Jan. Trestní odpovědnost právnických osob – otevřený problém. In: *Trestní právo*, 2007, roč. 12, č. 4, s. 8.

245 ŠIMOVČEK, Ivan, JALČ, Adrián. Riešenia problematiky trestnej zodpovednosti právnických osôb v európskom priestore a úvahy de lege ferenda. In: ZÁHORA, Jozef, KERT, Robert (ed.). *Trestná zodpovednosť právnických osôb: zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej dňa 12. novembra 2009.* Žilina: Eurokódex, 2009, s. 49.

246 KARABEC, Zdeněk, NEČADA, Václav, VLACH, Jan. Trestní odpovědnost právnických osob – otevřený problém. In: *Trestní právo*, 2007, roč. 12, č. 4, s. 8.

247 WELLS, C. *Corporations and Criminal Liability*. Oxford: 2001, reprinted 2005, p. 198, FENYK, J. 2009. Modely trestní odpovědnosti právnických osob v různých právních systémech (se zaměřením na systémy common law). In: ZÁHORA, Jozef, KERT, Robert (ed.). *Trestná zodpovednosť právnických osôb: zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej dňa 12. novembra 2009.* Žilina: Eurokódex, 2009, s. 40.

USA je právnická osoba zodpovedná za konanie ktoréhokoľvek zamestnanca, pokiaľ bolo prevedené v rámci jeho pracovných povinností a v prospech spoločnosti (právnickej osoby). Nie je rozhodujúce, či zamestnanec porušuje korporátnu politiku alebo vyslovene stanovené zákazy či príkazy. Táto zodpovednosť nastupuje aj v prípade, že vedenie spoločnosti zaviedlo a aplikuje dlhodobo dobrú korporátnu kultúru a prijalo opatrenia, ktoré úplne zodpovedajú požiadavkám prevencie pred páchaním trestných činov. Znamená to, že spoločnosť je objektívne zodpovedná za konanie svojich zamestnancov.[248] Jeden z najvýznamnejších judikátov v USA ilustrujúcich, ako len obyčajné nedostatočne efektívne bránenie firmy tomu, aby bola páchaná trestná činnosť, môže znamenať vznik jej trestnej zodpovednosti, je *Dollar SS vs. USA*.[249] V tomto prípade spoločnosť zabezpečujúca lodnú prepravu nezabránila vyhadzovaniu odpadu z lodi do vôd v prístave. Spoločnosť mala vnútorné nariadenie, ktoré takéto konanie zakazovalo, avšak neučinila žiadne ďalšie efektívne opatrenia, ktoré by tomu zabránili, a bola uznaná trestne zodpovednou za konanie svojich zamestnancov.[250]

Rakúsky zákon o zodpovednosti združení určuje dve varianty, v rámci ktorých konanie fyzických osôb vyvoláva zodpovednosť združení. V prvom prípade, keď trestný čin spáchala osoba s rozhodovacou právomocou, v druhom prípade, keď trestný čin spáchal zamestnanec, pričom v oboch prípadoch sa vyžaduje, aby bol trestný čin spáchaný v prospech združenia alebo aby boli týmto činom porušené povinnosti, ktoré sa týkajú združenia. Z hľadiska zavinenia je združenie zodpovedné za trestný čin, ak sa ho dopustila osoba s rozhodovacou právomocou zavinene. Za trestné činy zamestnancov je združenie zodpovedné, ak zamestnanec spáchal trestný čin, pričom za trestný čin, ktorý predpokladá úmyselné konanie, je združenie zodpovedné len vtedy, ak zamestnanec konal úmyselne, a za trestný čin, ktorý predpokladá nedbanlivostné konanie len vtedy, ak zamestnanec podľa okolností zanedbal starostlivosť a súčasne spáchanie činu bolo umožnené alebo podstatne uľahčené tým, že osoby s rozhodovacou právomocou zanedbali podľa okolností poskytovanú a primeranú starostlivosť (tým, že opomenuli príslušné a podstatné personálne, organizačné, technické opatrenie k zabráneniu činu).[251]

V **Nemecku** je základným prameňom, ktorý upravuje ukladanie sankcií právnickým osobám, zákon o priestupkoch[252] z 24. 5. 1968. Zodpovednosť za priestupok je koncipovaná zásadne ako zodpovednosť individuálna, zodpovednosť fyzickej osoby. Súčasne je ale možné postihnúť právnickú osobu podľa § 30 zákona o priestupkoch, v ktorom sú v systematickom kontexte s ukladaním sankcií za priestupok upravené

248 HASNAS, J. *Rethinking Vicarious Criminal Liability: Corporate Culpability for White-Collar Crime*. Washington: Herigate Foundation, 2006, č. 1195 In: FENYK, J. Modely trestní odpovědnosti právnických osob v různých právních systémech (se zaměřením na systémy common law). In: ZÁHORA, Jozef, KERT, Robert (ed.). *Trestná zodpovednosť právnických osôb: zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej dňa 12. novembra 2009*. Žilina: Eurokódex, 2009, s. 44.

249 Prípad 75 F.2d 444 (1935) Dollar S.S. LINE vs. United States.

250 NAVRÁTILOVÁ, Jana. Pričitatelnost v zahraniční judikatuře. In: JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní odpovědnost právnických osob – bilance a perspektivy*. Praha: Leges, 2013, s. 165.

251 KERT, Robert. Verbandsverantwortlichkeit in Österreich. In: ZÁHORA, Jozef, KERT, Robert (ed.). *Trestná zodpovednosť právnických osôb: zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej dňa 12. novembra 2009*. Žilina: Eurokódex, 2009, s. 60.

252 Gesetz über Ordnungswidrigkeiten in der Fassung v. 19. 2. 1987 (BGBl. I S. 602).

pokuty ukladané právnickým osobám. Ide o prípady, ak spácha niekto trestný čin alebo priestupok 1) ako zástupca právnickej osoby alebo ako člen orgánu, ktorý právnickú osobu zastupuje, 2) ako predseda združenia bez právnej subjektivity alebo ako člen predsedníctva, 3) ako spoločník oprávnený zastupovať obchodnú spoločnosť, 4) ako všeobecný splnomocnenec alebo v riadiacej pozícii ako prokurista alebo splnomocnenec právnickej osoby alebo združenia uvedeného v bode 2 alebo 3, 5) ako iná osoba, ktorá je oprávnená konať v súvislosti s vedením podniku alebo podnikania právnickej osoby alebo iného združenia osôb uvedeného v bodoch 2 alebo 3, pričom takéto oprávnenie zahŕňa aj dozor nad štatutárnym orgánom alebo iný výkon kontrolných oprávnení vo vedúcej pozícii tým, že poruší povinnosti, ktoré sa týkajú právnickej osoby alebo združení osôb, alebo tým, že takéto subjekty svojím konaním obohatí (resp. mali by byť obohatené). Zákon umožňuje uložiť právnickým osobám a združeniam osôb peňažnú pokutu („*Geldbusse*").[253]

Ustanovenie § 30 upravuje prvky pričítania konania. Právnickej osobe je pričítané protiprávne konanie orgánu ako jej vlastné protiprávne a zavinené konanie. Páchateľ musí ale v okamihu spáchania činu konať ako orgán právnickej osoby; je potrebné rozlišovať individuálne konanie fyzickej osoby a jej konanie v „roli" orgánu právnickej osoby (označované ako „*Vertretungsbezug der Handlung*"). Pri posúdení, či určitá fyzická osoba koná alebo nekoná ako orgán právnickej osoby, slúži niekoľko hľadísk. Podľa tzv. funkčnej teórie musí byť medzi činom a postavením fyzickej osoby ako orgánu právnickej osoby funkčná (objektívna) súvislosť, orgán musí konať pri výkone činnosti pre právnickú osobu, konať v jej mene, musí sledovať jej ciele a jeho konanie zodpovedá obchodnej politike právnickej osoby (napríklad orgán pri obchodnom jednaní podvedie zmluvného partnera na rozdiel od prípadu, keď ho pri tejto príležitosti okradne alebo napríklad zaviní pri služobnej ceste dopravnú nehodu). Požiadavka funkčnej súvislosti medzi činom a postavením páchateľa je doplnená požiadavkou konania orgánu v záujme právnickej osoby (tzv. záujmová teória). Konanie v záujme právnickej osoby je totiž podstatným hľadiskom pre určenie vzťahu konajúcej fyzickej osoby a právnickej osoby.[254]

Záver

Pod konaním právnickej osoby je vždy potrebné rozumieť konanie fyzickej osoby (fyzických osôb) v mene právnickej osoby alebo konanie fyzickej osoby ako zástupcu právnickej osoby, vo svojom mene, ale s právnymi dôsledkami pre právnickú osobu.[255] Právnickej osobe je teda pričítané protiprávne konanie jej orgánu (fyzickej osoby) ako jej vlastné protiprávne konanie. Daný model je podľa môjho názoru v podmienkach

253 PRÁŠKOVÁ, Helena. Přestupkové právo ve Spolkové republice Německo. In: *Správní právo*, 1994, roč. 27, č. 4, s. 367, 368.

254 PRÁŠKOVÁ, Helena. Správní trestání právnických osob v Německu. In: *Trestněprávní revue*, 2007, roč. 7, č. 9, s. 254, 256.

255 KRATOCHVÍL, Vladimír. České a Slovenské řešení trestní odpovědnosti právnických osob v roce 2009. In: ZÁHORA, Jozef, KERT, Robert (ed.). *Trestná zodpovednosť právnických osôb: zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej dňa 12. novembra 2009*. Žilina: Eurokódex, 2009, s. 120, 125.

slovenského právneho systému vyhovujúci, keďže súčasné modely riadenia vedú k tzv. organizovanej zodpovednosti, tj. k stavu, ktorý z právnodogmatických a dôkazných dôvodov má za následok iba veľmi ťažko konštruovateľnú individuálnu zodpovednosť fyzickej osoby.[256] V mnohých prípadoch nemožno vôbec vyvodiť individuálnu zodpovednosť práve v dôsledku neprehľadných organizačných vzťahov vo vnútri právnickej osoby, zodpovednosť fyzických osôb nemožno vyvodiť pre nedostatok dôkazov, zodpovednosť individuálnych osôb je rozptýlená, čo vedie k dôsledkom, podľa ktorých nikto nezodpovedá za nič, že postih individuálnych osôb nie je dostatočne účinný a neplní ani preventívnu ani odstrašujúcu funkciu.[257]

Určitou inšpiráciou v otázke posúdenia, či určitá fyzická osoba koná alebo nekoná ako orgán právnickej osoby, môže poslúžiť tzv. funkčná a záujmová teória uvedená v rámci nemeckej právnej úpravy, resp. teórie. Podľa nemeckej právnej úpravy (citovaný § 30 zákona o priestupkoch) je jednou z podmienok uloženia sankcie právnickej osobe skutočnosť, že prostredníctvom osôb uvedených v danom ustanovení musí byť právnická osoba obohatená alebo takého obohatenie musí byť aspoň zamýšľané. Pod pojmom „obohatenie" sa rozumie akékoľvek výhodnejšie vytváranie majetkovej situácie. Takéto nepriame výhody, napríklad zlepšenie konkurenčného postavenia v dôsledku protiprávneho konania, môžu viesť k zlepšeniu hospodárskej situácie právnickej osoby. Pretože sa nastúpenie výhod posudzuje objektívne, je irelevantné, či sa páchateľ o výhodu usiloval alebo sa jej domáhal. Výhoda musí byť protiprávna a medzi činom, na ktorý sa viaže možnosť uloženia sankcie právnickej osobe, a obohatením právnickej osoby musí byť príčinná súvislosť.[258] Tento výklad pojmu „obohatenie" (v niektorých právnych úpravách sa tento pojem označuje ako napríklad „v prospech alebo v záujme právnickej osoby") by mohol slúžiť ako interpretačná pomôcka pri správnych deliktoch právnických osôb najmä v oblasti hospodárskej súťaže, v rámci ktorých dochádza k zlepšeniu konkurenčného postavenia v dôsledku protiprávneho konania a je získaný neoprávnený prospech, resp. obohatenie právnickej osoby.

Nie každá zahraničná právna úprava však môže byť žiaduca pre právne podmienky Slovenskej republiky. Ako príklad takejto úpravy je právo USA. Ako už bolo vyššie uvedené, právnická osoba je v tomto prípade zodpovedná za konanie ktoréhokoľvek zamestnanca, pokiaľ bolo prevedené v rámci jeho pracovných povinností a v prospech spoločnosti (právnickej osoby). Nie je rozhodujúce, či zamestnanec porušuje korporátnu politiku alebo vyslovene stanovené zákazy či príkazy, tj. ide o absenciu úpravy a teda možnosti nevyvodenia zodpovednosti právnickej osoby v prípade excesu jej zamestnanca. Podľa mňa je táto úprava vo vzťahu k správnoprávnej (ako aj trestnej) zodpovednosti príliš striktná a je potrebné rozlišovať medzi konaním fyzickej osoby ako osoby/orgánu konajúceho za právnickú osobu a konaním fyzickej osoby vo vlastnom záujme, prípadne v záujme tretích osôb, či dokonca proti záujmu právnickej osoby.

256 SEGEŠ, Ivan. Koncepcia trestnej zodpovednosti právnických osôb v slovenskom trestnom práve. In: *Právny obzor*, 2002, roč. 85, č. 4, s. 327.

257 MAŠĽANYOVÁ, Darina. Úskalia trestnej zodpovednosti právnických osôb. In: ZÁHORA, Jozef, KERT, Robert (ed.). *Trestná zodpovednosť právnických osôb: zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej dňa 12. novembra 2009.* Žilina: Eurokódex, 2009, s. 199.

258 PRÁŠKOVÁ, Helena. Správní trestání právnických osob v Německu. In: *Trestněprávní revue*, 2007, roč. 7, č. 9, s. 255.

V prípade takéhoto individuálneho konania fyzickej osoby by sa toto konanie nemalo pričítať právnickej osobe. Tejto požiadavke vyhovuje súčasná úprava zodpovednosti za škodu podľa § 420 Občianskeho zákonníka. V tomto prípade, ak bola škoda spôsobená pri činnosti, ktorou škodca hoci v pracovnom alebo služobnom pomere sledoval výlučne uspokojovanie svojich potrieb či záujmov, ide o tzv. exces a v danom prípade zodpovedá za škodu priamo sám.

Tento článok bol napísaný s podporou grantu udeleného Agentúrou na podporu výskumu a vývoja (číslo APVV–0448–10) a je súčasťou výskumnej úlohy.

Prehľad použitých zdrojov

Zákon č. 40/1964 Zb., Občiansky zákonník, v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 513/1991 Zb., Obchodný zákonník, v znení neskorších predpisov.

Gesetz über Ordnungswidrigkeiten in der Fassung der Bekanntmachung vom 19. Februar 1987 (BGBl. I S. 602).

Verwaltungsstrafgesetz, BGBl 1991/52, v znení neskorších predpisov.

FALDYNA, F. Právnická osoba a její právní jednání a odpovědnost. In: *Právo a podnikání,* 2001, roč. 10, č. 2, s. 2–9.

FEKETE, I. *Občiansky zákonník. 1. Veľký komentár. 1. diel*. Bratislava: Eurokódex, 2011, 1254 s., ISBN: 978-80-89447-50-3.

HASNAS, J. Rethinking Vicarious Criminal Liability: Corporate Culpability for White-Collar Crime. Washington: Herigate Foundation, 2006, č.1195 In: FENYK, J. Modely trestní odpovědnosti právnických osob v různých právních systémech (se zaměřením na systémy common law). In: ZÁHORA, J., KERT, R. *Trestná zodpovednosť právnických osôb: zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej dňa 12. novembra 2009.* Žilina: Eurokódex, 2009, ISBN: 978-80-89447-15-2, s. 36–46.

KARABEC, Z., NEČADA, V., VLACH, J. Trestní odpovědnost právnických osob – otevřený problém. In: *Trestní právo*, 2007, roč. 12, č. 4, s. 5–15.

KERT, R. Verbandsverantwortlichkeit in Österreich. In: ZÁHORA, J., KERT, R. *Trestná zodpovednosť právnických osôb: zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej dňa 12. novembra 2009.* Žilina: Eurokódex, 2009, ISBN: 978-80-89447-15-2, s. 54–73.

KRATOCHVÍL, V. České a Slovenské řešení trestní odpovědnosti právnických osob v roce 2009. In: ZÁHORA, J., KERT, R. *Trestná zodpovednosť právnických osôb: zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej dňa 12. novembra 2009.* Žilina: Eurokódex, 2009, ISBN: 978-80-89447-15-2, s. 114–132.

MAŠĽANYOVÁ, D. Úskalia trestnej zodpovednosti právnických osôb. In: ZÁHORA, J., KERT, R. *Trestná zodpovednosť právnických osôb: zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej dňa 12. novembra 2009.* Žilina: Eurokódex, 2009, ISBN: 978-80-89447-15-2, s. 186–200.

NAVRÁTILOVÁ, J. Pričitatelnost v zahraniční judikaturě. In: JELÍNEK, J. a kol. *Trestní odpovědnost právnických osob – bilance a perspektivy*. Praha: Leges, 2013, 386 s. ISBN: 978-80-87576-58-8, s. 160–168.

PATAKYOVÁ, M. a kol. *Obchodný zákonník. Komentár*. 4. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2013, 1704 s. ISBN: 978-80-89603-12-1.

PEJŠEK, V. Právní subjektivita právnických osob v právu hmotném. In: *Trestní právo*, 2001, roč. 6, č. 11, s. 9.

PRÁŠKOVÁ, H. *Základy odpovědnosti za správní delikty*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, 446 s. ISBN: 978-80-7400-456-8.

PRÁŠKOVÁ, H. Přestupkové právo ve Spolkové republice Německo. In: *Správní právo*, 1994, roč. 27, č. 4. s. 365–377.

PRÁŠKOVÁ, H. Správní trestání právnických osob v Německu. In: *Trestněprávní revue*, 2007, roč. 7, č. 9, s. 253–262.

SEGEŠ, I. Koncepcia trestnej zodpovednosti právnických osôb v slovenskom trestnom práve. In: *Právny obzor*, 2002, roč. 85, č. 4, s. 321–333.

ŠIMOVČEK, I., JALČ, A. Riešenia problematiky trestnej zodpovednosti právnických osôb v európskom priestore a úvahy de lege ferenda. In: ZÁHORA, J., KERT, R. *Trestná zodpovednosť právnických osôb: zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej dňa 12. novembra 2009*. Žilina: Eurokódex, 2009, ISBN: 978-80-89447-15-2, s. 47–53.

WELLS, C. *Corporations and Criminal Liability*. Oxford: 2001, reprinted 2005, p. 198, ISBN: 0-19-924-619-X.

Prípad 75 F.2d 444 (1935) Dollar S.S. LINE vs. United States.

Jednat, či nejednat v nutné obraně nebo krajní nouzi

To act or not to act in a necessary defense or extreme emergency

JUDr. Martin Škurek

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Klíčová slova: nutná obrana, krajní nouze, okolnost vylučující protiprávnost

Resumé: Na základní otázku, zda jednat, či nejednat v nutné obraně či krajní nouzi, je možno odpovědět kladně. Jedná se totiž o státní mocí aprobované a potřebné jednání. V tomto příspěvku však bylo prokázáno, že současná právní úprava okolností vylučujících protiprávnost podle zákona č. 200/1990 Sb., přestupkového zákona, neposkytuje takto jednajícím osobám dostatečnou platformu. Tento stav je však možné změnit některými novelizacemi přestupkového zákona.

Key words: necessary defense, extreme emergency, circumstance precluding unlawfulness

Resume: On the basic question of whether to act or not to act in self-defense or extreme distress can be answered affirmatively. That manner is approved by state power. In this paper was shown that the current legislation of circumstances precluding unlawfulness by Law no. 200/1990 Coll. Offences Act does not provide sufficient platform for acting persons. This situation is, however, possible to change by some additional amendments of Offences Act.

Úvod

Cílem tohoto příspěvku je zhodnocení právní úpravy okolností vylučujících protiprávnost podle zákona č. 200/1990 Sb., přestupkového zákona, zejména z hlediska osoby jednající za takovýchto okolností. V tomto příspěvku je rozebrán nejenom právní stav de lege lata, ale také přineseny návrhy de lege ferenda.

1. Stav de lege lata

Pojem a obsah jednání v nutné obraně a v krajní nouzi souvisejí s pojmem přestupku podle ustanovení § 2 odst. 1 zákona č. 200/1990 Sb., přestupkového zákona, ve kterém je uvedeno, že: „*Přestupkem je zaviněné jednání, které porušuje nebo ohrožuje zájem společnosti a je za přestupek výslovně označeno v tomto nebo jiném zákoně, nejde-li o jiný správní delikt postižitelný podle zvláštních právních předpisů anebo o trestný čin*…“ Přestupek považujeme za jeden z vícerých druhů veřejnoprávních deliktů, a jakožto předmět přestupkového řízení tvoří společně s jinými správními delikty množinu správních deliktů. Legální definice přestupku je projevem zásady zákonnosti, která je jedním ze základních principů demokratického právního státu vycházejícího z myšlenky, že nesmí být omezen na svých právech a svobodách ten, kdo neporušil zákon. Což také znamená, že příslušné orgány veřejné správy, jakožto orgány veřejné moci, mohou svoji procesní činnost vůči konkrétní osobě (tzn. vyšetřit a projednat

určitý přestupek) aktivizovat až ve chvíli, kdy získají informaci o porušení příslušného zákona touto osobou. Jen tak může dojít k naplnění požadavků založených v ustanovení čl. 2 odst. 2 Listiny a čl. 2 odst. 3 Ústavy. V rámci definice přestupku uvedené v ustanovení § 2 odst. 1 přestupkového zákona se promítá kombinace jak formálních, tak i materiálních znaků přestupku a společně s nimi i jeho pozitivní a negativní vymezení.[259]

Mimo výše uvedených, je dalším nezbytným znakem přestupku jeho protiprávnost. Aby bylo určité jednání považováno za přestupek a tedy i protiprávní, musí být zakázáno samotným přestupkovým zákonem, resp. jiným zákonem, který obsahuje skutkovou podstatu přestupku.

Jednání v nutné obraně a krajní nouzi jsou potom okolnostmi vylučujícími protiprávnost přestupku. Což v praxi znamená, že pokud určitá osoba jedná v nutné obraně nebo krajní nouzi a takové její jednání vykazuje všechny znaky přestupku, jedná se přesto o jednání dovolené, aprobované přestupkovým zákonem, protože zde chybí znak protiprávnosti.[260, 261] Mimo jednání v nutné obraně a jednání v krajní nouzi přestupkový zákon v ustanovení § 6 upravuje i další okolnost vylučují protiprávnost, a to jednání na příkaz, které ale není předmětem zájmu tohoto článku. Právní zakotvení jednání v nutné obraně a krajní nouzi můžeme najít v ustanovení § 2 odst. 2 písm. a) a b) přestupkového zákona, v němž jsou vymezeny podmínky pro to, aby jednání jinak v nutné obraně a krajní nouzi nakonec nebylo věcně a místně příslušným orgánem veřejné správy považováno za protiprávní. Ustanovení § 2 odst. 2 písm. a) a b) přestupkového zákona výslovně uvádí, že: „*Přestupkem není jednání, jímž někdo odvrací a) přiměřeným způsobem přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný zákonem nebo b) nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému zákonem, jestliže tímto jednáním nebyl způsoben zřejmě stejně závažný následek než ten, který hrozil, a toto nebezpečí nebylo možno v dané situaci odvrátit jinak…*“ Jak vidno, dané ustanovení přestupkového zákona přímo stanoví podmínky jednání v nutné obraně a krajní nouzi, které musejí být splněny kumulativně.

Podstatou jednání v nutné obraně je odvracení útoku, který spočívá v aktivním protiprávním jednání jiné fyzické osoby, a přitom se musí jednat o útok na zájem chráněný zákonem; útok musí přímo hrozit nebo trvat; obrana musí být přiměřená povaze a způsobu útoku; nutnou obranu nelze použít proti plnění služební nebo jiné povinnosti stanovené zákonem.

Podstatou jednání v krajní nouzi je odvracení nebezpečí, což je stav hrozící poruchou, který může být vyvolán různě, např. působením přírodní síly (povodeň, požár, zemětřesení), technickými nedostatky (v dolech, dopravě) i nebezpečným lidským jednáním, a přitom nebezpečí směřuje proti zájmu chráněnému zákonem; jednat v krajní nouzi je stejně jako v případě nutné obrany a priori dovoleno tomu, jehož zákonem chráněný zájem je ohrožen, a mimo něj v krajní nouzi může jednat kdokoliv další, tedy i ten, jehož zájmy nejsou bezprostředně ohroženy; při odvracení nebezpe-

[259] SLÁDEČEK, Vladimír. *Obecné správní právo*. 2. vydání. Praha: ASPI-Wolters Kluwer, 2009, s. 184.

[260] HENDRYCH, Dušan a kol. *Správní právo obecná část*. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 439.

[261] Staša, Josef. *Úvod do českého správního práva*. 4. vydání. Praha: Vydavatelství Policejní akademie České republiky, 2001, s. 143.

čí nesmí být způsoben zřejmě stejně závažný následek než ten, který hrozil, protože podstatou jednání v krajní nouzi je střet dvou chráněných zájmů, kdy jeden z nich je obětován pro ochranu zájmu druhého. Jedná se o požadavek tzv. proporcionality mezi hrozícím následkem a následkem, který skutečně vznikl v důsledku uplatnění krajní nouze;[262] nebezpečí, které hrozí zájmu chráněnému zákonem, nebylo možno v dané situaci odvrátit jinak. Jedná se o podmínku tzv. subsidiarity, podle které je upřednostňováno jednání, které odvrátí nebezpečí a přitom nedojde k porušení zákonem chráněného zájmu.

Co se týče samotného vztahu jednání v nutné obraně a jednání v krajní nouzi coby dvou významných okolností vylučujících protiprávnost přestupku a jejich podstaty, ten velmi pregnantně vyjádřil i Nejvyšší správní soud ve svém rozhodnutí sp. zn. 1 As 1/2008, kde je uvedeno, že: „*S ohledem na jednotu právního řádu nutno vykládat vztah mezi nutnou obranou a krajní nouzí v přestupkovém právu obdobně jako v právu trestním… podstatou nutné obrany je odvracení nebezpečí, které vzniká útokem směřujícím proti zájmu chráněnému trestním zákonem, a to činem, který by jinak byl trestným činem, namířeným proti útočníkovi. Jelikož obránce odvracející útok chrání tytéž zájmy, které chrání sám trestní zákon, nejedná proti účelu trestního zákona, ale naopak ve shodě s ním a vlastně nahrazuje zásah veřejných orgánů. Útok je jednání člověka, a to zpravidla konání nebo opomenutí, které je úmyslné, protiprávní a nebezpečné pro společnost.* Naproti tomu při krajní nouzi *se odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmům chráněným trestním zákonem, které nelze za daných okolností odvrátit jinak. Nebezpečím se rozumí stav hrozící poruchou, který může být různého původu (přírodní katastrofa, jednání člověka); nebezpečí musí přímo hrozit, tj. bezprostředně…*“[263, 264, 265]

2. Kritické zhodnocení stavu právní úpravy

Pokud bychom si měli odpovědět na základní otázku vytčenou v *úvodu tohoto článku, tedy zda jednat, nebo nejednat v* nutné obraně nebo krajní nouzi, odpověď by byla jasná, a sice takto jednat. Jednání v nutné obraně nebo krajní nouzi je nejenom zákonem aprobovaným jednáním, tj. jednáním dovoleným, ale jednáním potřebným. Protože v okamžiku jednání v nutné obraně obránce a v okamžiku jednání v krajní nouzi tento jednající de facto supluje činnost orgánů veřejné moci, která je mimo jiných směřována i vůči protiprávním nebo nebezpečným situacím. V této souvislosti je ovšem třeba upozornit na neuspokojivý stav právní úpravy jednání v nutné obraně a jednání v krajní nouzi obsažené v ustanovení § 2 odst. 2 písm. a) a b) přestupkového zákona. Kritických momentů lze vymezit několik.

Tím prvním je skutečnost, že přestupkový zákon zcela selhává po definiční stránce. Na první pohledy by totiž laickému adresátovi právní úpravy přestupkového zákona nemuselo být jasné, které z ustanovení v § 2 odst. 2 se váže ke které okolnosti vylučující

262 Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu sp. zn. 5 As 34/2007 ze dne 5. června 2008.

263 MATES, Pavel. *Základy správního práva trestního*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 46–50.

264 JEMELKA, Luboš, VETEŠNÍK, Pavel. *Zákon o přestupcích a přestupkové řízení: komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011. s. 9–19.

265 VACEK, Pavel. Judikatura Nejvyššího správního soudu: Správní delikty. *Soudní rozhledy*, 2009, roč. 12, č. 7, s. 245.

protiprávnost. V této souvislosti by bylo možné de lege ferenda uvažovat o upřesnění této úpravy rozdělením tohoto ustanovení do několika samotných ustanovení, která by jednak vymezila výčet okolností vylučujících protiprávnost a dále přinesla jejich jasnou definici.

Další kritický moment se vztahuje k přiměřenosti nutné obrany. Ustanovení § 2 odst. 2 písm. a) přestupkového zákona totiž klade na obránce podmínku, aby jeho jednání bylo přiměřené, zatímco ustanovení § 29 odst. 1 zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku, stanoví, že nutná obrana nesmí být „*zcela zjevně nepřiměřená*". Jedná se sice na první pohled o dvě nesouvisející problematiky, opak je však pravdou. Obránce totiž na počátku útoku nemůže vědět, jaké protiprávní jednání v nutné obraně odvrací, tedy zda se jedná o přestupek, jiný správní delikt, nebo i trestný čin, a to ho staví do silně nevýhodné situace. A proto z důvodu nejasné povahy útoku a eventuality intenzivního excesu obránce, který spočívá v překročení mezí nutné obrany a za který by obránce nesl odpovědnost, by měly být nastaveny meze možností jednat v nutné obraně podle přestupkového zákona srovnatelně s mezemi nutné obrany upravenými v ustanovení § 29 trestního zákoníku. K tomuto řešení se kloní i Nejvyšší správní soud, podle jehož judikatury je hranice mezi trestným činem a přestupkem natolik mlhavá, že nelze připustit, aby se podmínky nutné obrany měnily v závislosti na možné právní kvalifikaci obranného jednání. Zákonodárce totiž prostřednictvím ustanovení § 2 odst. 2 písm. a) přestupkového zákona zřejmě nesprávně použil úvahu, že jednáním v nutné obraně podle přestupkového zákona budou odvracovány pouze přestupky. Dalším nedostatkem právní úpravy nutné obrany v přestupkovém zákoně je skutečnost, že ustanovení § 2 odst. 2 písm. a) přímo nestanoví, k *čemu má být přiměřenost jednání v* nutné obraně vztažena, ač to jasně stanoví teorie a judikatura správních soudů.[266]

Ačkoliv tedy judikatura Nejvyššího správního soudu výše naznačené deficity právní úpravy jednání v nutné obraně překlenula vyjádřením jasného stanoviska, že se jednání v nutné obraně podle přestupkového zákona musí uskutečňovat za stejných podmínek jako jednání v nutné obraně podle trestního zákoníku, současná právní úprava nutné obrany v přestupkovém zákoně tuto premisu nereflektuje. Nově vytvořené ustanovení o jednání v nutné obraně by de lege ferenda mohlo znít takto: „*Nutná obrana – Jednání, kterým někdo odvrací nebo spolehlivě odvrátí přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný trestním zákonem, není přestupkem. Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená povaze a způsobu útoku…*"

Co se týče právní úpravy jednání v krajní nouzi, ustanovení § 2 odst. 2 písm. b) výslovně nepamatuje na situaci osob, které jsou povinny nebezpečí snášet. V těchto případech se nejedná o krajní nouzi. Vzhledem k výše uvedenému by nově vytvořené ustanovení o jednání v krajní nouzi mohlo znít takto: „*Krajní nouze – Jednání, kterým někdo odvrací nebo spolehlivě odvrátí nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému zákonem, není přestupkem. Nejde o krajní nouzi, jestliže bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak anebo způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil, anebo byl ten, komu nebezpečí hrozilo, povinen je snášet…*"

[266] K tomu viz např. rozsudek Nejvyššího správního soudu sp. zn. 1 As 35/2008 ze dne 7. května 2008.

Dalším možným návrhem de lege ferenda vztahujícím se jak k jednání v nutné obraně, tak krajní nouzi by mohlo být silnější promítnutí zásady in dubio pro reo do přestupkového zákona. Tento princip, který můžeme vyvodit z ustanovení čl. 40 odst. 2 ústavního zákona č. 2/1993 Sb., Listiny základních práv a svobod, není v současném znění přestupkového zákona výslovně zmíněn. Výslovné stanovení požadavku, aby orgán veřejné správy postupoval v případě nejasností o přiměřenosti jednání obránce v jeho prospěch, by jistě také posílilo motivaci fyzických osob takovým způsobem jednat.

Poslední problematikou, která by se podle mého názoru v souvislosti se současným stavem právní úpravy měla řešit, je nedostatečný výčet okolností vylučujících protiprávnost, který neodpovídá potřebám adresátů přestupkového zákona. I Nejvyšší správní soud k tomu ve svém rozhodnutí č. j. 8 As 17/2007 výslovně uvádí, že: „*Okolnosti vylučující protiprávnost mohou vyplývat přímo ze zákona nebo z obecných právních principů. Správní orgán rozhodující o uložení sankce za správní delikt přitom musí přihlížet k okolnostem, které protiprávnost sankcionovaného jednání vylučují, včetně např. skutečností zakládajících stav krajní nouze… Samotná skutečnost, že zákon o silniční dopravě výslovně neupravuje jednání v krajní nouzi, nemůže vést bez dalšího k závěru, že je její existence v případě deliktů podle citovaného zákona vyloučena…*“[267] Problémem výše uvedeného závěru je skutečnost, že ani rámcově neuvádí, o jakou množinu okolností vylučujících protiprávnost nad rámec zákonné úpravy by se mělo jednat. Podle výše uvedeného závěru je možné jednotlivé další okolnosti vylučující protiprávnost vyvodit i ze samotné povahy přestupkového zákona, přestupkového řízení a principů je ovládajících. Z hlediska právní jistoty by však bylo velmi vhodné do ustanovení přestupkového zákona přidat tuto množinu okolností vylučujících protiprávnost, a to: svolení poškozeného, přípustné riziko a výkon práv a povinností.[268] Množina okolností vylučujících protiprávnost by, bez ohledu na její obsah, měla být taxativně uzavřena, a to z důvodu právní jistoty osob, které byly, nebo by mohly být sankcionovány v souvislosti s určitým jednáním, případně naopak tímto jednáním poškozeny. Na druhou stranu by praxe příslušných orgánů veřejné správy měla vést k jejich co nejextenzivnějšímu výkladu a aplikaci, a to z důvodu naplňování zásady analogie legis ve vztahu k pachateli.[269, 270]

Závěr

Závěrem bychom mohli shrnout, že současná právní úprava okolností vylučujících protiprávnost v ustanovení § 2 odst. 2 písm. a) a b) zákona č. 200/1990 Sb., přestupkového zákona, není zcela komfortní pro osoby jednající v nutné obraně a krajní nou-

267 ČERVENÝ, Zdeněk a kol. *Přestupkové právo: komentář k zákonu a přestupcích včetně souvisících předpisů*. 17. vydání. Praha: Linde, 2011, s. 30.

268 MATES, Pavel. Okolnosti vylučující protiprávnost. *Trestněprávní revue*, 2012, roč. 5, č. 6, s. 143 a násl.

269 NOVOTNÝ, František. *Trestní právo hmotné*. 3. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 156.

270 MATES, Pavel. K odlišnostem v zákonné úpravě přestupků. *Trestněprávní revue*, 2010, roč. 9, č. 7. s. 208–211.

zi. Důvodem je zejména skutečnost, že současná právní úprava nereflektuje všechny možné okolnosti, které by jinak mohly vylučovat protiprávnost jednání (zde zejména svolení poškozeného, výkon práv a povinností a přípustné riziko), a ne zcela odpovídajícím způsobem řeší problematiku intenzity nutné obrany. V této problematice, jako i v mnoha jiných upravených přestupkovým zákonem, tak zcela zásadní roli hraje judikatura Nejvyššího správního soudu, která tyto nedostatky právní úpravy zcela logickým způsobem napravuje. Vzhledem k tomu, že judikatura Nejvyššího správního soudu je pro orgány veřejné správy, do jejichž působnosti spadá postihování přestupků, aplikačním a interpretačním vodítkem, není tedy stanovena její precedenční závaznost, bylo by nanejvýše vhodné, aby právní úprava reflektovala závěry Nejvyššího správního soudu vyjádřené v tomto příspěvku.

Přehled použitých zdrojů

ČERVENÝ, Zdeněk a kol. *Přestupkové právo: komentář k zákonu a přestupcích včetně souvisících předpisů*. 17. vydání. Praha: Linde, 2011, s. 30.

HENDRYCH, Dušan a kol. *Správní právo obecná část*. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 439.

JEMELKA, Luboš, VETEŠNÍK, Pavel. *Zákon o přestupcích a přestupkové řízení: komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 9–19.

MATES, Pavel. K odlišnostem v zákonné úpravě přestupků. *Trestněprávní revue*, 2010, roč. 9, č. 7, s. 208–211.

MATES, Pavel. Okolnosti vylučující protiprávnost. *Trestněprávní revue*, 2012, roč. 5, č. 6, s. 143 a násl.

MATES, Pavel. *Základy správního práva trestního*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 46–50.

NOVOTNÝ, František. *Trestní právo hmotné*. 3. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 156.

SLÁDEČEK, Vladimír. *Obecné správní právo*. 2. vydání. Praha: ASPI-Wolters Kluwer, 2009, s. 184.

STAŠA, Josef. *Úvod do českého správního práva*. 4. vydání. Praha: Vydavatelství Policejní akademie České republiky, 2001, s. 143.

VACEK, Pavel. Judikatura Nejvyššího správního soudu: Správní delikty. *Soudní rozhledy*, 2009, roč. 12, č. 7, s. 245.

Práva a povinnosti príslušníka Policajného zboru

Rights and obligations of member of the Police corps

JUDr. Mgr. Jozef Medelský, PhD.

Akadémia Policajného zboru v Bratislave

Kľúčové slová: definícia, policajt, Policajný zbor, právna úprava, práva, povinnosti, vzdelávanie, autonómia, hranice, limity, základné ľudské práva a slobody, ochrana základných ľudských práv a slobôd

Resumé: Policajt je osobou, ktorého činnosťou je pomáhať a chrániť. Právny poriadok priznáva policajtovi množstvo oprávnení, ako aj povinností. Policajt disponuje pri výkone právomocí značnou autonómiou. Tak pri výkone oprávnení, ako aj povinností musí striktne dodržiavať ustanovenia zákonov, aby vykonané úkony neboli v konečnom dôsledku neplatné. Policajt je fyzickou osobou, ktorej Ústava garantuje základné práva a slobody. Právny poriadok zároveň ponúka policajtovi spôsob, ako chrániť svoje práva v prípade, ak boli ohrozené alebo narušené. Príspevok ponúka prierez práv a povinností policajta v súlade s relevantnou legislatívou. Poukazuje na osobnostné práva, ktoré prislúchajú aj policajtovi, a pojednáva o možnosti ochrany týchto práv a slobôd.

Key words: definition, police officer, the Police corps, law regulation, rights, obligations, education, autonomy, foundries, limits, basic human rights and freedoms, protection of human rights and freedoms

Resume: Police officer is a person whose mission is to help and protect. Law order gives the police officer number of rights and obligations. A police officer has considerable autonomy in exercising his authority and powers. Therefore, the execution of rights and obligations must strictly comply with the laws in order not to make those acts ultimately invalid. A police officer is a natural person to whom the Constitution guarantees the fundamental rights and freedoms. Legal system also offers the police officer a way to protect his rights, if they have been threatened or violated. Presented contribution offers a review of the rights and obligations of a police officer in accordance to the relevant legislation. It refers to personal rights that belong to the police officer and discusses the options of protecting these rights and freedoms.

1. Úvod

Príslušník policajného zboru je neoddeliteľnou súčasťou existencie štátu. V rámci svojej pôsobnosti disponuje množstvom povinností, ako aj konkrétnymi právomocami, ktoré môže uplatňovať pri výkone svojej služobnej činnosti. Je potrebné zdôrazniť, že práve príslušník Policajného zboru (policajt) musí vykonávať svoje povinnosti v súlade s dikciou konkrétneho právneho predpisu. Zabráni sa tak tomu, aby ním vykonaný úkon by bol neplatný. V rámci príspevku sa chcem zamerať na definíciu pojmu príslušník policajného zboru (policajt), a to v zmysle viacerých právnych predpisov, ktoré upravujú jeho činnosť a ktoré v konečnom dôsledku upravujú vykonávanie úkonov zo

strany policajta, ktorými sa zasahuje do základných ľudských práv a slobôd. Nosnými právnymi predpismi sú v toto prípade:

- zákon č. 171/1993 Z. z., o Policajnom zbore, v znení neskorších predpisov,
- zákon č. 73/1998 Z. z., o štátnej službe príslušníkov Policajného zboru, Slovenskej informačnej služby, Zboru väzenskej a justičnej stráže Slovenskej republiky a Železničnej polície,
- zákon č. 301/2005 Z. z., Trestný poriadok, v znení neskorších predpisov.

Predstavené právne predpisy ponúkajú definíciu pojmu policajt. V prípade zákona č. 73/1998 Z.z je potrebné pod pojmom policajt rozumieť: „Fyzickú osobu, ktorá je v služobnom pomere podľa tohto zákona a vykonáva štátnu službu v služobnom úrade."[271]

V zmysle Trestného poriadku (ďalej len „TP") je policajt chápaný ako orgán činný v trestnom konaní, ktorému taktiež prislúchajú značne právomoci, ako aj povinnosti. TP definuje policajta v rámci § 10 ako:

a) vyšetrovateľa Policajného zboru,
b) vyšetrovateľa finančnej správy,
c) povereného príslušníka Policajného zboru,
d) povereného príslušníka vojenskej polície,
e) povereného príslušníka Zboru väzenskej a justičnej stráže,
f) povereného pracovníka finančnej správy,
g) veliteľa námornej lode v konaní o trestných činoch spáchaných na tejto lodi.

TP rozumie pod pojmom policajt aj osobu iného štátu, ktorá je zaradená do spoločného vyšetrovacieho tímu, ktorý bol vytvorený na základe vzájomnej dohody viacerých štátov. Spoločný vyšetrovací tým býva obvykle zriadený pri odhaľovaní trestnej činnosti, kde je obsiahnutý cezhraničný prvok. Predstaveným zadefinovaním policajta v rámci medzinárodnej spolupráce sa umožňuje: „Aby vo vyšetrovacom tíme mohol na území Slovenskej republiky pôsobiť aj zástupca príslušného orgánu iného štátu, orgánu Európskej únie alebo orgánu vytvoreného spoločne členskými štátmi Európskej únie (napr. EUROPOL). Vedúcim vyšetrovacieho tímu pôsobiaceho na území Slovenskej republiky musí byť zástupca orgánu činného v trestnom konaní Slovenskej republiky, pričom ostatné podmienky činnosti spoločného vyšetrovacieho tímu upraví dohoda o jeho vytvorení, ktorú je oprávnená uzavrieť Generálna prokuratúra SR po predchádzajúcom prerokovaní s ministrom spravodlivosti."[272]

Táto cezhraničná policajná spolupráca reflektuje požiadavky Rámcového rozhodnutia Rady 2002/465/SVV z 13. júna 2002, o spoločných vyšetrovacích tímoch. Tento právnym predpis bola Slovenská republika, ako plnohodnotný člen Európskej únie, povinná transponovať do svojho právneho poriadku.

271 KORGO, Dušan. Policajt ako garant ochrany práv a jeho postavenie v sústave verejných činiteľov. In *Polícia ako ochranca práv jednotlivca*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2013, s. 163.

272 MINÁRIK, Štefan. *Trestný poriadok, Stručný komentár*. Druhé, prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: Iura Edition, 2010, s. 91–92.

Ustanovenie § 8 ods. 10: „Rozširuje vymedzenie policajta na účely Trestného poriadku, ktorým sa rozumie aj príslušník Policajného zboru [ktorý nie je policajtom podľa § 10 ods. 8 písm. a) a c)], ktorý bude môcť vydávať niektoré rozhodnutia a vykonávať niektoré opatrenia a úkony vo vyšetrovaní a skrátenom vyšetrovaní, ktorých rozsah ustanoví vyhláška Ministerstva vnútra SR.“[273]

2. Práva a povinnosti policajta

Ako už bolo načrtnuté policajtovi prislúchajú oprávnenia, ako aj povinnosti, ktoré je povinný dodržiavať. Tak oprávnenia, ako aj povinnosti policajta sú obsiahnuté v jednotlivých právnych predpisoch. Ponúkam stručnú analýzu jednotlivých práv a povinností policajta, ktoré budú rozdelené podľa vyššie uvedených právnych predpisov, ktoré upravujú jeho pôsobenie. Z dôvodu, že práv a povinností je v zmysle právnych predpisov značné množstvo, tak uvádzam práva a povinnosti len príkladom.

2.1 Zákon č. 171/1993 Z. z., o Policajnom zbore

Oprávnenia policajta sú obsiahnuté v § 17 až § 33 zákona o Policajnom zbore.

Oprávnenia policajta:

- oprávnenie na predvedenie osoby na základe dožiadania v rámci spolupráce medzi OČTK, súdom, resp. správnym orgánom (§ 17b),
- oprávnenie na zaistenie osoby (§ 19),
- oprávnenie na snímanie identifikačných znakov (§ 21),
- oprávnenie zaistiť vec, ak je to potrebné na vykonávanie relevantných úkonov (§ 21),
- oprávnenie zakázať sprístupňovanie, poskytovanie a zverejňovanie osobných údajov určených osôb (§ 25a). [274]

Predstavený zákon samozrejme obsahuje aj ustanovenia o povinnostiach policajta. K základným povinnostiam policajta patrí:

- povinnosť policajta pri vykonávaní služobných zákrokov[275], ktorými sa zasahuje do základných práv a slobôd, takúto osobu ihneď (ak je to možné) poučiť o jej právach (§ 8),
- povinnosť policajta v službe vykonať služobný zákrok, ak je páchaný trestný čin alebo priestupok alebo je dôvodné podozrenie z ich páchania (§ 9),
- povinnosť policajta mimo služby vykonať služobný zákrok, ak je páchaný trestný čin alebo priestupok, ktorým je bezprostredne ohrozený život, zdravie alebo majetok (§ 9).

273 Tamtiež, s. 92.

274 Pozri bližšie: KORGO, Dušan. Policajt ako garant ochrany práv a jeho postavenie v sústave verejných činiteľov. In *Polícia ako ochranca práv jednotlivca*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2013, s. 164–165.

275 Služobný zákrok je zákonom ustanovená a v jeho medziach vykonávaná činnosť policajta, pri ktorom sa bezprostredne zasahuje do základných práv a slobôd osoby.

2.2 Zákon č. 73/1998 Z.z, o štátnej službe príslušníkov Policajného zboru, Slovenskej informačnej služby, Zboru väzenskej a justičnej stráže Slovenskej republiky a Železničnej polície

Druhý z vyššie uvedených predpisov taktiež pojednáva o právach a povinnostiach policajta:

K právam policajta v zmysle predstaveného predpisu je potrebné zaradiť právo na:

- podmienky nevyhnutné na riadny výkon štátnej služby (§ 48),
- služobný plat a platový postup v štátnej službe (§ 48),
- prehlbovanie kvalifikácie (§ 48),
- odmietnutie poskytnúť informácie o skutočnosti, ako služobný úrad vybavil konkrétnu vec alebo ako vykladal právny predpis (§ 48).

K základným povinnostiam je potrebné zaradiť povinnosť:

- vykonávať štátnu službu osobne, riadne a včas (§ 48),
- oznámiť bezprostredne nadriadenému poruchy a nedostatky, ktoré ohrozujú alebo sťažujú výkon štátnej služby, a hroziacu škodu (§ 48),
- dodržiavať služobnú disciplínu (§ 48),
- vykonávať štátnu službu nestranne (§ 48).

Zákon ďalej zakazuje policajtovi vykonávať inú platenú funkciu, podnikateľskú činnosť, inú zárobkovú činnosť alebo byť členom správnych, resp. kontrolných orgánov právnických osôb, ktoré vykonávajú podnikateľskú činnosť. Policajt zároveň nesmie byť členom politickej strany alebo hnutia a nesmie vyvíjať žiadnu činnosť v ich prospech.

Zákaz vykonávania inej platenej funkcie neplatí vo vzťahu k niektorým činnostiam. Príkladom spomeniem len vedeckú, pedagogickú, lektorskú činnosť, prednášateľskú činnosť, športovú činnosť, umeleckú, znaleckú, tlmočnícku či prekladateľskú činnosť. Zároveň sa tento zákaz nevzťahuje ani na správu vlastného majetku.

Okrem vyššie uvedených práv a povinností prislúchajú policajtovi aj iné práva a povinnosti v zmysle iných všeobecne záväzných právnych predpisov.

2.3 Zákon č. 301/2005 Z. z., Trestný poriadok, v znení neskorších predpisov

TP je právnym predpisom, ktorý upravuje postavenie policajta v zmysle orgánu činného v trestnom konaní. Policajt ako orgán činného v trestnom konaní (ďalej len „OČTK“) disponuje množstvom oprávnení, ktoré však musí naplniť v súlade s dikciou TP. V opačnom prípade, ak by policajt nepostupoval, tak ako to prikazuje TP, tak policajtom vykonané právne úkony by boli neplatné. Práve z tohto dôvodu je potrebné apelovať na striktné dodržiavanie ustanovení TP, ako aj iných právnych predpisov, ktoré upravujú výkon jednotlivých povinností policajta. Riadnym vykonaním úkonu, tak ako to požaduje zákon, môže byť právny úkon úspešne vykonaný a je možné od neho očakávať želané právne účinky.

TP ukladá policajtovi množstvo práva a povinností. Niektoré z nich si predstavíme.

Práva:

- pred začatím trestného stíhania a v prípravnom konaní nariadiť osobnú prehliadku a to len so súhlasom prokurátora (§ 102),

- vykonať vyšetrovanie (§ 200),
- vykonať skrátené vyšetrovanie (§ 203),
- rozhodnúť o postúpení veci (§ 214), rozhodnúť o prerušení trestného stíhania (§ 228), rozhodnúť o zastavení trestného stíhania, ak nebolo vznesené obvinenie (§ 215).

Povinnosti:
- povinnosť oboznámiť poškodeného o jeho právach a o možnostiach ich uplatnenia (§ 49),
- predvolať obvineného, svedka,
- predviesť, zabezpečiť predvedenie obvineného, svedka,
- zadržať obvineného (§ 86),
- zadržať podozrivú osobu (§ 85 ods. 1),
- prevziať zaistenú vec (§ 92),
- vykonať domovú prehliadku (§ 100), osobnú prehliadku (§ 102),
- vykonať sledovanie osôb alebo vecí. (§ 113),
- zadovažovať dôkazy tak v prospech, ako aj v neprospech obvineného (§ 201).[276]

Demonštratívny výpočet práv a povinností dokazuje, že policajt v rámci trestného konania zohráva nezastupiteľnú úlohu. Je však nevyhnutné apelovať aj na samotných policajtov, aby jednotlivé úkony, ktoré majú podobu práv či povinností, boli vykonávané v súlade so zákonom, resp. všetkými relevantnými právnymi predpismi. V tomto duchu je potrebné zamerať sa na vzdelávanie príslušníkov policajného zboru, aby sa zabránilo chybám a aby teda nedochádzalo k tomu, aby bol vykonaný úkon neplatný a dôkaz bol neúčinný.

Policajt je osobou, od ktorej sa očakáva, že bude pomáhať a chrániť. „Pri plnení úloh zo strany Policajného zboru často dochádza k zásahom do ľudských práv a slobôd, ktoré verejnosť nevníma len v pozitívnom svetle, najmä vtedy, keď dochádza k obmedzeniu základných práv a slobôd."[277] Policajt vykonáva verejnú činnosť a patrí mu status verejného činiteľa. Je však potrebné zdôrazniť, že aj policajt je ľudskou bytosťou, ktorej prislúchajú základné práva a slobody. Policajt na strane jednej musí vykonávať svoje povinnosti v súlade so zákonom, musí prihliadať na množstvo právnych predpisov, etický kódex a pod., avšak aká je ochrana jeho práv a záujmov? Napríklad Trestný zákon pamätá na skupinu trestných činov, predovšetkým útok na verejného činiteľa (§ 323 TZ), trestný čin ohovárania (§ 373 TZ) alebo trestný čin poškodzovania cudzích práv (§ 375 TZ), ktoré poskytujú ochranu samotnému policajtovi, ktoré je definovaný ako verejný činiteľ. Čo však v prípade ďalších práv, ktorými disponuje aj policajt. V médiách sa veľmi často rozoberá nahrávanie a fotografovanie policajtov počas výkonu služby. Policajt je povinný či už fotografovanie, vyhotovenie obrazového alebo zvukového záznamu strpieť (viď nižšie – judikát ústavného súdu 40/2000). Otázkou je:

[276] NESVADBA, Antonín. Zásahy orgánov Policajného zboru do základných práv a slobôd podľa trestného práva. In *Polícia ako ochranca práv jednotlivca.* Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2013, s. 39–47.

[277] MARCZYOVÁ, Klaudia. In SVÁK, Ján a kol. *Ústavné právo Slovenskej republiky.* 5. vydanie. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2008, s. 312.

Nezasahuje sa tým do základných práv a slobôd policajta, ktoré sú garantované medzinárodnými dokumentmi ako aj Ústavou SR? Kde je hranica, kedy môže byť takáto nahrávka a jej zverejňovanie legálnym prostriedkom (napr. pre účely kontroly alebo inšpekcie) a kedy naopak je už nelegálna v zmysle, že zasahuje do základných práv a slobôd. Policajt musí strpieť vyhovovanie záznamov, čo často krát hraničí s provokáciou policajta, ktorý je tiež len človek, no zákon a spoločnosť mu „prikazuje" zdržať sa akéhokoľvek konania, keďže provokácia nie je dôvodom na vykonanie služobného zákroku. Čo však v prípade záznamu či už obrazového alebo zvukového, ktorý sa šíri po sociálnych sieťach a ktorý zahliadne polovica obyvateľov krajiny. Nedochádza takýmto postupom zo strany zhotoviteľa takéhoto záznamu, ktorý ho zverejnil na sociálnej sieti, do jednoznačných zásahov do základných práv a slobôd policajta. Osobne sa domnievam, že dochádza k porušovaniu osobnostných práv policajta a policajtovi prislúcha právo brániť sa legálnymi prostriedkami.

K právam, ktoré sú zakotvené v Ústave SR a ktoré poskytujú ochranu osobnosti každej fyzickej osoby, je potrebné v súlade s článkom 19 základného dokumentu nášho štátu zaradiť:

„(1) Každý má právo na zachovanie ľudskej dôstojnosti, osobnej cti, dobrej povesti a na ochranu mena.

(2) Každý má právo na ochranu pred neoprávneným zasahovaním do súkromného a rodinného života.

(3) Každý má právo na ochranu pred neoprávneným zhromažďovaním, zverejňovaním alebo iným zneužívaním údajov o svojej osobe." (čl. 19 Ústavy SR)

Keďže Ústava SR úvodom každého odseku spomína slovo „každému", tak tieto práva bez pochýb patria aj policajtovi. Policajtovi prislúcha právo na občiansku česť a dôstojnosť. Občianska česť fyzickej osoby je výrazom úcty, uznaní a ocenení, ktorú táto osoba pre svoje postoje a správanie postupne získava a požíva a ktorá ovplyvňuje posudzovanie jej postavenia a uplatňovania v spoločnosti.[278] Článok 12 Ústavy SR garantuje rovnosť ľudí v dôstojnosti a právach. Ochrana tohto práva spočíva v zákaze neoprávnených či zneucťujúcich zásahov. Príkladom môže byť písomný, ústny prejav zhotovený technickými prostriedkami.

Významným ústavným právom je právo na súkromie, ktoré taktiež prislúcha všetkým ľudom. Právo na súkromie je považované za základné ústavné právo, od ktorého sa odvíjajú ostatné ústavné – osobnostné práva.

„Právo na osobné súkromie sa týka intímnej sféry fyzickej osoby, ktorá vytvára súkromnú sféru života tejto osoby. Sú to minulé a prítomné zážitky, súkromná korešpondencia a iné kontakty, oblasť intímneho života, ako aj napríklad zákaz vyhotovenia snímok obydlia pri súčasnej identifikácii majiteľa."[279] Jedná sa teda o právo fyzickej osoby rozhodnúť sa, v akom rozsahu sa majú zverejniť informácie a skutočnosti z jeho súkromného/osobného života zo strany iných osôb. Fyzickej osobe zároveň prislúcha právo brániť sa proti neoprávneným zásahom do jeho práva na súkromie.

278 VETERNÍKOVÁ, Mária. *Právna ochrana osobnosti v slovenskom občianskom práve*. Bratislava: Procom, 2003, s. 40.

279 FEKETE, Imrich. *Občiansky zákonník 1. Veľký komentár*. Bratislava: Eurokódex, 2011, s. 105.

„Predmet súkromia tvorí vnútorná intímna sféra života fyzickej osoby, ktorú vytvárajú skutočnosti jej súkromného života. Účelom práva na súkromie je poskytnúť ochranu pred tým, aby súkromný život nebol sprístupnený bez súhlasu dotknutej fyzickej osoby, alebo dôvodu daného zákonom."[280] Občiansky zákonník v § 12 ods. 1stanovuje, že:

„Písomnosti osobnej povahy, podobizne, obrazové snímky a obrazové a zvukové záznamy týkajúce sa fyzickej osoby alebo jej prejavov osobnej povahy sa smú vyhotoviť alebo použiť len s jej privolením." Bez udelenia povolenia dochádza do zásahu práva na súkromie. Zásahy do práva na súkromie môžu mať teda ústnu alebo písomnú podobu. Ako som už spomenul, policajt je verejným činiteľom a vstupom do Policajného zboru dáva konkludentný súhlas, že bude do jeho osobnostných práv zasahované inak (vo väčšej miere), ako to je u iných súkromných osôb, ktoré osobnostné práva a ich ochranu požívajú v plnom rozsahu. Avšak aj v prípade policajta musí existovať hranica, kedy tieto zásahy príliš narúšajú jeho súkromie. Skutočnosť, že policajt ako verejný činiteľ musí strpieť vyhotovenie zvukových alebo obrazových záznamov potvrdzuje aj Ústavný súd SR v jednom zo svojich rozhodnutí:

„Podľa právneho názoru ústavného súdu za súčasť základného práva na súkromie a ani za prejav osobnej povahy (v zmysle § 11 Občianskeho zákonníka) **nemožno u verejného činiteľa** zamestnanca mestskej polície **považovať výkon jeho zákonom upravenej služobnej právomoci na verejnosti.** Zatiaľ čo do súkromia osôb, a teda aj do predmetu ochrany osobnosti patria zásadne otázky týkajúce sa ich intímnej sféry (písomnosti osobnej povahy, zvukové záznamy prejavov osobnej povahy), v prípade výkonu ústavnej alebo zákonnej právomoci verejných činiteľov na verejnosti ide o diametrálne odlišné otázky verejnej, a nie súkromnej sféry, ktoré nemožno v žiadnom prípade považovať za súčasť ich základného práva na súkromie."[281]

Judikát Ústavného súdu zároveň zdôrazňuje:

„Verejní činitelia si musia byť vedomí toho, že budú vystavení pozornosti verejnosti a budú musieť akceptovať výkon práva na informácie zo strany verejnosti minimálne v tom rozsahu, v akom svoje ústavné alebo zákonné právomoci vykonávajú na verejnosti, resp. v styku s verejnosťou. Takémuto právnemu režimu prirodzene nepodliehajú otázky spadajúce do rozsahu základného práva na súkromie fyzickej osoby."[282]

Práve posledná veta umožňuje policajtovi chrániť svoje základné práva a slobody, v tomto prípade osobnostné práva, garantované právnym poriadkom, nakoľko je fyzickou osobou a osobnostné práva Ústava SR priznáva každému.

Vyššie uvedené potvrdzuje aj judikát Ústavného súdu 44/2000:

„… Toto právo nemožno odňať ani osobám verejného záujmu (vrátane verejných činiteľov), ak sa domnievajú, že v dôsledku výkonu slobody prejavu a práva na informácie došlo k neoprávnenému zásahu do ktoréhokoľvek z ich základných práv upravených v čl. 16 a čl. 19 ústavy, nakoľko ich postavenie ako verejných činiteľov ich ne-

280 KNAP, Karel. *Ochrana osobnosti podle občanského práva*. 3. vydání. Praha: Linde, 1996. s. 288.
281 Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 5. januára 2000, sp. zn. II ÚS SR 44/00.
282 Tamitež.

vylučuje z možnosti uplatňovania občianskoprávnej, prípadne trestnoprávnej ochrany svojej osobnosti."[283]

Legálnymi prostriedkami ochrany základných práv a slobôd sú predovšetkým súdy, ktoré majú právomoc rozhodnúť, či došlo do zásahu do práv a slobôd policajta a v akom rozsahu boli práva a slobody narušené. Spravodlivé rozhodnutie by malo byť zadosťučinením pre policajta, ktorý takýmto spôsobom dokázal ochrániť svoje práva a slobody. Aký by to však malo reálny dôsledok pre jeho ďalšie pôsobenie v zložkách polície, je len otázne.

Oprávnený subjekt sa môže súdnou cestou domáhať:

- aby sa upustilo od neoprávnených zásahov,
- aby sa následky neoprávnených zásahov odstránili (môže spočívať napr. vo vrátení písomnosti alebo podobizne alebo zničení neoprávnene vyrobených snímkom, resp. zvukových záznamov),
- primeraného zadosťučinenia – satisfakcie (zadosťučinenie je náhradou za nehmotnú ujmu, môže spočívať napr. v ospravedlnení sa oprávnenému v televíznom alebo rozhlasovom vysielaní či v novinách),
- náhrady nemajetkovej ujmy v peniazoch (výšku náhrady určuje súd v závislosti od porušenia dôstojnosti či súkromia oprávneného).[284]

Keby vyhotovený záznam autor použil pre potreby kontroly alebo inšpekcie, policajt by nemohol v žiadnom prípade namietať porušenie jeho osobnostných práv, ktoré boli vyhotovením záznamu narušené. V takomto prípade záznam slúži pre potreby kontroly, resp. inšpekcie na ďalšie šetrenie napr. v prípade podozrenia zo spáchania trestného činu zo strany policajta. Je teda potrebné vymedziť jasnú hranicu, kedy je záznam a jeho zverejnenie zásahom do práva slobôd a kedy nie je. Táto hranica by mala byť jednoznačná a mali by si ju osvojiť tak policajti, ako aj občania, ktorý sú v kontakte s políciou v každodennom živote.

3. Záver

Záverom by som chcel zdôrazniť potrebu apelovať na vzdelávanie príslušníkov Policajného zboru v oblasti základných ľudských práv a slobôd. Zdôrazniť, aké sú ich základné práva a slobody a aké sú možnosti ochrany ich práv a slobôd. Policajt samozrejme musí ovládať zákonný postup vykonávania jednotlivých úkonov v zmysle vyššie uvedených právnych predpisov. Tak ako musí ovládať proces vykonávania oprávnení a povinností, musí ovládať, aké sú jeho práva a akým spôsobom môže svoje práva chrániť pred protiprávnym konaním zo strany osôb, s ktorými sa dostáva do kontaktu.

Prehľad použitých zdrojov

ČIČ, Milan a kol. *Komentár k Ústave Slovenskej republiky.* Matica slovenská, 1997, 598 s. ISBN 80-7090-444-5.

[283] Tamitež.

[284] ČIČ, Milan a kol. *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Matica slovenská, 1997, s. 106–107.

FEKETE, Imrich. *Občiansky zákonník 1. Veľký komentár*. Bratislava: Eurokódex, 2011, 1288 s. ISBN 978-80-89447-50-3.
KNAP, Karel. *Ochrana osobnosti podle občanského práva*. 3. vydání. Praha: Linde, 1996, 361 s. ISBN 80-7201-029-8.
KORGO, Dušan. Policajt ako garant ochrany práv a jeho postavenie v sústave verejných činiteľov. In *Polícia ako ochranca práv jednotlivca*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2013, s. 161–168. ISBN 978-80-8054-557-4.
MINÁRIK, Štefan. *Trestný poriadok, Stručný komentár*. Druhé, prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: Iura Edition, 2010, 1392 s. ISBN 978-80-8078-369-3.
NESVADBA, Antonín. Zásahy orgánov Policajného zboru do základných práv a slobôd podľa trestného práva. In *Polícia ako ochranca práv jednotlivca*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2013, s. 39–47. ISBN 978-80-8054-557-4.
SVÁK, Ján a kol. *Ústavné právo Slovenskej republiky.* 5. vydanie. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2008, 478 s. ISBN 978-80-8054-455-3.
VETERNÍKOVÁ, Mária. *Právna ochrana osobnosti v slovenskom občianskom práve*. Bratislava: Procom, 2003, 159 s. ISBN: 8085717123.
Zákon č. 460/1992 Zb., Ústava Slovenskej republiky, v znení neskorších predpisov.
Zákon č. 40/1964 Zb., Občiansky zákonník, v znení neskorších predpisov.
Zákon č. 171/1993 Z. z., o Policajnom zbore, v znení neskorších predpisov.
Zákon č. 73/1998 Z.z, o štátnej službe príslušníkov Policajného zboru, Slovenskej informačnej služby, Zboru väzenskej a justičnej stráže Slovenskej republiky a Železničnej polície, v znení neskorších predpisov.
Zákon č. 300/2005 Z. z., Trestný zákon, v znení neskorších predpisov.
Zákon č. 301/2005 Z. z., Trestný poriadok, v znení neskorších predpisov.
Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 5. januára 2000, sp. zn. II ÚS SR 44/00.

Právo na informačné sebaurčenie ako základný inštitút ochrany autonómie jednotlivca

The Right to Informational Self – determination as the Elementary Right of Protection of Individual's Autonomy

Mgr. Daniela Čičkánová

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Kľúčové slová: právo na informačné sebaurčenie, autonómia jednotlivca, ochrana súkromia, sčítanie obyvateľstva, Spolkový ústavný súd, ochrana osobnosti, ochrana osobných údajov

Resumé: Článok sa zaoberá analýzou prvého rozhodnutia, v ktorom bol použitý termín „právo na informačné sebaurčenie" a v ktorom boli súčasne analyzované jeho jednotlivé charakteristiky. Autorom predmetného rozhodnutia, a teda aj pojmu „právo na informačné sebaurčenie", je Nemecký spolkový súd, ktorý vydal uvedené zásadné rozhodnutie v roku 1983 ako reakciu na zákon o sčítaní ľudu, ktorý odporoval Ústave SRN, a to práve v časti informačného sebaurčenie obyvateľstva SRN.

Key words: right to informational self – determination, autonomy of individual, privacy census, the Federal Constitutional Court, protection of personality, protection of personal data

Resume: The main topic of the article deals with the analysis of the first decision in which the term "right to informational self – determination" was used. In this respective decision the individual characteristics of the aforementioned right were also analysed. The author of the decision, and therefore the term "right to informational self-determination", is the German Constitutional Court, which published those crucial decision in 1983 in response to the Law on Census, which was in contradiction with the German Constitution, especially in the part of the information self – determination of the population of Germany.

Úvod

Právo na informačné sebaurčenie je právo každého jedinca určiť a kontrolovať, aké jeho osobné údaje boli, sú a budú zhromažďované a uchovávané, akým spôsobom boli, sú alebo budú využívané alebo využité a za akých okolností boli, sú alebo budú tretím osobám informácie o jednotlivcovi sprístupňované. Účelom práva na informačné sebaurčenie je zabezpečenie priestoru pre rozvoj a realizáciu individuálnej osobnosti. Predmetné právo zahŕňa garanciu sebaurčenia v zmysle zásadného rozhodovania o sebe samom, vrátane samostatného rozhodovania o organizácii vlastného života. Uvedené je možné označiť ako oblasť aktívneho sebarealizačného komponentu osobného sebaurčenia. Pasívna zložka práva na informačné sebaurčenie predstavuje tú časť

osobnej sféry, ktorá je imanentná samotnému ľudstvu, a ktorej súčasťou je ľudská dôstojnosť a vnútorná potreba sociálneho kontaktu a sociálneho začlenenia.[285]

Právo na informačné sebaurčenie vzniklo, aby garantovalo slobodu a dôstojnosť jednotlivcov vo vzťahu k verejnej moci. Štátna moc však nie je jedinou hrozbou práva na informačné sebaurčenie. V podmienkach vševediaceho a všadeprítomného štátu, v ktorom je masovo korigované správanie občanov za účelom permanentného udržania stabilného režimu, právo na informačné sebaurčenie neexistuje a vyššie uvedené hodnoty sú v iluzórne a prakticky vylúčené z každodenného života jednotlivcov.[286] V čase, kedy sú informácie o jednotlivcoch masovo zbierané rôznymi subjektmi, a to predovšetkým internetovými „gigantmi" ako Google, Facebook či Twitter, už nie je postačujúce zaoberať sa len spôsobom, ako efektívne implementovať právo v oblasti informačného sebaurčenia jednotlivcov vo vertikálnej rovine vo vzťahu jednotlivca k verejnej moci. Je naopak nevyhnutné zaoberať sa predovšetkým komplexnou prevenciou porušenia práva na informačné sebaurčenie tým, či dotknuté osoby vôbec majú vedomosť o tom, že „dobrovoľne" súhlasia s odovzdaním informácií o svojej identite tretím osobám,[287] a súčasne procesnoprávnymi garanciami ochrany uvedeného práva. Vzhľadom na skutočnosť, že pôvodne pojem „právo na informačné sebaurčenie" a jeho prvý komplexný koncept vznikli vo vzťahu k ochrane jednotlivca pred štátnou mocou, pričom prvé rozhodnutie považujem za nevyhnutné analyzovať, aby následne jednotlivé charakteristiky predmetného práva mohli byť aplikované na súkromnoprávne vzťahy.

Vznik termínu „právo na informačné sebaurčenie"

Termín „právo na informačné sebaurčenie" má svoj pôvod práve v Spolkovej republike Nemecko a jeho autorom je Spolkový ústavný súd (Bundesverfassungsgericht). Vznik predmetného termínu práve v tomto štáte pravdepodobne determinovala okrem iného skutočnosť, že Spolková republika Nemecko mala a naďalej má jednu z najstriktnejších právnych úprav ochrany osobných údajov a ochrany osobnosti v Európskej únii. Dokonca aj prvý zákon na svete, ktorého predmetom bola konkrétne ochrana osobných údajov, bol prijatý v Nemecku v roku 1970.[288]

Spolkový ústavný súd prvýkrát pomenoval právo na informačné sebaurčenie len niekoľko dní pred začiatkom mimoriadne symbolického roka, a to v decembri 1983, v rozhodnutí často označovanom ako míľnik v ochrane subjektívnych práv jednotlivcov. Od momentu vydania daného rozhodnutia sa predmetné právo stalo v SRN pevnou súčasťou práva na ochranu osobnosti a práva na ochranu osobných údajov.

---

285 WAGNEROVÁ, Eliška. Právo na soukromí: Kde má být svoboda, tam musí být soukromí. In ŠIMÍČEK, Vojtěch (ed.). *Právo na soukromí*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 49–62.

286 KOKEŠ, Marian. Několik poznatků k problematice konkrétních konfliktů mezi právem na informační sebeurčení a ochranou národní bezpečnosti v tzv. době internetové. In ŠIMÍČEK, Vojtěch (ed.). *Právo na soukromí*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 119–143.

287 STABEN, Julian. Consent Under Pressure and the Right to Informational Self-Determination. *Internet Policy Review*, 2012, roč. 1, č. 4, s. 1–5.

288 Privacy International: Analytická správa: Nemecko. Constitutional Privacy and Data Protection Network.

Súdne konanie, ktoré bolo predmetom vyššie uvedeného rozhodnutia, iniciovali občania SRN, ktorí požiadali Spolkový ústavný súd o preskúmanie ústavnosti prekvapivo jednohlasne prijatého zákona o sčítaní ľudu SRN. Sčítanie ľudu SRN malo prebehnúť predovšetkým prostredníctvom vyplnenia dotazníka, ktorý obsahoval viac ako 160 otázok o súkromnom i profesijnom živote každého obyvateľa SRN. Dotazníky obsahujúce súkromné informácie jednotlivcov mali byť naviac následne po sčítaní ľudu, a teda po dosiahnutí ich pôvodného účelu, dlhodobo uchovávané. Medzi najdôležitejšie skutočnosti však nepochybne patrilo, že osobné údaje a súkromné informácie jednotlivcov nemali byť využívané len za účelom sčítania ľudu, ale rovnako za účelom komparácie a úpravy regionálnych evidencií obyvateľov. Napriek uvedenej skutočnosti pri schvaľovaní napadnutého zákona na pôde parlamentu vôbec neprebehla diskusia o zásahoch predmetného zákona do ochrany osobnosti občanov SRN. Parlamentná diskusia sa zaoberala predovšetkým finančnou stránkou aplikácie zákona v praxi.[289]

Práve naopak, odborná i laická verejnosť o zákone diskutovala v mimoriadnom rozsahu, a to predovšetkým z hľadiska proporcionality narušenia práva na ochranu súkromia dotknutých jednotlivcov v komparácii s verejným záujmom a potrebou vykonať sčítanie ľudu v spornom rozsahu. Verejná diskusia o práve občanov na ochranu súkromia sa naviac spojila s už predchádzajúcimi obavami, ktoré v danom období symbolizovalo zavedenie počítačov do štátnej správy. V nadväznosti na uvedené skutočnosti a okolnosti prijatia sporného zákona podali občania SRN na Spolkový ústavný súd žalobu, ktorej predmetom bolo v súlade s vyššie uvedeným posúdenie ústavnosti predmetného zákona.[290]

Podstatou napadnutého zákona bola skutočnosť, že si štát vytvoril legálnou cestou možnosť zhromažďovať o všetkých svojich obyvateľoch údaje, medzi ktoré patrilo meno a priezvisko, telefónne číslo, dátum narodenia, pohlavie, osobný stav, občianstvo či vierovyznanie obyvateľov. Osobné informácie, ktoré boli získané počas sčítania ľudu, mohli byť následne podľa predmetného zákona odovzdané a porovnávané s informáciami nachádzajúcimi sa v iných národných či regionálnych databázach. Dovtedy zhromaždené špecifické údaje by sa tak stali súčasťou veľkého celku informácií. Verejná moc by tak ich spájaním z rôznych registrov disponovala dostatočným množstvom údajov o každom občanovi na to, aby mohla vytvoriť osobnostný profil toho ktorého jednotlivca. Informácie, ktoré by kombináciou rôznych databáz štát o svojich občanoch v skutočnosti získal, by teda výrazne presahovali osobné údaje, s ktorých odovzdaním štátu majitelia osobných údajov skutočne súhlasili.[291]

Spolkový ústavný súd zákon o sčítaní ľudu vyhlásil parciálne za protiústavný, v dôsledku čoho zákon anuloval a dočasne tak zastavil sčítanie ľudu, ktoré bolo následne vykonané až v roku 1987. Do dnešného dňa išlo o posledné sčítanie ľudu v Spolkovej

289 HORNUNG, Gerrit, SCHNABEL, Christoph. Data protection in Germany I: The population census decision and the right to infomational self – deremination. *Computer Law & Security Review*, 2009, roč. 25, č. 1, s. 115–122.

290 HORNUNG, Gerrit, SCHNABEL, Christoph. Data protection in Germany I: The population census decision and the right to infomational self – deremination. *Computer Law & Security Review*, 2009, roč. 25, č. 1, s. 115–122.

291 TIKK, Eneken, MIKIVER, Monika. Applicability of the Census Case in Estonian Personal Data Protection Law. *Juridica International*, 2006, roč. 2006, č. 11, s. 102–110.

republike Nemecko. Z pohľadu dnešného práva je však nepomerne podstatnejšie odôvodnenie predmetného rozhodnutia ako výsledok súdneho konania. [292]

Stručná analýza predmetného rozhodnutia so zameraním na charakteristiku „práva na informačné sebaurčenie"

Spolkový ústavný súd odvodil vo svojej rozhodovacej praxi právo na informačné sebaurčenie priamo z Ústavy Spolkovej republiky Nemecko (Grundgesetz, the Basic Law, ďalej ako „Ústava SRN"), a to konkrétne z článku 2 ods. 1[293] v spojení s článkom 1 ods. 1[294] Ústavy SRN. Uvedené články konštituujú nedotknuteľnosť a nescudziteľnosť všeobecných súkromných ústavných práv jednotlivých subjektov na slobodný rozvoj osobnosti a ľudskú dôstojnosť. Ako Spolkový ústavný súd vysvetlil, práve tieto zásadné zložky základných práv všetkých obyvateľov SRN by boli inváziou do ich súkromia v rozsahu navrhovanom sporným zákonom degradované, keďže by im bolo odňaté právo na informačné sebaurčenie.

Z množstva zásadných analýz a právnych stanovísk Spolkového ústavného súdu je z hľadiska predmetu dizertačnej práce a signifikantného významu pre právnu vedu predovšetkým prvá historická identifikácia termínu „právo na informačné sebaurčenie", podľa ktorej, citujem: „… v kontexte moderného prenosu dát patrí ochrana jednotlivca proti neobmedzenému zhromažďovaniu, uchovávaniu, používaniu a zverejňovaniu osobných údajov medzi všeobecné práva na ochranu osobnosti (Allgemeinen Persönlichkeitsrecht). Uvedená základná skupina práv garantuje každému jednotlivcovi možnosť determinovať okolnosti odhaľovania jeho osobných údajov. Rozsah tohto práva na informačné sebaurčenie (informationelles Selbstbestimmungsrecht) je limitovaný len v prípade prevahy verejného záujmu."[295]

Spolkový ústavný súd tak prvýkrát identifikoval predmetný termín a súčasne determinoval fundamentálne znaky práva na informačné sebaurčenie. Medzi špecifické znaky v súlade s vyššie uvedenou citáciou patria nepochybne nasledujúce charakteristiky:

- právo na informačné sebaurčenie patrí medzi základné ústavné práva jednotlivca, konkrétne do oblasti ochrany osobnosti upravenej nielen verejným, ale aj súkromným právom,
- ochrana práva na informačné sebaurčenie môže byť oslabená výhradne v prípade prevahy verejného záujmu nad právom konkrétneho jednotlivca,

[292] HORNUNG, Gerrit, SCHNABEL, Christoph. Data protection in Germany I: The population census decision and the right to infomational self – deremination. *Computer Law & Security Review*, 2009, roč. 25, č. 1, s. 115–122.

[293] „*Každý má právo na slobodný rozvoj svojej osobnosti, pokiaľ tým nezasahuje do práv iných alebo nekoná v rozpore s ústavným poriadkom alebo morálnym zákonom.*"

[294] „*Ľudská dôstojnosť je nedotknuteľná. Je povinnosťou štátu rešpektovať a ochraňovať ju.*"

[295] Rozhodnutie Spolkového ústavného súdu zo dňa 15. decembra 1983, sp. zn. BVerfGE 65, 1. Pôvodné znenie: „*Unter den Bedingungen der modernen Datenverarbeitung wird der Schutz des Einzelnen gegen unbegrenzte Erhebung, Speicherung, Verwendung und Weitergabe seiner persönlichen Daten von dem allgemeinen Persönlichkeitsrecht des Art. 2 Abs. 1 GG in Verbindung mit Art. 1 Abs. 1 GG umfaßt. Das Grundrecht gewährleistet insoweit die Befugnis des Einzelnen, grundsätzlich selbst über die Preisgabe und Verwendung seiner persönlichen Daten zu bestimmen.*"

- právo na informačné sebaurčenie prináleží „jednotlivcovi“,
- právo na informačné sebaurčenie poskytuje jednotlivcovi ochranu pred „neobmedzeným zhromažďovaním, uchovávaním, používaním a zverejňovaním“ jeho osobných údajov,
- právo na informačné sebaurčenie garantuje každému jednotlivcovi možnosť detailne sformulovať a subjektívne určiť všetky okolnosti, za ktorých budú odhaľované jeho osobné údaje.

Spolkový ústavný súd v rozhodnutí ďalej identifikoval základný praktický dôvod existencie práva na informačné sebaurčenie, a teda podstatu ochrany, ktorú jednotlivým subjektom predmetné právo garantuje. Jadro práva na informačné sebaurčenie pozostáva z práva každého jedinca disponovať možnosťou slobodne sa rozhodovať, pričom jeho vôľa nemá byť ohraničená ničím iným ako slobodou ďalších jednotlivcov. Sloboda rozhodovania však úzko súvisí s dostatkom informácií, ktoré slúžia ako podklad k predmetnému rozhodnutiu. Jednotlivec však vo svojich súkromnoprávnych vzťahoch, ale aj vo vzťahoch s verejnou mocou, môže svoju vôľu nasmerovať smerom k požadovanému cieľu výhradne v prípade, pokiaľ je spôsobilý kontrolovať, aké informácie o jeho osobe, teda osobné údaje, sú o ňom známe, a súčasne ktoré subjekty a v akom rozsahu o týchto údajoch majú vedomosť. Je zrejmé, že právo na informačné sebaurčenie však nemôže zahŕňať výlučne pravdivé údaje sprístupnené o jedincovi tretím osobám, ale aj informácie, ktoré o ňom síce publikované či inak zverejnené boli, avšak nie sú pravdivé.[296]

Spolkový ústavný súd naviac okrem vytvárania osobnostných profilov jednotlivcov odmietol aj jedinečné osobnostné identifikátory jednotlivých osobností v akejkoľvek forme. Podľa súdu by takýto identifikátor umožňoval zhromažďovanie osobných údajov a informácií spojených s jednotlivcami. Samozrejme, tieto skutočnosti sa netýkajú „identifikátorov“, akými sú občianske preukazy, ktorých využívanie reguloval samostatný právny predpis, ale ďalších s mnohými údajmi prepojiteľných spôsobov identifikácie jednotlivca a prepojenia jeho osobných údajov a informácií z jeho súkromia.[297]

Spolkový ústavný súd naviac v predmetnom rozsudku z pohľadu práva na informačné sebaurčenie záväzne deklaroval štátne „informačné rozdelenie moci“. Uvedený termín nereflektuje štandardné rozdelenie verejnej moci na zložky, ale vyjadruje zásadu, že štát z hľadiska daného práva nie je možné vnímať ako jednu samostatnú entitu, ale každý štátny orgán je nutné považovať za samostatného spracovateľa osobných údajov a informácií. Vzhľadom na podmienku obmedzenosti účelu zberu osob-

296 *„Osoba, ktorá nedisponuje primeranou istotou, či kontroluje, ktoré relevantné informácie, ktoré s ním alebo s ňou súvisia, sú známe určitej časti spoločnosti, a ktorá nie je schopná odhadnúť množstvo vedomostí, ktorými disponujú jej potenciálni komunikační partneri, môže byť značne znevýhodnená vo svojej slobode pri plánovaní alebo rozhodovaní sa v konkrétnych situáciách. Právo na informačné sebaurčenie stojí proti spoločenskému poriadku a jeho skrytému právnemu príkazu, podľa ktorého občania nemôžu naďalej vedieť, aké informácie o ich osobe majú v rôznych situáciách rôzne osoby.“*

297 HORNUNG, Gerrit, SCHNABEL, Christoph. Data protection in Germany I: The population census decision and the right to infomational self – deremination. *Computer Law & Security Review*, 2009, roč. 25, č. 1, s. 115–122.

ných údajov a informácií zo súkromia jednotlivcov je neakceptovateľné, aby jednotlivé štátne orgány zhromažďujúce, uchovávajúce a využívajúce citlivé údaje zo súkromia občanov SRN svojvoľne tieto údaje zdieľali a spájali do väčších informačných celkov. Pokiaľ štátny orgán vyzbiera konkrétne údaje za určitým účelom, tieto môžu byť využité výhradne a výlučne na tento účel. V dôsledku prezentovaného konceptu zásahov do práva na informačné sebaurčenie zo strany verejnej moci je rovnako z dôvodu zachovania právneho a demokratického štátu nevyhnutné, aby jednotliví „spracovatelia údajov", teda jednotlivé orgány štátu, pracovali v súlade so striktne a jasne stanovenými hmotnoprávnymi, ale aj procesnoprávnymi normami konštituujúcimi dotknutým jednotlivcom garanciu právnej istoty a ochrany ich práv.[298]

Ako ďalšiu základnú garanciu práva na informačné sebaurčenie súd identifikoval nevyhnutnosť zhromažďovania osobných údajov jednotlivcov na presne vymedzený a špecifický účel.[299] Z toho vyplýva, že nie je právne akceptovateľné, pokiaľ sú osobné údaje jednotlivcov zozbierané za účelom vypracovania štatistiky o uplatniteľnosti absolventov univerzít a vysokých škôl a následne sú tieto údaje využité pri daňovej kontrole.

Predmetná povinnosť striktného využitia osobných údajov len v medziach pôvodného účelu ich zhromažďovania sa uplatňuje rovnako aj v prípade ich nasledujúceho uchovávania a používania. Informácie sa teda v prípade ich uchovávania a spracovania musia uzatvoriť do informačného systému, v ktorom sú vytvorené zodpovedajúce zoznamy osobných údajov, ktoré navzájom nebudú prepájané.

Záver

Pojem právo na informačné sebaurčenie vznikol za účelom identifikácie garancie ochrany informačného sebaurčenia jedinca pred štátom. Vyššie uvedené poznatky, ktoré sme získali analýzou prvého rozhodnutia, v ktorom bolo predmetné právo pomenované, je však nielen možné, ale nevyhnutné začať aplikovať v praxi aj na horizontálne právne vzťahy v spoločnosti. Práve v súkromnoprávnej oblasti totiž dochádza priam k extrémnemu porušovaniu práva na informačné sebaurčenie. V Slovenskej, ale aj Českej republike je prakticky bez legislatívnej úpravy ponechané napríklad užívanie sociálnych sietí, ale aj iné formy zhromažďovania, uchovávania, používania a zverejňovania informácií o súkromí jednotlivcov. Zdieľanie, nahrávanie a najmä skladovanie osobných údajov, ktoré o sebe zverejňujú užívatelia sociálnych sietí alebo ich o nich zverejňujú tretie subjekty, sú odôvodňované tým, že užívatelia odsúhlasia podmienky sociálnej siete alebo ich konkludentne akceptujú.

298 HORNUNG, Gerrit, SCHNABEL, Christoph. Data protection in Germany I: The population census decision and the right to infomational self – deremination. *Computer Law & Security Review*, 2009, roč. 25, č. 1, s. 115–122.

299 Rozhodnutie Spolkového ústavného súdu zo dňa 15. decembra 1983, sp. zn. BVerfGE 65, bod č. 3 predmetného rozsudku: „*Bei den verfassungsrechtlichen Anforderungen an derartige Einschränkungen ist zu unterscheiden zwischen personenbezogenen Daten, die in individualisierter, nicht anonymer Form erhoben und verarbeitet werden, und solchen, die für statistische Zwecke bestimmt sind. Bei der Datenerhebung für statistische Zwecke kann eine enge und konkrete Zweckbindung der Daten nicht verlangt werden. Der Informationserhebung und Informationsverarbeitung müssen aber innerhalb des Informationssystems zum Ausgleich entsprechende Schranken gegenüberstehen.*"

Som však presvedčená, že napriek skutočnosti, že sa právo na informačné sebaurčenie vníma najmä ako garancia ochrany pred neoprávnenými zásahmi zo strany verejnej moci, je rovnako ohrozené v oblasti súkromného práva medzi rovnoprávnymi subjektmi a odborná verejnosť by sa týmto rozmerom predmetného práva mala zaoberať v podstatne širšom rozsahu.

Prehľad použitých zdrojov

HORNUNG, Gerrit, SCHNABEL, Christoph. Data protection in Germany I: The population census decision and the right to infomational self – deremination. *Computer Law & Security Review*, 2009, roč. 25, č. 1, s. 115–122.

KOKEŠ, Marian. Několik poznatků k problematice konkrétních konfliktů mezi právem na informační sebeurčení a ochranou národní bezpečnosti v tzv. době internetové. In ŠIMÍČEK, Vojtěch (ed.). *Právo na soukromí*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 119–143.

Privacy International: Analytická správa: Nemecko. Constitutional Privacy and Data Protection Network.

STABEN, Julian. Consent Under Pressure and the Right to Informational Self-Determination. *Internet Policy Review*, 2012, roč. 1, č. 4, s. 1–5.

ŠIMÍČEK, Vojtěch (ed.). *Právo na soukromí*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. 212 s.

TIKK, Eneken, MIKIVER, Monika. Applicability of the Census Case in Estonian Personal Data Protection Law. *Juridica International*, 2006, roč. 2006, č. 11, s. 102–110.

WAGNEROVÁ, Eliška. Právo na soukromí: Kde má být svoboda, tam musí být soukromí. In ŠIMÍČEK, Vojtěch (ed.). *Právo na soukromí*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 49–62.

Aktuálne znenie: Ústava Spolkovej republiky Nemecko zo dňa 23. 5. 1949.

Rozhodnutie Spolkového ústavného súdu zo dňa 15. decembra 1983, sp. zn. BVerfGE 65.

Garancie práva na ochranu osobných údajov evidovaných v systéme Eurodac

The right to protection of personal data registered in Eurodac and his guarantees

JUDr. Miriam Odlerová

Akadémia Policajného zboru v Bratislave

Kľúčové slová: Dublinský systém, Eurodac, dublinské nariadenie, žiadateľ o azyl, ochrana osobných údajov, porovnávanie odtlačkov prstov

Resumé: Článok sa zaoberá nariadením Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 603/2013 z 26. júna 2013, na základe ktorého bude umožnené vnútroštátnej polícii a Europolu za určitých podmienok porovnávať odtlačky prstov získaných v rámci vyšetrovania trestnej činnosti s odtlačkami nachádzajúcimi sa v systéme Eurodac, čo znamená využívania systému Eurodac aj na iné účely, než na aké bol pôvodne zriadený a táto zmena sa dotýka práva jednotlivca na ochranu osobných údajov.

Key words: Dublin system, direction of Dublin, applicant for asylum, protection of personal data, comparison of fingerprints

Resume: The Contribution deals about the direction of the European Parliament and of the Council of the EU n. 603/2013 of June 26, 2013, under which it will be possible to Europol and national police, under certain conditions, to compare the fingerprints obtained in a criminal investigation with the fingerprints contained in Eurodac, which means the use of Eurodac for other purposes than was originally set up and this change affects the individual's right to personal data protection.

Úvod

Jedným zo základných princípov azylového práva je princíp dodržiavania ľudských práv a slobôd, čiže princíp humanizmu. Medzi základné práva a slobody patrí právo na ochranu osobných údajov, či právo na súkromie. Právo na ochranu osobných údajov vystupuje do popredia čoraz viac, najmä v súvislosti so zavádzaním rôznych automatizovaných systémov a databáz, v ktorých sa takéto údaje nachádzajú. Jedným z nich je systém identifikácie odtlačkov prstov Eurodac.

Eurodac je automatizovaný európsky systém identifikácie odtlačkov prstov. Systém bol zriadený Nariadením Rady (ES) č. 2725/2000 z 11. decembra 2000, ktoré sa týka zriadenia systému Eurodac na porovnávanie odtlačkov prstov pre účinné uplatňovanie Dublinského dohovoru[300] (ďalej len „nariadenie Eurodac").

[300] Ide o dohovor určujúci štát zodpovedný za preskúmanie žiadostí o azyl podaných v členskom štáte Európskych spoločenstiev, podpísaný v Dubline 15. júna 1990.

Nariadenie Eurodac napomáha uplatňovať Dublinské nariadenie pomocou registrácie a porovnávania odtlačkov prstov žiadateľov o azyl a niektorých kategórií nelegálnych migrantov, ktorí prichádzajú na územie štátov Európskej únie (ďalej len „EÚ"). Príslušné orgány lustráciou v databáze systému potom rýchlo zistia, či daná osoba už predtým podala žiadosť o azyl v inej krajine EÚ, prípadne, či v nej nebola registrovaná ako nelegálny cudzinec.

Údaje zhromaždené v systéme Eurodac majú byť podľa najnovšej legislatívy prístupné aj pre iné orgány členských štátov a pre Europol. Ide o zmenu pôvodného účelu systému Eurodac, ktorá zasahuje do základného práva na rešpektovanie súkromného života jednotlivcov, ktorých osobné údaje sa v ňom spracúvajú.

Dublinský systém

Dublinský systém je mechanizmus kritérií, na základe ktorých sa v rámci členských štátov EÚ, Nórska, Islandu, Lichtenštajnska a Švajčiarska určuje zodpovedný štát, ktorý posúdi v merite veci žiadosť o udelenie azylu každého štátneho príslušníka tretej krajiny, ktorý ju podá na území ktoréhokoľvek štátu uplatňujúceho tento systém. Jeho cieľom je zriadiť jasný a vykonateľný mechanizmus pre rýchle určenie príslušnosti k posúdeniu žiadostí o azyl a eliminácia zneužívania azylových konaní formou opakovaných žiadostí o azyl podaných tou istou osobou vo viacerých členských štátoch.

Legislatívu dublinského systému v súčasnosti tvorí nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 604/2013 z 26. júna 2013, ktorým sa stanovujú kritériá a mechanizmy na určenie členského štátu zodpovedného za posúdenie žiadosti o medzinárodnú ochranu podanej štátnym príslušníkom tretej krajiny alebo osobou bez štátnej príslušnosti v jednom z členských štátov (ďalej len „nariadenie č. 604/2013"), nariadenie Komisie (ES) č. 1560/2003, ktoré ustanovuje podrobné pravidlá na uplatňovanie nariadenia Rady (ES) č. 343/2003 ustanovujúceho kritériá a mechanizmy na určenie členského štátu zodpovedného za posúdenie žiadosti o azyl podanej štátnym príslušníkom tretej krajiny v jednom z členských štátov (niektoré články tohto nariadenia boli zrušené vyššie uvedeným nariadením č. 604/2013), vyššie spomenuté nariadenie Eurodac a nariadenie Rady (ES) č. 407/2002 z 28. februára 2002 ustanovujúce určité pravidlá na vykonávanie nariadenia (ES) č. 2725/2000, ktoré sa týka zriadenia systému Eurodac na porovnávanie odtlačkov prstov pre účinné uplatňovanie Dublinského dohovoru.

Dublinský dohovor z roku 1990 bol nahradený nariadením Rady (ES) č. 343/2003 z 18. februára 2003, ktorým sa stanovujú kritériá a postupy na určenie členského štátu zodpovedného za posúdenie žiadosti o azyl podanej v niektorom z členských štátov štátnym príslušníkom tretej krajiny (dublinské nariadenie). Jeho základnou zásadou bolo, že zodpovednosť za posúdenie žiadosti o azyl má v prvom rade ten členský štát, ktorý zohral najväčšiu úlohu pri vstupe žiadateľa do EÚ alebo jeho pri jeho pobyte v EÚ.

Nariadenie delilo kritériá na určenie zodpovednosti členského štátu do dvoch subsystémov. Prvý subsystém určoval zodpovedný štát na základe pobytu žiadateľa a druhý subsystém určoval zodpovedný štát na základe vstupu žiadateľa na úze-

mie členského štátu z tretej krajiny.[301] Od 1. januára 2014 je účinné nové nariadenie č. 604/2013. Nariadenie obsahuje dôkladne prepracované postupy na ochranu žiadateľov o azyl a zlepšuje efektívnosť systému.

Systém Eurodac

Systém Eurodac bol vytvorený na uľahčenie uplatňovania Dublinského dohovoru, neskôr nahradeného nariadením Rady (ES) č. 343/2003 a nariadením č. 604/2013. Umožňuje krajinám EÚ identifikovať žiadateľov o azyl a osoby, ktoré boli zadržané v súvislosti s nezákonným prekročením vonkajšej hranice EÚ. Porovnaním odtlačkov prstov môže krajina stanoviť, či žiadateľ o azyl alebo štátny občan tretej krajiny, ktorý sa nachádza na jej území nelegálne, už predtým nepožiadal o azyl v inej krajine EÚ, alebo či žiadateľ o azyl nevstúpil na územie EÚ nelegálne.

Legislatívny rámec systému Eurodac tvorí nariadenie Eurodac a nariadenie Rady (ES) č. 407/2002 z 28. februára 2002 ustanovujúce určité pravidlá na vykonávanie nariadenia Rady (ES) č. 2725/2000, ktoré sa týka zriadenia systému Eurodac na porovnávanie odtlačkov prstov pre účinné uplatňovanie Dublinského dohovoru (je vlastne vykonávacím predpisom nariadenia Eurodac).

Nové nariadenie o Eurodac

V hodnotiacej správe Európskej komisie z júna 2007 o fungovaní dublinského systému a systému Eurodac bolo zistených niekoľko oblastí možného zlepšenia systému. Okrem iného to bola aj otázka umožnenia prístupu orgánom presadzovania práva[302] členských štátov a Europolu do centrálnej databázy systému Eurodac na účely predchádzania, odhaľovania a vyšetrovania teroristických a iných závažných trestných činov. Osoba podozrivá zo spáchania takéhoto činu sa totiž nemusí nachádzať v žiadnej inej databáze, príp. môže byť evidovaná len na základe údajov, ktoré o sebe sama poskytla, čiže takéto údaje nemusia byť pravdivé.

Fungovanie systému Eurodac má zlepšiť aj z tohto hľadiska nové nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 603/2013 z 26. júna 2013, o zriadení systému Eurodac na porovnávanie odtlačkov prstov pre účinné uplatňovanie nariadenia (EÚ) č. 604/2013, ktorým sa ustanovujú kritériá a mechanizmy na určenie členského štátu zodpovedného za posúdenie žiadosti o medzinárodnú ochranu podanej štátnym príslušníkom tretej krajiny alebo osobou bez štátnej príslušnosti v jednom z členských štátov, a o žiadostiach orgánov členských štátov na presadzovanie práva a Europolu o porovnanie s údajmi v systéme Eurodac na účely presadzovania práva a o zmene nariadenia (EÚ) č. 1077/2011, ktorým sa zriaďuje Európska agentúra na prevádzkové riadenie rozsiahlych informačných systémov v priestore slobody, bezpečnosti a spravodlivosti (prepracované znenie), ktoré sa má uplatňovať od 20. júla 2015 (ďalej len „nariadenie č. 603/2013“).

301 BALGA, Jozef. *Azylové právo*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2012. 106 s.

302 Presadzovanie práva je podľa článku 2 ods. 1 písm. i) nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 603/2013 z 26. júna 2013 prevencia, odhaľovanie alebo vyšetrovanie teroristických trestných činov alebo iných závažných trestných činov.

Toto nové nariadenie umožní vnútroštátnej polícii a Europolu za určitých podmienok porovnávať odtlačky prstov získaných v rámci vyšetrovania trestnej činnosti s odtlačkami nachádzajúcimi sa v systéme Eurodac.

Európske orgány už dávnejšie poukazovali na možnosť využívať údaje zhromaždené v európskych databázach aj na účely identifikácie osôb podozrivých zo spáchania teroristických činov, alebo inej závažnej trestnej činnosti. V súvislosti s tým bolo vydané oznámenie Komisie Rade a Európskemu parlamentu o zlepšení efektívnosti, posilňovaní interoperability a synergií medzi európskymi databázami v oblasti spravodlivosti a vnútorných záležitostí [KOM (2005) 597].

Taktiež v Haagskom programe z roku 2004[303] a tiež aj v Štokholmskom programe z roku 2009[304] zaznela výzva na zlepšenie cezhraničnej výmeny údajov medzi orgánmi presadzovania práva, a to okrem iného aj prostredníctvom rozšírenia prístupu k existujúcim databázam EÚ. V záveroch zmiešaného výboru Rady pre spravodlivosť a vnútorné veci z 12.–13. júna 2007 bola Komisia vyzvaná, aby čo najskôr predložila návrhy potrebné na realizáciu cieľa, ktorým je zabezpečiť pre orgány členských štátov na presadzovanie práva a Europol za určitých podmienok prístup do systému Eurodac a podporiť ich tak pri vykonávaní svojich povinností v oblasti predchádzania teroristickým trestným činom a inej závažnej trestnej činnosti a v oblasti ich odhaľovania a vyšetrovania.

A práve účelom nového nariadenia o Eurodac nie je len pomáhať pri určovaní, ktorý členský štát je podľa nariadenia č. 604/2013 zodpovedný za preskúmanie žiadosti o medzinárodnú ochranu podanej v členskom štáte štátnym príslušníkom tretej krajiny alebo osobou bez štátnej príslušnosti, a inak uľahčovať uplatňovanie nariadenia (EÚ) č. 604/2013, nariadením sa taktiež stanovujú podmienky, za ktorých môžu určené orgány členských štátov a Europol požiadať o porovnanie údajov o odtlačkoch prstov s údajmi uloženými v centrálnom systéme na účely presadzovania práva.[305] Presadzovaním práva sa podľa nariadenia č. 603/2013 rozumie prevencia, odhaľovanie alebo vyšetrovanie teroristických trestných činov alebo iných závažných trestných činov.

Ochrana osobných údajov

Od účinnosti Lisabonskej zmluvy sa stala záväznou pre členské štáty EÚ Charta základných práv Európskej únie vyhlásená v roku 2000 v Nice a zmenená v roku 2007 v Štrasburgu (ďalej len „Charta"). Neoddeliteľnou súčasťou Charty je Preambula, ktorá sa odvoláva na spoločné hodnoty európskych národov i záväzok mierového spolužitia, deklaruje, že EÚ uznáva práva, slobody a zásady v nej uvedené.[306] Právo na ochranu

303 Európska rada na svojom zasadnutí 4. novembra 2004 prijala Haagsky program, v ktorom sa stanovili ciele, ktoré sa mali realizovať v oblasti slobody, bezpečnosti a spravodlivosti v období rokov 2005–2010.

304 Európsky parlament prijal v roku 2009 Štokholmský program ako plán práce Európskej únie v oblasti spravodlivosti, slobody a bezpečnosti na obdobie rokov 2010–2014.

305 Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 603/2013, článok 1, ods. 1, 2.

306 MARCZYOVÁ, Klaudia. *Národnostné menšiny a ich postavenie vo svetle práva Európskej únie a možnosti rozvoja v jej priestore*. In Aktuálne problémy práva a ekonómie a možnosti ich rozvoja v priestore Európskej únie, Bratislava: APZ, 2008. s 259–267.

osobných údajov je tu zakotvené v čl. 8 Charty, ktorý je založený na čl. 286 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva[307] a smernici Európskeho parlamentu a Rady 95/46/ES z 24. októbra 1995, o ochrane fyzických osôb pri spracovaní osobných údajov a o voľnom pohybe týchto údajov (Ú. v. ES L 281, 23.11.1995, s. 31), ako aj na čl. 8 Dohovoru Rady Európy o ochrane jednotlivcov pri automatizovanom spracovaní osobných údajov z 28. januára 1981.[308]

Podľa čl. 52 ods. 1 Charty *„Akékoľvek obmedzenie výkonu práv a slobôd uznaných v tejto charte musí byť ustanovené zákonom a rešpektovať podstatu týchto práv a slobôd. Za predpokladu dodržiavania zásady proporcionality možno tieto práva a slobody obmedziť len vtedy, ak je to nevyhnutné a skutočne to zodpovedá cieľom všeobecného záujmu, ktoré sú uznané Úniou, alebo ak je to potrebné na ochranu práv a slobôd iných.“* Ide tu o režim obmedzenia práv, pričom formulácia vychádza z judikatúry Súdneho dvora Európskej únie: *„…podľa ustálenej judikatúry môžu byť obmedzenia uvalené na výkon základných slobôd, najmä v rámci spoločnej organizácie trhu za predpokladu, že tieto obmedzenia skutočne zodpovedajú cieľom vo všeobecnom záujme, ktoré sleduje Spoločenstvo, a nevytvárajú, s ohľadom na tieto ciele, neprimerané a neodôvodnené prekážky podkopávajúce samotnú podstatu týchto práv“* .[309]

V dôvodovej správe k návrhu nariadenia č. 603/2013 absentuje odkaz na akúkoľvek štatistiku, či správu o stave a vývoji terorizmu v EÚ, z ktorej by bolo zrejmé, že časť páchateľov takýchto závažných trestných činov tvoria práve žiadatelia o azyl, či osoby, ktorým bola poskytnutá medzinárodná ochrana, čo by čiastočne odôvodňovalo, prečo má byť orgánom presadzovania práva umožnené nahliadať do systému Eurodac. Aj európsky dozorný úradník pre ochranu osobných údajov napadol rozšírenie účelu systému Eurodac. Podľa neho dnes už existuje dostatok právnych nástrojov, ktoré členským štátom umožňujú výmenu takýchto informácií, ako sú údaje o odtlačkoch prstov a Komisia nepovedala dostatočný dôvod, prečo by sme so žiadateľmi o azyl mali takto zaobchádzať.

Základným predpisom v oblasti ochrany osobných údajov a práva na súkromie sa stala smernica Európskeho parlamentu a Rady 95/46/ES z 24. októbra 1995, o ochrane fyzických osôb pri spracovaní osobných údajov a o voľnom pohybe týchto údajov. Podľa tejto smernice musia členské štáty chrániť základné práva a slobody fyzických osôb, najmä ich právo na súkromie s ohľadom na spracovávanie osobných údajov. Článok 6 ods. 1 písm. b) tejto smernice hovorí, že *„Členské štáty umožnia, aby osobné údaje boli zhromažďované pre špecifické, presné a zákonné účely a nesmú byť ďalej spracovávané spôsobom, ktorý je v rozpore s týmito účelmi. Ďalšie spracovávanie údajov pre historické, štatistické a vedecké účely sa nesmie považovať za nezlučiteľné za predpokladu, že členské štáty zabezpečia vhodnú ochranu.“* Pritom porovnanie s údajmi systému Eurodac na účely prevencie, odhaľovania a vyšetrovania teroristických trestných či-

[307] Čl. 286 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva je v súčasnosti nahradený čl. 16 Zmluvy o fungovaní Európskej únie a čl. 39 Zmluvy o Európskej únii.

[308] Podmienky a obmedzenia na vykonávanie práva na ochranu osobných údajov obsahuje nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 45/2001, o ochrane jednotlivcov so zreteľom na spracovanie osobných údajov inštitúciami a orgánmi Spoločenstva a o voľnom pohybe takýchto údajov (Ú. v. ES L 8, 12.1.2001, s. 1).

[309] Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie z 13. apríla 2000 vo veci C-292/97, bod 45.

nov alebo iných závažných trestných činov predstavuje obmedzenie práva na ochranu údajov, pretože tieto účely nie sú zlučiteľné s účelmi, na ktoré boli predmetné údaje pôvodne zhromažďované a kvôli ktorým bol systém Eurodac zriadený.

Záver

Oblasť osobných údajov a zabezpečenie ich adekvátnej ochrany predstavuje významnú oblasť ochrany ľudských práv, a to najmä základného práva – práva na súkromie.

Spornou otázkou nariadenia 603/2013 by mohla byť zmena, resp. rozšírenie účelu systému Eurodac. V prípade využívania systému Eurodac na iné účely, než na aké bol pôvodne zriadený, by mohlo ísť o obmedzenie práva na ochranu osobných údajov. Treba mať na zreteli, že v systéme sú zavedené údaje osôb, ktoré v zásade nie sú podozrivé zo spáchania žiadnej trestnej činnosti. Žiadatelia o azyl v členským štátoch po účinnosti nového nariadenia nebudú mať možnosť požiadať o azyl bez toho, aby sa ich odtlačky prstov uložili v systéme, ktorý bude môcť byť využívaný v boji so závažnou trestnou činnosťou, čo so žiadosťou o azyl vôbec nesúvisí.

V súlade s článkom 21 Zmluvy o Európskej únii má činnosť EÚ na medzinárodnej scéne podporovať v celosvetovom meradle demokraciu, právny štát, univerzálnosť a nedeliteľnosť ľudských práv a základných slobôd, rešpektovanie ľudskej dôstojnosti, zásady rovnosti a solidarity a dodržiavanie zásad Charty Organizácie spojených národov a medzinárodného práva.

Prax ukáže, nakoľko opodstatnené bolo rozšírenie účelu nariadenia o porovnanie údajov o odtlačkoch prstov s údajmi uloženými v centrálnom systéme na účely presadzovania práva. Či sa tento účel aj skutočne naplní a nakoľko, alebo pôjde len o zbytočný zásah do práva na ochranu osobných údajov zraniteľnej skupiny osôb, akou žiadatelia o azyl určite sú.

Prehľad použitých zdrojov

BALGA, Jozef. *Azylové právo*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2012, 188 s.

MARCZYOVÁ, Klaudia. Národnostné menšiny a ich postavenie vo svetle práva Európskej únie a možnosti rozvoja v jej priestore. In *Aktuálne problémy práva a ekonómie a možnosti ich rozvoja v priestore Európskej únie.* Bratislava: APZ, 2008. s. 259–267.

Charta základných práv Európskej únie z roku 2000.

Dohovor Rady Európy o ochrane jednotlivcov pri automatizovanom spracovaní osobných údajov z 28. januára 1981.

Nariadenie Rady (ES) č. 2725/2000 z 11. decembra 2000, ktoré sa týka zriadenia systému Eurodac na porovnávanie odtlačkov prstov pre účinné uplatňovanie Dublinského dohovoru.

Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 604/2013 z 26. júna 2013, ktorým sa stanovujú kritériá a mechanizmy na určenie členského štátu zodpovedného za posúdenie žiadosti o medzinárodnú ochranu podanej štátnym príslušníkom tretej krajiny alebo osobou bez štátnej príslušnosti v jednom z členských štátov.

Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 603/2013 z 26. júna 2013, o zriadení systému Eurodac na porovnávanie odtlačkov prstov pre účinné uplatňovanie nariadenia (EÚ) č. 604/2013, ktorým sa ustanovujú kritériá a mechanizmy na určenie členského štátu zodpovedného za posúdenie žiadosti o medzinárodnú ochranu podanej štátnym príslušníkom tretej krajiny alebo osobou bez štátnej príslušnosti v jednom z členských štátov, a o žiadostiach orgánov členských štátov na presadzovanie práva a Europolu o porovnanie s údajmi v systéme Eurodac na účely presadzovania práva a o zmene nariadenia (EÚ) č. 1077/2011, ktorým sa zriaďuje Európska agentúra na prevádzkové riadenie rozsiahlych informačných systémov v priestore slobody, bezpečnosti a spravodlivosti (prepracované znenie).

Nariadenie Rady (ES) č. 343/2003 z 18. februára 2003, ktorým sa stanovujú kritériá a postupy na určenie členského štátu zodpovedného za posúdenie žiadosti o azyl podanej v niektorom z členských štátov štátnym príslušníkom tretej krajiny.

Oznámenie Komisie Rade a Európskemu parlamentu o zlepšení efektívnosti, posilňovaní interoperability a synergií medzi európskymi databázami v oblasti spravodlivosti a vnútorných záležitostí [KOM (2005) 597].

Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie z 13. apríla 2000 vo veci C-292/97.

Smernica Európskeho parlamentu a Rady 95/46/ES z 24. októbra 1995, o ochrane fyzických osôb pri spracovaní osobných údajov a o voľnom pohybe týchto údajov.

Role veřejného ochránce práv v řízení o žalobě proti rozhodnutí správního orgánu

Position of Ombudsman in proceedings of action against decision of administrative body

JUDr. Hana Vičarová Hefnerová

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Klíčová slova: procesní legitimace, nejvyšší státní zástupce, veřejný ochránce práv, veřejný zájem, žaloba proti rozhodnutí správního orgánu

Resumé: Zvláštní aktivní žalobní legitimace v řízení o žalobě proti rozhodnutí správního orgánu byla před dvěma lety rozšířena o veřejného ochránce práv. Na její zákonné zakotvení bylo apelováno však již několik let před tím, kdy se v této oblasti uplatňovala ve vztahu k veřejnému ochránci práv jistá povinná míra kooperace s nejvyšším státním zástupcem. Stávající právní úprava však v této souvislosti nezrovnoprávnila postavení ombudsmana a nejvyššího státního zástupce a vytváří v jejich postavení v řízení o správní žalobě významný rozdíl. K otevření větší debaty o zrovnoprávnění těchto dvou subjektů v daném řízení nepřispívá však ani ten fakt, že ze strany ombudsmana byla správní žaloba ve veřejném zájmu zatím podána pouze jednou.

Key words: action against decision of administrative body, Attorney General, competence to participace in proceedings, Ombudsman, public interest

Resume: Specific right to sue in proceedings of action against decision of administrative body was in Czech republic two years ago expand to Ombudsman. Several years ago there was a certain degree of obligatory cooperation with Attorney General and Ombudsman couldn't bring an action against decision of administrative body in public interest separately. Actual legislation however didn't equalize the position of Ombudsman and Attorney General and creates in their position in proceedings about action against decision of administrative body significant difference. To the wider debate to equalization this two plaintiffs in the proceedings about action against decision of an administrative body doesn't contribute nor the fact, that Ombudsman brought this action in public interest yet only one.

Úvod

Správní žaloba jakožto významný a nejčetněji využívaný[310] nástroj kontroly veřejné správy slouží zejména k ochraně veřejných subjektivních práv ve správním soud-

[310] Správní žaloba představuje primární prostředek ochrany práv ve správním soudnictví, na což lze usuzovat z její speciality ve vztahu k řízení ve věcech ochrany proti nečinnosti správního orgánu (§ 79–81 s. ř. s.) a ve vztahu k řízení o ochraně před nezákonným zásahem, pokynem nebo donucením správního orgánu (§ 82–87 s. ř. s.), jak bylo judikováno i v usnesení rozšířeného senátu Nejvyššího správního soudu ze dne 16. 11. 2010, č.j. 7 Aps 3/2008-98.

nictví, avšak v některých situacích může být použita rovněž i jako nástroj ochrany objektivního práva.

Zákonodárce svěřil do rukou čtyř subjektů zvláštní žalobní legitimaci za účelem ochrany zájmu veřejného. Jedná se o veřejného ochránce práv, nejvyššího státního zástupce, správní orgán, o němž tak stanoví zákon, a subjekt, kterému toto oprávnění výslovně svěřuje zvláštní zákon, případně mezinárodní smlouva, která je součástí českého právního řádu.

Ve vztahu k obecné aktivní procesní legitimaci se jedná o její speciální případy, neboť právní sféra subjektů, kterým byla tato aktivní žalobní legitimace svěřena, nebyla nijak dotčena a tyto subjekty nebyly ani účastníky konkrétního řízení, ve kterém bylo vydáno rozhodnutí, jež je správní žalobou napadáno. Správní žaloba dle § 66 soudního řádu správního[311] tak představuje pro určitý zákonem taxativně vymezený okruh subjektů actio popularis.[312]

Zrod samostatné aktivní žalobní legitimace ve veřejném zájmu veřejného ochránce práv

Role veřejného ochránce práv v řízení o žalobě proti rozhodnutí správního orgánu se výrazným způsobem změnila po 1. lednu 2012, neboť zákonodárce vyslyšel jeho mnohaleté nářky nad nemožností samostatně chránit veřejný zájem v řízení o žalobě proti rozhodnutí správního orgánu, a to samostatně podávanou správní žalobou ve veřejném zájmu.

K zakotvení aktivní procesní legitimace k ochraně veřejného zájmu ze strany veřejného ochránce práv vedla dlouhá cesta. Do 1. ledna 2006 nedisponoval veřejný ochránce práv žádným formálním oprávněním, na základě něhož by mohl kvalifikovaně požadovat po nejvyšším státním zástupci podání správní žaloby ve veřejném zájmu.

Při této právní úpravě došlo několikrát k situaci, kdy se veřejný ochránce práv neformální cestou domáhal u nejvyššího státního zástupce podání správní žaloby ve veřejném zájmu,[313] přičemž nejvyšší žalobce neměl ve vztahu k veřejnému ochránci práv žádnou vyrozumívací povinnost[314] a z jeho strany docházelo k časovým prodlevám či nedostatečné zpětné vazbě mezi těmito dvěma subjekty.

Od 1. ledna 2006[315] se postavení ombudsmana ve vztahu k nejvyššímu státnímu zástupci při ochraně veřejného zájmu v řízení o žalobě proti rozhodnutí správního orgánu změnilo, a to tak, že veřejný ochránce práv mohl navrhnout nejvyššímu státnímu zástupci podání správní žaloby k ochraně veřejného zájmu, přičemž nejvyšší státní

311 Dále jen s. ř. s.

312 JEMELKA, Luboš a kol. *Soudní řád správní: komentář.* 1. vyd. V Praze: C. H. Beck, 2013, s. 522–523. Beckova edice Komentované zákony. ISBN 9788074004988.

313 Blíže ke konkrétním případům viz PŘIDAL, Miroslav. Veřejný ochránce…, s. 70–72.

314 Blíže viz KOUKAL, Pavel. Veřejný ochránce práv a žaloba ve veřejném zájmu. *Státní zastupitelství*, Praha: LexisNexis CZ, s. r. o., 2008, roč. 2008, číslo 11–12, s. 84–86.

315 V § 22 odst. 2 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, od novely tohoto zákona provedené zákonem č. 381/2005 Sb. do novely tohoto zákona provedené zákonem č. 303/2011 Sb., v souvislosti s § 12 odst. 6 zákona č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, ve znění účinném do 31. 12. 2011.

zástupce si sám posoudil, zda v daném případě k tomuto kroku shledává závažný veřejný zájem či nikoli.[316] Ombudsman byl ve svém počínání nadále limitován úvahou a posouzením daného případu z hlediska shledávání závažného veřejného zájmu k podání správní žaloby nejvyšším stáním zástupce, nicméně pokud nejvyšší státní zástupce dospěl k názoru, že nejsou naplněny zákonné podmínky pro podání správní žaloby ve veřejném zájmu na základě návrhu ombudsmana, bylo jeho povinností informovat do tří měsíců od doručení návrhu veřejného ochránce práv o tomto rozhodnutí, přičemž nevyhovění návrhu ombudsmana muselo být ze strany nejvyššího státního zástupce odůvodněno.

Jelikož však i nadále nedocházelo k efektivní spolupráci a zpětné vazbě mezi veřejným ochráncem práv a nejvyšším státním zástupcem při podávání podnětů ze strany ombudsmana na podání správní žaloby ve veřejném zájmu, došlo od 1. ledna 2012 k zakotvení samostatné aktivní procesní legitimace ve veřejném zájmu právě ve vztahu k ombudsmanovi. Ze zpráv o činnosti veřejného ochránce práv před rokem 2012 je patrný výrazný stesk ombudsmana nad nedostatkem aktivní procesní legitimace v případě správní žaloby ve veřejném zájmu, a tak logicky byla očekávána z jeho strany v tomto směru výraznější aktivita, neboť i ze samotné podstaty a povahy institutu veřejného práv v našem právním řádu je patrné, že se při své činnosti, která směřuje „k ochraně osob před jednáním úřadů a dalších institucí uvedených v tomto zákoně, pokud je v rozporu s právem, neodpovídá principům demokratického právního státu a dobré správy, jakož i před jejich nečinností, a tím přispívá k ochraně základních práv a svobod,“[317] bude setkávat s případy, kdy dochází k vydání nezákonného rozhodnutí. Proto se zakotvení samostatné aktivní procesní legitimace ve veřejném zájmu jevilo jako krok správným směrem ve vztahu k posílení ochrany práv ve veřejné správě.

Podmínky pro podání správní žaloby ve veřejném zájmu – prokazování vs. shledávání závažného veřejného zájmu

Jedinou podmínkou pro podání správní žaloby ve veřejném zájmu v případě veřejného ochránce práv je nikoli pouze shledání závažného veřejného zájmu v daném konkrétním případě, ale rovněž i jeho prokázání před správním soudem. Na této skutečnosti není nic neobvykle zvláštního.

Pokud se však ohlédneme zpět k vývoji existence samostatné žalobní legitimace ve veřejném zájmu v případě správní žaloby ve vztahu k veřejnému ochránci práv,

316 Ke konkrétním věcem, v rámci nichž veřejný ochránce práv podal nejvyššímu státnímu zástupci formální návrh na podání správní žaloby ve veřejném zájmu (ve většině případů těmto návrhům vyhověno ze strany nejvyššího státního zástupce nebylo, čímž došlo k předpokládané spolupráci mezi oběma subjekty jen z části) blíže viz PŘIDAL, Miroslav. Veřejný ochránce práv a jeho žalobní legitimace k ochraně veřejného zájmu. In: *Aktuální otázky správního soudnictví: (zejména v souvislosti s novelou soudního řádu správního provedenou zákonem č. 303/2011 Sb.): sborník příspěvků ze sekce správního práva z konference Olomoucké právnické dny 2012, pořádané ve dnech 24.–25. 5. 2012 Právnickou fakultou Univerzity Palackého v Olomouci*. Praha: Leges, 2012, s. 66–69. Teoretik. ISBN 978-80-87576-47-2.

317 Definice činnosti veřejného ochránce práv dle § 1 odst. 1 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv.

kdy došlo k separaci závislosti veřejného ochránce práv na nejvyšším státním zástupci, dalo by se očekávat, že nyní budou mít stejné postavení při podávání správních žalob ve veřejném zájmu. Bohužel tomu tak není a je zde zřetelný rozdíl.

Veřejný ochránce práv se oproti nejvyššímu státnímu zástupci ocitá ve ztíženějším postavení, neboť kromě toho, že si sám pro sebe posoudí intenzitu veřejného zájmu, který je zde dán ve vztahu ke zrušení nezákonného rozhodnutí správního orgánu, podléhá tato jeho subsumpce skutkových okolností případu ve vztahu k závažnému veřejnému zájmu přezkumu ze strany správního soudu. Veřejný ochránce práv totiž musí dle § 66 odst. 3 s. ř. s. závažný veřejný zájem k podání správní žaloby prokázat, kdežto nejvyššímu státnímu zástupci dle téhož paragrafu, avšak odst. 2, stačí závažný veřejný zájem k podání správní žaloby shledat – tedy správnímu soudu nepřísluší přezkoumávat, zda v dané konkrétní věci je k podání správní žaloby závažný veřejný zájem dán či nikoli.

Četnost žalob proti rozhodnutí správního orgánu podaných veřejným ochráncem práv k ochraně veřejného zájmu

O zákonné zakotvení aktivní procesní legitimace k ochraně veřejného zájmu se zasadil zejména JUDr. Pavel Varvařovský. Jelikož došlo k tomuto zakotvení v době, kdy funkci ombudsmana stále vykonával, byla zde očekávání jeho výraznější aktivity v tomto směru, která však nebyla naplněna. Od doby, kdy ombudsman může podávat správní žalobu ve veřejném zájmu, byla z jeho strany podána zatím pouze jedna takováto správní žaloba, přičemž prozatím bylo rozhodnuto pouze o její části, a to dokonce původně v rozporu s procesními pravidly zakotvenými v soudním řádu správním, což bylo následně napraveno v rámci řízení o kasační stížnosti před Nejvyšším správním soudem, a jiná správní žaloba ve veřejném zájmu, kdy by mělo dojít k soudnímu přezkumu existence onoho závažného veřejného zájmu k jejímu podání, zatím podána nebyla. V případě správní žaloby podané ve veřejném zájmu veřejným ochráncem práv bude nutné prokazovat závažný veřejný zájem, který jej vedl k jejímu podání a tento pak bude formulován správními soudy – bude tedy pouze na jejich úvaze, zda v daném případě tato podmínka ze strany ombudsmana naplněna bude či nebude.

Důvodem tak nízkého počtu v podání správní žaloby ve veřejném zájmu veřejným ochráncem práv může být jeho ztíženější postavení ve vztahu k povinnosti prokázat závažný veřejný zájem k jejímu podání, na rozdíl o nejvyššího státního zástupce, kde se závažný veřejný zájem presumuje a správní soud jej nepřezkoumává. Sám JUDr. Varvařovský v minulosti uvedl jako důvod podání zatím jedné jediné správní žaloby k ochraně veřejného zájmu skutečnost, že se vždy snažil najít cestu mimosoudního řešení, a to zejména vzhledem k obecné délce trvání soudního řízení ve vztahu k následné efektivnosti správní žaloby ve veřejném zájmu. Proto vždy volil spíše cestu v oblasti legislativního procesu – tedy zejména zrušení konkrétních ustanovení zákona, případně zákona celého.[318]

[318] Blíže k vyjádření JUDr. Pavla Varvařovského viz: ČESKÁ TELEVIZE. *Otázky Václava Moravce 2. část* [online]. Ceskatelevize.cz, 5. ledna 2014 [cit. 7. května 2014]. Dostupné na http://www.ceskatelevize.cz/porady/1126672097-otazky-vaclava-moravce-2-cast/214411030510105/video/.

Pokud se jedná o onen jediný případ podané správní žaloby veřejným ochráncem práv, tato směřovala proti několika pravomocným správním rozhodnutím o povolení výstavby fotovoltaické elektrárny a její následné kolaudaci. Jako závažný veřejný zájem vedoucí k podání správní žaloby označil ombudsman zájem na ochraně životního prostředí – „možný a pravděpodobný zásah do krajinného rázu, dopad na příznivý stav Ptačí oblasti Východní Krušné Hory, neudělení výjimky z ochranných podmínek zvláště chráněných druhů rostlin a živočichů"[319] – a zájem na dodržování právních předpisů ze strany správních orgánů při vydávání rozhodnutí – „stavba byla povolena a realizována ve volné krajině v nezastavěném území, a tedy v rozporu s jedním ze základních cílů stavebně-právní regulace, jímž je ochrana nezastavěného území."[320]

S ohledem na vývoj judikatury ve věcech stavebních v návaznosti na možnost přezkumu určitých úkonů správních orgánů ve správním soudnictví (září 2012),[321] byla veřejným ochráncem práv vzata část jeho správní žaloby v průběhu řízení zpět (říjen 2012). Krajský soud v Ústí nad Labem, kterému daná věc napadla, v září 2013 část správní žaloby usnesením vyloučil k samostatnému řízení (dle typů správních rozhodnutí) a žádným způsobem nezohlednil částečné zpětvzetí správní žaloby, které mělo vyvrcholit ze strany Krajského soudu v zastavení části řízení dle § 47 písm. a) s. ř. s. Krajský soud však správní žalobu zcela nelogicky odmítl usnesením, a to pro nepřípustnost. Proti tomuto usnesení veřejný ochránce práv podal k Nejvyššímu správnímu soudu kasační stížnost.

Tento soud se ztotožnil s argumentací veřejného ochránce práv co do nelogičnosti procesního postupu Krajského soudu v Ústí nad Labem a rozsudkem ze dne 21. listopadu 2013, sp. zn. 9 As 122/2013-22, zrušil jeho usnesení o odmítnutí správní žaloby ve veřejném zájmu pro její nepřípustnost a řízení zastavil. Krajský soud v Ústí nad Labem prozatím co do zbytku žaloby nerozhodl, takže se na její vyřízení momentálně čeká.[322]

Pro představu, kolik bývá pro porovnání podáváno žalob ve veřejném zájmu nejvyšším státním zástupcem, uvádím následující data:

- 2009 – 9 žalob – 4× stavební věci, 5× nostrifikace zahraničního vzdělání
- 2010 – 38 žalob – 36× nostrifikace zahraničního vzdělání, 2× věci stavební
- 2011 – 3 žaloby – 2× školství, 1× věc stavební

[319] Viz Souhrnná zpráva o činnosti Veřejného ochránce práv 2012, s. 34, dostupné na: http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/zpravy_pro_poslaneckou_snemovnu/Souhrnna_zprava_VOP_2012-web.pdf.

[320] Viz tamtéž.

[321] Rozhodnutí rozšířeného senátu Nejvyššího správního soudu ze dne 18. září 2012, sp. zn. 2 As 86/2010 – 76, kterým došel rozšířený senát Nejvyššího správního soudu k názoru, že „souhlasy vydávané dle stavebního zákona z roku 2006, zejména dle § 96, § 106, § 122 a § 127, které stavební úřad výslovně či mlčky činí k ohlášení či oznámení, jsou jinými úkony dle části čtvrté správního řádu z roku 2004. Tyto souhlasy nejsou rozhodnutími ve smyslu § 65 s. ř. s.; soudní ochrana práv třetích osob je zaručena žalobou na ochranu před nezákonným zásahem, pokynem nebo donucením správního orgánu dle § 82 s. ř. s.".

[322] Viz Souhrnná zpráva o činnosti veřejného ochránce práv podávaná dle ustanovení § 23 odst. 1zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů (dále též „zákon o veřejném ochránci práv") za rok 2013, s. 29, dostupné na http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/zpravy_pro_poslaneckou_snemovnu/Souhrnna-zprava_2013_PDF_A.pdf.

– 2012 – 9 žalob – 4× školství, 3× udělení licence, 1× věc stavební, 1× nostrifikace zahraničního vzdělání
– 2013 – 20 žalob – 19× udělení licence, 1× školství.[323]

Závěr

Zakotvení samostatné aktivní žalobní legitimace ve vztahu k veřejnému ochránci práv má jistě za úkol přispět k ochraně objektivního práva. Jelikož však tato možnost byla v praxi využita pouze jednou a řízení o této správní žalobě zatím nebylo ukončeno, lze hodnotit dopad tohoto nového zákonného ustanovení velice poskrovnu. Změnu v tomto směru může a nemusí s sebou přinést osoba nové veřejné ochránkyně práv, když ani tato zatím nepodala žádnou správní žalobu ve veřejném zájmu.

De lege ferenda je rovněž vhodné uvažovat nad rozdílným postavením veřejného ochránce práv a nejvyššího státního zástupce v tomto řízení, neboť dle mého názoru zde není žádná zvláštní opodstatněnost v rozdílnosti jejich postavení – shledání vs. prokazování závažného veřejného zájmu. V souvislosti s touto problematikou se pak při právní úpravě de lege lata může v budoucnu jevit jako zajímavá komparace konkrétních případů z pohledu závažného veřejného zájmu na podání správní žaloby v judikatuře správních soudů. Část judikatury bude vycházet ze subsumpce skutkových okolností daného případu pod pojem závažný veřejný zájem z nazírání a de facto formulace nejvyšším státním zástupcem skrze správní soud a část ze subsumpce učiněné přímo správními soudy v rámci přezkumu existence závažného veřejného zájmu ve vztahu k aktivní legitimaci veřejného ochránce práv. Pokud by došlo k výraznějšímu rozchodu v definicích konkrétních veřejných zájmů v jednotlivých případech, které budou řešeny, nezbývá než sjednocovat tuto judikaturu v tomto směru prostřednictvím Nejvyššího správního soudu, tak jak je tato skutečnost výslovně uvedena a umožněna tomuto soudu v soudním řádu správním.[324]

Přehled použitých zdrojů

ČESKÁ TELEVIZE. *Otázky Václava Moravce 2. část* [online]. Ceskatelevize.cz, 5. ledna 2014 [cit. 7. května 2014]. Dostupné na http://www.ceskatelevize.cz/porady/1126672097-otazky-vaclava-moravce-2-cast/214411030510105/video/.

JEMELKA, Luboš a kol. *Soudní řád správní: komentář.* 1. vyd. V Praze: C. H. Beck, 2013, s. 522–523. Beckova edice Komentované zákony. ISBN 9788074004988.

KOUKAL, Pavel. Veřejný ochránce práv a žaloba ve veřejném zájmu. *Státní zastupitelství*, Praha: LexisNexis CZ, s. r. o., 2008, roč. 2008, číslo 11–12, s. 84–86.

PŘIDAL, Miroslav. Veřejný ochránce práv a jeho žalobní legitimace k ochraně veřejného zájmu. In: *Aktuální otázky správního soudnictví: (zejména v souvislosti s novelou soudního řádu správního provedenou zákonem č. 303/2011 Sb.): sborník příspěvků ze sekce správního práva z konference Olomoucké právnické dny 2012, pořádané*

323 Viz zprávy o činnosti státního zastupitelství z let 2009–2013, dostupné na: http://www.nsz.cz/index.php/cs/udaje-o-cinnosti-a-statisticke-udaje/zprava-o-innosti.

324 § 12 odst. 2 s. ř. s.: „Nejvyšší správní soud sleduje a vyhodnocuje pravomocná rozhodnutí soudů ve správním soudnictví a na jejich základě v zájmu jednotného rozhodování soudů přijímá stanoviska k rozhodovací činnosti soudů ve věcech určitého druhu."

ve dnech 24.–25. 5. 2012 Právnickou fakultou Univerzity Palackého v Olomouci. Praha: Leges, 2012, s. 66–69. Teoretik. ISBN 978-80-87576-47-2.

Souhrnná zpráva o činnosti Veřejného ochránce práv 2012, s. 34, dostupné na: http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/zpravy_pro_poslaneckou_snemovnu/Souhrnna_zprava_VOP_2012-web.pdf.

Souhrnná zpráva o činnosti veřejného ochránce práv podávaná dle ustanovení § 23 odst. 1 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů (dále též „zákon o veřejném ochránci práv") za rok 2013, s. 29, dostupné na http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/zpravy_pro_poslaneckou_snemovnu/Souhrnna-zprava_2013_PDF_A.pdf.

Rozhodnutí rozšířeného senátu Nejvyššího správního soudu ze dne 18. září 2012, sp. zn. 2 As 86/2010-76.

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 21. listopadu 2013, sp. zn. 9 As 122/2013-22.

Usnesení rozšířeného senátu Nejvyššího správního soudu ze dne 16. listopadu 2010, č. j. 7 Aps 3/2008-98.

Zákon č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv.

Zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní.

Zprávy o činnosti státního zastupitelství z let 2009–2013, dostupné na: http://www.nsz.cz/index.php/cs/udaje-o-cinnosti-a-statisticke-udaje/zprava-o-innosti.

Porušení práva na samosprávu na příkladu veřejnoprávní smlouvy dle § 3a zákona o obecní policii

Violation of the right to self-government on the example of a public contract according to § 3a of the municipal police

Mgr. Vojtěch Příkopa

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Advokátní kancelář Brož & Partner, advokáti

Klíčová slova: krajský úřad, obecní policie, obecně závazná vyhláška, právo na samosprávu, přenesená působnost, přestupek, samostatná působnost, Ústava, Ústavní soud

Resumé: Předkládaný příspěvek se zabývá porušením ústavně zaručeného práva na samosprávu územně samosprávných celků. Problematika je demonstrována zejména na nelogičnosti nutného souhlasu krajského úřadu se zněním smlouvy uzavírané mezi obcemi dle § 3a zákona o obecní policii v případě, kdy se předmět této smlouvy týká pouze samostatné působnosti. V příspěvku autor dochází k závěru, že uvedené ustanovení zákona o obecní policii je protiústavní.

Key words: the regional Authority, municipal police, generally binding ordinance, the right to self-government, delegated powers, minor offense, independent powers, constitution, constitutional Court

Resume: The present paper deals with the violation of the constitutionally guaranteed right to self-government of municipalities. The issue is particularly demonstrated the illogic necessary consent of the regional Authority of the wording of contracts between municipalities according to § 3a of the act on municipal police in the case where the subject of this agreement concerns only its own independent powers. In this paper, the author concludes that this provision of the municipal police is unconstitutional.

Úvod

Obecní policie je vedle zastupitelstva obce, rady obce, starosty, obecního úřadu a zvláštních orgánů obce dalším orgánem obce. Zatímco všechny tyto orgány uvádí § 5 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích, obecní policie je upravena ve zvláštním zákoně č. 553/1991 Sb., o obecní policii. Jak vyplývá z § 1 odst. 1 tohoto zákona, který stanoví, že *obecní policie je orgánem obce, který zřizuje a zrušuje obecní zastupitelstvo obecně závaznou vyhláškou*, je obecní policie orgánem fakultativním a je pouze na obecním zastupitelstvu, zda tento orgán zřídí či nikoliv.

Obec, která obecní policii nezřídila, může v souladu s § 3a zákona o obecní policii s jinou obcí nacházející v témže vyšším územním samosprávném celku (kraji), která ji zřídila, uzavřít veřejnoprávní smlouvu, na jejímž základě bude obecní policie této obce

vykonávat úkoly stanovené zákonem o obecní policii nebo zvláštním zákonem právě i na území obce, která obecní policii nezřídila.

Uzavírání a předmět veřejnoprávní smlouvy

Touto koordinační veřejnoprávní smlouvou dochází podobně jako např. v situacích upravených § 63 a § 66a zákona o obcích ke smluvnímu převodu výkonu působnosti na orgán jiné obce, kterým je právě obecní policie. Dle § 102 odst. 3 zákona o obcích smlouvu schvaluje obecní rada *v samostatné působnosti*. V případě, že obec tento orgán nemá, schválí smlouvu starosta, který ji zároveň i podepíše. Dle § 3a odst. 2 zákona o obecní policii taková smlouva ke svému uzavření nebo změně obsahu ještě vyžaduje souhlas krajského úřadu, o němž je rozhodováno ve správním řízení *v přenesené působnosti*.[325]

Dle § 3a odst. 3 písm. b) zákona o obecní policii musí veřejnoprávní smlouva kromě jiného obsahovat i určení rozsahu úkolů podle tohoto nebo zvláštního zákona, které bude obecní policie vykonávat na území obce nebo obcí, jež obecní policii nezřídily a jež jsou smluvními stranami této smlouvy. Běžnou je situace, kdy je veřejnoprávní smlouvou stanoveno, že obecní policie jiné obce má na území obce, která obecní policii nemá, vykonávat pouze některé úkoly, nebo úkol jednotlivý.

S ohledem na skutečnost, že obecní policie vykonává svoji činnost jak v rámci působnosti samostatné, tak i v rámci působnosti přenesené,[326] nabízí se několik variant stanovení úkolů, které budou moci na území jiné obce strážníci obecní policie vykonávat.

Nejčastějším případem jistě bude situace, kdy bude strážník obecní policie pověřen k plnění úkolů vyplývajících z působností obou. To už proto, že si lze těžko představit, jak např. přestupky dle zákona o silničním provozu[327] strážník řeší, aniž by užil např. technický prostředek k zabránění odjezdu vozidla. Z uvedeného vyplývá, že pověření strážníka pouze výkonem pravomoci v působnosti přenesené nebude příliš praktické.

Opačně to však platit nemusí. Jinými slovy řečeno, není vyloučeno, aby byl strážník na základě veřejnoprávní smlouvy dle § 3a pověřen pouze k plnění úkolů, které vyplývají z působnosti samostatné. V takovém případě by se jednalo o:

a) výkon oprávnění podle § 10 až § 23 zákona o obecní policii (arg. § 8 zákona o obcích),[328] kterými jsou oprávnění požadovat vysvětlení, vyžadovat poskytnutí údajů z informačních systémů, požadovat prokázání totožnosti, požadovat od každého věcnou a osobní pomoc, předvést osobu, odebrat zbraň, zakázat vstup na určená místa, otevřít byt nebo jiný uzavřený prostor, odejmout věc,

[325] Dle § 160 zákona č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů, je souhlasu nadřízeného správního orgánu třeba pouze k uzavření veřejnoprávní smlouvy, jejímž předmětem je výkon státní správy, zatímco k uzavření té, která se týká plnění úkolů vyplývajících ze samostatné působnosti při výkonu veřejné moci, souhlas vyžadován není.

[326] VETEŠNÍK, Pavel, JEMELKA, Luboš. *Zákon o obecní policii.* C. H. Beck: Praha, 2009. s. 69.

[327] Zákon č. 361/2000 Sb., o silničním provozu, ve znění pozdějších předpisů.

[328] *Pokud zvláštní zákon upravuje působnost obcí a nestanoví, že jde o přenesenou působnost obce, platí, že jde vždy o samostatnou působnost.*

použít technický prostředek k zabránění odjezdu vozidla,[329] zabezpečovat dopravu osob do zdravotnického zařízení nebo do záchytné stanice, ke vstupu do živnostenských provozoven a použití donucovacích prostředků, psa a služební zbraně;

b) projednání přestupků proti pořádku ve věcech územní samosprávy dle § 46 odst. 2 ve spojení s § 86 písm. d) bodem 1 zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích.

S nyní uvedeným se však dostává do rozporu požadavek stanovený v § 3a odst. 2 zákona o obecní policii, tedy zdánlivě bezvýjimečná nutnost souhlasu krajského úřadu. Nejedná se však v tomto případě již o zásah jdoucí za hranici ústavně zaručeného práva na samosprávu?

Dříve, než si odpovíme na právě položenou otázku, je třeba vyřešit, zda k projednání přestupků proti pořádku ve věcech územní samosprávy dle § 46 odst. 2 přestupkového zákona dochází obecní policií opravdu v rámci působnosti samostatné.

Přestupky proti pořádku ve věcech územní samosprávy

Právní věda se shoduje na tom, že veškeré přestupkové řízení je výkonem státní správy. Tento závěr bývá dovozován ze znění § 95a přestupkového zákona, který stanoví, že *„působnosti stanovené krajskému úřadu, úřadům městských částí hlavního města Prahy, obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností nebo obecnímu úřadu podle tohoto zákona jsou výkonem přenesené působnosti"*. Navzdory znění § 8 zákona o obcích je dovozováno, že v přenesené působnosti rozhodují o přestupcích i orgány v § 95a výslovně neuvedené, tedy komise pro projednávání přestupků jako zvláštní orgány obcí, komise obecních rad pověřené výkonem státní správy a obecní policie. Tento závěr je odůvodněn úvahou, že v opačném případě *„by se typ působnosti obce v případě rozhodování o přestupcích řídil nikoliv jejím věcným obsahem, ale tím, který orgán obce ji zrovna vykonává."*[330]

Zároveň je však kritizován stav, kdy *„do přenesené působnosti spadá i rozhodování o přestupcích fyzických osob spočívajících v porušování povinností stanovených v obecně závazných vyhláškách obcí podle § 46 odst. 2 PřesZ, což je rovněž značně absurdní stav, neboť vynucování plnění povinností stanovených v právních aktech, které obec vydala ve své samostatné působnosti, by mělo opět spadat do samostatné působnosti, a to tím spíše, že ukládání sankcí za správní delikty spočívající v porušení týchž obecně závazných vyhlášek právnickými osobami nebo podnikateli spadá do působnosti samostatné – viz § 58 odst. 4 OZř."*[331]

Tito kritici se sice oprávněně vyjadřují k nesmyslnosti závěru, že i řízení o přestupcích fyzických osob spočívajících v porušování povinností stanovených v obecně závazných vyhláškách obcí podle § 46 odst. 2 přestupkového zákona je řízením v působnosti přenesené, pohříchu se však omezují pouze na toto konstatování, aniž se pokoušejí i s tímto problémem argumentačně vypořádat.

329 Srov. usnesení Krajského soudu v Ostravě ze dne 29. 3. 2004, sp. zn. 42 Co 108/2004.

330 VEDRAL, Josef a kol. *Zákon o obcích (obecní zřízení).* Praha: C. H. Beck, 2008. s. 60.

331 VEDRAL, Josef a kol. *Zákon o obcích…* s. 60.

Nyní dovozený závěr totiž není tak jednoznačný, a to především s ohledem na čl. 8 Ústavy, kterým je zaručena samospráva územních samosprávných celků, přičemž odborná literatura dovozuje, že právo na samosprávu je navíc podstatnou náležitostí právního státu, jejíž změna je s ohledem na čl. 9 odst. 2 Ústavy nepřípustná.[332] V důsledku toho *„územním samosprávným celkům pochopitelně není možné odebrat tu (samostatnou) působnost, která vyplývá přímo z Ústavy, tzn. především pravomoc vydávat obecně závazné vyhlášky a právo mít vlastní majetek a hospodařit podle vlastního rozpočtu.“*[333]

Územní samosprávné celky vykonávají samostatnou působnost, např. ve formě vydávání obecně závazných vyhlášek, vlastním jménem a ve svém vlastním zájmu, s čímž je nerozlučně spjat i fakt, že se tak děje na vlastní odpovědnost.[334] Pokud je tedy vydána obcí obecně závazná vyhláška, mělo by být vynucování pravidel v ní stanovených opět záležitostí působnosti samostatné. To však dle současného nazírání na povahu přestupkového řízení neplatí, a proto i projednání porušení povinnosti stanovené v obecně závazné vyhlášce obce vydané dle § 46 odst. 2 přestupkového zákona, které je přestupkem proti pořádku v územní samosprávě, spadá do působnosti přenesené.

Jsem toho názoru, že se nejedná o závěr správný, a v následujícím textu se jej pokusím za pomoci ústavněkonformního výkladu zvrátit.

„Z požadavku bezrozpornosti práva plyne pro právní metodologii direktiva interpretace práva nižší právní síly konformně s právními elementy, kterým je přiznána vyšší právní síla.“[335] Jednou z forem tohoto výkladu podle práva vyšší právní síly je i výklad ústavně konformní. V rámci něho *„tzv. jednoduché zákony, ale i jiné podzákonné předpisy a akty primární novotvorby obcí a krajů, je třeba interpretovat tak, aby byly v souladu s* ústavním pořádkem. Připouští-li tedy jazykový význam interpretovaného ustanovení jednoduchého práva několikerý význam, přičemž některý je v *souladu s* ústavním pořádkem a *jiný nikoli, je třeba upřednostnit ten, který je s tímto pořádkem v souladu.“*[336]

Nyní zjistíme, zda jazykový význam dotyčných ustanovení přestupkového zákona připouští i tu variantu, která je souladná s kautelami stanovenými Ústavou, jmenovitě potom s právem územního samosprávného celku na samosprávu.

Dle § 52 přestupkového zákona přestupky projednávají *obecní úřady nebo zvláštní orgány obcí a jiné správní orgány, stanoví-li tak zvláštní zákon*. Hned následující § 53 odst. 1 však uvádí, že některé z přestupků, mezi něž spadají i ty proti pořádku ve vě-

332 VEDRAL, Josef a kol. *Zákon o obcích…* s. 40.

333 VEDRAL, Josef a kol. *Zákon o obcích…* s. 40.

334 Srov. nález Ústavního soudu ze dne 3. 12. 1996, sp. zn. Pl. ÚS 1/96, v jehož odůvodnění se uvádí, že „Ústavní soud považuje místní samosprávu za nezastupitelnou složku rozvoje demokracie. Místní samospráva je výrazem práva a schopnosti místních orgánů, v mezích daných zákonem, v rámci své odpovědnosti a v zájmu místního obyvatelstva regulovat a řídit část veřejných záležitostí.“

335 MELZER, Filip. *Metodologie nalézání práva.* Praha: C. H. Beck, 2010. s. 172.

336 Viz nález Ústavního soudu ze dne 26. 3. 1996, sp. zn. Pl. ÚS 48/95: *„V situaci, kdy určité ustanovení právního předpisu umožňuje dvě různé interpretace, přičemž jedna je v souladu s ústavními zákony a mezinárodními smlouvami podle čl. 10 Ústavy České republiky a druhá je s nimi v rozporu, není dán důvod zrušení tohoto ustanovení. Při jeho aplikaci je úkolem soudů interpretovat dané ustanovení ústavně konformním způsobem.“*

cech územní samosprávy, projednávají *obce*. S ohledem na skutečnost, že se obě ustanovení nacházejí pod stejnou rubrikou s názvem příslušnost, lze dovodit, že vymezení v § 52 není úplné a je doplněno právě § 53 odst. 1 právě o obce.

Vzhledem k tomu, že § 95a téhož zákona mezi orgány tam uvedené nepočítá právě obce, je třeba *a contrario* dovodit, že přinejmenším projednání přestupků proti pořádku ve věcech územní samosprávy je tedy v kontextu výše uvedeného uskutečňováno obcemi v působnosti *samostatné*. Tomu by odpovídalo i rozlišení obce (jako subjektu veřejné správy) od orgánů vyjmenovaných v § 52.

Pokud totiž zvláštní zákon upravuje působnost *obcí* a nestanoví, že jde o přenesenou působnost obce, platí, že jde *vždy* o samostatnou působnost. Právě v tomto duchu je nutno interpretovat i § 95a přestupkového zákona, a to i navzdory závěru, že pravidlo obsažené v § 8 zákona o obcích nemůže platit absolutně a „*nelze* [je, pozn. V. P.] *uplatňovat zcela bezmyšlenkovitě, a to především díky tomu, že to v některých případech není možné z povahy věci, tedy z hlediska charakteru té působnosti obce, na kterou by se mělo aplikovat, a jeho formalistické a doslovné uplatňování bez přihlédnutí ke smyslu a účelu dané právní úpravy by v některých případech vedlo až k absurditám.*“[337]

S nyní uvedeným teleologickým výkladem lze jednoznačně souhlasit, nezapomínejme však, že při aplikaci ústavněkonformního výkladu má tento před tím teleologickým přednost. Z pohledu této interpretační metody je totiž z více možných výkladů směrodatný ten, který je v souladu s ústavním pořádkem, lhostejno potom, zda je tím „nejsprávnějším“ z hlediska teleologie obyčejného zákona.

Odmítnout je zároveň třeba i konstatování Ústavního soudu v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 34/02, v jehož odůvodnění je uvedeno, že „*rozhodování o kompetencích územní samosprávy je vždy politické*“, a upřednostnit naopak názor zcela odlišný vyslovený v pozdějším nálezu sp. zn. III. ÚS 1669/11, že „*respektování územní samosprávy je nutnou součástí právního státu. Ústavní definice tohoto pojmu nemůže být závislá jen na zákonné úpravě, protože by to mohlo vést k libovůli zákonodárce a k narušení samé podstaty principu územní samosprávy, který je jednou ze základních hodnot demokratického a právního státu a který jako ústavní princip musí požívat ústavní ochranu.*“ Ve věci navíc nelze nezohlednit i vývoj judikatury Ústavní soudu právě ve věcech územní samosprávy, který směřuje ke stále většímu rozsahu a posílení tohoto práva samosprávných celků.[338]

Právě uvedený závěr lze považovat za správný tím spíš, že hodnotově totožně již zákonodárce upravil projednávání jiných správních deliktů právnických osob a fyzických osob, které jsou podnikateli, dle § 58 odst. 4 zákona o obcích.

---

337 VEDRAL, Josef a kol. *Zákon o obcích…,* s. 60. V totožném duchu rozhodl i Ústavní soud v usnesení ze dne 10. 7. 2007, sp. zn. II. ÚS 995/07. K doslovnému výkladu § 8 zákona o obcích např. SLÁDEČEK, Vladimír, MIKULE, Vladimír, SYLLOVÁ, Jindřiška. *Ústava České republiky***.** Praha: C. H. Beck, 2007, s. 879.

338 Srov. zejména nálezy Ústavního soudu ze dne 11. 12. 2007, sp. zn. Pl. ÚS 45/06, ze dne 14. 6. 2011, sp. zn. Pl. ÚS 29/10, ze dne 7. 9. 2011, sp. zn. Pl. ÚS 56/10, ze dne 6. 5. 2013, sp. zn. Pl. ÚS 2315/12-1, ze dne 2. 4. 2013, sp. zn. Pl. ÚS 6/13 a ze dne 7. 5. 2013, sp. zn. III. ÚS 1669/11.

Souhlas krajského úřadu

Naprosto totožnou optikou stran ústavněprávní argumentace je třeba se dívat na požadavek souhlasu krajského úřadu s veřejnoprávní smlouvou dle § 3a zákona o obecní policii, pokud se tato týká pouze přenosu úkolů obecní policie v působnosti samostatné. Jinými slovy řečeno, pokud je obecní policie jedné obce pověřena na území jiné obce k výkonu pravomoci vyplývající pouze z působnosti samostatné, je zřejmé, že není žádného rozumného důvodu, aby k uzavření takové veřejnoprávní smlouvy byl třeba ještě souhlas krajského úřadu v přenesené působnosti.

Otázkou však je, jak se s tímto nevhodným požadavkem, který v důsledku způsobuje protiústavnost § 3a odst. 2 zákona o obecní policii, vypořádat.

Z metodologického pohledu je zřejmé, že se v tomto ohledu jedná o zakrytou mezeru v zákoně. To znamená, že *„v tomto případě je jazykově nesporný význam příslušného ustanovení širší, než vyžaduje jeho teleologické pořadí. Do jádra pojmu tak spadají i případy, na které se teleologie příslušného ustanovení nevztahuje."*[339] V konkrétní situaci to znamená, že souhlas krajského úřadu je dle textu zákonného ustanovení nutný i tam, kde není ničím odůvodněný.

Klíčem k řešení tohoto problému je skutečnost, zda se jedná o mezeru vědomou (zákonodárcem zamýšlenou a chtěnou) či nevědomou. K tomu Melzer uvádí, že *„v případě vědomé mezery v zákoně je dána zvláštní konstelace kolize principu dělby moci (spolu s demokratickým principem a principem právní jistoty) a principu (hodnotové) bezrozpornosti právního řádu. Jelikož je hodnotově nekoherentní úprava zákonodárcem chtěná, je velice posílen demokratický princip a princip dělby moci. Tvorba práva přísluší primárně demokratickému zákonodárci, nikoli soudci. Soudce tak není oprávněn rozhodovat proti jednoznačně projevené skutečné vůli zákonodárce."*[340]

K odpovědi na to, zda se jedná o úpravu zamýšlenou a vědomou, či nikoliv, je třeba zjistit skutečnou vůli zákonodárce, kterou lze zpravidla dovodit z důvodové zprávy (nebo také autorského komentáře) nebo z jeho vyjádření k zamýšleným účinkům jím uskutečněné právní regulace.

S ohledem na skutečnost, že § 3a zákona o obecní policii včetně svého odst. 2 byl do návrhu zákona včleněn až na základě pozměňovacího návrhu výboru pro obranu a bezpečnost ze dne 23. 4. 2002, aniž by potřeba jeho zakotvení byla promítnuta do důvodové zprávy, je zjišťování skutečné vůle zákonodárce velmi ztíženo. V době tvorby tohoto příspěvku jsem prostřednictvím dostupných pramenů neobjevil ani žádná další vyjádření k cíli, který měl být prostřednictvím interpretovaného ustanovení dosažen. Skutečnou vůli zákonodárce tak úplně na jisto postavit nelze. Nelze tak tedy zároveň ani určit, že se jedná o mezeru nevědomou, která by otevírala dveře dotvoření práva v podobě teleologické redukce.

V takovém případě je nutno přijmout ten závěr, že v této situaci by Ústavní soud nemohl dané ustanovení dotvořit, čímž by nepřípustně zasáhl do presumovaného vědomého rozhodnutí zákonodárce, ale mohl by je svým kasačním rozhodnutím pouze zrušit.[341]

339 MELZER, Filip. *Metodologie nalézání práva…* s. 228, 229.
340 MELZER, Filip. *Metodologie nalézání práva… s.* 233.
341 MELZER, Filip. *Metodologie nalézání práva…* s. 234.

Závěr

Cílem tohoto příspěvku bylo uvedenými závěry podepřenými judikaturou Ústavního soudu a za použití tímto soudem užívaných metodologických postupů vnést do současného nazírání na řešenou problematiku minimálně pochybnosti o její skutečné správnosti. V té souvislosti lze *de lege ferenda* doporučit, aby byla v přestupkovém zákoně jednoznačně vyjasněna povaha přestupkového řízení v případě přestupků dle § 46 odst. 2 tohoto zákona. Nezbytnou se potom jeví nutnost změny § 3a odst. 2 zákona o obecní policii ve věci souhlasu krajského úřadu s veřejnoprávní smlouvou uzavíranou dle tohoto ustanovení. To vše samozřejmě v duchu ústavně zaručeného práva na samosprávu.

Přehled použitých zdrojů

Monografie, komentáře

MELZER, Filip. *Metodologie nalézání práva.* Praha: C. H. Beck, 2010, s. 304.

SLÁDEČEK, Vladimír, MIKULE, Vladimír, SYLLOVÁ, Jindřiška. *Ústava České republiky.* Praha: C. H. Beck, 2007, s. 949.

VEDRAL, J. a kol. *Zákon o obcích (obecní zřízení).* Praha: C. H. Beck, 2008, s. 876.

VETEŠNÍK, P., JEMELKA, L. *Zákon o obecní policii.* C. H. Beck: Praha, 2009. s. 542.

Judikatura

Nálezy Ústavního soudu

ze dne 26. 3. 1996, sp. zn. Pl. ÚS 48/95
ze dne 3. 12. 1996, sp. zn. Pl. ÚS 1/96
ze dne 5. 2. 2003, sp. zn. Pl. ÚS 34/02
ze dne 11. 12. 2007, sp. zn. Pl. ÚS 45/06
ze dne 14. 6. 2011, sp. zn. Pl. ÚS 29/10
ze dne 7. 9. 2011, sp. zn. Pl. ÚS 56/10
ze dne 2. 4. 2013, sp. zn. Pl. ÚS 6/13
ze dne 6. 5. 2013, sp. zn. Pl. ÚS 2315/12-1
ze dne 7. 5. 2013, sp. zn. III. ÚS 1669/11

Ostatní

Usnesení Krajského soudu v Ostravě ze dne 29. 3. 2004, sp. zn. 42 Co 108/2004.

Právní předpisy

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava ČR, ve znění pozdějších předpisů.
Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů.
Zákon č. 553/1991 Sb., o obecní policii, ve znění pozdějších předpisů.
Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích, ve znění pozdějších předpisů.
Zákon č. 361/2000 Sb., o silničním provozu, ve znění pozdějších předpisů.
Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů.

Omezení svéprávnosti z pohledu veřejného práva (procesní souvislosti)

Restriction on legal capacity from the perspective of public law (procedural questions)

Mgr. Martina Küchlerová, Mgr. Aleš Mácha

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Klíčová slova: svéprávnost, omezení svéprávnosti, rozsudek, výrok rozsudku, posuzovaná osoba, podpůrná opatření

Resumé: Jedním z nejdiskutovanějších témat, respektive změn, přinesených novým občanským zákoníkem je problematika svéprávnosti člověka a jejího omezování. Příspěvek se velmi úzce zaměřuje na do současné doby vytvořenu praxi opatrovnických úseků okresních soudů ve věcech tzv. přezkumů svéprávností, zejména s ohledem na formulaci jednotlivých výroků omezujících rozsudků. Tzv. přezkumem svéprávností autoři rozumí případy osob, které byly podle právní úpravy účinné do 31. 12. 2013 zbaveny způsobilosti k právním úkonům a u nichž musí do 3 let dojít k zahájení řízení o přezkumu, které je zakončeno buďto omezením svéprávnosti dotyčné osoby nebo aplikací některého z podpůrných opatření. Autoři se rovněž snaží poukázat na rozsah práv, která se do omezujících výroků soudů dostávají a na problematiku omezení svéprávnosti člověka v právech spadajících do oblasti práva veřejného.

Key words: legal capacity, restriction (limitation) on legal capacity, judgment, the optative part of judgment, assessed person, support measures

Resume: One of the most discussed topics or changes brought by the new Civil Code is the issue of human incapacitation and its limitation. This conference paper focuses closely on the creation to the present day practice of custodial departments of district courts in the reviews of the legal capacity, in particular with regard to the formulation of individual statements restrictive judgments. The review of the legal capacity authors means cases of the people who were under the legislation effective until 31. 12. 2013 deprived of legal capacity and who has 3 years experience to its initiation of the review, which is terminated by either limiting legal capacity of the person or application of any of the support measures. The authors also tries to show the extent of the rights to the restrictive order of court and get to the issue of legal capacity constraints of rights within the area of public law.

I. Úvod

Výchozím ustanovením nově regulujícím omezení svéprávnosti je ust. § 57 zákona č. 89/2012 Sb., (nového) občanského zákoníku (dále jen „o. z.“), zejména jeho první odstavec. Člověka je možno ve svéprávnosti omezit jen v rozsahu, v jakém není schopen právně jednat, a soud musí zároveň přesně vymezit rozsah, v jakém svéprávnost omezil. Prvou otázkou, se kterou je zapotřebí se vypořádat při formulaci svéprávnost

omezujícího výroku, je, zdali v této souvislosti učinit pozitivní nebo negativní výčet posuzované osobě omezovaných/ponechávaných práv.

Ve výroku by mohla být vypočtena práva, která se posuzované osobě ponechávají, nebo práva, ve kterých je posuzovaná osoba omezována. S ohledem na doslovnou dikci ust. § 57 odst. 1 o. z. je zřejmě praktičtější přiklonit se k výčtu negativnímu. Sám zákon totiž mluví o „omezení", proto je vhodné vypočíst práva, ve kterých je posuzovaná osoba ve svéprávnosti omezována. Aby bylo možné konkrétně formulovat výrok omezující posuzovanou osobu ve svéprávnosti, je zapotřebí vymezit základní okruhy práv, u kterých může k omezení dojít.

První velkou skupinou, které se omezení svéprávnosti jednoznačně týká, je oblast soukromoprávních jednání. Typicky jde o disponování s majetkem do určité hodnoty, oblast uzavírání smluv, oblast rodinného práva a další. Druhá skupina je tvořena případy, kdy sám zákon s omezením spojuje určité důsledky. Příkladem je možno uvést situaci, kdy je osoba vykonávající znaleckou činnost omezena ve svéprávnosti, kdy zákonným důsledkem této skutečnosti je znemožnění výkonu specifikované funkce po dobu trvání omezení ve svéprávnosti. Druhá a výše nastíněná skupina se do výroku omezujícího rozsudku nezahrnuje, protože důsledky omezení jsou normovány přímo zákonem.[342] Třetí velkou skupinou, která z pohledu právního dualismu, na kterém je náš právní řád v současnosti postaven, doplňuje skupinu první, tvoří práva z oblasti práva veřejného. I tato jsou do výroku omezujícího rozsudku zahrnována a jejich omezením je utvářen rozsah svéprávnosti člověka.

II. K rozsahu omezení

Praxe opatrovnických úseků okresních soudů postupně vytváří omezující výroky, kterými se snaží jednak zachytit realitu a jednak vyhovět zákonným ustanovením a úmyslu zákonodárce. Rozsudek opatrovnického soudu v případech tzv. přezkumu svéprávnosti je složen z celkem 5 výroků. Rozsah omezení je vyjádřen ve výroku I., který zní takto:

I. **Martina Küchlerová, nar. 23. 2. 1989, se omezuje ve svéprávnosti tak, že není způsobilá právně jednat, nakládat samostatně s finančními prostředky a spravovat své jmění, není schopna samostatně se rozhodovat, právně jednat v běžných záležitostech každodenního života a samostatně pečovat o svou osobu, porozumět důsledkům uzavření smlouvy, pracovní činnosti v žádném rozsahu a v této souvislosti právně jednat, rozeznat potřebu uzavírat smlouvy o poskytování sociálních služeb, rozhodovat o vlastní léčbě a zásahu do své duševní a tělesné integrity, obstarávat své záležitosti jednáním na úřadech v souvislosti s poskytováním žádostí o přiznání dávek státní sociální podpory, vyřizování dokladů, pochopit účel a důsledky uzavření manželství, pochopit význam a důsledky otcovství a případně jeho popření či určení, pochopit význam a důsledky osvojení dítěte, vykonávat rodičovská práva, osobního styku s dítětem, porozumět smyslu, účelu a důsledkům voleb.**

342 Srov. např. § 4 odst. 1 písm. b) zákona č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících.

Při pohledu na výše popsaný výrok je zřejmé, že dochází k omezení posuzované osoby zejména v soukromoprávním jednání, zanedbatelná však nejsou ani práva z oblasti práva veřejného.

Z hlediska omezení člověka ve sféře práva veřejného spatřujeme ve výše uvedeném vzorovém výroku značné nedostatky. Předně člověk je tímto výrokem omezen pro vyřizování dokladů a jednání před úřady při podávání žádostí o přiznání dávek státní sociální podpory. Pomineme-li skutečnost, že z hlediska práva sociálního zabezpečení existují i další peněžité nároky člověka vůči státu, nikoli pouze dávky státní sociální podpory, je výše uvedené omezení z hlediska jednání před úřady naprosto nedostatečné.

Naskýtá se totiž otázka možnosti „jednat před úřady" vůbec, resp. v jakém rozsahu je člověk schopen být účastníkem správních řízení. Dle § 29 odst. 1 zákona č. 500/2004 Sb., správní řád (dále jen „správní řád") je: „*Každý způsobilý činit v řízení úkony samostatně (dále jen ‚procesní způsobilost') v tom rozsahu, v jakém mu zákon přiznává svéprávnost.*" Odstavec druhý § 29 správního řádu pak normuje, že: „*Osoby omezené ve svéprávnosti nemají procesní způsobilost v rozsahu tohoto omezení.*" Neboli správní řád nás z hlediska procesní způsobilosti odkazuje do o. z. Avšak z výše uvedeného vzorového výroku nelze dovodit, zda osoba takto omezená je schopna vystupovat vůbec ve správním řízení. V konečném důsledku by tak situace vypadala tak, že osoba takto omezená není schopna podat žádost o vydání občanského průkazu či cestovního pasu, avšak z hlediska svého omezení může podat žádost o např. územní rozhodnutí nebo stavební povolení dle zákona č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu.

Byť lze ocenit znění výroku týkajícího se vyřizování dokladů, jelikož právní úprava občanských průkazů a cestovních dokladů s omezením svéprávnosti v oblasti podávání žádostí o tyto doklady výslovně počítá[343], je nutné i z hlediska právní jistoty jak adresáta soudního rozhodnutí, tak i veřejné správy do výroku zahrnout část týkající se obecně možnosti jednání před úřady, resp. dle dikce § 1 odst. 1 správního řádu před správními orgány.

Další dle našeho názoru kontroverzní částí vzorového výroku je závěr omezujícího výroku, kde je člověk omezován ve výkonu volebního práva, resp. „že není způsobilá *… porozumět smyslu, účelu a důsledkům voleb.*" V komentářové literatuře k § 57 o. z. se můžeme dočíst, že není možné člověka omezit ve volebním, petičním, shromažďovacím či sdružovacím právu.[344] Listina základních práv a svobod (dále jen „Listina")[345] vymezuje volební právo v čl. 21. Toto právo je koncipováno tak, že jej nelze

[343] Viz § 4 odst. 4 zákona č. 328/1999 Sb., o občanských průkazech: „*Za občana, jehož svéprávnost je omezena tak, že není způsobilý požádat o vydání občanského průkazu, podává žádost opatrovník nebo jiný zákonný zástupce, pokud mu nebyl opatrovník ustanoven.*" Viz též § 17 odst. 8 zákona č. 329/1999 Sb., o cestovních dokladech: „*Za občana, jehož svéprávnost je omezena tak, že není způsobilý k podání žádosti, podává žádost soudem určený opatrovník.*"

[344] ČUHELOVÁ, Kateřina, PONDIKASOVÁ, Tereza In LAVICKÝ, Petr a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář.* 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 298.

[345] Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součásti ústavního pořádku České republiky.

omezit, omezen může být, resp. stanoven jeho rozsah, pouze jeho výkon.[346] Tomu pak koresponduje úprava v jednotlivých volebních zákonech, kdy omezení svéprávnosti pro výkon volebního práva je překážkou jeho výkonu, a to jak ve smyslu aktivního volebního práva, tedy práva volit, tak ve smyslu volebního práva pasivního, tedy být volen.[347]

V konečném důsledku tak při výše uvedeném rozsahu omezení ve výkonu volebního práva dochází *de facto* k absolutnímu omezení volebního práva. To považujeme za stav, který je v rozporu s Listinou, resp. v jejím čl. 21. Je poměrně nesporné, že osoba omezená ve svéprávnosti by vzhledem k důvodu svého omezení měla být omezena v pasivním volebním právu. Domníváme se však, že k omezení volebního práva ve smyslu aktivním by docházet nemělo. Ať už proto, že je tímto nastolován stav, který odporuje Listině, tak i proto, že tímto jednáním sobě člověk nijak neškodí, což je primární důvod omezení svéprávnosti. Je taktéž rozdíl mezi výkonem volené funkce a schopností člověka vybrat kandidáta, který by jej měl zastupovat ve voleném orgánu.

Na druhou stranu zřejmě nelze vyloučit v těch nejextrémnějších případech duševních poruch takovéto maximální omezení ve výkonu, resp. omezení volebního práva jak v rovině aktivní, tak pasivní. V těchto případech by se však soud měl v odůvodnění takovéhoto rozsudku náležitě vypořádat, proč zvolil omezení volebního práva v maximálním rozsahu.

Z hlediska omezení ve sféře soukromého práva je do jisté míry kontroverzním omezení posuzované osoby v možnosti projevit přání. Přání není soukromoprávní jednání a není ani jednáním, se kterým by zákon spojoval jakékoli právní účinky či následky. Jediným případem, ve kterém zákon mluví o „projevení přání", je ust. § 49 odst. 2 o. z., které upravuje jedno z podpůrných opatření ve vztahu k problematice omezení svéprávnosti, konkrétně zastoupení členem domácnosti. Dle výše citovaného ustanovení může dát zástupce (člen domácnosti) zastoupenému (zletilé osobě, která brání duševní porucha samostatně právně jednat a která nemá zástupce) na vědomí, že ho bude zastupovat, a srozumitelně mu vysvětlí povahu a následky zastoupení. Odmítne-li to člověk, který má být zastoupen, zastoupení nevznikne; k odmítnutí postačí schopnost projevit přání. Otázkou však zůstává, proč by opatrovnický soud omezoval osobu v možnosti projevit přání, zejména pak s ohledem na řízení o přezkumu omezení ve svéprávnosti u posuzované osoby. Soud by eventuálně přezkumné řízení chtěl skončit aplikací podpůrného opatření v podobě zastoupení členem domácnosti, paradoxně by však posuzovaný nemohl jemu se nabízející blízkou osobu odmítnout? Otázkou tak zůstává smysl a účel omezování posuzované osoby ve schopnosti, respektive možnosti projevit přání, a to i s ohledem na skutečnost, že smyslem omezování svéprávnosti je ochrana posuzované (omezované) osoby.

[346] Viz čl. 21 odst. 3 Listiny. ŠIMÍČEK, Vojtěch. In WAGNEROVÁ, Eliška, ŠIMÍČEK, Vojtěch, LANGÁŠEK, Tomáš, POSPÍŠIL, Ivo. *Listina základních práv a svobod. Komentář.* 1. Vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s, 2012, s. 497.

[347] Viz např. § 2 písm. b) a § 25 a 57 zákona č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky, nebo viz § 4 odst. 2 písm. b) a § 5 zákona č. 491/2001 Sb., o volbách do zastupitelstev obcí.

III. K dalším částem výroku

S ohledem na ust. § 60 o. z. je nezbytnou součástí při tzv. přezkumu svéprávnosti rovněž výrok měnící dosavadní pravomocný rozsudek posuzovanou osobu původně zbavující způsobilosti k právním úkonům. Rozhodnutí omezující posuzovanou osobu ve svéprávnosti nevytváří překážku věci pravomocně rozhodnuté, protože je vydáváno tzv. cum clausula rebus sic stantibus. Výrok II. proto bude znít takto:

II. **Tím se mění rozsudek Okresního soudu ve Zlíně ze dne 1. 1. 2008, č. j. P 123/123.**

Další nezbytné části výroku by měly být následující:

III. **Česká republika nemá právo na náhradu nákladů tohoto řízení.**

IV. **Žádný z účastníků nemá právo na náhradu nákladů řízení.**

První z výše citovaných výroků ztělesňuje ust. § 43 zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních (dále jen „z. ř. s."). V souvislosti s přezkumem svéprávnosti dochází ze strany soudu k obligatornímu zadávání znaleckých posudků. Odměna znalce je tomuto vyplácena státem, který však za normálních, respektive běžných okolností, nemá právo na úhradu jím vyplaceného znalečného po účastnících řízení.

Výrok IV. Je pak odůvodněn ust. § 23 z. ř. s., které normuje, že pokud bylo možné řízení zahájit i bez návrhu a v řízení ve statusových věcech manželských a partnerských, nemá žádný z účastníků právo na náhradu nákladů řízení podle výsledku řízení. Náhradu nákladů řízení lze přiznat, odůvodňují-li to okolnosti případu. V tzv. přezkumech svéprávnosti se zpravidla okolnosti odůvodňující přiznání nákladů řízení kterémukoli z účastníků řízení neobjevují.

Obsahem posledního výroku je jednak jmenování opatrovníka a stanovení rozsahu jeho oprávnění. Výrok by proto měl být formulován takto:

V. **Soud jmenuje Martině Küchlerové, nar. 23. 2. 1989, opatrovníka Aleše Máchu, nar. 24. 8. 1989, bytem U Mlsné kočičky 123, Luhačovice. Opatrovník jako zákonný zástupce je oprávněn a povinen zastupovat opatrovance při právních úkonech a spravovat majetek.**

Výše uvedený výrok reaguje na skutečnost, že dochází výrokem I. k omezení osoby ve svéprávnosti ve specifikovaném rozsahu. Za tuto osobu tak nadále v rozsahu omezení jedná jí ustanovený opatrovník, kterým ve většině případů bývá člen rodiny, eventuálně jiná blízká či vhodná osoba. Pokud této není, vykonává činnost opatrovníka příslušná obec. I u výroku V. můžeme zvažovat dvě varianty jeho formulace. První z nich je nastíněna výše. Formulace zastupování je konstruována na právní úkony a správu majetku, kdy konkretizace je provedena ve výroku I., na který výrok V. prakticky navazuje. Druhým způsobem je možnost vypočíst oblast zastupování, respektive práv, ve kterých má zástupce za opatrovance jednat obdobně, jako tomu bylo ve výroku I. Oba přístupy jsou správné a záleží na konkrétním soudci, jaký způsob formulace zvolí. Druhý, výše popsaný, způsob je snad způsobem přesnějším a vhodnějším, zejména s ohledem na požadavek přesnosti, jasnosti a vykonatelnosti rozsudku.

IV. Závěr

Problematika omezení svéprávnosti přináší řadu otázek. Už vzhledem k samotné dikci o. z. je otázkou, zda má být ve výroku soudu člověk omezen výčtem negativním či pozitivním. Byť převládá v praxi i teorii názor, že je třeba člověka omezovat způsobem negativním, což ostatně považujeme za vhodnější řešení, přináší tento způsob omezení svéprávnosti další problémy, se kterými se bude muset praxe i teorie vypořádat. Předně tento způsob klade na soud značné nároky v tom smyslu, že je nutné uvážit, kde je omezení vhodné a kde již nikoli. Soudům je tak kladeno za úkol nalézt optimální řešení znění a formulace omezujícího výroku. Správný směr je do jisté míry určován i státním zastupitelstvím, které do těchto řízení vstupuje a v případě nejasných či neurčitých rozhodnutí vůči těmto podává odvolání. Věc se tak má možnost dostat k soudu vyššího stupně, čímž je zaručen další odborný náhled na danou věc. S ohledem na výše uvedené (zejména postupné formulování výroků omezujících rozsudků, jak je uvedeno a rozebráno shora) máme za to, že si praxe postupně vytváří správný směr, který naplňuje jednak doslovné znění zákona, ale i respektuje úmysl zákonodárce a snaží se chránit posuzované osoby.

V neposlední řadě jsme ukázali, že je třeba brát v úvahu nikoli jen právní jednání člověka v rovině práva soukromého, ale je třeba především uvážit, v jakém rozsahu je schopen být vůbec účastníkem správního řízení. Jsme taktéž toho názoru, že i omezení člověka ve výkonu volebního práva, především v jeho aktivní složce, by nemělo být častým jevem.

Přehled použitých zdrojů

LAVICKÝ, Petr a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář.* 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, 2400 s.

WAGNEROVÁ, Eliška, ŠIMÍČEK, Vojtěch, LANGÁŠEK, Tomáš, POSPÍŠIL, Ivo. *Listina základních práv a svobod. Komentář.* 1. Vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, 931 s.

Školení pořádané Justiční akademií v Kroměříži na téma Svéprávnost a detence ve dnech 26.–27. 6. 2014 v Kroměříži.

Autonómia jednotlivca a športové podujatia

Autonomy of Individuals and Sporting Events

Mgr. Michal Mihálik

Fakulta práva, Paneurópska vysoká škola

Kľúčové slová: divácke násilie, autonómia jednotlivca, chuligánstvo, športové podujatia, obmedzovanie osobných slobôd, zásahy štátu

Resumé: Príspevok autora je zameraný na zásahy štátu do autonómie jednotlivca v súvislosti so športovými podujatiami, najmä pokiaľ ide o pravidlá ustanovené zákonom o organizovaní verejných športových podujatí. Autor sa zaoberá primeranosťou vplyvu nových zákonných opatrení na postavenie jednotlivca – návštevníka športového podujatia. Rovnako sa zaoberá otázkou alternatívnych riešení, ktoré podľa autora môžu naplniť sledovaný účel pri menšom zásahu štátu do autonómie jednotlivca.

Key words: spectator violence, autonomy of individuals, hooligans, sport events, restriction of personal freedom, state intervention

Resume: Contribution is focused on intervention of law in the autonomy of individuals in connection with sport events, in particular the rules laid down by Organization of public sport events act. The author points the adequacy of the impact of new regulatory measures on the status of individuals – visitors of sporting events. Contribution also deals with the question of alternative solutions, which could follow the purpose with less interference in the autonomy of individuals.

Autonómia jednotlivca

Na otázku autonómie možno nazerať pohľadmi viacerých vedných disciplín, napr. sociológia autonómiu vníma ako „schopnosť racionálneho aktéra samostatne sa rozhodovať a nebyť subjektom nejakej determinácie“.[348] V práve by mohla byť chápaná ako možnosť slobodne sa rozhodovať bez zásahov štátnej, prípadne inej moci do rozhodovacieho a realizačného procesu. Téma zásahov do autonómie jednotlivca je v súčasnej spoločnosti aktuálna. Jedným z dôvodov je smerovanie (resp. toto smerovanie je deklarované) spoločensko-politického vývoj najmä v krajinách Európy, či tzv. Západného sveta k dosiahnutiu slobodnejšej spoločnosti, v ktorej záujmy jednotlivca prípadne skupín obyvateľov predstavujú významnú základňu pre tvorbu práva. Tento fakt z historického pohľadu vyplýva najmä zo skutočnosti, že štátne zriadenia vo veľkej časti krajín sveta (republiky, konštitučné monarchie), ako aj ich režimy (demokratické) nielen po formálnej, ale aj materiálnej stránke rešpektujú autonómiu jednotlivca v jeho rozhodovaní o spoločenských, politických aj súkromných záležitostiach, na roz-

348 JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001, 18 s.

diel od štátnych zriadení a ich režimov v predchádzajúcich stáročiach a tisícročiach[349]. Na druhej strane však situácia v spoločnosti dospela z hľadiska slobody rozhodovania jednotlivca v niektorých krajinách sveta tak ďaleko, že ohrozuje bezpečnosť štátu a jeho obyvateľov, ako aj niektoré mravné zásady rešpektované spoločnosťou po stáročia – ide napríklad o prejavy vierovyznania v takých formách, ktoré ohrozujú ostatných členov spoločnosti, ktorí sa s nimi nestotožňujú. Ďalším dôvodom, pre ktorý otázka autonómie jednotlivca vystupuje v súčasnosti do popredia, je rozvoj informačných a iných technológií, ktoré sú spôsobilé narúšať slobodné rozvíjanie spoločenských vzťahov a komunikáciu s inými napríklad plošným sledovaním komunikácie elektronickou prípadne inou formou. Zväčša je použite uvedených technológii odôvodňované činnosťou v záujme bezpečnosti štátu, túto skutočnosť si však jednotlivec zväčša nemôže overiť.

Preto vyvstáva otázka, kam až môže štátna moc v záujme zachovania verejného poriadku a bezpečnosti štátu zasiahnuť. V nasledujúcom príspevku sa zameriavame na relatívne úzky profil uvedenej problematiky – na zásahy štátu do autonómie jednotlivca v súvislosti so športovými podujatiami, a to z pohľadu diváka.

Kriminalita na športových podujatiach

Športové podujatie je udalosť, kde sa spoločensky (športovo) realizujú účastníci športového podujatia. Podľa zákonnej definície sú to jednak diváci a jednak osoby, ktoré sa športového podujatia zúčastňujú z dôvodu výkonu športovej činnosti alebo organizovania športového podujatia. Hoci šport nepochybne patrí k pozitívnym spôsobom realizácie jednotlivca, najmä z hľadiska zdravia či psychohygieny, na druhej strane sa v súvislosti s narastajúcou masovosťou športových podujatí najmä v športoch, ktoré sú zápolením dvoch kolektívoch reprezentujúcich určitú entitu – mesto, oblasť, štát, vyvinul výskyt kriminality, a to najmä násilnej. V druhej polovici dvadsiateho storočia sa dokonca vytvorila v tomto smere určitá subkultúra,[350] tzv. hooligans, ktorej problematiku možno chápať ako „popis asociálnych či antisociálnych aktivít prívržencov jednotlivých futbalových klubov".[351]

Táto kriminalita má podľa ohlasov spoločnosti narastajúcu tendenciu, hoci touto otázkou sme sa zaoberali v iných príspevkoch na tému kriminality na športových podujatiach a poukazovali na skutočnosť, že výskyt tejto kriminality tu bol v rovnakom rozsahu aj v minulosti, ibaže jej nebola zo strany verejnosti, médií, športových zväzov ani orgánov činných v trestnom konaní venovaná taká pozornosť. Výsledkom zvýšeného záujmu spoločnosti, ako aj niektorých konkrétnych kriminálnych činov

349 PUDDINGTON, Arch. *Freedom in the world 2006.* [online]. freedomhouse.org. Dostupné na http://freedomhouse.org/search/freedom%20in%20the%20world%202014.

350 SMOLÍK, Jan. *Subkultury mládeže: Uvedení do problematiky*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2010, 112 s. „*Subkultúra je súbor kultúrnych prvkov, ktorý je charakteristický pre malé vyhranené skupiny v rámci jedného útvaru – národa či štátu, príp. širšieho spoločenstva. Práve tieto charakteristiky potom vymedzujú danú skupinu a jej kultúru z iných skupín. Dôležitým znakom takej subkultúry je jej viditeľné odlíšenie od majoritnej (dominantnej, prevažujúcej) kultúry.*"

351 SMOLÍK, Josef. *Fotbalové chuligánství z hlediska extrémizmu.* [online]. rexter.cz 01. 05. 2003 [cit. 22. 9. 2014]. Dostupné na: http://www.rexter.cz/fotbalove-chuliganstvi-z-hlediska-extremismu/2003/05/01/..

je prijatie nového zákona č. 1/2014 Z. z., o organizácii verejných športových podujatí a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ktorý zavádza niektoré doposiaľ nepoznané inštitúty výrazne zasahujúce do autonómie jednotlivca.

Jadro príspevku sa zaoberá niektorými inštitútmi predmetného zákona zasahujúcimi do autonómie jednotlivca, ich primeranosťou aj v nadväznosti na sledovaný účel.

Zákon o organizovaní verejných športových podujatí

Zabezpečenie riadneho a nerušeného priebehu športového podujatia je nepochybne záujmom jeho organizátora, ako aj účastníkov športového podujatia, ktorí navštevujú športové podujatie za účelom sledovania jeho priebehu a nie za účelom páchania protiprávnej činnosti. Dosiahnutie tohto účelu sa javí ako veľmi potrebné, najmä vzhľadom na množstvo protiprávnej činnosti, ktorá sa na športových podujatiach odohráva a ostáva buď neodhalená alebo nepotrestaná. Naplnenie tohto účelu však zákon o organizovaní verejných športových podujatí mieni dosiahnuť aj prostredníctvom ustanovení, ktoré sa z hľadiska zásahu do autonómie jednotlivcov môžu javiť ako problematické. V článku sa zaoberáme niektorými z týchto ustanovení.

Vstupenka do vybraného sektoru

Podľa ustanovenia § 15 písm. e) zákona č. 1/2014 Z. z., o organizovaní verejných telovýchovných a športových podujatí a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len „zákon"), je účastník podujatia povinný *„zaobstarať si vstupenku do sektoru vyčleneného pre divákov podporujúcich družstvo alebo jednotlivca, ktorých podporuje, ak ide o rizikové podujatie alebo podujatie, na ktorom boli vstupenky vystavené na meno a priezvisko"*.

Uvedené ustanovenie sa javí ako značne problematické nielen z formálneho hľadiska, ale aj z hľadiska autonómie jednotlivca. Za formálny nedostatok ustanovenia možno označiť chýbajúci faktor pre určenie, koho účastník športového podujatia – divák *podporuje*. Môže ísť o situáciu, kedy divák nepodporuje žiadne družstvo, resp. jednotlivca, teda nie je zrejmé, kam je povinný si vstupenku zaobstarať. Formálne možno namietnuť aj skutočnosť, že divák si môže popri vstupenke do sektoru vyčleneného *„pre divákov podporujúcich družstvo alebo jednotlivca, ktorých podporuje"* zaobstarať aj vstupenku do iného sektoru a žiadne ustanovenie zákona mu nebráni vstúpiť do uvedeného sektoru.

Z hľadiska autonómie jednotlivca je však podstatné, že skutočnosť, ktoré družstvo alebo jednotlivca divák podporuje, je jeho rýdzo súkromnou záležitosťou citovej povahy, ktorá nie je objektívne merateľná. Problém možno predpokladať najmä v praxi, keďže možno očakávať, čo možno potvrdiť z doterajšej aplikácie zákona, že usporiadateľ bude ako určujúci faktor *podporovania* určitého družstva alebo jednotlivca využívať kontrolu občianskeho preukazu za účelom zistenia trvalého pobytu diváka, prípadne jeho vonkajší vzhľad, tj. či na sebe nemá oblečený odev so symbolmi niektorého družstva či jednotlivca. Tu sa javí ako problematické najmä to, že miesto trvalého pobytu (či iného pobytu) nemusí mať žiaden súvis s kategóriou *podporovanie* družstva či jednotlivca a rovnako nie je namieste, aby usporiadateľ umožnil vstup na športové podujatie osobe napr. vyššieho veku len do sektoru vyčleneného pre divákov *podporu-*

júcich družstvo alebo jednotlivca, ktorého symboly má na odeve – tento sektor môže byť pre osobu vyššieho veku, či zdravotne postihnutú absolútne nevyhovujúci, resp. nemusí poskytovať komfort, ktorý poskytujú iné sektory, vyhradené iným divákom. Tu by došlo k výraznej diskriminácii a zásahu do slobody rozhodovania sa jednotlivca o tom, v ktorom sektore štadióna môže športové podujatie sledovať, a to na základe buď neprípustných objektívnych faktorov (ako je trvalý pobyt) alebo subjektívnych nemerateľných faktorov, ako je miera *podporovania* družstva alebo jednotlivca. Isté riešenie zákon ponúka v ustanovení § 6 ods. 1 písm. p) zákona a ustanovení § 6 ods. 3 písm. c) zákona, kde však operuje s pojmami *sektor domácich* a *sektor hostí*, čo môže priniesť interpretačné problémy a následnú diskrimináciu diváka pri športových podujatiach organizovaných na tzv. neutrálnej pôde.

Naopak, je povinnosťou usporiadateľa, aby zabezpečil takú organizáciu športového podujatia, aby osobe, ktorá sa ho ako divák chce zúčastniť, bolo umožnené sledovať ho v sektore komfortom zodpovedajúcom sektorom vyčleneným iným divákom. Z hľadiska logiky je zrejmé, že ku konfliktu smerujúcemu k protiprávnemu konaniu môže dôjsť skôr práve medzi divákmi nachádzajúcimi sa v tom istom sektore, *podporujúcimi* rôzne družstvo alebo jednotlivca, ale na to, aby štát zasiahol do autonómie jednotlivca týmto spôsobom, musí stanoviť aj prijateľné kritériá. Po prijatí niektorých technických opatrení v zahraničí (napr. vo Veľkej Británii) – najmä po zavedení kamerového zabezpečovacieho systému – sa dosiahla taká prevencia konfliktov medzi divákmi *podporujúcimi* rôzne družstvá, že títo pokojne môžu zdieľať jeden sektor a určenie sektorov môže byť fakultatívne a výhodné pre divákov *podporujúcich* to ktoré družstvo či jednotlivca.

Zakrytie tváre diváka

Podľa ustanovenia § 16 písm. d) zákona sa účastníkovi podujatia zakazuje *„mať zakrytú tvár spôsobom sťažujúcim alebo znemožňujúcim jeho identifikáciu"*. Uvedené zákonné pravidlo už aj doposiaľ bolo zahrnuté do návštevného poriadku, prípadne organizačného poriadku športového podujatia, a to najmä symbolom, ktorý zakazoval používanie tzv. kukly.

Na jednej strane ide o opatrenie, ktoré v nadväznosti na kamerový zabezpečovací systém a jeho úlohy má určitý význam, na druhej strane môže viesť k šikanóznemu výkladu, ktorým by účastníci športového podujatia mohli byť postihnutí. Pôjde najmä o situácie nepriaznivých poveternostných podmienok pri športových podujatiach, ktoré sa konajú v neuzavretých športových zariadeniach (najmä na futbalových štadiónoch a pod.). Cieľom zakrytia tváre totiž môže byť napr. ochrana zdravia a určitého pohodlia diváka pred mrazom, zrážkami a pod., teda motívom zakrytia tváre nemusí byť sťaženie či znemožnenie identifikácie v súvislosti s páchaním protiprávnej činnosti. Za zakrytie tváre by sa za určitých okolností potom dalo považovať aj nosenie okuliarov s tmavým sklom, resp. pomaľovanie tváre farbami ako prejavom sympatií k určitému družstvu. Hoci môže byť identifikácia účastníkov športového podujatia dôležitá, zákon by mal pamätať aj na vyššie uvedené situácie. Alternatívou sa javí upravenie uvedeného ustanovenia v tom zmysle, že účastník športového podujatia je povinný umožniť identifikáciu jeho tváre na základe pokynu usporiadateľa, prípadne na pokyn

príslušníka Policajného zboru, resp. takým spôsobom, že je povinný umožniť identifikáciu tváre, ak tomu nebránia vážne okolnosti (s ich deklaratórnym výpočtom).

Požívanie alkoholických nápojov

Podľa ustanovenia § 16 písm. d) zákona sa účastníkovi podujatia zakazuje „*požívať alkoholické nápoje počas premiestňovania sa na miesto konania podujatia alebo z miesta konania podujatia v priestoroch verejnej dopravy a hromadných dopravných prostriedkoch*".

Cieľom uvedeného ustanovenia je eliminovanie vzniku takého stavu u osôb, ktoré sú na ceste na športové podujatie alebo na ceste zo športového podujatia, ktorý by viedol k páchaniu protiprávnej činnosti.

Uvedené ustanovenie zakazuje požívanie alkoholických nápojov, ktoré obsahujú viac ako 0,75 objemového percenta alkoholu, bez ohľadu na to, či ide o liehoviny, destiláty, pivo, víno alebo iné nápoje. Paradoxne tak vzniká situácia, že podávanie alebo požívanie alkoholických nápojov priamo na športovom podujatí môže byť povolené (a v určitých prípadoch môže byť povolené aj vnášanie alkoholických nápojov s vyšším objemovým percentom alkoholu, ako je 4,1), avšak počas premiestňovania sa na športové podujatie alebo počas premiestňovania sa zo športového podujatia v priestoroch verejnej dopravy a hromadných dopravných prostriedkoch je zakázané. Tým sa podľa nášho názoru míňa účel preventívnej ochrany pred páchaním protiprávnej činnosti pod vplyvom alkoholu. Navyše nie je zrejmé, akým spôsobom sa v praxi bude rozlišovať, či je osoba účastníkom športového podujatia, resp. či sa osoba premiestňuje na športové podujatie alebo z neho a v akom okamihu sa toto premiestňovanie začína a končí. Pokiaľ má byť účelom ustanovenia prevencia páchania protiprávnej činnosti na športových podujatiach, potom dochádza k diskriminácii tých osôb, ktoré sa premiestňujú hromadnými dopravnými prostriedkami, keďže majú znemožnené požívanie napr. aj 10stupňového piva, kým osoby premiestňujúce sa individuálne nie sú nijako obmedzené. Ustanovenie § 16 písm. b) zákona navyše zakazuje účastníkovi podujatia navštevovať podujatie pod vplyvom alkoholu, a teda ani účastník podujatia premiestňujúci sa hromadným dopravným prostriedkom sa nesmie uviesť do stavu, kedy je pod vplyvom alkoholu, ak sa chce športového podujatia zúčastniť. Ak má byť zmyslom uvedeného ustanovenia ochrana verejného poriadku počas samotného premiestňovania sa na športové podujatie, táto by mala byť primeraným spôsobom zabezpečená inou právnou normou, a to nielen vo vzťahu k premiestňovaniu sa na športové podujatie, ale prípadne aj na iné napr. kultúrne podujatie (festivaly a pod.). Zákon č. 219/1996 Z. z., o ochrane pred zneužívaním alkoholických nápojov a o zriaďovaní a prevádzke protialkoholických záchytných izieb, však také situácie nerieši. Ako vhodnejšie z hľadiska problematiky športových podujatí by sa javilo upraviť zákaz požívania alkoholických nápojov v rozsahu nadväzujúcom na zákaz týkajúci sa samotného športového podujatia, tj. v prípade, ak je možné podávať na športovom podujatí alkoholické nápoje s obsahom do 4,1 objemového percenta alkoholu, nemalo by toto byť zakázané ani v súvislosti s premiestňovaním sa na športové podujatie.

Záver

Zákonom prijaté opatrenia majú síce individuálny aj generálny preventívny charakter, avšak podľa nášho názoru neprimerane zasahujú do postavenia jednotlivca – diváka, do jeho autonómie a súkromia v súvislosti s účasťou na športových podujatiach. Predovšetkým prijaté opatrenia plošne postihujú a znižujú komfort všetkých divákov zúčastnených na športových podujatiach, a to dokonca aj na ceste na resp. zo športového podujatia.

Takto zásadné plošné opatrenia síce môžu priniesť výsledky s bojom proti kriminalite na športových podujatiach, ale keďže ide o výrazné zásahy do autonómie a súkromia jednotlivca, mali by mať prednosť opatrenia, ktoré sledovaný účel naplnia aj pri nižšej miere týchto zásahov. V tejto súvislosti je potrebné si uvedomiť, že v našich podmienkach sa dopúšťajú závažného protiprávneho konania (aj vzhľadom na návštevnosť športových podujatí) len jednotlivci, prípadne menšie skupiny osôb. Úlohou legislatívy a následne v praxi úlohou organizátora a usporiadateľskej služby by malo byť eliminovanie kriminality páchanej týmito osobami, pri súčasnom nepostihovaní ostatných účastníkov športových podujatí. Aj zákon zavádza určité z mechanizmov, ktoré k tomu smerujú: kvalitný kamerový zabezpečovací systém (§ 21 zákona), preventívna činnosť kvalifikovanej usporiadateľskej služby (§ 8 a nasl. zákona) a individualizovaný zásah voči konkrétnym páchateľom protiprávnej činnosti. Tieto opatrenia, ako aj niektoré ďalšie, môžu podľa nášho názoru splniť sledovaný účel bez neprimeraného obmedzenia divákov na športových podujatiach.

Prehľad použitých zdrojov

DRGONEC, Ján. Ústava *Slovenskej republiky: komentár.* Bratislava: Heuréka, 2004, 811 s.

JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001, 35 s.

MAREŠ, Miroslav, SMOLÍK, Josef, SUCHÁNEK, Marek. *Fotbaloví chuligáni. Evropská dimenze subkultury*. Brno: Barrister&Principal, 2004, 181 s.

PUDDINGTON, Arch. *Freedom in the world 2006.* [online]. freedomhouse.org. Dostupné na http://freedomhouse.org/search/freedom%20in%20the%20world%202014.

SMOLÍK, Josef. *Fotbalové chuligánství. Historie, teorie a politizace fenoménu.* Karlovy Vary: Zdeněk Plachý, 2008, 280 s.

SMOLÍK, Josef. *Fotbalové chuligánství z hlediska extrémizmu.* [online]. rexter.cz 1. 5. 2003 [cit. 22.09.2014]. Dostupné na: http://www.rexter.cz/fotbalove-chuliganstvi-z-hlediska-extremismu/2003/05/01/.

SMOLÍK, Jan. *Subkultury mládeže: Uvedení do problematiky*. Praha: Grada Publishing, 2010, 281 s.

Část čtvrtá

Autonomie jednotlivce v právu finančním a daňovém

Automómia jednotlivca v daňovo-právnych vzťahoch

Autonomy of the Individual in Tax Law

Mgr. Andrea Koroncziová

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Kľúčové slová: daňové právo, priame dane, nepriame dane, vnútroštátne/medzinárodné/agresívne daňové plánovanie, daňová optimalizácia

Resumé: Asymetrické, nerovné (vrchnostenské) právne vzťahy sú charakteristické pre verejné právo, čo sa prejavuje v právnej nadriadenosti orgánov verejnej moci nad občanmi. Tieto právne vzťahy sú upravované kogentnými právnymi normami, od ktorých sa subjekty práva nemôžu odchýliť. Rovnaká situácia existuje aj v daňovoprávnych vzťahoch, keďže sa daňové právo zaraďuje do odvetvia finančného práva, ktoré je zase súčasťou verejného práva. Autor sa v rámci príspevku snažil poukázať na existenciu autonómie vôle jednotlivca v daňovo-právnych vzťahoch, ktorá existuje v danom právnom odvetví v značne reštriktívnom poňatí a nie v takom rozsahu ako v súkromnom práve. Autor demonštruje uvedenú skutočnosť najmä v súvislosti s daňovým plánovaním a daňovou optimalizáciou na národnej aj medzinárodnej úrovni.

Key words: tax law, direct taxes, indirect taxes, national/international/agressive tax planning, tax optimalization

Resume: Asymmetrical, unequal (authoritative) legal relations are typical for Public law, what is reflected in the legal superiority of public power over citizens. These legal relations are governed by mandatory rules of law from which the parties can not derogate. The same situation exists in the fiscal relations, since the Tax law is part of Financial law, which is part of Public law. The author within this paper was trying to point out the existence of autonomy of individual's will in Tax law, which exists in this field of law in a very restictive concept and not in the same extent as in the Private law. The author demonstrating this fact particularly in connection with tax planning and tax optimalization on the national and international level.

Úvod

„Legálne právo všetkých daňovníkov znížiť veľkosť daní, alebo sa im vyhnúť, čo znamená použiť prostriedky v medziach zákona, nemôže byť spochybnené."

Americký federálny sudca J. L. Hand

Autonómia vôle je vnímaná ako princíp hlásajúci, že nikto sa nemôže ocitnúť v určitom právnom postavení proti svojej vôli, ako prirodzená sloboda mať vôľu, vyjadriť ju a slobodne realizovať.[352]

[352] HURDÍK, Jan, JEŘÁBEK, Martin. Freedom of will and legal order. In: *Freedom of contract conference.* 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1997, s. 59–66.

Na základe určitých charakteristických čŕt je možné odlíšiť verejné právo od súkromného práva. Pre verejné právo sú typické kogentné právne normy – tj. nemožnosť subjektov práva odchýliť sa od nich. V oblasti súkromného práva sa využívajú normy dispozitívneho charakteru, ktoré je možné meniť vzájomnou dohodou strán. Takáto dohoda strán v oblasti verejného práva neprichádza do úvahy, keďže na jednej strane právneho vzťahu vždy stojí štát, resp. orgány štátu alebo územnej samosprávy a na druhej strane stojí občan. Právne vzťahy medzi nimi sú asymetrické, nerovné, vrchnostenské. Orgány verejnej moci majú vždy nadriadené postavenie a môžu rozhodovať o subjektívnych právach iných právnych subjektov, avšak vždy len v rámci zákona (secundum et intra legem). Uplatňuje sa tu systém subordinácie – tj. nadriadenosti a podriadenosti.

Medzi odvetvia verejného práva zaraďujeme aj finančné právo, ktorého pododvetvím je daňové právo. Z uvedeného vyplýva, že aj v daňovom práve sa uplatňujú kogentné právne normy. Otázkou potom je – „Ako je možné hovoriť o autonómii vôle v daňovo-právnych vzťahoch?" Uplatňuje sa tu autonómia vôle, ale v určitom reštriktívnom ponímaní a určite nie v takom rozsahu ako v súkromnom práve.

Slobodu vôle v daňovo-právnych vzťahoch autor rozoberá vo vzájomnej súvislosti s hospodárskym právom, obchodným právom, právom obchodných spoločností, účtovníctvom, nakoľko práve v tomto rozmere sa môžeme stretnúť s určitou autonómiou vôle.

Daňové plánovanie

Daňovníci, či už fyzické osoby alebo právnické osoby, sa slobodne rozhodujú, využívajú svoju voľbu, výber z viacerých možností pri daňovom plánovaní.

Daňové plánovanie je proces, ktorého cieľom je maximalizácia zisku firmy prostredníctvom úspory daní. Je logická analýza finančnej situácie a zároveň predstavuje plán z daňovej perspektívy, ktorého účelom je dosiahnutie finančných cieľov s daňovo výhodným/efektívnym plánovaním. Cieľom daňového plánovania je zistiť ako dosiahnuť všetky ciele finančného plánu čo daňovo najefektívnejším spôsobom prostredníctvom legálneho využívania inštitútu oslobodenia od dane, nezdaniteľného minima, ustanovení ohľadne toho, čo nie je predmetom dane a pod. Predstavuje širší pojem ako daňová optimalizácia. Často dochádza k zámene týchto dvoch pojmov, ale v podstate ide o spojené nádoby, keďže logickým cieľom daňového plánovania má byť daňová optimalizácia.

„Daňová optimalizácia predstavuje legálnu postupnosť krokov k vykázaniu takej daňovej povinnosti, ktorú je daňový subjekt nevyhnutne povinný odviesť štátu. Ide o minimalizáciu daňovej povinnosti v rámci zákonom dovolených krokov. Pri legálnej daňovej optimalizácii daňovník analyzuje a uplatňuje v praxi všetky dostupné prvky, ktoré umožňujú znížiť daňový základ, využíva rôzne variantné riešenia uplatnenia daňových výdavkov a využíva prípadné ‚diery' v daňových zákonoch."[353]

[353] KOLEMBUS, Anton. Daňová optimalizácia [online]. *Poradca podnikateľa.* www.pp.sk, 2008, č. 15, Žilina, [cit. 15. 9. 2014]. Dostupné na: https://www.pp.sk/6499/Danova-optimalizacia_A-DUPP29612.aspx.

Niektorí však tieto pojmy majú automaticky spojené s nezákonnými špekuláciami a nelegálnym obchádzaním daňových povinností. V tejto súvislosti je potrebné považovať nad tým, či je obchádzanie dovolené alebo zakázané.

V zásade Ústava SR vo svojom čl. 2 ods. 3 hovorí: „Každý môže konať, čo nie je zákonom zakázané a nikoho nemožno nútiť, aby konal niečo, čo zákon neukladá." V nadväznosti na spomenutý článok, článok 152 ods. 4 Ústavy SR zase ukladá: „Výklad a uplatňovanie ústavných zákonov, zákonov (teda aj daňových zákonov) a ostatných všeobecne záväzných právnych predpisov musí byť v súlade s touto ústavou." Daňovník sa môže rozhodúť využívať všetky výhody, ktoré mu zákony umožňujú. V žiadnom zákone nie je explicitne zakázané využívať inštitúty zakotvené v zákonoch alebo v zmluvách o zamedzení dvojitého zdanenia za účelom znižovania základu dane. Takýmto konaním sa však daňový subjekt môže dopustiť obchádzania zmyslu, ducha alebo účelu zákona, smernice, zmlúv o zamedzení dvojitého zdanenia a pod., čo je neakceptovateľné.

Daňové plánovanie je možné rozdeliť na:

1. Domáce/národné/vnútroštátne daňové plánovanie
2. Zahraničné/medzinárodné daňové plánovanie.

1. Vnútroštátne daňové plánovanie za účelom optimalizácie daní

Každý pred začiatkom podnikania musí učiniť slobodné rozhodnutie ohľadne formy podnikania, či bude podnikať ako fyzická osoba alebo právnická osoba. Rozhodnutie závisí aj od predmetu podnikania a výšky vstupného kapitálu. Áno, toto rozhodnutie patrí skôr do oblasti obchodného práva, hospodárskeho práva, ale konečné rozhodnutie a koniec koncom výber tej ktorej právnej formy ovplyvní mieru zodpovednosti za podnikanie, spôsob zdaňovania, ale aj spôsob daňovej optimalizácie.

Živnostník sa môže rozhodnúť, či pre neho bude výhodnejšie uplatňovať paušálne výdavky alebo preukázateľné výdavky. Ďalej si môže zvoliť, či bude účtovať v jednoduchom alebo podvojnom účtovníctve, alebo nebude viesť žiadne účtovníctvo len evidenciu príjmov a výdavkov. Voľba z uvedených možností nie je k dispozícii pre obchodné spoločnosti, ktoré sa zapisujú do obchodného registra – kde im zákon vyslovene prikazuje účtovať v sústave podvojného účtovníctva.

Zákon poskytuje ďalšie môžnosti v súvislosti s daňovým plánovaním/daňovou optimalizáciou, kde daňovník môže uplatniť obmedzeným spôsobom svoju „slobodnú" vôľu:

Priame dane

A. voľba spôsobu odpisovania

Ak vstupná cena majetku je[354]:

- vyššia než 1 700 eur u hmotného majetku
- vyššia než 2 400 eur u nehmotného majetku
- vyššia než 1 700 eur u nehmotného majetku, ktorým sú aktivované náklady na vývoj a technické zhodnotenie plne odpísaného nehmotného majetku, daňovník sa nemôže rozhodnúť či začne odpisovať alebo nie. V tomto prípade

354 Aktuálne znenie § 22 zákona č. 595/2003 Z. z., v znení neskorších predpisov.

musí odpisovať, avšak daňovník si sám určí, či bude novoobstaraný majetok odpisovať metódou rovnomerného odpisovania alebo metódou zrýchleného odpisovania[355]. Výber metódy v priebehu odpisovania však už nemôže meniť.

Keď sa teda raz rozhodne, že zakúpený automobil bude odpisovať rovnomernou metódou, nemôže si po dvoch rokoch zmeniť metódu na zrýchlenú.

Pre odpisovanie všetkých zložiek hmotného majetku si môže zvoliť jednotný spôsob odpisovania alebo si môže zvoliť rôzny spôsob odpisovania pre každý individuálny hmotný majetok. Zvolený spôsob odpisovania však už nemôže meniť v priebehu celého odpisového obdobia. Slovenský zákonodarný orgán novelou zákona o dani z príjmov, ktoré je aktuálne v medzirezortnom pripomienkovaní, navrhuje, že od 01.01.2015 sa všetok majetok bude odpisovať **rovnomernou metódou** odpisovania, okrem hmotného majetku zaradeného do 2. a 3. odpisovej skupiny, kde daňovník dobrovoľne môže použiť **zrýchlenú metódu** odpisovania.

B. rozhodnutie o prerušení odpisovania

Daňovník môže prerušiť odpisovanie len pri jednom individuálnom majetku, viacerých zložkách majetku alebo pri všetkom odpisovanom majetku. O rozsahu prerušenia odpisovania majetku sa daňovník rozhoduje v závislosti od vplyvu daňových odpisov na dosiahnutý výsledok hospodárenia.

C. rozhodnutie ohľadne uplatňovania výdavkov vlastnej spotreby daňovníka

Živnostník aj obchodná spoločnosť sa môžu rozhodnúť, čo uplatnia ako svoje daňové výdavky. Avšak musí byť splnená podmienky, že musia byť vynaložené na dosiahnutie, zabezpečenie a udržanie príjmov živnostníka alebo obchodnej spoločnosti – môže ísť napr. o výdavky na cestovné náhrady podnikateľa, výdavky na stravovanie podnikateľa, výdavky na používanie vlastného automovilu nezaradeného do obchodného majetku podľa § 19 ods. 2 písm. e) zákona č. 595/2003 Z. z., o dani z príjmov, v znení neskorších predpisov.

D. rozhodnutie ohľadne zaradenia alebo nezaradenia osobného automobilu alebo nehnuteľnosti do obchodného majetku

E. uplatnenie daňových opravných položiek a rezerv

F. rozhodnutie ohľadne započítavania kurzových rozdielov

G. využívanie položiek znižujúcich základ dane – ako nezdaniteľná časť základu dane, príspevky na doplnkové dochodkové sporenie, poistné na životné poistenie, daňový bonus a pod.

[355] Aktuálne znenie § 26 ods. 3 zákona č. 595/2003 Z. z., v znení neskorších predpisov.

Nepriame dane

Aj v oblasti nepriamych daní, konkrétne pri dani z pridanej hodnoty, má zdaniteľná osoba/platiteľ dane v určitých aspektoch možnosť voľby, možnosť využívania autonómie vôle. Podľa § 4 ods. 2 zákona č. 222/2004 Z. z., o DPH, v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o DPH") zdaniteľná osoba môže podať žiadosť o registráciu pre daň z pridanej hodnoty, aj keď za 12 predchádzajúcich po sebe nasledujúcich kalendárnych mesiacov nedosiahla obrat 49 790 eur. V prípade, že dosiahla uvedenú hranicu, nemá právo voľby a musí podať žiadosť o registráciu pre daň do 20. dňa kalendárneho mesiaca nasledujúceho po mesiaci, v ktorom dosiahla obrat.

Tzv. fakultatívna registrácia je zakotvená aj v § 4a zákona o DPH. Za účelom tejto fakultatívnej skupinovej registrácie zdaniteľná osoba musí spĺňať určité podmienky. „Viac zdaniteľných osôb so sídlom, miestom podnikania alebo prevádzkarňou v tuzemsku, ktoré sú spojené finančne, ekonomicky a organizačne (ďalej len ‚člen skupiny'), sa môže považovať za jednu zdaniteľnú osobu (ďalej len ‚skupina')." V tomto prípade členovia skupiny môžu požiadať o registráciu skupiny, tj. podať jednu žiadosť o registráciu pre DPH a pred správcom dane budú vystupovať ako jeden platiteľ dane. Ďalšie prvky určitej autonómie vôle zdaniteľnej osoby je viditeľný v súvislosti s registráciou v § 6 ods. 3, § 7 ods. 2 zákona o DPH.

Ak sa však zdaniteľná osoba už registrovala pre DPH a jej obrat nedosiahol za 12 predchádzajúcich po sebe nasledujúcich kalendárnych mesiacov sumu 49 790 eur, môže podľa § 81 ods. 1 zákona o DPH požiadať o zrušenie registrácie pre daň, a to najskôr po uplynutí jedného roka odo dňa, keď sa stal platiteľom.

Podľa § 81 ods. 3 zákona o DPH platiteľ registrovaný podľa § 6 zákona o DPH môže požiadať o zrušenie registrácie pre daň, ak v bežnom kalendárnom roku celková hodnota dodaného tovaru bez dane nedosiahne 35 000 eur a súčasne v predchádzajúcom kalendárnom roku hodnota dodaného tovaru bez dane nedosiahla 35 000 eur, ak nevykonáva v tuzemsku inú činnosť ako zásielkový predaj. § 82 ods. 1 zákona o DPH ustanovuje, že osoba registrovaná podľa § 7 môže požiadať o zrušenie registrácie pre daň, ak v bežnom kalendárnom roku celková hodnota tovaru bez dane nadobudnutého v tuzemsku z iného členského štátu nedosiahne 13 941,45 eur a súčasne v predchádzajúcom kalendárnom roku celková hodnota tovaru bez dane nadobudnutého v tuzemsku z iného členského štátu nedosiahla 14 000 eur.

Čo sa týka zdaňovacieho obdobia, zdaňovacím obdobím je podľa § 77 ods. 1 zákona o DPH kalendárny mesiac. Platiteľ DPH sa však môže rozhodnúť pre zdaňovacie obdobie kalendárny štvrťrok, ak uplynulo viac ako 12 kalendárnych mesiacov od konca kalendárneho mesiaca, v ktorom sa stal platiteľom, a za 12 predchádzajúcich po sebe nasledujúcich kalendárnych mesiacov nedosiahol obrat 100 000 eur.

2. Medzinárodné daňové plánovanie

Už z názvu vyplýva, že daňové plánovanie subjektu prekročí hranice jeho domovského štátu a dôjde k využitiu zahraničného prvku, väčšinou v podobe zahraničného štátu s odlišným právnym poriadkom a zahraničnej spoločnosti.

Daňovník (fyzická alebo právnická osoba) sa slobodne môže rozhodnúť, že:

– si vytvorí dcérske spoločnosti
– si presunie sídlo do iného štátu

– bude podnikať v zahraničí – dodávať tovar, poskytovať služby do zahraničia a pod.

Zákon mu nezakazuje ani jedno z vyššie uvedených činností.

Áno, znova je to oblasť obchodného práva, práva obchodných spoločností, avšak uvedené rozhodnutia majú vplyv na jeho daňové povinnosti, spôsob zdaňovania, daňovú optimalizáciu a spoločnosti uskutočňujú rozhodnutia v uvedených veciach najmä z daňových pohnútok.

Hlavnými motívmi medzinárodného daňového plánovania sú:

– daňová optimalizácia
– využitie výhod odlišného právneho prostredia
– ochrana majetku
– vyhnutie sa regulácii niektorých podnikateľských aktivít (bankovníctvo, poisťovníctvo a pod.)

Subjekty môžu využiť a v súčasnosti aj často využívajú štruktúry, v ktorých sú zapojené krajiny, kde sú minimálne alebo nulové daňové povinnosti pre spoločnosti, ktoré nevykonávajú ekonomickú činnosť na ich území, kde sa nepodáva žiadne daňové priznanie, nevyžaduje sa vykonanie auditu, vedenie účtovníctva ani uskutočnenie miestneho valného zhromaždenia. Uvedené znaky sú charakteristické pre krajiny nazývané ako „offshore centrá" alebo aj „daňové raje". Spoločnosti môžu využívať štruktúry s napojením na „daňový raj", pričom to automaticky nemusí znamenať nelegálne obchádzanie zákona.

Je veľmi zložité povedať, kde je hranica medzi dovolenou daňovou optimalizáciou a nedovoleným zneužívaním/obchádzaním práva. Určitým zovšeobecnením judikatúry SDEÚ je možné aspoň načrtnúť túto hranicu. „Za **nedovolené zneužitie práva** (obchádzanie zákona) sa považuje umelé plnenie medzi závislými osobami bez objektívneho hospodárskeho dôvodu len s cieľom získať daňovú výhodu (C-255/02; rozsudok Halifax).[356] Naopak, za **dovolenú daňovú optimalizáciu** sa považuje bežná hospodárska transakcia medzi nezávislými osobami realizovaná legálnym postupom obmedzujúcim daňové náklady (C-277/09; rozsudok RBS)."[357]

Z uvedeného vyplýva, že spoločnosť môže na základe svoje slobodnej vôle uzavrieť zmluvu s ďalším subjektom, avšak tento právny úkon nemôže byť tzv. „simulovaným" právnym úkonom, ktorý vôbec nemá ekonomické opodstatnenie, a ktorého výsledkom je účelové obchádzanie daňovej povinnosti alebo získanie daňovej výhody, na ktorú by inak daňovník nebol oprávnený.[358]

[356] Zneužitite práva bolo definované aj v iných rozsudkoch Súdneho dvora EÚ – napr. prípad C-352/08 Zwijnenburg.

[357] *Novela daňového poriadku* [online]. Danovecentrum.sk, [cit. 16.09.2014] Dostupné na: http://www.danovecentrum.sk/clanok-z-titulky/novela-danoveho-poriadku-2014.htm.

[358] Aktuálne znenie § 3 ods. 6 zákona č. 567/2009 Z. z., o správe daní (daňový poriadok), zakotvuje zásadu prednosti obsahu pred formou.

Využívanie umelých transakcií a umelých štruktúr[359] považuje EÚ aj OECD za prvok agresívneho daňového plánovania. Agresívne daňové plánovanie možno definovať ako spôsob slobodného, dobrovoľného a podľa niektorých aj špekulatívneho rozhodovania daňovníkov, v rámci ktorého daňovníci využívajú technické detaily daňového systému alebo nesúlad medzi dvoma či viacerými systémami s cieľom znížiť daňovú povinnosť.

Agresívne daňové plánovanie môže mať veľa podôb. K jeho dôsledkom patrí dvojitý odpočet (tá istá strata sa odpočíta v štáte zdroja príjmu aj v štáte usadenia) a dvojité nezdanenie (príjem, ktorý je nezdanený v štáte jeho zdroja je oslobodený od dane v štáte usadenia)[360].

Dvojité nezdanenie

Z dôvodu zabezpečenia efektívneho fungovania vnútorného trhu EÚ a za účelom odstránenia prekážok uplatňovania 4 základných slobôd pohybu štáty medzi sebou uzatvárali zmluvy o zamedzení dvojitého zdanenia, ktoré, ako už z názvu vyplýva, mali zabrániť v prvom rade tomu, aby jeden a ten istý príjem rovnakého daňovníka bol zdanený v dvoch alebo viacerých štátoch. V praxi však tie isté zmluvy mohli viesť možno že oveľa nepriaznivejšiemu javu, a to dvojitému nezdaneniu.

Medzery vytvorené v dôsledku vzájomnej interakcie medzi zmluvami o zamedzení dvojitého zdanenia a vnútroštátnymi poriadkami jednotlivých štátov sú v čoraz väčšej miere využívané zo strany daňovníkov. Z uvedeného dôvodu aj Európska únia odporúča revíziu už uzatvorených zmlúv o zamedzení dvojitého zdanenia, do ktorých by sa podľa bodu 3.2 Odporúčania Komisie mala začleniť doložka: „*Keď sa v tomto dohovore stanovuje, že niektorý prvok príjmu je zdaniteľný len v jednom zo štátov dohovoru alebo že sa môže zdaniť v jednom zo štátov dohovoru, zdanenie tohto prvku v druhom štáte dohovoru je vylúčené len vtedy, ak daný prvok podlieha dani v prvom štáte dohovoru.*“ Zároveň Komisia vyzýva členské štáty, aby tomuto stavu prispôsobili aj svoje vnútroštátne právne poriadky tým, že do nich včlenia podľa bodu 4.2 Odporúčania doložku: „*Umelá úprava alebo umelý sled úprav, ktoré sa vytvorili hlavne na účely vyhnutia sa zdaneniu a ktoré vedú k daňovému zvýhodneniu, sa ignorujú. Vnútroštátne orgány pristupujú k takýmto úpravám na daňové účely na základe ich ekonomickej povahy.*“[361]

[359] Vyslovene umelé konštrukcie a transakcie boli definované v niektorých rozodnutiach Súdneho dvora EÚ – napr. prípad C-311/08 De Mons, C-196/04 Cadburry Schweppes, C-282/12 Fazenda Publica a pod.

[360] Odporúčanie Komisie z 6. 12. 2012 v súvislosti s agresívnym daňovým plánovaním C(2012)8806 FINAL.

[361] Slovenská republika má v zákone č. 563/2009 Z. z., o správe daní (daňový poriadok), zakotvenú zásadu prednosti obsahu pred formou, podľa ktorej: „*Pri uplatňovaní osobitných predpisov pri správe daní sa berie do úvahy skutočný obsah právneho úkonu alebo inej skutočnosti rozhodujúcej pre zistenie, vyrubenie alebo vybratie dane. Na právny úkon alebo inú skutočnosť rozhodujúcu pre zistenie, vyrubenie alebo vybratie dane, ktoré nemajú ekonomické opodstatnenie a ktorých výsledkom je účelové obchádzanie daňovej povinnosti alebo získanie takého daňového zvýhodnenia, na ktoré by inak nebol daňový subjekt oprávnený, alebo ktorých výsledkom je účelové zníženie daňovej povinnosti, sa pri správe daní neprihliada.*“

V tomto prípade je potrebné povedať, že spoločnosti veľakrát neporušujú zákony alebo zmluvy o zamedzení dvojitého zdanenia, avšak vykonávajú činnosti, ktoré odporujú účelu, zmyslu zákona – čo nie je akceptovateľné.

Témou zneužívania práva a vyhýbania sa daňovým povinnostiam sa na základe iniciatívy ministrov financií G20 zaoberal aj OECD, ktorý následne vypracoval akčný plán BEPS Plan – Base Erosion and Profit Shifting – Plán OECD proti erózii základu dane a presunu ziskov. Prostredníctvom tohto plánu sa majú zaviesť zásadné zmeny v súčasných mechanizmoch, ktoré je viac ako vhodné prijať za účelom zabezpečenia efektívnej prevencie voči veľmi nízkemu efektívnemu zdaneniu alebo dvojitému nezdaneniu, ktoré vznikajú v dôsledku využívania nesúladu v domácich a medzinárodných daňových predpisoch[362]. Konkrétne v bode 6 BEPS Plánu sa hovorí o zmluvách o zamedzení dvojitého zdanenia a o potrebe prijať účinnejšie mechanizmy na riešenie sporov pomocou dohôd a prijať, za účelom vykonávanie zmien v týchto zmluvách, multilaterálne opatrenia/mechanizmy, ktoré by sa mali prijať celoplošne, čo by bolo na jednej strane najefektívnejšie, ale na strane druhej by išlo o zasahovanie do daňovej suverenity jednotlivých štátov.

Záver

Daňovník má autonómiu vôle pri rozhodovaní o určitých daňových záležitostiach, najmä čo sa týka daňového plánovania a v rámci toho daňovej optimalizácie, avšak táto sloboda je do istej miery limitovaná zákonom, zmluvami aj právom EÚ. V súčasnom období využívajú spoločnosti svoju slobodu v rozhodovaní najmä za účelom minimalizácie vlastných daňových povinností. Často pri tom sa však rozhodnú využiť medzery, ktoré vznikajú vzájomnou interakciou vnútroštátnych zákonov a zmlúv o zamedzení dvojitého zdanenia. Spoločnosti však argumentujú, že neporušujú žiadne právne záväzné prepisy a využívajú iba možnosti, ktoré im poskytuje platná daňová legislatíva. Porušujú však zmysel, účel a ducha daňových ustanovení.

Prehľad použitých zdrojov

HURDÍK, Jan, JEŘÁBEK, Martin. *Freedom of will and legal order.* In: Freedom of contract conference. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1997, s. 59–66.

[362] Napr. využívanie hybridných štruktúr, schém, Príklad Apple vytvoril v Írsku dcérsku spoločnosť Apple Operations International, ktorá je materskou spoločnosťou medzinárodnej obchodnej divízie Apple. Medzi rokmi 2009 a 2012 vytvoril AOI prostredníctvom vnútropodnikových transakcií zisk v hodnote 30 mld. USD. Spoločnosť AOI však za posledných 5 rokov nepodala žiadne daňové priznanie, pretože nemusí ani podľa írskych, ani podľa amerických daňových zákonov. Je totižto založená v Írsku, no fyzicky je riadená manažmentom z USA. Podľa írskej legislatívy sa za daňového rezidenta považuje spoločnosť, ktorá je riadená alebo kontrolovaná z územia Írska. Naopak, americká legislatíva posudzuje miesto podnikania podľa toho, kde je spoločnosť založená. AOI tak nemusí podávať daňové priznanie ani v Írsku, ani v USA.
Optmalizácia daní. Čo vymyslel Apple a čo vymyslia vlády [online]. Cfo.sk, 27. 5. 2013 [cit. 16. 9. 2014] Dostupné na: http://www.cfo.sk/articles/optimalizacia-dani-co-vymyslel-apple-a-co-vymyslia-vlady#.VBwtmRbK1oQ.

SIDAK, Mykola, DURAČINSKÁ, Mária a kol. *Finančné právo.* 1. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2012, 448 s.
KOLEMBUS, A. Daňová optimalizácia. *Poradca podnikateľa*, č. 15, Žilina, ročník 2008.
Aktuálne znenie: zákon č. 595/2003 Z. z., o dani z príjmov, v znení neskorších predpisov.
Aktuálne znenie: zákon č. 222/2004 Z. z., o dani z pridanej hodnoty, v znení neskorších predpisov.
Aktuálne znenie: zákon č. 567/2009 Z. z. o, správe daní (daňový poriadok), v znení neskorších predpisov.
Legislatíva EU: Odporúčanie Komisie z 6. 12. 2012 v súvislosti s agresívnym daňovým plánovaním C(2012)8806 FINAL.
BEPS Plan – Base Erosion and Profit Shifting – Plán OECD proti erózii základu dane a presunu ziskov.
Rozsudok Súdneho dvora (veľká komora) z 21. februára 2006, Halifax plc a i. Proti Commissioners of Custom and Excise, C-255/02.
Rozsudok Súdneho dvora z 22. decembra 2010, The Commissioners for Her Majesty's Revenue and Customs v RBS Deutschland Holding GmbH., C-277/09.
Rozsudok Súdneho dvora z 21. januára 2010, Société de Gestion Industrielle v Belgian State, (De Mons) C-311/08.
Rozsudok Súdneho dvora z 12. septembra 2006, Cadburry Schweppes plc, Cadburry Schweppes Overseas Ltd. v Commissioners of Inland Revenue, C-196/04 Cadburry Schweppes.
Rozsudok Súdneho dvora z 3. októbra 2013, Itelcar – Automóveis de Aluguer Lda v Fazenda Pública, C-282/12.
Rozsudok Súdneho dvora z 20. mája 2010, Modehuis A. Zwijnenburg BV v Staatssecretaris van Financien, C-352/08.
KOLEMBUS, Anton. *Daňová optimalizácia* [online]. Poradca podnikateľa. www.pp.sk, 2008, č. 15, Žilina, [cit. 15.09.2014]. Dostupné na: https://www.pp.sk/6499/Danova-optimalizacia_ADUPP29612.
Novela daňového poriadku [online]. Danovecentrum.sk, [cit. 16.09.2014] Dostupné na: http://www.danovecentrum.sk/clanok-z-titulky/novela-danoveho-poriadku-2014.htm.
Optmalizácia daní. Čo vymyslel Apple a čo vymyslia vlády [online]. Www.cfo.sk, 27. 5. 2013 [cit. 16. 9. 2014] Dostupné na: http://www.cfo.sk/articles/optimalizacia-dani-co-vymyslel-apple-a-co-vymyslia-vlady#.VBwtmRbK1oQ.

CCCTB[363] a autonomie členských států v harmonizaci přímých daní

CCTB and autonomy of member states in harmonization of direct taxes

Mgr. Aneta Vondráčková

Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Klíčová slova: základ daně, harmonizace daní, daň z příjmů, Evropská komise

Resumé: Daně a jejich výběr jsou vnímány jako jeden ze základních atributů státní suverenity. Ačkoliv si jednotlivé státy stanovují svá daňová pravidla dle svého uvážení, měly by vždy alespoň částečně vycházet z aktuální politické a hospodářské situace, aby mohlo dojít ke spravedlivému zdanění a zabránění daňovým únikům. Tento článek si klade za cíl představit jeden z návrhů Evropské komise týkající se harmonizace daňových základů u právnických osob a zamyslet se nad autonomií členských států v oblasti přijímání daňových harmonizačních opatření.

Key words: tax base, tax harmonization, income tax, European comission

Resume: Taxes and its collection are seen as one of the essential attributes of state sovereignty. To set a tax legislation is although in a discretion of each state, but this discretion should always be based on the current political and economic situation. Aim of this paper is to introduce one of the Proposal for a Directive about harmonization of the tax bases within the group of companies and also describe the autonomy of the Member States in tax harmonization.

1. Úvod

Není překvapením, že daňová strategie se napříč členskými státy Evropské unie (dále jen „EU") velmi liší. Vždyť členské státy měly vybudovanou vlastní daňovou strategii ještě dříve, než se zrodily myšlenky o založení Evropského společenství uhlí a oceli. Fiskální politika, do které bezesporu výběr daní spadá, je důležitým nástrojem aktivního zasahování státu do ekonomiky a jednotlivé státy se tohoto nástroje nerady dobrovolně vzdávají. Rozdílná koncepce zdanění však v jednotlivých zemích EU může vést k fragmentaci vnitřního trhu a tím k ohrožení jeho funkce. Tomuto nežádoucímu jevu by mohla pomoci zabránit daňová harmonizace.

V tomto článku by autorka ráda stručně představila jeden z kroků EU směřující k harmonizaci daní přímých formou zavedení CCCTB a zároveň charakterizovala

[363] Common Consolidated Corporate Tax Base neboli společný konsolidovaný základ daně z příjmů právnických osob.

autonomii členských států při přijímání harmonizačních daňových opatření.[364] Z důvodu omezeného rozsahu příspěvku se autorka nebude moci zabývat veškerými problematickými ustanoveními směrnice, ale bude se věnovat pouze těm z jejího pohledu nejzajímavějším.

1.1 Společný konsolidovaný základ daně z příjmů právnických osob

Evropská komise pod vlivem nedávné hospodářské krize oživila některé ze svých dřívějších projektů týkajících se zavedení jednotného systému pravidel pro stanovení základu daně. Jedná se o první krůčky vedoucí k harmonizaci daňových ustanovení v oblasti přímého zdanění. Jako jednu ze čtyř představených možností uvedla projekt jednotného konsolidovaného daňového základu daně z příjmů právnických osob. Dne 16. 3. 2011 Evropská komise představila návrh směrnice Rady o společném konsolidovaném základu daně z příjmů právnických osob, KOM (2011) 121, (dále jen „CCCTB"), jehož hlavním přínosem má být řešení fiskálních ustanovení, která na vnitřním trhu omezují ekonomický růst.[365] Vzhledem k tomu, že zatím neexistuje jednotný systém společných daňových předpisů pro právnické osoby, má působení všech dotčených vnitrostátních daňových předpisů za následek nadměrné zdanění a mnohdy i zdanění dvojí. Právnické osoby se potýkají s administrativní zátěží a náklady na dodržení všech jednotlivých daňových předpisů a tato skutečnost je může odrazovat od expanze na trhu EU.

1.2 Charakteristika nové daňové úpravy

Návrh směrnice o CCCTB obsahuje 136 článků rozdělených do 18 kapitol. Právní základ k přijetí této směrnice nalezneme v čl. 115 Smlouvy o fungování EU (dále jen „SFEU"), díky němuž Rada po konzultaci s Evropským parlamentem a Hospodářským a sociálním výborem může jednomyslně přijmout směrnice o sbližování právních a správních předpisů členských států, které mají přímý vliv na vytváření nebo fungování vnitřního trhu.

Návrh směrnice je koncipován tak, aby umožnil společnostem nebo skupinám společností používat jeden soubor daňových pravidel pro stanovení základu daně z příjmů právnických osob, vypočítávat základ daně pro celou skupinu (tzv. možnost konsolidovat daňový základ), a zároveň jednat pouze s jednou daňovou správou a podávat jedno daňové přiznání. Systém CCCTB stojí na principu dobrovolnosti, takže společnosti si samy mohou zvolit, jestli se zapojit chtějí či nikoliv. Pokud si však nový systém zvolí, budou v něm muset setrvat minimální dobu, a to pět let.[366]

[364] Příspěvek byl zpracován s finanční podporou a v rámci projektu „Perspektivy harmonizace přímých daní důchodového typu v EU", GA UK č. 1834314/2014, realizovaného na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze v roce 2014.

[365] Více viz Důvodová zpráva návrhu směrnice Rady COM (2011) 121, dostupná online: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0121:FIN:CS:PDF, [cit. 14. září 2014], s. 4–10.

[366] Viz návrh směrnice Rady o společném konsolidovaném základu daně z příjmů právnických osob KOM (2011) 121, ze dne 16. 3. 2011, čl. 105.

1.3 Oblast působnosti

Návrh směrnice v jednotlivých kapitolách představuje základní prvky CCCTB. Např. možnost volby vstupu do projektu pro společnost; postup při určování základu daně; pravidla pro odpisování; možnosti přenosu ztrát do dalších daňových období; pravidla pro konsolidaci základů daně a rozdělení konsolidovaného základu daně, a další. Vzhledem k obsáhlosti návrhu směrnice není v možnostech autorky v jediném příspěvku analyzovat všechna ustanovení směrnice.

Jedním za zmínku stojících článků je bezpochyby článek 2, který určuje oblast působnosti směrnice. Stanoví, na které společnosti se směrnice vztahuje. Musí být kumulativně splněny dvě podmínky:

a) společnosti jsou založené podle právních předpisů členského státu (tzn., že mají jednu z forem, kterou předvídá příloha I návrhu směrnice) a zároveň
b) společnost podléhá některé z daní z příjmů právnických osob nebo obdobné následně zavedené dani (jaké daně se považují za daně z příjmů právnických osob, nalezneme v příloze II návrhu).

V českém právním prostředí by se návrh směrnice mohl uplatnit na akciovou společnost, společnost s ručením omezeným, veřejnou obchodní společnost, komanditní společnost, družstvo, a samozřejmě evropskou společnost a evropskou družstevní společnost.

Směrnice se může vztahovat i na společnosti založené podle právního řádu třetí země. Musí však být splněna podmínka, že společnost byla založena v některé z forem, které jsou uznány u obchodních korporací založených podle právního řádu některého z členských států (tedy uvedené v příloze I návrhu), a zároveň společnost podléhá dani z příjmů právnických osob. Komise může přijmout akty v přenesené pravomoci v souladu s čl. 127,[367] kterými dojde ke změně příloh I a II za účelem zohlednění změn právních předpisů členských států o formách společností a o daních z příjmů právnických osob. Dle názoru autorky návrh směrnice dostatečně jasně nestanovuje, s jakou frekvencí budou přílohy I a II aktualizovány a zda se tak bude dít z „úřední povinnosti" anebo „na návrh". Směrnice by měla obsahovat objektivní lhůtu, během které Komise aktualizaci provede. Mohlo by snadno dojít k situaci, že na základě novelizace vnitrostátní úpravy vznikne v členském státě nová forma obchodní korporace, a jelikož nebude tato forma korporace předvídaná v příloze I návrhu, bude nově vzniklá společnost stát ve značné nevýhodě oproti konkurenčním společnostem, protože nebude moci využívat systém CCCTB. Autorka se domnívá, že tato skutečnost by ve směrnici měla být stanovena precizněji, zejména pokud EU předpokládá, že výhledově většina obchodních korporací bude využívat CCCTB.

1.4 Volba systému

Jak je již zmíněno výše, využití systému CCCTB stojí na principu dobrovolnosti. V souvislosti s volbou systému CCCTB musí daňový poplatník splnit určité povin-

[367] Čl. 127 směrnice uděluje Komisi pravomoc přijímat akty v přenesené pravomoci na dobu neurčitou. Přijetí tohoto aktu však Komise neprodleně musí oznámit Radě, která v souladu s čl. 128 směrnice může přenesení pravomocí na Komisi kdykoliv zrušit.

nosti v závislosti na skutečnosti, zda je rezidentem členského státu EU anebo rezidentem třetí země. Rezident členského státu po volbě systému podléhá dani z příjmů právnických osob ve vztahu ke všem příjmům z libovolného zdroje, ať ve státě, kde je rezidentem, nebo mimo něj. Nerezident může systém CCCTB používat pouze ve vztahu ke své stálé provozovně a dani z příjmů podle systému CCCTB podléhá ve vztahu ke všem příjmům z činnosti prováděné prostřednictvím této stálé provozovny v členském státě.

Volba systému CCCTB je závazná po dobu pěti zdaňovacích období. Po skončení počátečního pětiletého období následuje vždy tříleté období, v jehož závěru mohou daňoví poplatníci ze systému vystoupit. Oznámení o ukončení je nutné podat 3 měsíce před koncem počátečního nebo některého dalšího období hlavnímu daňovému orgánu. Společnost bude následně opět spadat pod vnitrostátní daňovou úpravou.

Návrh směrnice v čl. 7 stanoví pravidlo, dle kterého v okamžiku volby systému CCCTB přestane společnost podléhat vnitrostátnímu režimu daně z příjmů právnických osob ve vztahu ke všem náležitostem stanovených touto směrnicí. Autorka se domnívá, že ve směrnici by bylo vhodné konkretizovat, která ustanovení vnitrostátního práva jsou dotčena a pro společnost využívající systém CCCTB se nepoužijí. Ve stávajícím znění směrnice si lze rozsah „vynětí z působnosti vnitrostátní daňové legislativy" pouze domýšlet, což může vést k nežádoucímu, byť nezaviněnému jednání daňového subjektu *in fraudem legis* nebo dokonce jednání *contra legem*. Autorka považuje za zajímavé, že čl. 8 návrhu dává přednost ustanovením směrnice bez ohledu na jakékoliv mezinárodní dohody uzavřené mezi členskými státy, které jsou s ustanoveními směrnice v rozporu. Zde se projevuje na úrovni EU prosazovaný princip přednosti evropského práva před právem mezinárodním.

1.5 Výpočet základu daně

Výpočet základu daně je detailně upraven v čl. 9 a násl. směrnice. Směrnice nejprve vymezuje obecné zásady, které je nutné dodržovat při stanovení jednotného základu daně. Mezi tyto zásady patří mimo jiné pravidlo, že základ daně se stanoví pro každé zdaňovací období, které je vymezeno jako období 12 měsíců, a při výpočtu základu daně se vezmou v potaz pouze zisky a ztráty, které byly skutečně realizovány.

Mezi složky základu daně směrnice řadí osvobozené příjmy, odečitatelné výdaje a další odečitatelné položky od příjmů. Daňový základ tedy lze určit následujícím způsobem:

$$\mathbf{ZD = P - OP - OV - DOP}$$

ZD jako základ daně, P jako příjmy, OP jako osvobozené příjmy, OV jako odečitatelné výdaje a DOP jako další odečitatelné položky.

Mezi osvobozené příjmy patří např. výnosy ze zcizení akcií a příjmy stálé provozovny v třetí zemi. Odečitatelné výdaje mimo jiné zahrnují rovněž dary dobročinným organizacím. Maximální odečitatelný výdaj na peněžní dary nebo příspěvky dobročinným organizacím činí 0,5 % příjmů ve zdaňovacím období. Autorka považuje za nejasné, zda lze u nepeněžitých darů předpokládat taktéž nějaký horní limit. Na základě

stávajícího znění směrnice by bylo možné se domnívat, že nepeněžité dary se odečítají od základu daně ve své celkové výši, tedy bez stanovení horního limitu.

1.6 Daňová konsolidace

Směrnice umožňuje tzv. konsolidaci základu daně pro skupinu společností. Konsolidaci se blíže věnuje ve své 9. kapitole. Čl. 54 vymezuje podmínky, za kterých je možné u skupiny společností konsolidaci daňového základu provést. Mateřská společnost musí vlastnit v dceřiných společnostech více než 50 % hlasovacích práv anebo vlastnit více než 75 % kapitálu nebo 75 % práv spojených s nárokem na zisk. Tato práva musí mateřská společnost mít po celé zdaňovací období. V čl. 55 směrnice upravuje, jak je možné skupinu vytvořit. Opět zde platí odlišný režim pro daňové rezidenty a nerezidenty. Daňoví rezidenti tvoří skupinu např. se všemi svými stálými provozovnami nacházejícími se v ostatních členských státech; se všemi svými dceřinými společnostmi, které jsou rezidenty v jednom nebo více členských státech; se všemi stálými provozovnami svých dceřiných společností (nerezidentů), nacházejícími se v členském státě atd. Pro daňové nerezidenty platí, že tvoří skupinu se všemi svými stálými provozovnami nacházejícími se v členských státech a se všemi svými dceřinými společnostmi, které jsou rezidenty jednoho a více členských států, a to včetně stálých provozoven dceřiných společností v členských státech.

Čl. 57 upravuje rozsah konsolidace. Stanoví, že pokud je konsolidovaný základ daně záporný, převede se do dalšího daňového období daňová ztráta, která se započítá proti příštímu kladnému konsolidovanému daňovému základu. Je-li konsolidovaný základ daně kladný, rozdělí se podle vzorce pro rozdělení, který je obsažen v čl. 86 směrnice.

Členství ve skupině musí trvat minimálně devět měsíců, během kterých musí být splněny podmínky uvedené výše. Pokud tomu tak není, zachází se se společností tak, jako by se nikdy členem skupiny nestala. V případě platební neschopnosti společnosti se společnost nesmí stát členem skupiny, a pokud už jím je, musí ze skupiny vystoupit.[368]

2. Výhody a nevýhody návrhu směrnice

Pozitivní skutečností na předloženém návrhu bezesporu je, že zavedení CCCTB může vést k odstranění narušení hospodářské soutěže, která jsou způsobena neharmonizovanými daňovými pravidly napříč EU. Zahájení postupného sjednocování daňových pravidel je podle autorčina názoru velmi významným krokem, který může vyústit v nezávislost rozhodnutí jednotlivých podnikatelů primárně na daňových hlediscích. Podnikatelé by se mohli zaměřit na skutečnou ekonomickou efektivnost, zatímco dosud byla pro podnikatelská hlediska na prvním místě daňová optimalizace[369], která je pro vnitřní trh nepřípustným jevem, jelikož záporně ovlivňuje tvorbu pracovních míst i ekonomický růst. Postupná harmonizace přímého zdanění, počínaje

[368] Více viz návrh směrnice Rady o společném konsolidovaném základu daně z příjmů právnických osob KOM (2011) 121, ze dne 16. 3. 2011 čl. 56.

[369] Jedná se o zcela běžnou strategii, jak daňové subjekty minimalizují svoje náklady, postupují zcela v souladu s právním řádem a legitimně zvyšují svoji konkurenceschopnost.

stanovením jednotného daňového základu, může společnostem také přinést snížení administrativních nákladů na dodržování několika rozdílných daňových předpisů.

Za kladnou stránkou projektu CCCTB lze považovat i skutečnost, že systém stojí na principu dobrovolnosti volby. Společnosti se mohou rozhodnout naprosto nezávisle na svých ambicích expandovat a nezávisle na své velikosti. Naopak lze předpokládat, že systém CCCTB umožní i menším podnikatelů expandovat za hranice, protože s expanzí již nebudou spojeny dodatečné náklady na dohled nad dodržováním 28 různých daňových úprav. Podnikatelé budou komunikovat pouze s jedním tzv. hlavním daňovým orgánem, což zajisté sníží jejich administrativní náklady jinak vynaložené na koordinaci s různými vnitrostátními daňovými orgány.

Méně příznivým dopadem zavedení CCCTB může být výpadek daňových příjmů z důvodu konsolidace daňového základu uvnitř skupiny, což je jeden z hlavních důvodů, proč Česká republika zaujímá k systému CCCTB odmítavý postoj.

3. Autonomie členských států v zavádění harmonizovaných daňových opatření

Členské státy mají při zavádění harmonizačních opatření své slovo. Pro postupné kroky v oblasti sbližování právních předpisů v oblasti daní je zapotřebí jednomyslného odsouhlasení Radou.[370] Pokud není možné dosáhnout jednomyslného souhlasu, je možné využít institutu tzv. posílené spolupráce, který upravuje Smlouva o Evropské Unii v čl. 20. Tento institut je možné využít jako poslední prostředek, pokud Rada shledá, že cílů této spolupráce nelze dosáhnout v přiměřené lhůtě Unií jako celkem. Posílené spolupráce se musí zúčastnit nejméně devět členských států a spolupráce nesmí narušovat vnitřní trh ani hospodářskou, sociální a územní soudržnost, dále nesmí vytvářet překážku ani diskriminaci v obchodu mezi členskými státy, ani mezi nimi vyvolávat narušení hospodářské soutěže[371]. Při navázání posílené spolupráce je spolupráce otevřena všem členským státům, avšak akty přijaté v rámci této spolupráce zavazují pouze zúčastněné členské státy. Premiéra využití této spolupráce v oblasti zdanění nastala v souvislosti se zaváděním daně z finančních transakcí.

4. Závěr

CCCTB je adresovaný společnostem a představuje alternativu vnitrostátní daňové úpravy. Dle návrhu směrnice by CCCTB existoval paralelně vedle vnitrostátních systémů daní z příjmů právnických osob. Autorka se domnívá, že návrh má vysokou možnost být přijat všemi členskými státy, zejména z toho důvodu, že jednotlivé vnitrostátní úpravy budou existovat dále a jednotlivé státy je budou moci korigovat dle svého uvážení. Společnosti se budou svobodně rozhodnout, zda jim systém CCCTB přinese nějaký užitek či nikoliv. Autorka se domnívá, že zavedení CCCTB by mohlo motivovat jak členské státy, tak třetí země zřídit si pobočku v jiném členském státě EU.

Návrh směrnice o CCCTB představuje jeden z prvních pokusů o harmonizaci přímých daní důchodového typu na evropské úrovni, a z toho důvodu se dají očekávat

370 Viz Smlouva o fungování EU, čl. 115.

371 Více viz SFEU čl. 326 a násl.

intenzivní debaty o jeho skutečné finální podobě. V současné podobě se tento návrh netěší velké přízni členských států a je třeba zapracovat na precizaci některých ustanovení. Současný legislativní vývoj napovídá, že pokud bude systém CCCTB skutečně zaveden, bude se reálně moci uplatnit nejdříve od roku 2016, jelikož je nutné přihlédnout k implementační době, která se v tomto případě bude pohybovat okolo jednoho roku až dvou let.

Přehled použitých zdrojů

Návrh směrnice Rady o společném konsolidovaném základu daně z příjmů právnických osob, KOM (2011) 121.
Smlouva o EU.
Smlouva o fungování EU.

Autonómia menovej politiky Národnej banky Slovenska pred a po vstupe Slovenska do eurozóny

Autonomy of Monetary Policy of National Bank of Slovakia Before and After Slovakia's Entry into the Eurozone

Mgr. Yana Daudrikh

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Kľúčové slová: menová politika, Národná banka Slovenska, eurozóna

Resumé: Výkon menovej politiky je v jednotlivých štátoch zverený osobitnej inštitúcii vykonávajúcej činnosť centrálnej banky. Práve centrálna banka definuje a realizuje menovú politiku a má v tejto oblasti suverénne postavenie. Vstupom členského štátu do eurozóny základné chápanie centrálnej banky ako suverénnej inštitúcie v oblasti menovej politiky mizne, pričom dochádza k obmedzeniu jej kompetencií v prospech Európskej centrálnej banky. Autorka v tomto článku rozoberá autonómne postavenie Národnej banky Slovenska v oblasti menovej politiky pred a po vstupe Slovenska do eurozóny.

Key words: Monetary policy, National Bank of Slovakia, Eurozone

Resume: A performance of monetary policy is in individual states vested to a separate body conducting activities of a central bank. It is a central bank that defines and realizes monetary policy and enjoys a sovereign position in this field. By member state's entry into the eurozone this understanding of a central bank as a sovereign body in the field of monetary policy diminishes while its competencies are limited in favor of the European Central Bank. An author of this article hereby analyses the autonomous position of the National Bank of Slovakia in the field of monetary policy before and after the entry of Slovakia into the eurozone.

Postavenie NBS do roku 2009

Národná banka Slovenska (NBS) uskutočňovala samostatnú menovú politiku od roku 1993. „*Hlavným cieľom menovej politiky NBS bolo dosiahnutie stability meny prostredníctvom znižovania miery inflácie, ako aj udržiavaním fixného výmenného kurzu Sk…*"[372] Vďaka rôznorodým nátlakom sa fixný výmenný kurz počas rokov 1997-1998 neudržal, preto sa od 2. októbra 1998 stala slovenská koruna menou s plávajúcim výmenným kurzom. Nešlo však o čistý plávajúci kurz (tzv. *free floating*), ale o riadený plávajúci kurz (tzv. *managed floating*). Riadený plávajúci kurz umožňoval NBS v prípade potreby vstúpiť a zasahovať na devízovom trhu. Pomocou intervencií mohla

[372] Oficiálna stránka Národnej banky Slovenska. *Menová politika NBS (do roku 2009). 1993–1999 (nezávislá MP NBS)* [online]. [cit. 24. septembra 2014]. Dostupné na http://www.nbs.sk/sk/menova-politika/menova-politika-nbs-do-roku-2009/1993-1999-nezavisla-mp-nbs.

NBS ovplyvniť kurz domácej meny.[373] NBS taktiež disponovala radom rôznorodých priamych a nepriamych menových nástrojov, ako napríklad: operácie na voľnom trhu, povinné minimálne rezervy, úverové limity, funkcia poslednej inštancie, lombardná sadzba, diskontná sadzba a zmenkové operácie. Spočiatku sa NBS prikláňala k použitiu priamych nástrojov, z ktorých najčastejšie používala úverové limity pre komerčné banky. V roku 1996 však NBS upustila od používania priamych nástrojov v prospech nepriamych, z ktorých najviac používaným nepriamym nástrojom boli REPO tendre. Postupne NBS upúšťala od použitia pôvodných nástrojov, preto v roku 2002 došlo k zrušeniu zmenkových obchodov a ku skončeniu poskytovania lombardných úverov.

Určovanie menovej politiky mala pôvodne na starosti Banková rada NBS. Banková rada bola a aj v súčasnosti zostáva najvyšším riadiacim orgánom NBS. Banková rada má päť členov, predsedá jej guvernér NBS. Pôvodne zákon č. 566/1992 Zb., o Národnej banke Slovenska v znení neskorších predpisov (ďalej len „Zákon o NBS“) upravoval postavenie Bankovej rady ako orgánu určujúceho menovú politiku. V tomto prípade bola Banková rada orgánom, ktorý na základe vyššie uvedeného zákona mal právo prijímať rozhodnutia v oblasti menovej politiky, konkrétne šlo o určovanie nástrojov na uskutočňovanie menovej politiky a o prijatie menových opatrení.[374] Kompetencie Bankovej rady spočívali najmä v nasledovnom: „… *a) schvaľuje ciele menovej politiky a nástroje používané pri jej uskutočňovaní, b) ustanovuje ciele a nástroje úverovej, depozitnej, úrokovej, kurzovej a devízovej politiky, c) ustanovuje zásady činnosti a obchodov NBS, d) schvaľuje zásady účasti NBS na kapitálových trhoch v tuzemsku a v zahraničí, emisie cenných papierov NBS a operácie s nimi, e) schvaľuje podmienky pre usmerňovanie platobnej bilancie Slovenskej republiky, f) schvaľuje správy a informácie o menovom vývoji, ktoré sa predkladajú Národnej rade Slovenskej republiky alebo zverejňujú.*“[375] Okrem postavenia určovacieho a rozhodovacieho orgánu, Banková rada zodpovedala aj za oblasť normotvorby, čo v oblasti menovej politiky znamenalo hlavne prerokúvanie a schvaľovanie návrhov zákonov v oblasti meny.[376]

Rok 2001 sa niesol v znamení veľkých zmien. V súlade s Asociačnou dohodou (platnou od 1. februára 1995) Slovensko ako asociovaná krajina malo povinnosť splniť rad požiadaviek EÚ ešte pred samotným vstupom do EÚ. Výsledkom tohto procesu v oblasti centrálneho bankovníctva bola veľká novela Zákona o NBS prijatá zákonom č. 149/2001 Z. z. Táto novela Zákona o NBS zavádzala viaceré zmeny, pričom pre účely tohto článku rozoberieme iba zmeny súvisiace s menovou politikou. Prvou zásadnou zmenou bola nová úprava hlavného cieľa NBS. Pôvodne bolo hlavným cieľom menovej politiky NBS udržanie menovej stability, po novom šlo o udržanie cenovej stability. „*Udržiavanie cenovej stability, ktoré je hlavným cieľom centrálnej banky, spočíva v podporovaní makroekonomickej stability globálnej agregovanej cenovej hladiny prostredníc-*

373 Bližšie k problematike voľný a riadený floating: ŠEVČOVIC, Peter. Problematika výmenného kurzu – príklad Mexika. *BIATEC*, 1998, roč. 6, č. 2, s. 13–14.

374 § 6 ods. 1 písm. a) zákona č. 566/1992, o Národnej banke Slovenska, v znení zákona č. 659/2007 Z. z. účinnému ku dňu 1. 1. 2008.

375 Čl. 5 ods. 3 organizačného poriadku Národnej banky Slovenska č. 87/2006, v znení dodatku č. 6 z 12. augusta 2006.

376 Bližšie k tomu pozri: čl. 5 ods. 4 písm. a) organizačného poriadku Národnej banky Slovenska č. 87/2006, v znení dodatku č. 6 z 12. augusta 2006.

tvom merania a regulovania celkového množstva (masy) peňazí v obehu v ekonomike. Ide vlastne o ekonomické podporovanie stability celkovej úrovne cien v ekonomike.“[377] Ďalšia zmena sa týkala právneho postavenia NBS. V súlade s požiadavkami EÚ vyplývajúcimi zo Zmluvy o založení ES, sa NBS mala stať nezávislou centrálnou bankou[378] SR, s právom vydávať všeobecne záväzné právne predpisy v rámci svojej pôsobnosti. Garancia nezávislosti a právo vydávať všeobecne záväzné právne predpisy bolo upravené v čl. 56 Ústavy SR. Nezávislosť NBS (hovoríme o finančnej, funkčnej, personálnej a inštitucionálnej nezávislosti) sa mala a má prejavovať vo vzťahu k štátnym orgánom, orgánom územnej samosprávy, fyzickým a právnickým osobám atď.[379]

V roku 2004 nadobudla Slovenská republika členstvo v EÚ. Vďaka tomu, že sa SR stala členským štátom s derogáciou, cieľom SR bolo v tomto období splniť konvergenčné (maastrichtské) kritéria. Po schválení Národného plánu zavedenia eura v SR (uznesenie vlády SR č. 525/2005 zo dňa 6. júla 2005 k Národnému plánu zavedenia eura v Slovenskej republike), slovenská koruna vstúpila do ERM II s následným ustanovením parity slovenskej koruny voči euru.

Postavenie NBS po roku 2009

So vstupom SR do eurozóny sa zmenila aj hlavná úloha NBS. „Úlohou Národnej banky Slovenska, ako člena Eurosystému, je podieľať sa na spoločnej menovej politike, ktorú v eurozóne určuje Európska centrálna banka (ECB).“[380] Cieľ spoločnej menovej politiky je totožný s „pôvodným“ cieľom NBS – udržanie cenovej stability. Vďaka tomu, že cenovú stabilitu je možné vykladať značne široko, Rada guvernérov ECB zaviedla pre jej bližšie vymedzenie nasledovnú definíciu: „*medziročný nárast harmonizovaného indexu spotrebiteľských cien (HICP) o menej ako 2 % a jej udržiavanie v strednodobom horizonte*.“[381] Samozrejme nejde o jediný stanovený cieľ, ďalšími cieľmi sú napríklad dosiahnutie „*vysokej úrovne zamestnanosti*“ a „*udržateľného neinflačného rastu*“.[382]

Rozhodovacie právomoci NBS v oblasti menovej politiky tak boli prenesené na ECB, konkrétne na Radu guvernérov ECB. Rada guvernérov pozostáva z prezidenta ECB a guvernérov všetkých národných centrálnych bánk členských štátov eurozóny. Guvernér NBS ako člen Rady guvernérov ECB sa podieľa na spolurozhodovaní v otázkach menovej politiky. Každý z guvernérov má v súčasnosti jeden hlas. To sa však zmení po vstupe Litvy do eurozóny, kedy bude zavedený nový rotačný princíp hlasovania. Rozhodnutia, ktoré je Rada guvernérov ECB povinná prijať, sú rozhodnutia o výške

377 HRČKA, Štefan. Novelizované postavenie a činnosť Národnej banky Slovenska. *BIATEC*, 2001, roč. 9, č. 10, s. 5–6.

378 Pôvodne čl. 56 Ústavy SR definoval NBS iba ako emisnú banku. Ústavný zákon č. 90/2001 Z. z. zmenil pôvodnú úpravu a upravil právne postavenie NBS na úroveň Centrálnej banky SR.

379 Bližšie k nezávislosti NBS: čl. 7 Protokolu č. 4 Zmluvy o EÚ a Zmluvy o fungovaní EÚ (v znení Lisabonskej zmluvy) o štatúte Európskeho systému centrálnych bánk a Európskej centrálnej banky.

380 Oficiálna stránka Národnej banky Slovenska. *Menová politika ECB (od roku 2009)* [online]. [cit. 24. septembra 2014]. Dostupne na http://www.nbs.sk/sk/menova-politika/menova-politika-ecb-od-roku-2009.

381 JÍLEK, Josef. *Peníze a měnová politika.* Praha: Grada, 2004, 247 s.

382 KUBINCOVÁ, Soňa. *Slovenské finančné právo. I. časť.* 2. aktualizované a doplnené vydanie. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB v Banskej Bystrici, 2011, 190 s.

úrokových sadzieb, pričom k dispozície má niekoľko variantov: zvýšenie, zníženie alebo ponechanie úrokových sadzieb na nezmennej úrovni. Okrem zabezpečovania bežného chodu ECB a prípravy zasadnutí Rady guvernérov ECB, bola Výkonná rada ako ďalší orgán ECB poverená uskutočňovaním menovej politiky v eurozóne. Ďalším orgánom s kompetenciou v oblasti tvorby menovej politiky je Výbor pre menovú politiku (MPC), ktorého úlohou je poskytovať poradenstvo v oblasti menovej a kurzovej politiky. Výsledkom týchto procesov je, že Banková rada NBS, na rozdiel od autonómneho postavenia pri tvorbe menovej politiky v zmysle pôvodného znenia Zákona o NBS, už samostatne neurčuje menovú politiku, ale určuje iba zásady postupu NBS pri výkone spoločnej menovej politiky.[383] Toto postavenie Bankovej rady bližšie vymedzuje Organizačný poriadok NBS následovne: „*Banková rada v menovej oblasti predovšetkým určuje zásady postupu NBS a jej organizačných zložiek pri uskutočňovaní spoločnej európskej menovej politiky podľa osobitných predpisov a pravidiel platných pre spoločnú európsku menovú politiku. Pritom banková rada najmä a) ustanovuje zásady činnosti a obchodov NBS, b) schvaľuje zásady účasti NBS na kapitálových trhoch v tuzemsku a v zahraničí, emisie cenných papierov NBS a operácie s nimi, c) schvaľuje podmienky pre usmerňovanie platobnej bilancie Slovenskej republiky.*“[384]

Pre účel dosiahnutia cieľa spoločnej menovej politiky používa ECB rad rôznorodých nástrojov. Prvým nástrojom sú operácie na voľnom trhu, ktoré sú dôležité pre regulovanie krátkodobých úrokových sadzieb a likviditu. Realizáciu týchto operácií iniciuje ECB. Ďalším nástrojom sú automatické operácie, ktorých cieľom je zabezpečiť jednodňovú likviditu (inak nazývaná likvidita cez noc). Realizácia týchto operácii je ponechaná na vôľu samotných zmluvných strán, keďže tieto operácie sa uskutočňujú medzi národnými centrálnymi bankami a úverovými inštitúciami. Posledným druhom sú povinné minimálne rezervy, ktoré pomáhajú stabilizovať krátkodobé úrokové miery a ovplyvňujú likviditu. Povinnosť držať povinné minimálne rezervy sa vzťahuje na úverové inštitúcie so sídlom v eurozóne, tieto rezervy sa chránia na účtoch vedených jednotlivými národnými centrálnymi bankami.

Záver

Výkon menovej politiky NBS môžeme z pohľadu autonómie vôle rozdeliť na dve obdobia, a to na obdobie do roku 2009 a obdobie po vstupe do eurozóny. Do roku 2009 môžeme menovú politiku vedenú NBS nazvať ako autonómnu menovú politiku. V tomto období uskutočňovala NBS svoju menovú politiku úplne suverénne a nezávisle. Rozhodovanie a normotvorbu v oblasti menovej politiky určovala výlučne Banková rada NBS. Prirodzene, už v tomto období bola menová politika NBS ovplyvňovaná požiadavkami vyplývajúcimi z Asociačnej dohody. Výsledkom tohto vplyvu boli aj zmeny uskutočnené v roku 2001 (tzv. veľká novela Zákona o NBS). Od tohto momentu sa menová politika NBS uberala smerom k dosiahnutiu hlavného cieľa, a to vstúpiť do EÚ a eurozóny. Napriek pretrvávajúcemu rozhodovaniu Bankovej rady NBS v otázkach menovej politiky, už vtedy nebolo možné hovoriť o úplnej autonómii v rozhodo-

[383] § 6 ods. 1 písm. a) zákona č. 566/1992, o Národnej banke Slovenska, v znení neskorších predpisov.
[384] Čl. 5 ods. 3 organizačného poriadku Národnej banky Slovenska č. 87/2006, v znení neskorších dodatkov.

vaní, keďže samotné vedenie menovej politiky bolo uskutočňované v súlade s požiadavkami, kritériami a cieľmi EÚ. Po vstupe SR do eurozóny sa postavenie NBS zmenilo z autonómneho k skôr poradnému (z pohľadu tvorby menovej politiky) a závislému (z pohľadu implementácie menovej politiky). Aktívna činnosť NBS spočíva v súčasnosti prevažne v práve guvernéra NBS hlasovať v Rade guvernérov ECB za predložené návrhy a aplikovať tam prijaté rozhodnutia na úverové inštitúcie na Slovensku.

Přehled použitých zdrojů

JÍLEK, Josef. *Peníze a měnová politika.* Praha: Grada, 2004.

KUBINCOVÁ, Soňa. *Slovenské finančné právo. I. časť.* 2. aktualizované a doplnené vydanie. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB v Banskej Bystrici, 2011.

BABČÁK, Vladimír a kol. *Finančné právo na Slovensku a v Európskej únii.* Bratislava: Eurokódex, s. r. o., 2012.

ŠEVČOVIC, Peter. Problematika výmenného kurzu – príklad Mexika. *BIATEC*, 1998, roč. 6, č. 2, s. 13–14.

HRČKA, Štefan. Novelizované postavenie a činnosť Národnej banky Slovenska. *BIATEC*, 2001, roč. 9, č. 10, s. 5–6.

Ústava SR, č. 460/1992 Z. z.

Ústavný zákon č. 90/2001 Z. z.

Zákon č. 566/1992, o Národnej banke Slovenska, v znení zákona č. 659/2007 Z. z. účinnému ku dňu 1. 1. 2008.

Zákon č. 566/1992, o Národnej banke Slovenska, v znení neskorších predpisov.

Organizačný poriadok Národnej banky Slovenska, č. 87/2006, v znení dodatku č. 6 z 12. augusta 2006.

Organizačný poriadok Národnej banky Slovenska, č. 87/2006, v znení neskorších dodatkov.

Protokol č. 4 Zmluvy o EÚ a Zmluvy o fungovaní EÚ (v znení Lisabonskej zmluvy) o štatúte Európskeho systému centrálnych bánk a Európskej centrálnej banky.

Oficiálna stránka Národnej banky Slovenska. *Menová politika NBS (do roku 2009). 1993–1999 (nezávislá MP NBS).* Dostupné na http://www.nbs.sk/sk/menova-politika/menova-politika-nbs-do-roku-2009/1993-1999-nezavisla-mp-nbs.

Oficiálna stránka Národnej banky Slovenska. Menová politika ECB (od roku 2009). Dostupne na http://www.nbs.sk/sk/menova-politika/menova-politika-ecb-od-roku-2009.

Uplatňování odpočtu daně z přidané hodnoty

Making a value added tax deduction

Mgr. Tomáš Sejkora

Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Klíčová slova: odpočet DPH, daňový subjekt, judikatura

Resumé: Příspěvek pojednává o uplatňování odpočtu daně z přidané hodnoty jakožto právního institutu, prostřednictvím kterého je naplňována zásada neutrality DPH. V příspěvku je čtenář nejprve seznámen s problematikou tvorby vůle quasisubjektu, jemuž zákon přiznává postavení daňového subjektu. Následně je přiblížen samotný nárok na odpočet DPH. Na závěr se autor věnuje podmínkám pro uplatnění odpočtu DPH. Vybraná problematika je rovněž analyzována z pohledu unijní úpravy DPH a judikatury Soudního dvora Evropské unie.

Key words: VAT deduction, tax subject, case law

Résume: This paper focuses on making of VAT deduction as a legal instrument by which is fulfil the principle of the VAT neutrality. At the beginning the reader shall be introduced into the issue of the group registered to VAT as a kind of quasi entity who is provided with the status of the tax subject by the VAT Act. Later, the VAT deduction institute is introduced itself. In conclusion author devotes himself to the terms for making a VAT deduction. This chosen issue is analysed from the view of the European Union legislation and the case law of the Court of Justice of the European Union as well.

Úvod

DPH jako nepřímá daň zatěžuje konečné spotřebitele zboží nebo služeb, avšak k jejímu výběru a odvodu je povinen dodavatel či poskytovatel zdanitelného plnění.[385] Tato daň je až na výjimky vystavěna na principu neutrality daně, jehož hlavním projevem je zdanění veškerých ekonomických činností a vytvoření stejných podmínek podnikání pro všechny jeho formy. Jelikož však každá podnikající osoba potřebuje ke své ekonomické činnosti celou řadu materiálů, zboží, služeb apod., vedlo by daňové nezohlednění této skutečnosti k většímu daňovému zatížení sekundárního a terciárního sektoru národního hospodářství. Aby nedocházelo k privilegování prvovýroby před následujícími sektory trhu, vybírá se DPH v jednotlivých fázích procesu výroby a odbytu vedoucímu ke konečnému prodeji cílovému zákazníkovi, který již předmět zdanění nepoužije ke své ekonomické činnosti, nebo se jedná o spotřebitele či podnikající osobu, jež však registrováni k DPH nejsou. K tomuto průběžnému výběru DPH slouží institut odpočtu DPH, kdy plátce daně je oprávněn si odpočítat od své daňové

385 Tento text byl zpracován s finanční podporou a v rámci projektu „Tendence právní regulace v oboru finančního práva v České republice v interakci s unijní právní úpravou", SVV č. 206 006/2014, realizovaného na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze v roce 2014.

povinnosti na výstupu daň zaplacenou na vstupu, tedy daň, jež byla uplatněna v předešlé fázi procesu výroby a odbytu.[386]

Plátce DPH

Plátcem daně se rozumí osoba povinná k dani se sídlem v tuzemsku splňující podmínky stanovené v ustanovení § 6 odst. 1 zákona č. 235/2004 Sb., o dani z přidané hodnoty, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o dani z přidané hodnoty"). Osobou povinnou k dani pak podle ustanovení § 5 odst. 1 zákona o dani z přidané hodnoty může být právnická nebo fyzická osoba naplňující další v tomto ustanovení uvedené podmínky. Odpočet daně z přidané hodnoty je pak právem, možností této osoby, nikoliv její povinností, uplatní se zde tedy autonomie její vůle. Složitější je však situace u tzv. skupiny registrované k dani z přidané hodnoty, která podle M. Kohajdy má založenu zvláštní daňověprávní quasisubjektivitu, tedy se považuje za samostatnou osobu povinnou k dani z přidané hodnoty.[387] Přitom tato quasisubjektivita působí v praxi problémy právě z hlediska autonomie vůle jednotlivých subjektů tvořících tuto skupinu v případě, že se členové skupiny neshodnou na společném postupu. Tuto problematiku je však vzhledem k aktuálnímu počtu registrovaných skupin možno považovat za sice zajímavou, ale pro účely tohoto příspěvku okrajovou.

Nárok na odpočet DPH

Vlastnímu vymezení odpočtu DPH podmínkám jeho uplatnění, jakož i dalším aspektům odpočtu DPH je věnován samostatný díl 10 zákona o dani z přidané hodnoty, a to ustanovení § 72 a násl. tohoto zákona. Je třeba rovněž zmínit, že právní úprava DPH je výsledkem implementace Šesté směrnice Rady 77/388EHS a směrnice Rady 2006/112/ES, o společném systému daně z přidané hodnoty (dále pouze „Směrnice").

Podle ustanovení § 72 odst. 1 je plátce oprávněn k odpočtu daně na vstupu[388] u přijatého zdanitelného plnění, které v rámci své ekonomické činnosti použije pro uskutečnění:

a) dodání zboží či poskytnutí služby s místem plnění v tuzemsku, pakliže se jedná z pohledu DPH o zdanitelná plnění;
b) osvobozeného plnění od DPH s nárokem na odpočet s místem plnění v tuzemsku;
c) plnění s místem plnění mimo tuzemsko za předpokladu, že kdyby k tomuto plnění došlo v tuzemsku, měl by plátce nárok na odpočet DPH;

386 BAKEŠ, Milan, KARFÍKOVÁ, Marie, KOTÁB, Petr, MARKOVÁ, Hana, KOHAJDA, Michael a kol. *Finanční právo.* 6. upravené vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 169.

387 KOHAJDA, Michael. Skupinová registrace k DPH po třech letech její existence. *Právní rádce*, 2012, roč. 20, č. 1, s. 40–43.

388 Zákon o dani z přidané hodnoty chápe daň na vstupu jako daň uplatněnou podle tohoto zákona na plátci dodané zboží či poskytnutou službu, na zboží pořízené plátcem z jiného členského státu nebo dovezené ze třetí země, nebo na uvedení dlouhodobého majetku vytvořeného vlastní činností do stavu způsobilého k užívání. Srovnej ustanovení § 72 odst. 2 zákona o dani z přidané hodnoty.

d) vybrané finanční činnosti podle ustanovení § 54 zákona o dani z přidané hodnoty a pojišťovací činnosti podle ustanovení § 55 zákona o dani z přidané hodnoty s místem plnění ve třetí zemi,[389] nebo pokud jsou tato plnění spojena s vývozem zboží;[390]
e) plnění, jež se podle ustanovení § 13 odst. 8 zákona o dani z přidané hodnoty nepovažuje za dodání zboží[391] nebo se podle ustanovení § 14 odst. 5 zákona o dani z přidané hodnoty nepovažuje za poskytnutí služby.[392]

Aby však bylo možné uplatnit nárok na odpočet DPH, musí mezi přijatým zdanitelným plněním a plněním na výstupu, s nímž zákon o dani z přidané hodnoty spojuje nárok na odpočet, dle konstantní judikatury Soudního dvora Evropské unie (dále jen „SDEU") navíc existovat přímá a bezprostřední souvislost,[393] kdy nárok na odpočet DPH zatěžující zdanitelné plnění na vstupu předpokládá, *„že náklady vynaložené na takové pořízení jsou součástí prvků spoluurčujících cenu plnění zdanitelných na výstupu, která zakládají nárok na odpočet."*[394] K zachování přímé a bezprostřední souvislosti pro odpočet DPH nemusí být vždy přijaté zdanitelné plnění použito k produkci dalších zdanitelných plnění. SDEU se dále v rozhodnutí ve věci C-465/03, Kretztechnik, vyslovil, že je nutné vždy posoudit, zdali jsou náklady na plátcem pořízená zdanitelná plnění v rámci dotčené operace součástí obecných výdajů tohoto plátce a jsou-li jako takové prvkem spoluurčujícím cenu zdanitelných plnění tohoto plátce, neboť v takovém případě by taková pořízená zdanitelná plnění měla přímou a okamžitou spojitost s celkovou hospodářskou činností plátce.[395] Proto veškeré náklady, jež jsou součástí byť i režijních nákladů osoby povinné k dani, jsou jako takové součástí nákladů veškerých tímto subjektem produkovaných zdanitelných plnění.

K odlišnému posouzení přímého a bezprostředního vztahu mezi přijatým a produkovaným zdanitelným plněním by tak mělo dle názoru SDEU dojít zejména v případech, kdy přijatá zdanitelná plnění představují výdaje vynaložené pro potřeby podniku před jeho založením a v průběhu jeho provozu na straně jedné, nebo kdy přijatá zdanitelná plnění představují výdaje vynaložené s cílem ukončit ekonomickou činnost osoby povinné k dani na straně druhé.[396] Je nutno upozornit, že činnost směřující k ukončení ekonomické činnosti osoby povinné k dani však může spočívat i v převodu

389 Třetí zemí rozuměj podle ustanovení § 3 odst. 1 písm. d) území mimo území Evropské unie.
390 Vývozem podle ustanovení § 66 odst. 1 zákona o dani z přidané hodnoty se rozumí výstup zboží z území Evropské unie na území třetí země, jestliže bylo zboží propuštěno do stanovených celních režimů. Za vývoz se rovněž považuje umístění nebo dodání zboží do svobodného pásma nebo svobodného skladu v tuzemsku.
391 Za dodání zboží se nepovažuje například pozbytí hmotného majetku představujícího obchodní závod, poskytnutí dárku v hodnotě nepřesahující 500 Kč, vrácení vratného obalu.
392 Za službu se nepovažuje ku příkladu pozbytí obchodního závodu, postoupení vlastní pohledávky.
393 Srovnej například Soudní dvůr Evropské unie: Rozsudek ze dne 27. září 2001, Directeur régional des impôts du Nord-Pas-de-Calais v Cibo Participations, C-16/00, Sb. rozh. s. I-06663, bod 29.
394 Soudní dvůr Evropské unie: Rozsudek ze dne 26. května 2005, Kretztechnik AG v Finanzamt Linz, C-465/03, Sb. rozh. s. I-04357, bod 35.
395 Ibid., bod 36.
396 Soudní dvůr Evropské unie: Rozsudek ze dne 22. února 2001, Abbey National plc v Commissioners of Customs & Excise, C-408/98, Sb. rozh. s. I-01361, bod 35.

obchodního závodu, který se dle ustanovení § 13 odst. 8 zákona o dani z přidané hodnoty nepovažuje za dodání zboží, a tudíž je plátce oprávněn dle ustanovení § 72 odst. 1 písm. e) zákona o dani z přidané hodnoty uplatnit odpočet daně z veškerých přijatých zdanitelných plnění použitých k převodu obchodního závodu.

S ohledem na tuto dikci zákona výše uvedený názor SDEU o posuzování přijatých zdanitelných plnění jako nákladů na ukončení ekonomické činnosti osoby povinné k dani není obecně platný a lze jej aplikovat pouze v referenčním rámci tvořeným unijní a tuzemskou právní úpravou DPH.

Zákon o dani z přidané hodnoty však výslovně stanovuje výjimku z tohoto pravidla v ustanovení § 72 odst. 4. Dle této výjimky plátce nemůže uplatnit nárok na odpočet DPH u přijatého zdanitelného plnění použitého pro reprezentaci, které nelze podle ustanovení § 25 odst. 1 písm. t) zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o daních z příjmů") uznat jako výdaj vynaložený k dosažení, zajištění a udržení příjmů, ledaže se jedná o dar v hodnotě nepřevyšující 500 Kč. Avšak nebyla by to česká právní úprava daně, aby neexistovala výjimka z této výjimky. Zákon o daních z příjmů výslovně uvádí, že lze jako výdaj vynaložený k dosažení, zajištění a udržení příjmů uznat výdaj, jenž podle ustanovení § 25 není tímto výdajem, avšak tento nedaňový výdaj ovlivnil výsledek hospodaření ve stejném zdaňovacím období nebo ve zdaňovacích obdobích předcházejících, a to pouze ve výši příjmů s tímto nedaňovým nákladem souvisejícími.[397] Odpočet z takového zdanitelného plnění lze však uplatnit pouze za předpokladu, že je plátce schopen doložit přímou souvislost těchto nákladů se svými výnosy ve smyslu ustanovení § 24 odst. 2 písm. zc) zákona o daních z příjmů, jak uvádí Ministerstvo financí v rámci jednání Koordinačního výboru Komory daňových poradců ČR a Ministerstva financí.[398] Unijní pohled na tuto problematiku ku škodě věci neexistuje, a to z důvodu, že Rada na návrh Komise doposud jednomyslně nerozhodla, z jakých výdajů nelze daň odpočíst podle ustanovení čl. 176 Směrnice, přestože jí byl tento návrh předložen již v roce 2004.[399] Členské státy tak mohou podle ustanovení čl. 176 Směrnice odpočíst veškerá vyloučení obsažená ve svých vnitrostátních předpisech ke dni svého přistoupení k Evropské unii. Český zákonodárce tak využil této možnosti a ponechal v platnosti ustanovení, podle něhož plátce nemá nárok na odpočet DPH u přijatého zdanitelného plnění použitého pro reprezentaci.[400]

397 Srovnej ustanovení § 24 odst. 2 písm. zc) zákona o daních z příjmů.

398 *Zápis z jednání Koordinačního výboru Komory daňových poradců ČR konaného dne 22. 9. 2004* [online], s. 47. [cit. 30. 8. 2014]. Dostupné z: http://www.financnisprava.cz/assets/cs/prilohy/d--prispevky-kv-kdp/22092004.pdf.

399 *Prováděcí rozhodnutí Rady ze dne 27. 11. 2013 sp. zn. 2013/0411 (NLE)* [online], s. 3. [cit. 30. 8. 2014]. Dostupné z http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=5&ved=0CEEQFjAE&url=http%3A%2F%2Fwww.ipex.eu%2FIPEXL-WEB%2Fdossier%2Ffiles%2Fdownload%2F082dbcc5429d1f4a01429e95417806bc.do&ei=_esBVOffDOmn4gTnpYCQBA&usg=AFQjCNF22hzDoqU4laY7FlGEiuyWW2OzHg&sig2=cKT6qV-c7GtLK93wUzgo4A&bvm=bv.74115972,d.bGE.

400 Ustanovení, podle něhož plátci nevznikal nárok na odpočet z přijatých zdanitelných plnění následně použitých na reprezentaci, obsahoval již zákon č. 588/1992 Sb., o dani z přidané hodnoty, v ustanovení § 19 odst. 10. Zákonodárce tak přejal v souladu s unijní legislativou jádro tohoto

Samotný vznik nároku na odpočet DPH upravuje zákon o dani z přidané hodnoty v ustanovení § 72 odst. 3, podle něhož tento nárok vzniká okamžikem, kdy nastaly skutečnosti zakládající povinnost DPH přiznat. Tudíž oprávnění plátce odečíst si daň uplatněnou na vstupu je plně odvislé od postavení plátce na předešlém stupni výrobního či odbytného řetězce, resp. od okamžiku, kdy tomuto plátci vznikla povinnost přiznat daň, tedy dnem uskutečnění zdanitelného plnění či případně dnem přijetí úplaty, přijal-li tento plátce úplatu dříve, než uskutečnil zdanitelné plnění.[401] Pro uplatnění tohoto nároku však je třeba splnit podmínky stanovené ustanovením § 73 zákona o dani z přidané hodnoty, kterým bude věnována následující část tohoto příspěvku, tudíž okamžik vzniku nároku se nemusí shodovat s okamžikem splnění podmínek pro jeho uplatnění.[402]

Podmínky pro uplatnění odpočtu na DPH

Podmínky pro uplatnění odpočtu na DPH upravuje zákon o dani z přidané hodnoty v ustanovení § 73, kdy pro uplatnění odpočtu DPH je nutno tyto podmínky kumulativně splnit. V odstavci 1 tohoto ustanovení pak zákonodárce uzavřeným výčtem formuluje jednotlivé situace, při jejichž existenci může plátce uplatnit odpočet na DPH, a podmínky, které v těchto jednotlivých situacích musí plátce pro uplatnění odpočtu splnit. Konkrétně se jedná o tyto situace a podmínky:

a) při odpočtu daně, kterou vůči plátci uplatnil jiný plátce, musí mít tento plátce daňový doklad;[403]
b) při odpočtu daně, kterou plátce uplatnil při poskytnutí zdanitelného plnění osobou povinnou k dani neusazenou v tuzemsku nebo jiným plátcem, anebo kterou plátce uplatnil při pořízení zboží z jiného členského státu, daň přiznat a mít daňový doklad. Nemá-li však plátce daňový doklad, může nárok na odpočet prokázat jiným způsobem;[404]
c) při odpočtu daně při dovozu zboží, je-li plátce povinen tuto daň přiznat podle § 23 odst. 3 až 5 zákona o dani z přidané hodnoty, daň přiznat a mít daňový doklad;[405]
d) není-li však plátce povinen daň přiznat podle § 23 odst. 3 až 5 zákona o dani z přidané hodnoty, musí plátce pro uplatnění odpočtu daň zaplatit a mít daňový doklad;[406]
e) při odpočtu daně, kterou plátce daně uplatnil v případě uvedení dlouhodobého majetku vytvořeného vlastní činností do stavu způsobilého k užívání, daň

ustanovení do zákona o dani z přidané hodnoty, jenž nabyl účinnosti ke dni vstupu České republiky do Evropské unie.

401 Srovnej ustanovení § 21 odst. 1 zákona o dani z přidané hodnoty.

402 DRÁBOVÁ, Milena, HOLUBOVÁ, Olga, TOMÍČEK, Milan. *Zákon o dani z přidané hodnoty: Komentář.* 5. aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013, s. 544.

403 Dle ustanovení § 73 odst. 1 písm. a) zákona o dani z přidané hodnoty.

404 Dle ustanovení § 73 odst. 1 písm. b) zákona o dani z přidané hodnoty.

405 Dle ustanovení § 73 odst. 1 písm. c) zákona o dani z přidané hodnoty.

406 Dle ustanovení § 73 odst. 1 písm. d) zákona o dani z přidané hodnoty.

přiznat a mít daňový doklad, případně nárok prokázat jiným způsobem než daňovým dokladem.[407]

Lze tedy shrnout, že podmínky spočívají zejména ve skutečnostech mít daňový doklad, případně být schopen vznik nároku na odpočet prokázat jinak, daň přiznat, nebo vyměřenou daň zaplatit.

Nejzazší dobou, kdy plátce může odpočet DPH uplatit, je však zdaňovací období, v němž splní výše uvedené podmínky.[408] Toto pravidlo má zaručit fungování systému DPH tak, aby plátcům DPH bylo sejmuto zatížení daní zaplacené na vstupu a finanční správě byla odváděna DPH pouze v části rovnající se hodnotě, jež byla ke zdanitelnému plnění plátce přidána, a byl tak zachován princip neutrality této daně.[409] Uplatnění odpočtu DPH tak implicitně předpokládá, že osoby povinné k dani v praxi neprovádějí platby dříve, než obdrží daňový doklad, kdy tento postup jako obvyklou obchodní praxi rovněž považuje SDEU.[410] Přestože uplatnění nároku na odpočet nejdříve ve zdaňovacím období a splnění podmínek ustanovení § 73 odst. 1 zákona o dani z přidané hodnoty je v souladu s unijní právní úpravou daně z přidané hodnoty a judikaturou SDEU, domnívám se, že přes SDEU deklarovanou snahu zachovat neutralitu daně a požadavek nezatěžovat osoby povinné k DPH břemenem již jednou odvedené DPH zaplacené na vstupu, však právní úprava nezaručuje stejný přístup ke všem plátcům. Přestože platba za zdanitelné plnění až po poskytnutí zdanitelného plnění je považována za obvyklou praxi, nelze vyloučit, že plátce neposkytne úhradu za přijaté zdanitelné plnění, aniž by mu byl vystaven daňový doklad. Při poskytnutí zdanitelného plnění s místem plnění v tuzemsku pak takový plátce však může uplatnit odpočet DPH až po obdržení daňového dokladu[411], které však může následovat až v následujících zdaňovacích obdobích, přestože dodavateli tohoto plnění již vznikla povinnost DPH přiznat.[412]

Pravidlo uplatňování odpočtu DPH nejdříve ve zdaňovacím období, v němž plátce splnil podmínky podle § 73 odst. 1 zákona o dani z přidané hodnoty, rovněž bude v praxi znamenat posunutí části odpočtů do následujících zdaňovacích období, neboť plátce je povinen DPH přiznat ke dni uskutečnění zdanitelného plnění nebo přijetí úplaty za toto plnění, a to ke dni, jenž nastal dříve. Plátce tak může přijmout zdanitelné plnění, u něhož jeho dodavatel přiznal a zaplatil DPH, kdy k samotnému předání daňového dokladu dojde *ex post* uskutečnění zdanitelného plnění, a toto plnění dále poskytnou dalším subjektům, aniž by měl možnost uplatnit odpočet DPH. K vyhnutím se případným problémům s cashflow lze proto doporučit požadavek na dodavatele vystavovat daňové doklady co nejdříve, aby jejich odběratelé tyto obdrželi ještě ve zda-

407 Dle ustanovení § 73 odst. 1 písm. e) zákona o dani z přidané hodnoty.

408 Srovnej ustanovení § 73 odst. 2 zákona o dani z přidané hodnoty.

409 Soudní dvůr Evropské unie: Rozsudek ze dne 29. března 2004, Terra Baubedarf-Handel GmbH v Finanzamt Osterholz-Scharmbeck, C-152/02, Sb. rozh. s. I- 05583, bod 36.

410 Ibid., bod 37.

411 Srovnej ustanovení § 73 odst. 1 písm. a) zákona o dani z přidané hodnoty.

412 Srovnej ustanovení § 21 odst. 1 zákona o dani z přidané hodnoty.

ňovacím období, v kterém došlo ke zdanitelnému plnění.[413] Další záporný aspekt aplikace ustanovení § 73 odst. 2 zákona o dani z přidané hodnoty lze spatřovat v administrativním zatížení jednotlivých plátců, kteří dle dikce tohoto ustanovení budou muset prokázat správci daně okamžik obdržení daňového dokladu.[414] Lze se domnívat, že v jednotlivých případech bude stačit pouhé razítko s datem doručení, avšak samotné posouzení pravdivosti takového údaje náleží do diskreční pravomoci správce daně, tudíž nelze zaručit, že správce daně nebude požadovat obstarání přesvědčivějších důkazů.

Neobvyklou možnost autonomie rozhodování daňových subjektů pak představuje ustanovení § 73 odst. 3 zákona o dani z přidané hodnoty, který stanovuje prekluzivní lhůtu k uplatnění odpočtu DPH v délce 3 let. Po tuto dobu je tedy na zvážení plátce, v jakém zdaňovacím období odpočet DPH uplatní. Počátek běhu této lhůty představuje první den měsíce následujícího po zdaňovacím období, ve kterém vznikl nárok na odpočet. Z toho závěru a v předchozích odstavcích uvedeného lze vyvodit, že subjektivní lhůta pro uplatnění odpočtu bude kratší než 3 roky, neboť, jak již bylo řečeno, den vzniku nároku na odpočet nutně neodpovídá dni splnění podmínek pro jeho uplatnění.

Rovněž i zde lze nalézt výjimky, a to přímo dvě. První výjimkou podle § 73 odst. 3 písm. a) zákona o dani z přidané hodnoty z porušení tohoto tříletého pravidla je u plátce, jemuž vznikla v důsledku aplikace režimu reverse charge povinnost přiznat DPH z tohoto plnění. Lze usuzovat, že příčinu stanovení této výjimky představuje rozhodnutí SDEU ve spojených věcech C-95/07 a C-96/07 Ecotrade,[415] neboť SDEU v bodě 62 tohoto rozhodnutí uvádí, že porušení formalit pro uplatnění odpočtu DPH nemůže v případě přenesené daňové povinnosti připravit osobu povinnou k dani o její nárok na odpočet daně. V takovém případě je dle SDEU rozhodující splnění hmotněprávních požadavků pro uplatnění odpočtu DPH, a „*jakmile má tedy daňová správa k dispozici údaje potřebné k tomu, aby stanovila, že osoba povinná k dani je, jakožto odběratel dotčených služeb, povinna odvést DPH, nemůže ukládat, pokud jde o nárok této osoby na odpočet uvedené daně, další podmínky, které by mohly vést k tomu, že tento nárok by nebylo možné uplatnit.*“[416] Druhou výjimkou je dle písm. b) téhož ustanovení použití zdanitelného plnění, z jehož přijetí uplatňuje plátce odpočet DPH, na uvedení dlouhodobého majetku vytvořeného vlastní činností do stavu způsobilého k užívání, která se bude aplikovat zejména v případech, kdy plátce nejprve zamýšlel tento dlouhodobý majetek používat pouze k uskutečňování od DPH osvobozených plnění, avšak před koncem procesu tvorby tohoto majetku tento úmysl přehodnotil, vznikne mu

413 V tomto případě je však třeba pamatovat na dikci ustanovení § 21 odst. 1 zákona o dani z přidané hodnoty, které upravuje povinnost DPH přiznat.

414 DRÁBOVÁ, Milena, HOLUBOVÁ, Olga, TOMÍČEK, Milan. *Zákon o dani z přidané hodnoty: Komentář.* 5. aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013, str. 570.

415 Soudní dvůr Evropské unie: Rozsudek ze dne 8. května 2008, Ecotrade SpA v Agenzia delle Entrate – Ufficio di Genova 3, spojené věci C-95/07 a C-96/07, Sb. rozh. s. I- 03457.

416 Ibid., bod 63 a 64.

nárok na odpočet daně ze všech vstupů přijatých k uvedení tohoto majetku do stavu způsobilého k užívání.[417]

Ustanovení § 73 odst. 4 a následující odstavce zákona o dani z přidané hodnoty pak již upravují uplatňování odpočtu DPH za specifických okolností, kdy například daňový doklad neobsahuje veškeré zákonem stanovené náležitosti,[418] plátci vznikl nárok pouze na odpočet DPH pouze v částečné výši,[419] nebo částka uvedená na daňovém dokladu převyšuje výši daně, která má být dle zákona o dani z přidané hodnoty uplatněna[420], anebo uplatňování odpočtu DPH plátci, jimiž jsou specifické daňové subjekty jako společníci společnosti[421]. Z důvodu omezeného rozsahu příspěvku se však nelze důkladně věnovat náležitostem odpočtu vzniknuvšího za zákonem předvídaných specifických okolností.

Závěr

Cílem tohoto příspěvku bylo seznámit čtenáře s tuzemskou právní úpravou odpočtu DPH, jenž je institutem zajišťujícím neutralitu této daně.

Lze shrnout, že nárok na odpočet DPH je právem daňového subjektu, který se na základě své vůle rozhodne, zdali tento odpočet uplatní. V běžné praxi však plátce DPH, jestliže splní podmínky pro uplatnění odpočtu, takový nárok na odpočet vždy uplatní. V případě, kdyby plátce uplatnění nároku na odpočet DPH neuplatnil, přestože by podmínky pro jeho uplatnění splnil, neuplatnění odpočtu by vedlo ke zdražení zdanitelného plnění tohoto plátce na výstupu, nebo ke zmenšení čistého příjmu z tohoto plnění. Problematika autonomie vůle jednotlivce se tak pouze projevuje u quasisubjektu, jakým je v právní úpravě DPH skupina. S ohledem na velmi stručnou právní úpravu skupiny zákonem o dani z přidané hodnoty a skutečnost, že je vytvářena neformálním procesem, tak nelze zodpovědět uspokojujícím způsobem, jak se členové skupiny podílejí na vytváření vůle tohoto quasisubjektu.

Pro oprávnění plátce k odpočtu DPH je rozhodující použití přijatého zdanitelného plnění v rámci své ekonomické činnosti. Tento požadavek je však nutno vykládat ve světle judikatury Soudního dvora Evropské unie, podle které oprávnění vzniká, je-li mezi plněním na vstupu a výstupu dána přímá a bezprostřední souvislost, konkrétně, je-li přijaté zdanitelné plnění součástí prvků spoluurčujících cenu plnění na výstupu. Nelze však souhlasit se závěrem Soudního dvora Evropské unie, že u činnosti směřující k zániku ekonomické činnosti plátce tuto souvislost nenajdeme, neboť zákon o dani z přidané hodnoty výslovně přiznává nárok na odpočet například u převodu závodu, jenž z povahy věci bude v některých případech procesem směřujícím právě k ukončení ekonomické činnosti.

Záporem unijní úpravy je dále deficit spočívající v nejednotném vymezení okolností, kdy nárok na odpočet nevzniká. Stanovení těchto výjimek náleží do pravomoci

417 *Důvodová zpráva k zákonu č. 502/2012* [online]. Str. 106. [cit. 2014-09-14]. Dostupné z http://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=81134.

418 Srovnej ustanovení § 73 odst. 4 zákona o dani z přidané hodnoty.

419 Srovnej ustanovení § 73 odst. 5 zákona o dani z přidané hodnoty.

420 Srovnej ustanovení § 73 odst. 6 zákona o dani z přidané hodnoty.

421 Srovnej ustanovení § 73 odst. 7 zákona o dani z přidané hodnoty.

Rady na návrh Komise, přestože však Komise tento návrh Radě podala, ta doposud v této věci jednotné stanovisko nezaujala.

Dalším negativním aspektem právní úpravy odpočtu DPH je dle názoru autora stanovení okamžiku, kdy je plátce oprávněn nárok na odpočet uplatnit. Tímto okamžikem je zdaňovací období, v němž plátce splní podmínky pro uplatnění odpočtu. Pro tuzemské plátce je v případech poskytování zdanitelných plnění s místem plnění v tuzemsku rozhodnou podmínkou obdržení daňového dokladu. Přestože však toto pravidlo vychází z judikatury Soudního dvora Evropské unie, porušuje zásadu neutrality DPH, neboť plátci platící za poskytnuté zdanitelné plnění před obdržením daňového dokladu se dostávají do postavení, že až do doby obdržení daňového dokladu nesou zatížení DPH zaplacené na vstupu svému dodavateli. Z tohoto důvodu autor považuje za vhodné stanovit pro tyto okolnosti alternativní podmínku k držbě daňového dokladu pro uplatnění odpočtu DPH za přijaté zdanitelné plnění s místem plnění v tuzemsku.

Závěrem lze podotknout, že přestože odpočet DPH je imanentním institutem neutrality daně z přidané hodnoty, obsahuje účinná tuzemská i unijní úprava právní ustanovení, jež nelze považovat za souladné s neutralitou DPH, ať už navzájem mezi plátci podléhajícími právní úpravě jednolitých členských států, která může stanovit odlišné výjimky ze vzniku nároku na odpočet, tak i na základě rozdílného okamžiku platby za přijaté zdanitelné plnění mezi tuzemskými plátci.

Přehled použitých zdrojů

BAKEŠ, Milan, KARFÍKOVÁ, Marie, KOTÁB, Petr, MARKOVÁ, Hana, KOHAJDA, Michael a kol. *Finanční právo.* 6. upravené vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, 549 s. ISBN 978-80-7400-40-7.

KOHAJDA, Michael. Skupinová registrace k DPH po třech letech její existence. *Právní rádce*, 2012, roč. 20, č. 1, s. 40–43. ISSN: 1210-4817.

Zápis z jednání Koordinačního výboru Komory daňových poradců ČR konaného dne 22. 9. 2004 [online], s. 47. [cit. 30. 8. 2014]. Dostupné z: http://www.financnisprava.cz/assets/cs/prilohy/d-prispevky-kv-kdp/22092004.pdf.

Prováděcí rozhodnutí Rady ze dne 27. 11. 2013, sp. zn. 2013/0411 (NLE) [online], s. 3. [cit. 30. 8. 2014]. Dostupné z http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=5&ved=0CEEQFjAE&url=http%3A%2F%2Fwww.ipex.eu%2FIPEXL-WEB%2Fdossier%2Ffiles%2Fdownload%2F082dbcc5429d1f4a01429e95417806bc.do&ei=_esBVOffDOmn4gTnpYCQBA&usg=AFQjCNF22hzDoqU4laY7FlGEiuyWW2OzHg&sig2=cKT6qV-c7GtLK93wUzgo4A&bvm=bv.74115972,d.bGE.

DRÁBOVÁ, Milena, HOLUBOVÁ, Olga, TOMÍČEK, Milan. *Zákon o dani z přidané hodnoty: Komentář.* 5. aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013, 628 s. ISBN 978-80-7478-038-7.

Důvodová zpráva k zákonu č. 502/2012 [online], s. 106. [cit. 2014-09-14]. Dostupné z http://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=81134.

Právní a ekonomické aspekty virtuální měny Bitcoin

Legal and economic nature of a bitcoin currency

Mgr. Vít Kropjok

Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Klíčová slova: Bitcoin, měna, peníze, centrální banka

Resumé: V poslední době se stává stále častějším předmětem diskusí fenomén virtuálních měn, zejména pak Bitcoinu. Přesto, že se jeho užití rozšiřuje, jeho povaha, zejména ekonomická a právní, zůstává nejasná. Předmětem příspěvku je stručně popsat a posoudit základní ekonomické a právní rysy tohoto fenoménu, a také naznačit možná pozitiva a negativa jeho užití.

Key words: Bitcoin, legal tender, money, Central Bank

Resume: Lately the phenomenon of virtual currencies has become the main topic of many conversations, mainly Bitcoin. Though its use is spreading, its character, mainly economic and legal, remains blurred. The aim of this article is to briefly describe and judge the basix economic and legal features of this phenomenon and at the same time to indicate possible positives and negatives of its use.

1. Úvod

V současné době lze pozorovat, jak dochází nejen na finančních trzích, a to zejména díky technologickému pokroku, ke stále častějším inovacím. Lze také konstatovat, že díky tempu, s jakým k tomu dochází, je prakticky nemožné tyto inovace předvídat, a proto se až ex post hledají vhodné regulatorní rámce.[422] Zejména díky internetu se stává např. bankovnictví, respektive platební styk, stále abstraktnější. Virtuální komunity si navíc vytváří vlastní „měny", prostřednictvím nichž dochází ke směně zboží a služeb, a tak lze za asi poslední inovaci považovat „měny" virtuální či digitální. V současnosti je dle odhadů v oběhu přes 250 druhů virtuálních měn.[423] Z toho asi největší pozornost přitahuje právě bitcoin, a to zejména díky jeho tržní kapitalizaci, která ač volatilní, zůstává relativně vysoko. Ta se v současnoti pohybuje okolo 5 miliard, přesto však právní a ekonomické aspekty zůstávají nejasné.[424] Je otázkou, zda lze

422 Tento text byl zpracován s finanční podporou a v rámci projektu „Tendence právní regulace v oboru finančního práva v České republice v interakci s unijní právní úpravou", SVV č. 206 006/2014, realizovaného na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze v roce 2014.

423 SEGENDORF, Björn. *Economic Commentaries: Have virtual currencies affected the retail*. In: [online]. 2013 [cit. 2014-10-05]. Dostupné na: http://www.riksbank.se/en/Financial-stability/Financial-infrastructure/Retail-payments/Virtual-currencies/

424 Ještě v prosinci roku 2013 to bylo 14 miliard.

bitcoin považovat za peníze, měnu, aktivum, či komoditu. O bitcoinu se nejčastěji hovoří jako o virtuální měně, ale také jako o decentralizované open source[425] P2P[426] síti, jejímž prostřednictvím je možno vykonávat přeněžní převody odkudkoliv kamkoliv s velmi nízkými náklady a de facto okamžitě.

V tomto kontextu lze zmínit teoretický model tzv. svobodného bankovnictví, či soukromých peněz. I když mezi ekonomy panuje v zásadě shoda o prospěšnosti a výhodách soukromého vlastnictví a svobodného trhu, existují oblasti, kde je konkurence autonomie zcela potlačena. Typickým příkladem je emisní monopol bankovek a mincí. Argumentem pro existenci takového monopolu je veřejný zájem na garanci zákonných platidel. Avšak např. F. A. Hayek hovoří o tom, že: *„Nemůže existovat žádná efektivnější kontrola proti zneužití peněz vládou, než že by lidé mohli svobodně odmítnout jakékoliv peníze, kterým nedůvěřují, a preferovat peníze, kterým dávají důvěru.“*[427] V tomto kontextu M. Friedman dokonce naznačuje, že právě existence centrální banky ve Spojených státech a její chybná politika způsobila, že Velká hospodářská krize byla tak dlouhá a nákladná.[428]

Dle těchto autorů, ale i jiných ekonomů, by proto plnění těchto úkolů mělo přejít na svobodný trh a volbu jednotlivce, který jejich účel zabezpečí lépe. Je vhodné rovněž zmínit, že dle analýzy Evropské centrální banky[429] položili teoretické základy alternativní měny, jejímž druhem je právě i bitcoin, rodáci z českých zemí v 19. století, například z Brna pocházející národohospodář Eugen Böhm von Bawerk. Von Bawerkovi pokračovatelé v minulém století popsali možnost takzvané denacionalizace měn, kdy obíhá více alternativních, privátně emitovaných měn a běžní občané nakonec volí tu nejstabilnější z nich.[430] Bylo by také jistě zajímavé nalézt odpověď na otázku, proč právě tyto inovace vznikají, tedy zda není také jedním z důvodů touha po větší svobodě, tedy reakce na všudypřítomnou regulatorní expanzi.

2. Ekonomická povaha

Povaha virtuálních měn je v obecné rovině jistě velmi specifická a i v rámci této kategorie vnitřně členěná. Asi je prozatím nelze stoprocentně subsumovat pod žádnou relevantní kategorii, a to právní ani ekonomickou, spíše jde zatím o kategorii sui generis. Z hlediska povahy viruálních měn, respektve bitcoinu, bude stěžejní vycházet z teoretického odlišení, zejména kategorie měny a peněz. Pokud bychom vycházeli z ryze ekonomické kategorie, jakou jsou peníze, lze pod tuto kategorii s jistými výhradami

425 Otevřený software je počítačový software s otevřeným zdrojovým kódem, který umožňuje, za určitých podmínek, volný přístup kohokoliv.

426 „Peer-to-peer“ je označení typu počítačové sítě, ve které spolu komunikují bez prostředníka přímo jednotliví uživatelé.

427 HAYEK, Friedrich August von. *Soukromé peníze*: *Potřebujeme centrální banku?* Překlad Miroslav Zajíček, Martin Dvořáček, Josef Šíma. Praha: MegaPrint, 1999, s. 104, ISBN 80-902-7011-5.

428 FRIEDMAN, Milton. *Za vším hledej peníze*. Překlad Ing. Josef Šíma. Praha: Grada Publishing, 1997, 253 s. ISBN 80-7169-480-0.

429 EUROPEAN CENTRAL BANK. *Virtual Currency Schemes*. In: [online]. 2012 [cit. 2014-09-05]. Dostupné na: http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemes201210en.pdf

430 Jde o racionální chování každého jedince, jelikož znehodnocení měny poškozuje věřitele, zatímco její zhodnocení zase dlužníky.

Bitcoin zařadit. Pokud bychom vycházeli z klasických ekonomických teorií, peníze plní zejména funkci zúčtovací jednotky, prostředku směny a uchovatele hodnoty.[431]

Jako zúčtovací jednotka, tedy jako obecné měřítko hodnoty, může bitcoin sloužit zcela určitě, jelikož jeho hodnoty jsou relativně jednoduše veřejně zjistitelné a dostupné.[432] Další funkci, tedy funkci zprostředkovatele směny, plní bitcoin zřejmě také. Otázkou může být, nakolik je tato funkce všeobecná. I kdybychom ještě v současnoti o všeobecnosti mohli pochybovat, domnívám se, že tomu tak v budoucnu může být.[433] Počet míst, kde je Bitcoin akceptován, denně narůstá,[434] a to již i v České republice, kde lze nalézt přes 70 obchodních míst.

Asi jako nejvíce problematické kritérium se u bitcoinu jeví funkce uchovatele hodnoty, a to vzhledem k velmi vysoké volatilitě, i když lze říci, že se volatilita snižuje a v budoucnu pravděpodobně snižovat bude.[435] Na danou problematiku lze ovšem také nahlédnout z druhé strany, a to tak, že v dobách krize může např. vzhledem k hyperinflaci uchovávat hodnotu mnohem více než národní měny, jako např. v době bankovní krize na Kypru. Je otázkou, do jaké míry tamní obrovské problémy bankovního sektoru, respektive znárodnění velkého množství vkladů, v praxi vedly, mimo prudký vzestup hodnoty bitcoinu, k založení první quasi bitcoin banky právě na Kypru.[436] Problematická může být konečně také jeho vnitřní hodnota, kterou mnozí ekonomové zpochybňují.[437] Na druhou stranu již ani dnešní bankovky a mince nemají vlastní vnitřní „komoditní" hodnotu, a tak ji musí garantovat stát, prostřednictvím nuceného oběhu. V tomto ohledu bych spatřoval vnitřní hodnotu bitcoinu v něčem, co již dnes nemá státem garantované oběživo, tedy v jeho vzácnosti. Bicnoinu je dle pevně nastaveného algoritmu předem daný počet, tj. 21 mil. kusů. Bitcoin je tedy neiflační, respektive dle daného protokolu by bylo možné navýšit počet jeho kusů, pouze pokud by tak učinili vlastníci více než poloviny kusů, což není, vzhledem k partikularitě vlastnické struktury, příliš reálné. Na druhou stranu, i pokud by se dané subjekty dohodly, či někdo získal majoritu, nevidím důvod, proč by dobrovolně přistoupily k takovému znehodnocení. To, co je na jednu stranu výhodou, může být úskalím v jiné otázce. A to konkrétně v reálné možnosti nahradit konvenční měny bitcoinem. Pokud bychom

431 JUREČKA, Václav et al. *Mikroekonomie*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2013, 366 s. Expert (Grada). ISBN 978-80-247-4385-1, s. 45.

432 Online lze jeho hodnotu zjišťovat v reálném čase 24 hod. denně např. na http://bitcointicker.co/

433 Zejména proto, že na akceptaci již přistoupily některé celosvětově uznávané značka, jako je např. Dell. O jejím zavedení v současnoti jedná Ebay a PayPal. Viz: [online]. [cit. 2014-10-05]. Dostupné na: http://www.bloomberg.com/news/2014-09-08/ebay-s-paypal-unit-to-start-accepting-bitcoin-payments.html.

434 V současnoti již Bitcoin akceptuje celosvětově téměř deset tisíc obchodních míst. [online]. [cit. 2014-10-05]. Dostupné na: https://www.spendbitcoins.com/places/.

435 LEE, Timothy. *These four charts suggest that Bitcoin will stabilize in the future*. [online]. 2014 [cit. 2014-10-01]. Dostupné na: http://www.washingtonpost.com/blogs/the-switch/wp/2014/02/03/these-four-charts-suggest-that-bitcoin-will-stabilize-in-the-future/.

436 SHANAFELT, Steve. "*Bitcoin Bank" Neo opens in Cyprus*. [online]. 2014 [cit. 2014-10-01]. Dostupné na: http://www.bitcoinx.com/bitcoin-bank-neo-opens-cyprus/.

437 KEARNS, Jeff. *Greenspan Says Bitcoin a Bubble Without Intrinsic Currency Value.* [online]. [cit. 2014-10-04]. Dostupné na: http://www.bloomberg.com/news/2013-12-04/greenspan-says-bitcoin-a-bubble-without-intrinsic-currency-value.html.

např. uvažovali o tom, že by bitcoin nahradil euro, kterého je díky uvolněné monetární politice oběhu, zatím, již více než 1 trillion[438], znamenalo by to v praxi, že hodnota jednoho bitcoinu by při daném počtu musela být někde okolo 48 tisíc eur.

Vzhledem k výše uvedené vzácnosti bychom tedy mohli o bitcoinu teoreticky uvažovat jako o komoditě. Komoditu bychom mohli definovat např. jako: *„Zboží, jež má podobu hmotných předmětů a služeb."*[439] Nebo jinde jako: *„Užitečná věc, obchodní artikl, movitá, hmotná věc, vyrobená či užitá za účelem obchodování."*[440] Zde ovšem vzniká otázka, zda bitcoin naplňuje kritérium hmotné věci. Ačkoliv může mít hmotnou podobu, nedomnívám se, že to patří mezi jeho esenciální rysy, a proto o něm nejspíš jako o komoditě nelze hovořit.[441]

3. Právní povaha

Právní status virtuální „měny" bitcoin může být velmi složité definovat, a to zejména vzhledem k dosavadní partikularizaci přístupů v jednotlivých právních řádech. V teoretické rovině je za měnu považována ta konkrétní forma či druh peněz, kterou určitá autorita uzná, definuje a stanoví podmínky její existence.[442]

Na úrovni Evropské unie se fenoménem bitcoinu zabývá zejména Evropský úřad pro bankovnictví (dále jen „EBA"). Zpráva, respektive varování, která nedávno úřad zveřejnil[443], mají být impulsem pro evropské legislativce zaujmout k této problematice příslušná regulatorní opatření, nicméně přiznání právního statusu nepředpokládá. V tomto dokumentu také nabízí definici virtuální měny, ze které vyplývají následující charakteristiky:

1. Digitální vyjádření hodnoty, které však může být reálně zhmotněno.
2. Není vydaná, ani kontrolovaná státní entitou, a proto nepředstavuje vymahatelný nárok.[444]
3. Užívána jako prostředek směny.
4. Obchodována, ukládána a přenášena elektronicky.

438 Viz EUROPEAN CENTRAL BANK: *Banknotes and coins circulation.* [online]. [cit. 2014-10-04]. Dostupné na: https://www.ecb.europa.eu/stats/euro/circulation/html/index.en.html.

439 DĚDIČ, Jan. *Burza cenných papírů a komoditní burza*. Praha: Prospektrum, 1992, 295 s. ISBN 80-854-3162-9, s. 21.

440 Viz Bitcoin Titan & Trading Titan, *BITCOIN RELATED NEWS AND MARKET COMMENTARY*. [online]. 2013 [cit. 2014-10-05]. Dostupné na: http://blog.bitcointitan.com/post/17789738826/what-u-s-regulations-apply-to-bitcoins-as-commodities.

441 Ledaže bychom snad vycházeli z jeho „zhmotnění" zápisem na HDD počítače.

442 BAKEŠ, M., KARFÍKOVÁ, M., KOTÁB, P. a MARKOVÁ, H. *Finanční právo*. 6. upravené vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, 549 s. ISBN 987-80-7400-440-7, s. 335.

443 EBA. *Opinion on 'virtual currencies'*. In: [online]. 2014 [cit. 2014-07-04]. Dostupné na: https://www.eba.europa.eu/documents/10180/657547/EBA-Op-2014-08+Opinion+on+Virtual+Currencies.pdf.

444 Na rozdíl od elektronických peněz, kterými se dle čl. 2 odst. 2 SMĚRNICE EVROPSKÉHO PARLAMENTU A RADY 2009/110/ES ze dne 16. září 2009, o přístupu k činnosti institucí elektronických peněz, o jejím výkonu a o obezřetnostním dohledu nad touto činností, rozumí: „elektronicky, a to i magneticky, uchovávaná peněžní hodnota vyjádřená pohledávkou za vydavatelem, vydaná proti přijetí peněžních prostředků za účelem provádění platebních transakcí vymezených v čl. 4 bodě 5 směrnice 2007/64/ES a přijímaná jinou fyzickou či právnickou osobou, než je vydavatel elektronických peněz."

V tomto ohledu ovšem, dle mého názoru, nelze generalizovat, jelikož ne všechna kritéria budou zastoupena u všech virtuálních měn současně a ve stejné míře. Rozdíly bude způsobovat také jednotlivými státy právem přiznaný status. V tomto ohledu je postoj Evropské unie, respektive jejích vrcholných orgánů skeptický, což lze vyvozovat ze zmíněného dokumentu EBA, ve kterém je uvedeno více než sedmdesát potenciálních hrozeb, které mohou virtuální měny představovat, a navrhuje tuto problematiku detailně regulovat tak, aby byly tyto hrozby minimalizovány.

Do doby, než tomu tak bude, doporučuje EBA kompetentním národním autoritám,[445] aby od jejich přijímání, držení a obchodování instituce participující na finančním trhu odrazovaly.

Přístup jednotlivých zemí je prozatím velmi odlišný, avšak v naprosté většině zemí se zatím o přiznání právního statusu měny u bitcoinu neuvažuje, a tak asi ani nelze hledat společného jmenovatele. Jako dozajista průlomový a zajímavý lze označit přístup Spojených států, čemuž se na druhou stranu nelze divit, vzhledem k tomu, že reprezentují největší bitcoin trh se skoro 50 % celkového objemu obchodů. Soudce Amos L. Mazzant již v roce 2013 na federální úrovni jako první na světě přiznal bitcoinu právní status měny.[446]

4. Pozitiva a negativa

Mezi bezesporu nečastěji skloňované výhody patří nízké transakční náklady. V tomto ohledu se uvádí, že jejich hodnota osciluje někde okolo 1 % z ceny transakce, a to zejména díky skutečnosti, že zde absentují zprostředkovatelé. Toto procento se jeví jako velmi pozitivní ve srovnání se současnými hodnotami, které se u společností jako PayPal nebo Western Union pohybují okolo 2 až 4 %.[447] Jako další pozitivum lze označit neexistenci centrální autority, která by do oběhu intervenovala. Toto má samozřejmě také negativní stránku, a tou je chybějící garance. Na druhou stranu, nemožnost zvyšovat objem prostředků v ekonomice lze brát zejména v současnosti jako pozitivum. Ačkoliv je cenové hladina stále velmi nízká, je otázkou, jaká bude poté, co centrální banky nekonvenční monetární politiky opustí. Za velké plus lze brát rovněž velmi nízký transakční čas, který se pohybuje v průměru v rámci deseti až šedesáti minut. S tím souvisí také neomezená (tj. 24 hodin denně, 7 dní v týdnu) možná dostupnost. Dále uvedená výhoda je zároveň považována za nejvíce problematickou a je jí anonymita. Je pravdou, že skýtá potencialitu pro daňové úniky či praní špinavých peněz a jiné veskrze negativní eventuality. Na druhou stranu lze oponovat tím, že tyto fenomény zde existovaly i před rozšířením virtuálních měn a jistě i nadále existovat budou. Konečně ryze ekonomickým benefitem je, že obchodování těmito prostředky, software a hardware potřebný k jejich „dolování" může bezesporu přispět k novým formám podnikání a ekonomickému růstu.

445 Jedná se o autority dohlížející nad finančním trhem.

446 HILL, Kashmir. *Federal judge rules bitcoin is real money.* [online]. 2014 [cit. 2014-10-06]. Dostupné na: http://www.forbes.com/sites/kashmirhill/2013/08/07/federal-judge-rules-bitcoin-is-real-money/.

447 ROGER, Wu. *Why We Accept Bitcoin*. [online]. 2014 [cit. 2014-10-06]. Dostupné na: http://www.forbes.com/sites/groupthink/2014/02/13/why-we-accept-bitcoin/.

Jak jsem již uvedl výše, rizik je celá řada, respektive můžou jich být desítky. Nejvýznamnějšími jsou např. nedostatečná ochrana dat a možnost jejich zneužití, možnost vysokých ztrát vzhledem ke stále vysoké volatilitě, potencionalita daňových úniků, praní špinavých peněz či obcházení ekonomických sankcí etc. Samozřejmě tyto hrozby nepopírám a nezpochybňuji, jde však dle mého názoru o to, jakým prizmatem na danou problematiku pohlížíme. V roli regulátora budeme chtít raději vidět rizika a spíše regulovat, či dokonce zakazovat, jelikož je zde potencionalita, i když třeba minimální, ohrožení či omezení zákonného monopolu. Nedomnívám se, že by např. ta rizika, která uvádí ve svých dokumentech EBA, byla nějak výjimečná či nová od těch, která existují dnes.

5. Závěr

Je zřejmé, že ačkoliv bychom o právní a ekonomické povaze či kladech a záporech bitcoinu mohli spekulovat dlouze, jednoznačnou odpověď nenalezneme. Jedná se o nově vznikající fenomén sui generis, jehož všeobecné využití může být prozatím omezené či spíše investiční. Nemyslím si ani, že by se v blízké budoucnosti naplnily Hayekovy či Friedmanovy vize tzv. soukromých peněz, které by nahradily tradiční měny[448]. Na druhou stranu, vzhledem ke stále se rozšiřujícím obchodním sítím, které bitcoin akceptují, si dokážu představit paralelní koexistenci s konvečními měnami. Navíc zatím asi největší potenciál, který ovšem zůstává plně nevyužit, je skryt v decentralizaci a neinflační povaze. Tento význam by však mohl růst právě v dobách krizí či ozbrojených střetů. Vzhledem k neinflační povaze by bitcoin nemohl být užit k financování války, a proto by mohl představovat určitou jistotu, ke které by se lidé uchylovali, ať už z důvodu nedůvěry, či hyperinflace. V obecné rovině je navíc opět nutno polemizovat nad omezováním svobody jednotlivce přijímat v obchodním či jakémkoliv jiném styku cokoliv, co si jeho svobodná vůle přeje, a a priori to omezovat či zakazovat. Byla by to škoda, jelikož má jistě co nabídnout a rozšiřuje možnost volby.

Otazníky vznikají také nad efektivitou takové regulace, což je bezesporu dáno povahou virtuální sítě, která reprezentuje jeden ze v současnosti nejvíce svobodných „světů". Tedy svět, který (ač přes mnohé snahy) zůstává téměř neregulován, respektive jehož reálná regulace je v praxi velmi obtížná, ne-li nemožná. Nadto, přestože jsou hrozby kriminality a nejistoty s tímto fenoménem relevantní, je potřeba si uvědomit, že se jedná pouze o nástroj, prostředek, který sám o sobě škodu působit nemůže. A tak bude záležet především na jednotlivci, jako je tomu ostatně v čemkoliv jiném, jak s tímto prostředkem naloží.

Přehled použitých zdrojů

BAKEŠ, M., KARFÍKOVÁ, M., KOTÁB, P. a MARKOVÁ, H. *Finanční právo*. 6. upravené vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, 549 s. ISBN 987-80-7400-440-7, s. 335.

[448] Jedině snad jednotným postupem obchodníků, kteří by cenu zboží v korunách nadsadili tak, aby zákazníci volili platbu alternativními prostředky, i když i tak zůstává otázka, jak by se k tomu postavily kompetentní orgány.

DĚDIČ, Jan. *Burza cenných papírů a komoditní burza*. Praha: Prospektrum, 1992, 295 s. ISBN 80-854-3162-9, s. 21.
FRIEDMAN, Milton. *Za vším hledej peníze*. Ing. Josef Šíma. Praha: Grada Publishing, 1997, 253 s. ISBN 80-7169-480-0.
HAYEK, Friedrich August von. *Soukromé peníze: Potřebujeme centrální banku?* Překlad Miroslav Zajíček, Martin Dvořáček, Josef Šíma. Praha: MegaPrint, 1999, s. 104, ISBN 80-902-7011-5.
JUREČKA, Václav et al. *Mikroekonomie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2013, 366 s. Expert (Grada). ISBN 978-80-247-4385-1, s. 45.
WHITE, H. Lawrence: *Competition and Currency: essays on free banking and money.* New York, New York University Press 1989.
BITCOIN TITAN & Trading Titan. *BITCOIN RELATED NEWS AND MARKET COMMENTARY*. [online]. 2013 [cit. 2014-10-05]. Dostupné na: http://blog.bitcointitan.com/post/17789738826/what-u-s-regulations-apply-to-bitcoins-as-commodities.
EBA. *Opinion on 'virtual currencies'*. In: [online]. 2014 [cit. 2014-07-04]. Dostupné na: https://www.eba.europa.eu/documents/10180/657547/EBA-Op-2014-08+Opinion+on+Virtual+Currencies.pdf.
EBA, *Opinion on 'virtual currencies'*. In: [online]. 2014 [cit. 2014-07-04]. Dostupné na: https://www.eba.europa.eu/documents/10180/657547/EBA-Op-2014-08+Opinion+on+Virtual+Currencies.pdf.
EUROPEAN CENTRAL BANK. *Banknotes and coins circulation*. [online]. [cit. 2014-10-04]. Dostupné z: https://www.ecb.europa.eu/stats/euro/circulation/html/index.en.html.
EUROPEAN CENTRAL BANK. *Virtual Currency Schemes*. In: [online]. 2012 [cit. 2014-09-05]. Dostupné z: http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemes201210en.pdf.
HILL, Kashmir. *Federal judge rules bitcoin is real money.* [online]. 2014 [cit. 2014-10-06]. Dostupné na: http://www.forbes.com/sites/kashmirhill/2013/08/07/federal-judge-rules-bitcoin-is-real-money/.
KEARNS, Jeff. *Greenspan Says Bitcoin a Bubble Without Intrinsic Currency Value.* [online]. 2013 [cit. 2014-10-04]. Dostupné z: http://www.bloomberg.com/news/2013-12-04/greenspan-says-bitcoin-a-bubble-without-intrinsic-currency-value.html.
LEE, Timothy. *These four charts suggest that Bitcoin will stabilize in the future.* [online]. [cit. 2014-10-01]. Dostupné na: http://www.washingtonpost.com/blogs/the-switch/wp/2014/02/03/these-four-charts-suggest-that-bitcoin-will-stabilize-in-the-future/.
ROGER, Wu. *Why We Accept Bitcoin*. [online]. 2014 [cit. 2014-10-06]. Dostupné na: http://www.forbes.com/sites/groupthink/2014/02/13/why-we-accept-bitcoin/.
SEGENDORF, Björn. *Economic Commentaries: Have virtual currencies affected the retail*. In: [online]. 2013 [cit. 2014-10-05]. Dostupné z: http://www.riksbank.se/en/Financial-stability/Financial-infrastructure/Retail-payments/Virtual-currencies/
SHANAFELT, Steve."*Bitcoin Bank" Neo opens in Cyprus*. [online]. 2014 [cit. 2014-10-01]. Dostupné na: http://www.bitcoinx.com/bitcoin-bank-neo-opens-cyprus/.

SOPE, Spencer. *Eba's Paypal unit start ot accepting bitcoin payments.* [online]. [cit. 2014-10-05]. Dostupné na: http://www.bloomberg.com/news/2014-09-08/ebay-s--paypal-unit-to-start-accepting-bitcoin-payments.html.

Část pátá

Autonomie jednotlivce v teorii práva, v právu ústavním a mezinárodním vč. práva evropského

Boj za autonómiu jednotlivca

Struggle for the individual autonomy

Mgr. Kristián Čechmánek

Právnická fakulta, Trnavská univerzita

Kľúčové slová: boj, jednotlivec, autonómia, prirodzený stav, evolúcia, evolučná selekcia, spontánne usporiadanie

Resumé: Fiktívny konštrukt spoločenskej zmluvy predstavuje východisko pre uvažovanie o autonómií jednotlivca. Kolektívne vzdanie sa svojvôle pre zabezpečenie nielen individuálnej možnosti, ale i uskutočnenia, ktoré je vo výhradnej sfére jednotlivca, však nepredstavuje záruku trvalého mieru. V neutopickej spoločnosti vzniknutej spontánnym vývojom na základe pravidiel kolektívnej evolučnej selekcie dochádza neustále k negatívnemu pôsobeniu medzi jednotlivcami, pričom vydobytá sféra autonómie jednotlivca nemá absolútny charakter. Naopak, charakteristickým znakom autonómie je dynamika, o čom svedčí aj potencialita úbytku či zániku autonómie. V snahe obhájiť tézu, podľa ktorej je jednotlivec autonómny do tej miery, do akej je za svoju autonómiu ochotný bojovať a do akej za ňu i v skutočnosti bojuje, uvádzame príklad súkromnoprávnej zmluvy o pôžičke, pri uzavretí ktorej možno hovoriť o rovnosti zmluvných strán. Ilustrácia kontraktu dáva priestor jednak pre vyniknutie počiatočnému prieniku dvoch individuálnych autonómií jednotlivcov a tiež pre znázornenie úbytku autonómie veriteľa pri nesplnení splatného záväzku dlžníkom. Zo vzniknutej situácie nevýhodnej pre veriteľa existujú viac menej len dve cesty: boj za svoje právo a autonómiu, alebo rezignácia. Rezignácia môže mať pritom ďalekosiahle následky. Odhliadnuc od veriteľom aprobovaného deficitu vlastnej autonómie (materiálny úbytok, strata cti, chýry o nezodpovednom hospodárení), veriteľ sa dopúšťa významného posilnenia konkurenčnej parazitickej moci v spoločnosti. Parazitickou mocou máme na mysli osoby netvoriace hodnoty a žijúce na úkor iných. Podľa teórie kolektívnej evolučnej selekcie tak dochádza k postupnému úbytku nielen individuálnej, ale aj kolektívnej autonómie, a to obzvlášť z dôvodu prehliadaného koristníckeho konania v rámci spoločnosti, hoci nie natrvalo. Boj, ako iniciatívna činnosť, je preto prostriedkom obrany proti negatívnemu pôsobeniu v spoločnosti a to bez ohľadu na to, či ide o konanie súkromnoprávneho alebo verejnoprávneho charakteru. Autonómia je dynamický fenomén, ktorý sa bez náležitej starostlivosti môže rozplynúť pod tlakom konkurenčných síl.

Key words: struggle, individual, autonomy, state of nature, evolutionary selection, spontaneous order

Resume: Fictional theory of the Social contract allows us to consider an individual autonomy. Collective renunciation of willfulness in order to obtain not just an individual possibility, but also an individual realization, which belongs to an exclusive sphere of the individual, however does not guarantee a lasting peace. In the non-utopian society which is utterly influenced by spontaneous development under the rules of collective evolutionary selection there is constantly negative interaction among the individuals, and acquired individual autonomy does not have an absolute nature. On the contrary, the autonomy is dynamical, which can be seen during its decrease or even extinction. In order to defend our thesis, according to which

the individual is autonomous, provided that he or she is willing to struggle or fight for his / her autonomy, an example of a loan agreement is provided. As for an example let us show collision of two different autonomies of creditor and debtor. Provided that the debtor does not fulfill his commitment it also shows the dynamic aspects of autonomy of the creditor. There are more or less only two ways out for the disadvantaged creditor: struggle and resignation. If creditor chooses resignation he not only harms himself (property damage, dishonor) but also allows significant strengthening of the competitive parasitic power in the society. According to the theory of collective evolutionary selection mentioned behavior leads to gradual loss of not only individual but also collective autonomy. Struggle as an initiative activity is therefore a means of defense against the negative effects in society. Autonomy is a dynamic phenomenon that without proper care can disappear under the pressure of competitive forces.

Úvod

Myšlienka autonómie jednotlivca je neodmysliteľnou súčasťou modernej právnej doktríny a asi len ťažko si predstaviť také právo, ktoré by v priestore európskej liberálnej demokracie nereflektovalo hodnoty nezávislosti a slobody jednotlivca. Preto sa azda nemožno diviť vžitosti autonómie, ako integrálnej súčasti základných princípov právneho štátu (*iura merae facultatis*) či inherentnej zložky súkromného práva (zásada individuálnej autonómie), v práve ako takom. Autonómia jednotlivca sa pravidelne objavovala v textoch viacerých humanitných vied, z ktorých môžeme menovať napríklad politickú filozofiu, politickú ekonómiu, sociológiu či psychológiu, ktorých výsledkami sú napr. také významné koncepcie ako: teória slobodného trhu, osobnej slobody, spontánneho poriadku a pod. Aj pre záujmovú rozptýlenosť a mnohosť alternatívnych náhľadov na tému autonómie sme sa rozhodli vydať cestou širšou, ktorú si pri všetkej skromnosti dovolíme nazvať právno-filozofická.

Ak by sme mali zhrnúť zámer nasledujúceho príspevku jednou vetou, asi by sme ho vymedzili ako snahu o skúmanie autonómie jednotlivca ako existujúcej sociálnej a právnej skutočnosti v kontexte jej vývoja: vzniku, pretrvania a zániku (oslabenia) s poukazom na boj ako iniciatívnu činnosť nevyhnutnú pre zachovanie autonómie a jej aktualizáciu. V procese analýzy autonómie nám bude výdatnou pomocou predovšetkým Iheringova teória práva ako boja, v spojení s teóriami konkurencie, kolektívnej evolučnej selekcie a spontánneho poriadku, ktoré použijeme ako teoretický podklad pre obhájenie našej tézy, podľa ktorej je **jednotlivec autonómny do tej miery, do akej je za svoju autonómiu ochotný bojovať a do akej za ňu i v skutočnosti bojuje**. Pre prehľadnosť a zrozumiteľnosť sme sa rozhodli text rozdeliť na viacero častí, pričom v prvej sa budeme venovať stručnej charakterizácii používaných pojmov: autonómie a boja. Druhou kapitolou sa vynasnažíme objasniť miesto autonómie jednotlivca v spontánnom spoločenskom usporiadaní. Napokon, vzťah autonómie jednotlivca a nevyhnutnosť boja pre jej zachovanie si predstavíme v tretej časti príspevku.

O boji, mieri a autonómii vo všeobecnosti

Aby nedošlo k dezinterpretácií nášho úmyslu (a v snahe vyhnúť sa obvineniam z militarizmu alebo nebodaj bojachtivosti), začneme vymedzením slova boj. Bez bliž-

šieho vysvetlenia (v súčasnom nešťastne usporiadanom európskom geopolitickom priestore)[449] by sa totiž čitateľovi mohlo zdať, že máme na mysli propagáciu niektorého autonomistického hnutia a jeho snahu o osamostatnenie sa v rámci konkrétneho štátu za použitia vojenských bojových metód a prostriedkov. Zaiste možno boj v kontexte s témou nášho príspevku (v určitých prípadoch) vykladať aj ako ozbrojený konflikt.[450] My však, nasledujúc extenzívny výklad, budeme bojom rozumieť **mimoriadne úsilie** či **snahu** o dosiahnutie cieľa, **zápas** o niečo (napr. autonómiu…).[451] Na strane druhej sa zdráhame užívať slovko mier ako významového náprotivku boja. Nie ani preto, že by sme uviazli v myšlienkovom slede, niekde na pol ceste od zovretých pästí a zbelených hánok k nastaveniu druhého líca. Cestu, ktorá nie je bojom v úzkom slova zmysle, ani mierom, sme si nevybrali náhodou. Naša voľba priamo súvisí s už spomenutou Iheringovou teóriou (ktorou sme sa nechali významnou mierou inšpirovať), podľa ktorej je prostriedkom na obhájenie a sprítomňovanie práva boj. Tá platí v podmienkach existencie hrozby bezprávia a nespravodlivosti. Inými slovami, v reálnom svete, ktorý nás obklopuje, sa takéto riziko objavuje nepretržite. V opačnom prípade, za absencie uvedených nebezpečenstiev by bol býval vládol mier; trvalý a bez potreby jeho aktívneho zachovávania formou veľkého vypätia síl a často i v stave obety osobného komfortu. Mier je teda len s námahou získaným výsledkom (krehkým a vonkoncom nie trvalým), niekedy až ideálom a v kontexte Iheringovej koncepcie si nenárokuje na *finitu*, ktorú spájal napríklad Karol Marx s rezultátom svojej azda poslednej protiburžoáznej revolúcie. Ihering stojací nohami pevne na zemi však akcentuje, že: „*Mier bez boja, užívanie bez práce patria do doby, keď bol na zemi raj; dejiny poznajú oboje iba ako výsledok neprestajného, namáhavého úsilia.*“[452] Koniec koncov i pýcha československého priemyslu, Tomáš Baťa hlásal, že podstata života je boj. Jedným dychom dodáva: „*Kto nebojuje, nemôže vyhrať.*“

Vysporiadať sa s druhým kľúčovým pojmom našej eseje, autonómiou, to nemusí byť až tak jednoduché, ako sa môže na prvý pohľad zdať. Áno, aj v tomto prípade ide o slovo s nejedným významom a už použitie vo forme nezávislosti a slobody, ktoré by sme v ňom radi videli, môže priniesť viac zmätku, ako je únosné. Preto sa azda, za pomoci slovníkov, pokúsime vycizelovať termín, ktorého neporozumenie by mohlo zmariť úsilie našej práce. Keď sme hovorili o autonómií ako nezávislosti a slobode, bolo by vhodné ešte pridať samostatnosť ako schopnosť sám o sebe rozhodovať a konať.[453] Berlin vo svojej eseji *Two concepts of liberty* opisuje takúto schopnosť prostredníctvom priestoru, v ktorom človek môže konať bez zásahov iných. Čím je takýto priestor väčší,

[449] Kríza na Ukrajine.

[450] Boj vo význame vojny nevylučujeme. Je zrejmé, že za mimoriadnych okolností, pri obhajobe slobody, je nevyhnutné vziať do rúk zbrane. V príspevku sa však venujeme výlučne nenásilnej forme angažovania sa a ozbrojený konflikt nechávame stranou.

[451] KAČALA Ján a kol. *Krátky slovník slovenského jazyka*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2003, s. 72.

[452] IHERING, Rudolf. *Boj za právo.* Bratislava: Kalligram, 2009, s. 36.

[453] Slovenské slovníky [online]. [cit. 2. 9. 2014]. Dostupné na http://slovnik.juls.savba.sk/?w=auton%C3%B3mia&s=exact&c=U43b&d=kssj4&d=psp&d=sssj&d=sssj2&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ma&d=hssjV&d=bernolak&d=obce&d=priezviska&d=un&d=locutio&d=pskcs&d=psken&d=noundb&ie=utf-8&oe=utf-8#.

tým je človek slobodnejší.[454] Berlin používa termín negatívna sloboda, teda sloboda od moci. Mocou máme pritom na mysli nielen štátnu moc, ale akúkoľvek inú moc odlišnú od subjektu autonómie, ktorá je spôsobilá narušiť pomyselný ostrovček výlučnej pôsobnosti konkrétnej osoby. Táto koncepcia môže nápadne pripomínať suverenitu, s tým rozdielom, že v klasickom znení sa suverenita týka štátnej moci, v našom prípade však ide skôr o antropomorfný variant tejto definície.[455]

Evolúcia autonómie jednotlivca v skratke

Ako sme v úvode naznačili, autonómiu považujeme za skutočnosť, ktorá sa môže meniť (a spravidla sa aj mení) v čase. Budeme preto hovoriť o zásadnej vlastnosti autonómie, ktorou je dynamika. Z pohľadu podnadpisu je zrejmé, že nás bude v tejto časti zaujímať predovšetkým vznik a miera rozsahu samostatnosti jednotlivca v jeho konaní a rozhodovaní. Na tento účel využijeme teoretický konštrukt spoločenskej zmluvy v podobe, ktorú jej vtisol Thomas Hobbes. Považujeme za nevyhnutné upozorniť čitateľa, že termín spoločenskej zmluvy je pre nás skôr ako právnym titulom, metaforou nepretržitej sociálno-právnej adaptácie v skupine. Inými slovami, spoločenskou zmluvou rozumieme neurčitý počet čiastkových dohôd neurčitého počtu subjektov v neohraničenom časovom rozpätí. Predstava univerzálneho prirodzeného stavu, kde je človek človeku vlkom, preto nie je na mieste, a to hlavne z dôvodu jej prekonania. Podľa názoru Šmihulu: „*… predkovia dnešného človeka sa stali spoločenskými tvormi prv, ako sa stali ľuďmi v našom chápaní (bytosťami s inteligenciou výrazne prevyšujúcou ostatné živé tvory na tejto planéte), a udialo sa to niekde na fylogenetickej úrovni primitívnych primátov alebo hmyzožravých cicavcov.*“[456] Na strane druhej je stále celkom dobre možné, že družnosť, typická pre skupinové intrasociálne vzťahy, sa vo vzťahoch intersociálnych (medzi skupinami) vytrácala.[457] Tiež nie je celkom vylúčené, že jednotlivci, hoci v rámci svojich komunít plne socializovaní, vo vzájomnej interakcii mohli jeden voči druhému pocítiť skôr prirodzenú rivalitu a nevraživosť, ako vzájomnú solidaritu.[458] Koniec koncov v prostredí herného poľa a s obmedzeným množstvom zdrojov je dôležité si vybojovať výhodnejšie postavenie, často aj za cenu likvidácie oponenta. Vzhľadom na uvedené si nedovolíme teóriu prirodzeného stavu úplne ignorovať. Hobbesov konštrukt síce nemá ambíciu ašpirovať na cenu za najvernejší obraz sociálnej reality, na strane druhej mu nemožno odopierať istú dávku autentickosti, spočívajúcej vo vykreslení veľmi typických vlastností človeka nachádzajúceho sa v špecifickej situácií.

Ak teda chceme hovoriť o autonómií a jej vzniku a byť pri tom aspoň sčasti názorný, postavíme prirodzený stav, v ktorom vládne anómia, do pozície počiatočné-

454 BERLIN, Isaiah. *Liberty: Incorporating Four Essays on Liberty.* New York: Oxford University Press, 2002, s. 169–170.

455 Pozri: Stanford Encyclopedia of Philosophy [online]. [cit. 3. 9. 2014]. Dostupné na http://plato.stanford.edu/entries/sovereignty/.

456 ŠMIHULA, Daniel. *Evolúcia práva.* Bratislava: Epos, 2013, s. 126.

457 V takejto situácií mohlo ísť napríklad o porazenie protivníka a zotročenie či vyvraždenie obyvateľstva a pod.

458 HOBBES, Thomas. *Leviathan alebo Podstata, forma a moc štátu cirkevného a občianskeho*. Bratislava: Kalligram, 2011, s. 163–164.

ho štádia spoločnosti, akéhosi fiktívneho bodu nula. Stav, v ktorom vládne svojvôľa a pre nikoho nie je nič isté,[459] je pre všetkých členov predštátnej spoločnosti zjavne neprirodzený a nevýhodný.[460] Je to stav, z ktorého sa človek snaží vymaniť, a to prostredníctvom vytvorenia všeobecne záväzných pravidiel správania. V bode nula nie je priestor pre autonómiu (slobodu) jednotlivca,[461] pretože jeho sféra vplyvu kvôli absencii sociálnych inštitúcií a práva jednoducho nejestvuje.[462] Inými slovami, potencialita zásahu do záležitostí ktoréhokoľvek indivídua (ak vôbec môžeme hovoriť o individuálnych záležitostiach) je viac než pravdepodobná a za predpokladu existencie iných aj nevyhnutná. Hobbesovské vzdanie sa slobody pre získanie autonómie môže znieť paradoxne, a preto radšej hovoríme o vzdaní sa svojvôle.[463] Proces postupného podriaďovania sa normám za vzniku a rozširovania individuálnej autonómie nevnímame ako jednorazový a cieľavedomý počin predštátnej spoločnosti, ako ho znázorňuje Hobbes, ale ako výsledok nespočetného množstva viac alebo menej úmyselných dojednaní jednotlivcov, ktorých cieľom nie je tvorba konkrétneho (celkového) usporiadania, avšak vo svojom súčte tieto aktivity vytvárajú spontánny systém[464] vzťahov podriadených akceptovaným a vynútiteľným normám, ktorých vznik je podmienený partikulárnou výhodnosťou a možnože aj existenčnou nevyhnutnosťou pre konkrétne spoločenstvo.[465] V každom prípade môžeme konštatovať, že ak nachádzame spoločnosť, zaručene v nej nájdeme aj normatívne regulátory.[466] V spontánnom poriadku sú normatívnymi regulátormi abstraktné pravidlá správania sa, ktorým sa prvky takéhoto poriadku podriaďujú.[467]

Keď sa človek človeku vlkom stane

Hoci sme v predchádzajúcej časti voči Hobbesovej teórií vymedzili isté námietky, nie je neobvyklé, aby sa v spoločnosti, ktorej členovia sa môžu pochváliť autonómnou výbavou, vyskytol exces parazitického a koristníckeho spôsobu života jedného človeka voči inému. Snaha získať osobnú výhodu na úkor iného porušením všeobecne záväzného pravidla správania je najzrejmejším útokom na autonómiu jednotlivca. Keďže človek je zoon politikon a preplietanie sa sieťou sociálnych vzťahov je pre prežitie v spoločnosti takmer nevyhnutnosťou, na vysvetlenie použijeme súkromnoprávny

459 HOBBES, Thomas. *O človeku*. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 117.

460 ŠMIHULA, Daniel. *Evolúcia práva.* Bratislava: EPOS, 2013, s. 158.

461 HOBBES, Thomas. *On the Citizen.* Cambridge: Cambridge University Press, 1998, s. 29.

462 Pozri: HAYEK, Fridrich August. *Cesta do otroctví*. Praha: Academia, 1990, s. 67, MACHLUP, Fritz, ROCHE III, George. *Essays on Hayek*. New York: Routledge, 2003, s. 7.

463 Pozri: HOBBES, Thomas. *On the Citizen.* Cambridge: Cambridge University Press, 1998, s. 28.

464 Pozri: HAYEK, Friedrich August. *Právo, zákonodárství a svoboda*. Praha: Prostor, 2011, s. 61 a nasl. Hayek rozlišuje exogénny poriadok (taxis), ktorý je cieľavedomou konštrukciou, a endogénny poriadok (kosmos), nazývaný tiež spontánnym poriadkom. Slovami Hayeka: „Existujú usporiadané štruktúry, ktoré sú produktom konania mnohých ľudí, avšak nie sú výsledkom vedomej ľudskej tvorby."

465 ŠMIHULA, Daniel. *Evolúcia práva.* Bratislava: Epos, 2013, s. 157.

466 HARVÁNEK, Jaromír a kol. *Teorie práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2008, s. 27.

467 HAYEK, Friedrich August. *Právo, zákonodárství a svoboda*. Praha: Prostor, 2011, s. 66.

vzťah[468] medzi veriteľom a dlžníkom, ktorý podľa nás jednak výborne reflektuje tenziu v interakcii medzi jednotlivými autonómiami zmluvných strán a na strane druhej predstavuje najčastejší spôsob kooperácie medzi ľuďmi. Moment konsenzu ako styčný bod dvoch autonómií predstavuje živnú pôdu pre potenciálne porušenie dohody jednou zo zmluvných strán a tým aj zasiahnutie do intímnej sféry autonómie konkrétnej osoby. Zoberme si napríklad zmluvu o pôžičke. K prieniku jednotlivých autonómií dôjde pri dohode zmluvných strán „*o tom, že jedna strana prenecháva druhej strane veci určené podľa druhu, a druhá strana po určitom čase vráti veci toho istého druhu*".[469] Takýto stret si však zachováva neutrálnu podobu až do momentu, pokiaľ nenastane čas splatnosti pôžičky. Za predpokladu, že napriek jej splatnosti dlžník nesplní svoju povinnosť vyplývajúcu zo záväzku, dochádza k významnej nerovnováhe autonómie jednotlivcov participujúcim na zmluvnom vzťahu. Nevôľa plniť povinnosť dlžníkom je v zásade aktom spochybnenia vôle a nezávislosti veriteľa a siahnutie na jeho slobodu.[470] Veriteľ je v horšom postavení a obmedzený už len tým, že nemôže naďalej používať druhovo určenú vec, ktorá bola (je) predmetom zmluvy a ktorú by, za predpokladu splnenia záväzku, inak mal. Minimálne v ekonomickej rovine dochádza k podstatnému oslabeniu autonómie jednotlivca. Prevaha povinného však nie je konečným stavom. Právo pamätá na ochranu oprávneného prostredníctvom súdneho procesu. Dôležitou otázkou však zostáva, ako sa oprávnený zachová a či sa vôbec súdnej ochrany bude domáhať. V tejto časti prichádza priestor pre predstavenie Shakespearovho Shylocka, postavy z Kupca Benátskeho, ktorý sa stal taktiež ústredným hrdinom Iheringovho Boja za právo. Shylock s nálepkou „*… židovského úžerníka* [*a*] *v minulosti zaiste skrz-naskrz ‚skazenej' a ‚nemorálnej' postavy, sa v kontexte boja za právo stáva, pri dobrej vôli, hrdina, ktorý ctí spravodlivosť a neváha bojovať za svoje záležitosti*".[471] Iniciatíva a aktivizmus[472] v rukách Shylocka predstavujú pendant Antoniovej nevôle plniť dohodnutú zábezpeku. Vlastnosti typické pre hlavného hrdinu slávnej drámy sú kľúčom k odvráteniu narušenia rovnovážneho stavu, prinavráteniu plnosti pôvodnej autonómie, sú práve tým bojom, ktorý sme spomínali v prvej časti nášho príspevku. Shylock v princípe nechce viac ako predpokladalo predchádzajúce dojednanie. Opačné konanie veriteľa, ktoré by sme mohli nazvať ako pasívne, spravidla spôsobí nielen ujmu na jeho autonómií (materiálny úbytok, oslabenie právneho postavenia, rozšírenie zvesti o nedbalosti…), ale aj poškodenie kolektívnej autonómie celku. Inak povedané, bagatelizovanie alebo prehliadanie fenoménu (beztrestného) koristenia na úkor iných môže vyústiť do globálnejšej a organizovanejšej podoby egoistického správania koristníkov v spoločnosti na úkor autonómie zvyšku. Netreba zabúdať, že koristnícke spôsoby sú len jednou zo síl v spontánnom systéme podliehajúcom evolučnej selekcii, ktoré bojujú v inak etablovanom altruistickom prostredí (ak vychádzame z predpokladu, že nikomu neškodiť a dodržiavať právne normy je výhodné) v konkurenčnom boji

468 Taktiež možno uvažovať v intenciách verejnoprávnych vzťahov. Tie však podľa nás nereflektujú rovnosť účastníkov právneho vzťahu, keďže je ich postavenie v rámci vzťahu od začiatku nerovné.

469 LAZAR, Ján a kol. *Občianske právo hmotné II.* Prvé vydanie. Bratislava: Iura Edition, spol. s. r. o., 2010, s. 136.

470 Máme na mysli nedobromyseľného dlžníka, ktorý záväzok neplní s úmyslom poškodiť veriteľa.

471 ČECHMÁNEK, Kristián. *Boj za právo a slobodu.* Legal Point, roč. 3, č. 1 (01/2014), s. 44.

472 Pozri: CHOMSKY, Noam. Disident západu. Praha: Karolinum, 2014, s. 26.

o prevahu. Šmihula nás síce ubezpečuje, že prevaha egoizmu a parazitického spôsobu života môže prevážiť len dočasne z dôvodu svojej dlhodobejšej nevýhodnosti (ak všetci koristia a nikto netvorí hodnoty, nie je čo koristiť), nič to však nemení na fakte, že opomenutie v situácií narušenia práva a slobody sa môže na autonómii jednotlivca (i celku) výrazne prejaviť.[473] Vyhnúť sa negatívnemu stavu straty autonómie možno azda len bojom – proaktívnym konaním, ktoré je spravidla i úkonom individuálnej a kolektívnej sebaaktualizácie.

Záver

Ihering tvrdil, že „*ten, kto obhajuje svoje právo, obhajuje v jeho užšom priestore právo vôbec. Právna norma, ktorá sa nikdy neuskutočnila alebo ktorá už stratila platnosť, nemá viac nárok na tento svoj názov…*“.[474] Ak vymeníme pojem právo za autonómiu, potvrdíme, že mierou autonómie je množstvo úsilia (intenzita obhajoby) vynaloženého na jej zachovanie. Obhajoba a boj v prospech autonómie zabezpečuje nevyhnutný protipól neustálemu nebezpečenstvu, ktoré sa vyskytuje v podobe napr. parazitického spôsobu života iných. Prehliadať porušenie svojho práva totiž nevedie len k strate individuálnej autonómie, ale môže mať za následok i deformáciu autonómie celku.

Prehľad použitých zdrojov

BERLIN, Isaiah. *Liberty: Incorporating Four Essays on Liberty.* New York: Oxford University Press, 2002, 169–170 s.

ČECHMÁNEK, Kristián. *Boj za právo a slobodu.* Legal Point, roč. 3, č. 1 (01/2014), 44 s.

HARVÁNEK, Jaromír a kol. *Teorie práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2008, 27 s.

HAYEK, Fridrich August. *Cesta do otroctví*. Praha: Academia, 1990, 67 s.

HAYEK, Friedrich August. *Právo, zákonodárství a svoboda*. Praha: Prostor, 2011, 61 s.

HOBBES, Thomas. *Leviathan alebo Podstata, forma a moc štátu cirkevného a občianskeho*, Bratislava: Kalligram, 2011, 163–164 s.

HOBBES, Thomas. *O človeku.* Bratislava: Kalligram, 2010, 117 s.

HOBBES, Thomas. *On the Citizen.* Cambridge: Cambridge University Press, 1998, 29 s.

CHOMSKY, Noam. *Disident západu.* Praha: Karolinum, 2014, 26 s.

IHERING, Rudolf. *Boj za právo.* Bratislava: Kalligram, 2009, 36 s.

KAČALA Ján a kol. *Krátky slovník slovenského jazyka*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2003, 72 s.

LAZAR, Ján a kol. *Občianske právo hmotné II.* Prvé vydanie. Bratislava: Iura Edition, spol. s. r. o., 2010, 136 s.

MACHLUP, Fritz, ROCHE III, George. *Essays on Hayek*. New York: Routledge, 2003, 7 s.

ŠMIHULA, Daniel. *Evolúcia práva.* Bratislava: Epos, 2013, 126 s.

[473] ŠMIHULA, Daniel. *Evolúcia práva.* Bratislava: Epos, 2013, s. 110.

[474] IHERING, Rudolf. *Boj za právo.* Bratislava: Kalligram, 2009, 70–71 s.

Hľa človek!

Ecce, Homo!

Mgr. et Mgr. Natália Ľalíková

Paneurópska vysoká škola

Kľúčové slová: človek, právo, moc, súdne rozhodnutie, judikatúra, zákon

Resumé: Človek, ktorý na jednej strane vystupuje ako ten, na ktorého je právo orientované a ktoré ho, ako základnú jednotku spoločnosti, chráni, a na strane druhej ako ten, čo právo, resp. zákony či súdne rozhodnutia kreuje. Berie však človek – kreátor do úvahy túto svoju dvojrolu? Alebo ho pri kreácií ovplyvňuje mocenský faktor?

Key words: a man, law, power, decision-making procedure, judgements, legal order

Resume: On one hand, we present a man, to whom is the law oriented and which protects him as a basic entity of the society, and on the other hand, there is a man, who creates the law, the legal codex. Does a man creator take into consideration his doublerole? Or is he influenced by an element of power?

Úvod

„Ecce, Homo!" alebo inak povedané „Hľa, človek!" zakričal pre nespočetný dav rímsky Pontius Pilát, keď mu priviedli Ježiša s tŕňovou korunou odetého v purpurovom plášti. Ecce Homo! pomenoval svoj slávny obraz uznávaný taliansky barokový maliar Caravaggio, na ktorom zobrazil sám seba ako Piláta.

Prečo však začínať práve týmto notoricky známym obrazom z Biblie a umeleckým dielom na akademickej pôde? Evokuje to vo mne totiž istú paralelu s témou tohtoročnej konferencie, ktorá sa nesie v duchu autonómie jednotlivca. Jednotlivec nám totiž predstavuje základnú jednotku spoločnosti a ako nám Protagoras po stáročia opakuje, práve človek je „mierou všetkých vecí. Existujúcich tak ako sú, neexistujúcich tak ako nie sú."

Ako teda budú súvisieť prezentované obrazy s témou, ktorú sa chystám v krátkosti priblížiť? Spojovacím prvkom je v tomto prípade postava Piláta a fakt, že Caravaggio sám seba znázornil ako tohto kata. Prečo je to však po celé tie stáročia Pilát, ktorý je vinený za ten najväčší hriech? Prečo nie ľud, ktorý sa jednohlasne dožadoval smrti Krista, prečo nie vojaci, ktorí popravu vykonali? Odpovedať si vie každý z nás. Vinným je Pilát, lebo v jeho rukách sa koncentrovala moc, ktorou mohol človeka odsúdiť alebo ho zachrániť.

A tu sa dostávam k paralele s obrazmi a zároveň smeru, akým chcem príspevok orientovať. Každý z nás by mohol byť (a možno už aj bol) na mieste, keď vystavuje davu (verejnosti) strápeného človeka, a napriek tomu, že nenachádza na ňom viny, sa prikloní k mienke väčšiny. Niektorí si dokonca ešte predtým, ako je napísané v Novom

Zákone, rituálne „umyjú" ruky, aby sa zriekli potenciálnej viny. Či už máme na mysli jednoducho len väčšinovú mienku spoločnosti alebo väčšinové rozhodnutie súdnych orgánov alebo zákonodarcu. Otázka, nad ktorou sa teda zamýšľame, znie: Akceptuje človek ako tvorca práva človeka ako jeho nositeľa? Alebo je ovplyvnený mocou, ktorá sa v jeho rukách, z titulu jeho statusu, koncentruje?

Človek ako nositeľ práva

Človek, jednotlivec, predstavuje základný stimul východísk a teórií filozofických, kultúrnych, ako aj právnych. Ako povedal kedysi V. Černý, „kultúra je celok všetkých foriem lásky a umenia, myslenia a konania, ktoré dovoľujú človeku byť čoraz slobodnejším a tvorivejším, byť čoraz viac človekom."[475] Filozofia zas na druhej strane skúma jednotlivca a jeho vzťah k svetu, k svojmu bytiu a k sebe samému. Zaoberá sa otázkami o zmysle jeho existencie, jeho smerovania a jeho úlohy v spoločnosti.

Túto humanitnú „trojjednotu" nám dopĺňajú teórie právne, podľa ktorých by sme mohli tvrdiť, že človek je na jednej strane tvorca práva a na strane druhej je tým, komu právo patrí, resp. na koho je orientované. Právo totiž pôsobí nielen ako regulácia spoločnosti, ale hlavne ako jej ochrana, a teda aj ochrana človeka. Napriek tomu, že vo všeobecnosti súhlasíme s Hartovým tvrdením o podstate práva, ktoré sa zhoduje skôr s princípmi morálky alebo spravodlivosti, ako by malo predstavovať kombináciu nariadení a hrozieb,[476] v tomto prípade môžeme však tvrdiť, že práve prostredníctvom nariadení a hrozieb právo tvaruje človeka ako bytosť zodpovednú a vnímavú voči ostatným členom spoločnosti. Na druhej strane jednotlivec tak kreuje nielen svoju spoločenskú uvedomelosť, ale aj osobitosť, ktorá je tiež právom chránená prostredníctvom početných ľudsko-právnych inštitútov. V súvislosti s donucovacím charakterom práva by sme sa mohli odvolávať aj na staroveké grécke obdobie, kde sa človek „v nazeraní na právo a spravodlivosť nedokázal ubrániť presvedčeniu, že ich podstatu tvorí donútenie, nie však donútenie fyzickou silou, ale donútenie rázu metafyzického a morálneho."[477] Takýto charakter donútenia by sme mohli kategorizovať aj ako mocenský aspekt práva. Jednak je to moc v zmysle mocenskej inštancie, ktorá dozerá na dodržiavanie platných právnych predpisov, a na strane druhej je to moc spoločnosti, moc jej členov morálne pôsobiť jeden na druhého. Ako k tejto téme poznamenáva E. Barány, „účelom, či azda výstižnejšie spoločenskou funkciou moci, je prispieť k organizácii a fungovaniu spoločnosti."[478]

Mohli by sme preto povedať, že je to hlavne morálka a moc, ktoré ovplyvňujú človeka. Práve pre akceptáciu morálnych hodnôt spoločnosťou by mala byť morálka uprednostňovaná inštanciami, ktoré právo nielen kreujú, ale o ňom aj legitímne rozhodujú. Ako tvrdí vo svojom diele Ríša práva R. Dworkin, sudca musí rozhodnúť nielen o tom, čo komu prináleží, ale aj kto sa správal dobre, kto naplnil zodpovednosť

475 ČERNÝ, Václav. O povaze naší kultury. Brno, 1991, s. 13–17. In: *Acta culturologica*. Bratislava Národné osvetové centrum, 2009, s. 23.

476 HART, Herbert Lionel Adolphus. *Pojem Práva.* Praha: Prostor, 2004, s. 23.

477 TOMSA, Bohuš. *Idea spravedlnosti a práva v řecké filozofii.* Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2007, s. 70.

478 BARÁNY, Eduard. *Moc a právo.* Bratislava: Veda, 1997, s. 20.

voči občianstvu a kto z ľsti alebo z chamtivosti alebo necitlivosti ignoroval vlastnú zodpovednosť voči druhým, alebo zveličoval zodpovednosť druhých voči sebe.[479] Aj na základe toho môžeme tvrdiť, že právo, resp. právnici konštituujú isté morálne precedensy, ktoré sú presadzované aj na základe mocenského faktora.

Právo teda na jednej strane jednotlivca chráni, poskytuje mu určitý priestor na realizáciu svojej slobody a svojich práv, prostredníctvom neho človek uplatňuje svoj potenciál, kreuje svoju osobitosť, možno povedať požíva istý komfort. Je však možné na právo nazerať aj z tej druhej strany.

Človek ako tvorca práva

Ako sme už naznačili vyššie, stredobodom záujmu právnych, filozofických a kultúrnych teórii je ľudská bytosť. Ona sama sa však nachádza aj na ich opačnej strane, kde stojí v pozícii tvorcu. Kultúrno-antropologický pohľad na človeka za jednu z jeho základných preddispozícií pokladá tvorivosť, ktorá sa jednoznačne prejavuje v oblasti kultúry, ako aj filozofie, či už sú východiskom hmotné alebo duchovné statky. Relevantnou pre nás však bude na tomto mieste tvorivosť v spojitosti s právom a mocou, či už sa jedná o normotvorbu alebo v našom prípade skôr o súdne rozhodnutia.

Napriek nespochybniteľnému faktu, že sudca rozhoduje na základe platného právneho poriadku, veľa záleží na jeho interpretácii práva vo vzťahu k prípadu, ktorý posudzuje, ako si príslušný právny predpis vyloží a následne ho aplikuje, vzhľadom na skutkový stav veci. V zákonných medziach vyjadruje osobitné videnie danej situácie a vo svojom rozhodnutí, tiež s istou mierou zovšeobecnenia môžeme tvrdiť, reflektuje aj svoj pohľad na spoločnosť, v ktorej žije, tiež tým, že napr. istým spoločensky uznávaným hodnotám prikladá väčší dôraz alebo vážnosť než druhým. Následne vynesie rozhodnutie, ktoré je svojím charakterom právne záväzné a teda logicky zaväzuje obidve strany sporu konať na základe rozhodnutého. Ako však sudca rozhoduje? Berie do úvahy reálne fakty prípadu, alebo si len zjednodušuje svoju úlohu častokrát úradníckym prístupom k svojej činnosti?[480]

Úradnícky prístup, ktorý sa zakladá na aplikovaní zákona bez zreteľa na špecifiká situácie, je podľa nás práve tým negatívnym aspektom súdneho rozhodovania a potvrdzovaním dominancie moci sudcov nad právom. Sudcovia tak postupujú a tak rozhodujú, pretože im je to umožnené z titulu ich postavenia, z titulu ich funkcie. Autoritatívne rozhodujú o vzniknutých sporoch, častokrát však bez ohľadu na zreteľ pravdy či spravodlivosti. Svoj verdikt vynášajú poväčšine v zmysle Radbruchovského tvrdenia, že „zákon platí, pretože je zákon, a je zákonom, pokiaľ v obvyklých prípadoch disponuje mocou sa presadiť. Toto poňatie zákona a jeho platnosti /označujeme ho ako pozitivistickým učením/ učinilo právnikov, ako aj ľud, bezbrannými proti se-

[479] DWORKIN, Ronald. *Law's empire.* Oxford: Hart publishing, 2010, s. 3.

[480] O úradníckom prístupe sudcov bližšie pozri: SVÁK, Ján. Štyri východiská sudcovskej tvorby práva na Slovensku In: HANZELOVÁ, Ida, SVÁK, Ján. *K aktuálnym otázkam konania a rozhodovania súdov v správnom súdnictve.* Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej v Častej Papierničke 21–22. mája 2007. Poradca podnikateľa, spol. s. r. o, 2007, s. 65–69.

besvojvoľnejším, sebeukrutnejším a sebezločinnejším zákonom. Nakoniec stotožňuje právo s mocou: len kde je moc, je aj právo."[481]

Tak sa zachoval vo svojom posudzovanom rozhodnutí aj Najvyšší súd SR, ktorý rozhodoval ako odvolací a následne aj dovolací súd vo veci priznania starobného dôchodku zamestnanca s ohľadom na jeho /ne/zaradenie do príslušnej zvýhodnenej pracovnej kategórie. Sociálnou poisťovňou bol občanovi SR priznaný starobný dôchodok, vypočítaný iba za prácu v zamestnaní III. pracovnej kategórie od 8. 8. 1994 do 30. 6. 2001, hoci v tomto období vykonával prácu vo zvýhodnenej II. pracovnej kategórii. Sťažovateľ preto považoval postup a rozhodnutie správneho orgánu za nezákonné a v žalobnom návrhu na preskúmanie tohto rozhodnutia poukázal na to, že v rozhodnej dobe pre priznanie a určenie výšky starobného dôchodku vykonával prácu, ktorá bola zaradená v II. pracovnej kategórii podľa rezortných zoznamov, a tým má nárok na vyšší dôchodok. Krajský súd v Banskej Bystrici sťažovateľovi vyhovel[482], avšak Najvyšší súd SR rozsudkom[483] na odvolanie správneho orgánu zmenil rozsudok krajského súdu tak, že potvrdil rozhodnutie správneho orgánu o nepriznaní zvýhodnenej pracovnej kategórie, potom aj dovolanie občana zamietol. Ako dôvod svojho rozhodnutia Najvyšší súd uviedol, že „práca, ktorú občan vykonával u svojho zamestnávateľa nebola vykonávaná v obchodnej spoločnosti, ktorá vznikla zo štátneho podniku, ale vo firme novovzniknutej, a preto nemohla byť hodnotená vo zvýhodnenej kategórii." To znamená, že podľa Najvyššieho súdu nebola splnená zákonná podmienka, ktorá na priznanie vyššieho starobného dôchodku z dôvodu zmeny klasifikácie pracovnej skupiny, vyžaduje, aby bolo zamestnanie vykonávané v obchodných spoločnostiach, ktoré vznikli zo štátnych podnikov. Tým pádom sťažovateľ nemá nárok, aby mu doba zamestnania od 8. 8. 1994 do 30. 6. 2001 bola pre účely sociálneho zabezpečenia započítaná v II. pracovnej kategórii, lebo ju nevykonával v obchodnej spoločnosti, ktorá vznikla so štátneho podniku. Následne sa sťažovateľ obrátil na Ústavný súd SR[484] s ústavnou sťažnosťou na porušenie práva na ochranu pred diskrimináciou podľa čl. 12 ods. 1 a 2, v spojitosti zo základným právom na súdnu ochranu podľa čl. 46 ods. 1 Ústavy SR napadnutým rozhodnutím Najvyššieho súdu SR. Najvyšší súd vo vyjadrení k ústavnej sťažnosti sťažovateľa uviedol, že súd nemôže „vykladať ustanovenia o zaradení zamestnaní do zvýhodnenej pracovnej kategórie nad rámec zákona." Ďalej uviedol, že aj keď si je vedomý, že zamestnanec vykonával práce rovnakého druhu, „zmenu zaradenia navrhovateľa do zvýhodnenej pracovnej kategórie možno dosiahnuť len zmenou právneho stavu," a preto považoval Najvyšší súd túto sťažnosť za neopodstatnenú. Sťažovateľ vo svojom vyjadrení naopak uviedol, že právnou podstatou sťažnosti nie je posúdenie ústavnosti platnej právnej úpravy, ale ústavne nekonformná aplikácia príslušného zákona, keď sa Najvyšší súd priklonil iba k reštriktívnemu gramatickému výkladu jedného izolovaného ustanovenia a nezohľadnil účel zákona ani historické súvislosti jeho vzniku. Ústavný súd na základe sťažnosti a oboch predložených vyjadrení konštatoval, že „orgánom verejnej moci a predovšetkým všeobecným súdom nemož-

[481] RADBRUCH, Gustav. Pět minut právní filosofie /1945/. In: *O napětí mezi účely práva.* Wolters Kluwer Česká republika, 2012, s. 116.

[482] Rozsudok Krajského súdu z 12. októbra 2005, sp. zn. 21 Sd 499/2004.

[483] Rozsudok Najvyššieho súdu z 19. apríla 2007, sp. zn. 6 So 3/2006.

[484] Nález Ústavného súdu SR, sp. zn. I. ÚS 306/2010.

no tolerovať pri interpretácii zákonných ustanovení prílišný formalistický postup, ktorý vedie k zjavnej nespravodlivosti. Podľa neho všeobecný súd nie je absolútne viazaný doslovným znením zákona, ale sa môže a dokonca musí sa od neho odchýliť, pokiaľ to vyžaduje účel zákona, história jeho vzniku, systematická súvislosť alebo niektorý z ústavno-právnych princípov." Preto ústavný súd rozhodol, že postupom Najvyššieho súdu práve z dôvodu prílišného normatívneho formalizmu pri interpretácii právneho predpisu, ohľadom zaradenia konkrétnej práce do príslušnej pracovnej kategórie došlo k namietanému porušeniu sťažovateľom označeného základného práva. Preto svojím rozhodnutím Ústavný súd zrušil rozsudok Najvyššieho súdu a vec mu vrátil na ďalšie konanie zo záverom, že prioritným kritériom pre posúdenie dôchodkového nároku občana bolo zaradenie ním vykonávaného zamestnania do zvýhodnenej pracovnej kategórie, a nie právna forma zamestnávateľa, u ktorého túto prácu vykonával.

Záver

K akému poznaniu sme teda na konci tohto stručného príspevku dospeli? Podľa nášho názoru stále prevažujú, či už v normotvorbe alebo v rozhodovacom procese, situácie, kedy človek ako tvorca práva „prehliada" človeka ako jeho nositeľa, ako toho, ktorý by mal byť v týchto procesoch najdôležitejším elementom. Či to robí vedome alebo nevedome, to my posúdiť nemôžeme. Môžeme len skonštatovať, že moc nie je považovaná a priori za negatívny fenomén, je skôr neutrálna. Je len na ľuďoch, akým smerom sa ju rozhodnú využívať, pretože aj právo bez svojho autoritatívneho uplatňovania by bolo len peknou myšlienkou. Nakoniec aj bohyňa spravodlivosti drží v jednej ruke meč.

Dôležité je preto si uvedomiť, že moc v sebe obsahuje aj prvok zodpovednosti. Zodpovednosti za tých, o ktorých je rozhodované. Aby sme si nemuseli povzdychnúť spolu s hlavnými protagonistami diela L. Mňačka *Ako chutí moc* Margity a Franka: „Povedz, čo sa to len s nami všetkými porobilo? Bol by si si niekedy pomyslel, že to bude mať takýto koniec?" „Nebol. Ale to robí moc, Gitka. Našla nás nepripravených, nevedeli sme a ešte sme sa nenaučili, ako s ňou zaobchádzať."[485] Skôr je podstatné, aby sme sa orientovali smerom E. De La Boétieho, ktorý konštatoval o Lykurgosovi, zákonodarcovi Sparty, že „pomocou zákonov a disciplíny vychoval obyvateľov Sparty takým správnym smerom, že by každý z nich radšej zomrel tisícorakou smrťou, ako by sa mal podriadiť inému pánovi, než je litera zákona a zdravý rozum."[486]

Prehľad použitých zdrojov

Acta culturologica. Bratislava: Národné osvetové centrum, 2009.
BARÁNY, E. *Moc a právo.* Bratislava: Veda, 1997.
DE LA BOÉTIE, E. *O dobrovoľnom otroctve.* Bratislava: Hronka, 2014.
DWORKIN, R. *Law's empire.* Oxford: Hart publishing, 2010.

485 MŇAČKO, L. *Ako chutí moc.* Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1990. s. 119.
486 DE LA BOÉTIE, E. *O dobrovoľnom otroctve.* Bratislava: Hronka, 2014. s. 25.

HANZELOVÁ, I., SVÁK, J. *K aktuálnym otázkam konania a rozhodovania súdov v správnom súdnictve.* Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej v Častej Papierničke 21–22. mája 2007. Poradca podnikateľa, spol. s r. o., 2007.
HART, H.L.A. *Pojem Práva.* Praha: Prostor, 2004.
MŇAČKO, L. *Ako chutí moc.* Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1990.
RADBRUCH, G. *O napětí mezi účely práva.* Wolters Kluwer Česká republika, 2012.
TOMSA, B. *Idea spravedlnosti a práva v řecké filozofii.* Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2007.

„Stare decisis“ aneb český soudce subsumpčním automatem?

“Stare decisis” or Czech judge subsumtion machine?

Mgr. Petr Ševčík[487]

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Klíčová slova: soud, soudce, judikatura, občanský zákoník

Resumé: Autor se prostřednictvím tohoto příspěvku věnuje nově zakotvené zásadě stare decisis, která je obsažena v § 13 občanského zákoníku. V úvodu příspěvku autor poukazuje na srovnání kontinentálního systému práva a práva zemí common law, v nichž je právě zásada stare decisis pro soudce hlavním východiskem. Následně se autor v přípěvku zaměřuje na skutečné reálné dopady zásady stare decisis do české soudní praxe a na případné překážky a limity její aplikace.

Key words: court, judge, judgments, the Civil Code

Resume: The author of this article deals with a newly established principle of stare decisis which is contained in the Section 13 of the Civil Code. In the beginning of the article the author outlines a comparison between a continental legal system and a system of law in common law countries where the aforementioned principle is for judges the main resource of law. Subsequently, the author's contribution focuses on impacts of the principle of stare decisis into the Czech judicial practice and possible obstacles and limits of its application.

1. Úvod

Právní systém České republiky spadá svým zařazením pod systém kontinentálního práva, který je založen na paradigmatu psaného práva. Hlavním zdrojem nalézání práva je tedy zákon, který musí každý soudce bezvýhradně aplikovat a musí pro něj být základním východiskem. Naproti tomu v odlišných právních kulturách anglo-amerického systému common law je hlavním zdrojem nalézání práva judikatura, kterou musí každý soudce akceptovat, prostřednictvím dodržení zásady *stare decisis*, tj. setrvání na rozhodnutém. Soudce kontinentálního právního systému je při řešení případu na začátku své úvahy vázán mnohdy značně neurčitou právní normou, kterou si následně vyloží dle svých vlastních úvah. Přestože může být jeho výklad normy chápán v konkrétním případě jako značně extenzivní, vždy je uveden jako zdroj práva zákon, přestože je patrně všem na sporu zúčastněným jasné, že se již jedná víceméně o soudcovské dotváření práva. Soudce v systému common law na počátku svého hodnocení není výslovně vázán pouze některým z pramenů práva, avšak na konci svého hodnocení je vázán již výše zmiňovanou zásadou *stare decisis*, tedy obdobným rozhodnutím

[487] Mgr. Petr Ševčík, Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, email: psevcik@osoud.kva.justice.cz.

v typově obdobné věci. V souhrnu lze tedy konstatovat, že zatímco český soudce je vázán na počátku své úvahy zákonem, soudce systému common law je vázán na konci své úvahy zásadou *stare decisis*. Výše popisovaný stav platil až do 31. 12. 2013, kdy byly v České republice účinné předpisy starého soukromého práva. S příchodem zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „OZ"), vstoupil současně v účinnost také § 13 OZ, který do českého právního řádu oficiálně zavedl již několikráte zmiňovanou zásadu *stare decisis*, na níž je historicky založeno rozhodování anglo-amerického systému common law.

§ 13 OZ zní: „*Každý, kdo se domáhá právní ochrany, může důvodně očekávat, že jeho právní případ bude rozhodnut obdobně jako jiný právní případ, který již byl rozhodnut, a který se s jeho právním případem shoduje v podstatných znacích; byl-li právní případ rozhodnut jinak, má každý, kdo se domáhá právní ochrany, právo na přesvědčivé vysvětlení důvodu této odchylky.*"[488]

V obecné rovině je možno konstatovat, že zanesení zásady *stare decisis* do OZ by nemělo být nikterak překvapující skutečností, neboť tuto zásadu by měly ve své podstatě obsahovat všechny vyspělé právní systémy, a tato zásada vyplývá z přirozeného lidského citu pro minimum spravedlnosti a rovnosti a ve skutečnosti je základem každého právního řádu.[489]

Podle čl. 95 odst. 1 Ústavy České republiky je soudce při rozhodování vázán zákonem a mezinárodní smlouvou, která je součástí právního řádu. V tomto ohledu se z pohledu českého soudce ani po přijetí OZ nic nemění a patrně v blízké budoucnosti ani měnit nebude, tudíž primárním pramenem práva bude i nadále zákon. Pokud však zákon nebude dávat na řešení konkrétního případu jednoznačnou odpověď, a tomu se tak nejčastěji bude stávat při aplikaci neurčitých právních pojmů, měl by soudce podle nového občanského zákoníku povinně přihlédnout i ke stávající konstantní judikatuře a náležitým zákonně stanoveným způsobem se s ní vypořádat.[490]

---

488 Důvodová zpráva k tomuto ustanovení pak uvádí, že „*třebaže zdejší právní řád nestojí na precedentech, nelze pominout faktický význam rozhodovací praxe při konkretizaci dosahu abstraktních normativních konstrukcí právních předpisů, při nalézání konkrétního obsahu neurčitých právních pojmů (které jsou např. vyjádřeny výrazy dobré mravy, dobrá víra, míra přiměřená poměrům, účelně vynaložené náklady, bez zbytečného odkladu, vyžaduje-li to nezbytně atd.) a při dotváření práva vůbec.*" A dále uvádí, že „*Osnova nemíní řešit otázku závaznosti soudních a jiných rozhodnutí, ani se vyjadřovat k otázce hierarchie rozhodnutí vydávaných v různých rozhodovacích systémech a rozhodnutí různých instancí v rámci těchto systémů – to náleží jiným normativním úpravám, zejména Ústavě a zákonům v oblasti procesního práva.*" In ELIÁŠ, Karel. a kol., *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou*. Ostrava: Sagit, 2012. 72 s.

489 Blíže srov. BOGUSZAK, Jiří. K teorii tvorby práva (hodnoty, normy, právní principy). In: *Právnická fakulta UK 1348–1998, jubilejní sborník*. Praha: Karolinum, 1998, 164 s.

490 Podle A. Peczenika, lze rozdělit právně relevantní zdroje na čtyři základní kategorie. Do první kategorie patří zdroje, které soudce *musí* užít, aby bylo vůbec možné hovořit o jeho rozhodnutí, jakožto o rozhodnutí založeném na právním řádu. V případě českého právního systému tuto výsadní pozici bude mít i nadále zákon jako hlavní pramen poznání práva. Do druhé skupiny pak patří zdroje, které by soudce *měl* užít, aby jeho rozhodnutí bylo racionální, koherentní a konzistentní, ve třetí skupině jsou zdroje, které soudce *smí* užít, neboť zvyšují argumentačně váhu jeho rozhodování a ve čtvrté jsou zdroje, které soudce užít *nesmí*, jako je například judikatura z doby jiného politického režimu. Judikatura, ke které bude soudce mít povinnost přihlížet v případě, že normativní text nebude dávat jasnou odpověď, tak v českém právním řádu postupuje zcela ofici-

Současně však úvodem nelze vědomě opomenout ani skutečnost, že výslovně zakotvená povinnost soudců přihlížet ke stávající judikatuře doposud v zákonné formě zakotvena nebyla, a jedná se tak přinejmenším o značný posun ve významu a celkovém chápání judikatury v českém právním prostředí. Proti zakotvení zásady *stare decisis* do OZ, se tak v odborné veřejnosti ozývaly či stále ozývají i kritické hlasy, z nichž ty nejzajímavější se jeví jako vhodné uvést.

Předně je tedy některými odborníky namítáno, že zákonná konstrukce, jež byla zvolena, je zcela zbytečná a nesystémová, poněvadž primární součástí rozhodování českých soudů je přirozeně přihlížet, resp. reflektovat relevantní judikaturu, obzvláště vyšších soudů, především pak (pokud sledujeme soukromoprávní oblast) Nejvyššího soudu, jakož i judikaturu Ústavního soudu.[491] Dále je možné se také setkat s názorem, že ustanovení § 13 je vnitřně nekonzistentní a rozporuplné co do záměru, který jim byl sledován. Bylo-li smyslem přispět k právní jistotě a stabilitě práva, pak mohlo být tohoto cíle dosaženo jen při postupu podle první části věty § 13 OZ. Pokud lze právní jistotou rozumět především předvídatelnost aplikačních dopadů určitého ustanovení, pak postup, podle druhé části věty, takovou právní jistotu nepochybně naruší.[492] K výčtu možných negativ je pak dle autora tohoto příspěvku možno přidat i otázku, zda zavedení zásady *stare decisis* nemůže ve svém důsledku vést ke konzervaci stávajícího právního systému. Zmiňovaná zásada totiž ve svém jádru směřuje k upevnění statických hodnot, jako jsou stabilita práva a právní jistota. K jisté rovnováze mezi statickými hodnotami a dynamickými hodnotami, kterými jsou především rozvoj práva a potřeba výkladu práva v souladu s danou dobou a místem, totiž doposud přispívala především odchylná rozhodnutí nižších soudů, která postupně nahlodávala judikaturu soudů vyšších, až je ve svém důsledku donutila ke změně. Pokud však budou do budoucna soudy nižších instancí svazovány striktní povinností následovat rozhodnutí vyšších soudů, je pochopitelně na místě otázka, do jaké míry může být dynamika vývoje práva, a to především práva soukromého, ohrožena.[493]

Pro možnost odpovědi na všechny výše zmiňované otázky či negativně vedené připomínky se jeví jako vhodné podívat na skutečně možné dopady a způsoby řešení v rozhodovací praxi českých soudů.

II. Základní způsoby řešení případu podle § 13 OZ

Ustanovení § 13 OZ při bližším rozboru naznačuje, že preferuje již výše uvedené uplatnění zásady *stare decisis*, tj. preferuje použití řešení, které již jednou bylo sou-

álně na pozici ve druhé skupině, tedy mezi zdroje, které by měl soudce užít, pokud má být jeho rozhodnutí racionální, koherentní a konzistentní. PECZENIK, Aleksander. On Law and Reason. Dordrecht: Kluwer, 1989, 319 s. Peczenikovo dělení je inspirováno angloamerickou tradicí dělící prameny práva na povinné (*must sources*) a povolené (*may sources*, případně *permissible sources*) – srov. již HART, H. L. A. *The Concept of Law.* 2nd edn. Oxford: Clarendon Press, 1994, s. 294.

491 Blíže srov. VRCHA, Pavel. *K předvídatelnosti soudního rozhodování (k výkladu § 13 nového občanského zákoníku)*. ASPI 3/2014, ASPI ID LIT47374CZ.

492 GERLOCH, Aleš, TRYZNA, Jan. Úvaha nad principem legitimního očekávání obdobného posouzení právního případu. *Soudce*, 2014, č. 4, s. 15.

493 Blíže srov. výklad in BOBEK, Michal, KÜHN, Zdeněk a kol. *Judikatura a právní argumentace*. 2. vydání. Praha: Auditorium, 2013, s. 69.

dy vysloveno. Teprve v druhém kroku pak připouští možnost odchýlit se od stávající judikatury, kdy současně stanovuje soudci povinnost takovou odchylku ve svém rozhodování řádně odůvodnit. Mimo tyto dva základní způsoby řešení je nutno zmínit i situaci, kdy se již ustálená judikatura stala z hlediska vývoje společnosti zastaralou a také situaci, kdy soudy dospějí k závěru, že stávající judikatura, ze které se při posuzování případů vychází, je chybná.

a) Zásada „stare decisis" a možnost soudu odchýlit se od ustálené judikatury v případě odlišného skutkového základu

Jak již bylo naznačeno výše, v případě, že zákon neposkytuje zcela jednoznačné pravidlo určitého chování, a nelze význam předmětného normativního ustanovení dovodit analogicky ani z jiných ustanovení dané či příbuzné normy, může soudce s cílem spravedlivého vyřešení případu přikročit k dalším pramenům práva, mezi které patří bezesporu také konstantní judikatura. Pomocí metody distinkcí je pak nezbytné identifikovat základní typové znaky řešeného případu a současně vyhledat jiný již soudy řešený případ, který obsahuje typové znaky shodné, či alespoň značně obdobné. Shodou v podstatných znacích se přitom rozumí především shodné skutkové vymezení případu, přičemž je však zcela zřejmé, že k absolutní shodě typových znaků bude docházet jen velmi zřídka, případně pouze u právních případů typově jednoduchých, a tak bude zcela nezbytné pomocí analogického výkladu posuzovat i případy příbuzné, které vykazují shodu pouze v základních znacích, přestože k celkové shodě nedojde. Posouzení shody typových znaků tak bude podléhat úvaze jednotlivých soudců, přičemž je zcela zřejmé, že každý jednotlivec může za shodu v typových znacích považovat něco jiného, či alespoň něco ne zcela shodného. Na tomto však nelze shledávat nic závadného, neboť základní principy stavby občanského zákoníku se nikterak netají tím, že přímo váží svoji budoucnost s rozhodovací schopností českých soudců, u nichž jednoznačně presumují znalosti a pečlivost standardního představitele soudcovského stavu.

Při vyhledávání již řešeného případu s obdobnými typovými znaky je zcela nezbytné vždy posuzovat celý případ. Někdy je totiž možné se v rámci aplikační praxe setkat s tím, že je z daného vzorového rozhodnutí zcela účelově vyjmuta normativní věta, která je následně poměřována s řešeným případem, který však skutkovými znaky neodpovídá zbytku vzorového rozhodnutí.[494] Zjednodušeně řečeno, je tedy pro správnou aplikaci zásady *stare decisis* žádoucí, posuzovat typově celé vzorové rozhodnutí, nikoliv jen vytržené normativní věty. V případě, že dojde ke shodě v základních typových znacích, měl by soud postupovat obdobně jako ve vzorovém rozhodnutí. Musí se však soud řídit jakýmkoli jiným typově shodným rozhodnutím? Dle Melzera s Téglem,[495] je-li jednou určitá otázka soudem posouzena s určitým výsledkem, je založeno legi-

[494] Část odůvodnění rozhodnutí, která má charakter precedentu se nazývá *ratio decidendi*. Jedná se vlastně o normativní větu, resp. věty, použitelné na další obdobné případy. Ta část odůvodnění rozhodnutí, která se týká jedinečného případu řešeného soudem a která nemá obecnou závaznost, se nazývá *obiter dictum*. Blíže in GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 3. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, s. 78.

[495] MELZER, Filip, TÉGL, Petr a kol. *Občanský zákoník-velký komentář. Svazek I. §1–117*. Praha: Leges, 2013, s. 233.

timní očekávání ostatních subjektů, že v jejich případě se bude postupovat podobně. Současně je však nezbytné posuzovat vzorové rozhodnutí i z hlediska výše jeho legitimity. Tj. nutno posuzovat, zda se jedná o rozhodnutí vyššího či nižšího soudu, zda případně rozhodovala soudní tělesa určená ke sjednocování judikatury (velký senát Nejvyššího soudu, rozšířený senát Nejvyššího správního soudu, plénum Ústavního soudu), zda je případně takové rozhodnutí publikováno ve veřejných sbírkách, zda se jedná o konstantní ustálenou judikaturu, či zda se jedná o jedno vybočující rozhodnutí apod.[496] Např. je-li dosavadní judikatura rozporná, nelze si bez dalšího vybrat jen jedno z několika rozhodnutí, které je danému subjektu na prospěch. V tomto případě není legitimní očekávání založeno.

Možnost odchýlit se od stávající judikatury dává zákon soudci v tom případě, že se posuzované situace rozcházejí v podstatných znacích. V takovém případě pak soudce vytváří nový precedent, který se zařazuje po bok již vyřešených obdobných případů, které však byly natolik rozdílné, že nebylo možno z jejich podkladu v rámci řešeného případu vycházet. Důsledkem tohoto postupu tak je, že se na obdobné případy vztahuje širší spektrum precedentů, které postupem doby pokryjí většinu obvykle řešených případů. S vytvářením nových precedentů se však váže k osobě soudce i povinnost řádně odůvodnit, v kterých skutkových znacích se jím řešený případ neshoduje s případem již judikovaným. Povinnost odůvodňovat identifikované rozdíly tak má dva zásadní významy. Předně je konkrétní vydané rozhodnutí přesvědčivější ve vztahu k jeho adresátům, kdy zcela jednoznačně zamezuje dojmu justiční libovůle, a dále také vytváří hranice pro posuzování případů dalších.

b) Změna stávající judikatury z důvodu společenského, technického či ekonomického pokroku

V průběhu času bude pochopitelně možné se setkat v rámci aplikační praxe s případy, kdy již dlouhodobě ustálená judikatura nebude vyhovovat společenskému, technickému či ekonomickému pokroku. Rozhodnutí, které bude v takovém případě odlišné od ustálené judikatury, pak není možné považovat za justiční libovůli, naopak bude takové odlišné rozhodnutí zcela ústavně konformní. Na druhou stranu je však zcela nezbytné vždy poměřovat, zda změnou stávající ustálené judikatury nemůže dojít k hrubému zásahu do práv účastníků řízení, především pak ve vztahu k předvídatelnosti rozhodnutí soudu. K této situaci se blíže vyjádřil Ústavní soud v nálezu sp. zn. III. ÚS 613/06: „*Judikatura nemůže být bez vývoje a není vyloučeno, aby (o to při nezměněné právní úpravě) byla nejen doplňována o nové interpretační závěry, ale i měněna. Každá změna rozhodovací soudní praxe, zvláště jde-li o praxi nejvyšší soudní instance povolané i k sjednocování judikatury nižších soudů, je ovšem jevem ve své podstatě nežádoucím, neboť takovouto změnou zjevně je narušen jeden z principů demokratického právního státu, a to princip předvídatelnosti soudního rozhodování*“.[497]

[496] Blíže srov. in BOBEK, Michal, KÜHN, Zdeněk a kol. *Judikatura a právní argumentace*. 2. vydání. Praha: Auditorium, 2013, s. 120 an. Podobně pak také LAVICKÝ, Petr. a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§1–654), Komentář.* 1. vydání, Praha, C. H. Beck, 2014, s. 117.

[497] Citovaný nález byl dále následovaný např. nálezy sp. zn. III. ÚS 117/07, II. ÚS 635/09.

c) Změna stávající judikatury z důvodu její věcné nesprávnosti

Z hlediska potřeby náležitého odůvodnění odchýlení je zcela jednoznačně nejsložitější případ odchýlení se od věcně nesprávného závěru judikatury. Jedná se tedy o situaci, kdy již v konkrétní věci existuje dlouhodobě ustálená judikatura, ve vztahu k níž se však objeví jiný argumentační postoj, který je však při srovnání obou postojů ústavně konformnější a blíže vystihující obecnou polohu typově shodných případů. Ostatně možnost změny judikatury připouští i Ústavní soud v nálezu ze dne 20. 9. 2006, sp. zn. II. ÚS 566/05, když mimo jiné uvedl: „*Princip právní jistoty a též i princip rovnosti před zákonem totiž vyžadují, aby se judikatura soudů za určitých podmínek měnila (změna hodnotového nazírání na právo, změna kulturních představ společnosti o právu, změny ve struktuře právního řádu či změny v těch složkách právního řádu, který leží v hierarchii nad interpretovanou normou atd.), a to určitým předem stanoveným postupem.* …Ústavní soud také již k těmto otázkám judikoval, že v obecné rovině ve vztahu k závaznosti soudní judikatury by měl být již jednou učiněný výklad, nedojde-li k následnému shledání dostatečných relevantních důvodů podložených racionálními a přesvědčivými argumenty, ve svém souhrnu více konformnějšími s právním řádem jako významovým celkem a svědčícími tak pro změnu judikatury, východiskem pro rozhodování následujících případů stejného druhu, a to z pohledu principů právní jistoty, předvídatelnosti práva, ochrany oprávněné důvěry v právo (oprávněného legitimního očekávání) a principu formální spravedlnosti (*rovnosti) (srov.* nález ve věci sp. zn. III. ÚS 252/04, in Ústavní soud ČR: Sbírka nálezů a usnesení, sv. 36, nález č. 16).“

III. Instanční závaznost rozhodnutí

Již několikrát byla v předchozím pojednání přímo či nepřímo nasnadě otázka závaznosti precedentů soudů různé instanční výše. Předmětné ustanovení § 13 OZ tuto otázku výslovně neřeší, nechává ji v zásadě k řešení procesním předpisům. Nicméně dle názoru autora nelze řešení této otázky od řešeného tématu zcela izolovat, a proto bude dále pojednáno i o tomto tématu.

a) Závaznost rozhodnutí soudů vyšších stupňů

V případě závaznosti judikatury vyšších soudů, tj. především judikatury Nejvyššího soudu a Nejvyššího správního soudu, je možno v souladu s obecnými výklady[498] uvést, že význam rozhodnutí těchto soudů má dvě základní roviny. První rovina je rovina kasační, kdy názor těchto soudů je dále závazný pro řešení konkrétní věci pro soudy nižší instance. Druhou rovinou je pak rovina precedenční, kdy taková rozhodnutí obvykle přinášejí i účinky nosných důvodů pro posuzování obdobných věcí. Mimo to je vhodné také uvést, že výše zmíněné soudy publikují svá rozhodnutí ve sbírkách soudních rozhodnutí, tj. prezentují svá rozhodnutí navenek, kdy má tedy každý možnost se s nimi veřejně seznámit každý, včetně soudců soudů nižších instancí. O závaznosti rozhodnutí vyšších soudů ve vztahu k rozhodovací praxi soudů nižších instancí, tak patrně není nutno obšírněji hovořit, kdy je tato závaznost zcela zřejmá a vyplývá i ze samotného poslání vyšších soudů, kterým je především role sjednocovací.

[498] MELZER, Filip, TÉGL, Petr a kol. *Občanský zákoník – velký komentář.* Svazek I. §1–117. Praha: Leges, 2013, s. 228.

Další otázkou však již je, do jaké míry je tuto závaznost možno vztáhnout pod zásadu „*iura novit curia*“. Melzer s Téglem docházejí k závěru, že soudce musí znát judikaturu, která byla zveřejněna obecně uznávaným způsobem. Na prvním místě pak zmiňují úřední sbírky rozhodnutí vysokých soudů, tj. Sbírku nálezů a usnesení ÚS, Sbírku soudních rozhodnutí a stanovisek NS a Sbírku rozhodnutí NSS. Současně však neopomínají pod tuto zásadu zařadit také internetové zdroje judikatury, jako jsou webové stránky nejvyšších soudů www.nsoud.cz, www.nssoud.cz a nalus.usoud.cz. Autor tohoto příspěvku se však domnívá, že stanovit soudcům povinnost znát všechna rozhodnutí z výše uvedených zdrojů, patrně dozajista může naplnit více než ambiciózní plány a představy zákonodárců, nicméně nikdy se tato povinnost nemůže setkat s úspěchem v realitě aplikace práva především nižších soudů. Důvodů k tomuto reálnému pohledu má pak autor několikero, přesto uvede pouze jeden hlavní. Předně práce s judikaturou je již v dnešní době díky jejímu rozsahu ve značné míře postavena na vyhledávání vhodného judikátu na internetových vyhledávačích. Tato činnost však nutně vyžaduje schopnost práce s výpočetní technikou, a to již ne pouze v základní uživatelské rovině. Tuto schopnost však řada především starších českých soudců nemá. Druhou možností by tak pro tyto soudce mohlo být studium judikatury prostřednictvím vydávaných tištěných sbírek. Ty však mají nevýhodu v tom, že v nich nelze pohodlně „filtrovat“ tak jako v internetových vyhledávačích, a tudíž by takové vyhledávání bylo neúměrně časově náročné, a současně oproti internetovým zdrojům jsou tištěné sbírky vydávány ve značném zpoždění. Judikaturní rozhodnutí vyšších soudů tedy svoji využitelnost ani po nabytí účinnosti nového občanského zákoníku nezmění, a tyto budou využívány především mladšími soudci hlavně v případech, kdy si soudce není zcela jistý svoji právní kvalifikací, a bude chtít srovnat svůj pohled na řešenou věc s již rozhodnutým případem. Následkem tohoto srovnání pak v drtivé většině případů dojde k obdobnému posouzení věci, a to patrně nikoliv primárně s cílem zachovat jednotu rozhodování, ale primárně s cílem rozhodnout tak, aby toto rozhodnutí již mělo jistou oporu v podobě rozhodnutí již vyšší instancí akceptovaného. Takové řešení totiž subsidiárně zrychluje tok řízení i práci samotného soudce.

b) Závaznost rozhodnutí soudů nižších stupňů

Další otázkou, která se zcela jednoznačně nabízí, je vázanost soudů rozhodnutími soudů stejné nebo nižší instance. Z podstaty věci by mělo být zřejmé, že vázány rozhodnutími nižších soudů by neměly být soudy vyšších instancí, především pak proto, že právě instanční postup vede ke sjednocování rozhodovací praxe, a tuto činnost musí zabezpečovat právě soudy vyšších stupňů. Zcela nedílně je však nutno upozornit i na skutečnost, že vyšší soudy by měly reflektovat při své činnosti většinová rozhodnutí soudů nižších instancí, neboť jsou to právě ony, které přicházejí každodenně do styku s běžnými případy, byť i bagatelními, a právě ony tak mohou dávat významné impulzy pro změnu stávající judikatury.

Judikátem může být, jakkoliv spíše výjimečně, i rozhodnutí soudu prvostupňového. Taková rozhodnutí mohou mít jistý precedentní význam, například pokud jde o bagatelní věci, kde se nepřipouští odvolání. Takováto bagatelní věc představuje typický příklad určitých typových sporů, případně právní otázku, která doposud nedospěla k vyšším soudům. Sjednocující funkce takovéhoto rozhodnutí bude realizována

nejčastěji výběrem tohoto rozhodnutí pro publikaci v oficiální publikační sbírce.[499] V tomto ohledu je však dodržení zásady *stare decisis* nejsložitější. Pro to, aby totiž mohla být rozhodnutí jakéhokoliv soudu podřaditelná pod § 13 OZ, je zcela nezbytnou podmínkou, aby tato rozhodnutí byla relevantním způsobem publikována a i laická veřejnost měla možnost se s nimi před započetím sporu seznámit. A zde nastává zásadní problém vázanosti soudů nižších stupňů. Na rozdíl od soudů vyšších stupňů, které vydávají své periodické sbírky judikatury, které jsou předem stanoveným procesním způsobem recenzovány a právní věty v nich obsažené cizelovány, soudy nižších stupňů žádné takovéto sbírky veřejně dostupné nevydávají, a tudíž možnost seznámit se s rozhodnutími je pro veřejnost velmi malá. Vázanost se tak patrně bude vztahovat pouze na účastníka řízení, který již byl v obdobném či zcela shodném řízení účastníkem, a má tak tedy důvodné právo očekávat, že bude v dané věci rozhodnuto stejným způsobem.

c) Závaznost rozhodnutí soudců téhož soudu

Zcela zvláštní kategorií je pak vázanost rozhodování soudců stejného soudu. V této situaci se předpokládá, že rozhodování soudců v rámci jednoho soudu by mělo být shodné. Tento požadavek je logický především z toho důvodu, že každý jednotlivý soud, především pak ten okresní, je základní instanční jednotkou a pro zachování maximy stanovené v čl. 36 Listiny základních práv a svobod je shoda rozhodování v rámci této základní jednotky zcela nezbytným předpokladem. I zde však lze nalézt jistá úskalí. Předně nikdy nelze rezignovat na esenciální předpoklad soudcovského rozhodování, totiž snahu každého jednotlivce o nalezení správného výkladu práva.[500] Dále pak přistupuje stejný problém jako u písm. b), tedy neexistující publikace rozhodnutí a současná možnost, že soudce, a především pak soudce v první instanci, mohl při aplikaci práva udělat chybu, kterou není hodno následovat. Nicméně lze v souhrnu zastávat názor, že jednota rozhodování v rámci jednoho soudu by měla být zachována.[501]

IV. Závěrečné shrnutí

Závěrem lze patrně shrnout výše uvedené následovně. Z pohledu Ehrlichovy myšlenky, že „*posuzování týchž nebo podobných případů rozdílně není právo, nýbrž libovůle nebo rozmar*“[502], lze hodnotit zařazení ustanovení § 13 OZ jako jednoznačně ospravedlnitelné, zvláště uvážíme-li, že se předmětné ustanovení nalézá v úvodní části občanského zákoníku, která patří jeho základním zásadám a principům. Prostřednictvím zásady *stare decisis* patrně může v budoucnu částečně dojít k zúžení soudcovské normotvorby, zvláště v případech, kdy norma nestanovuje jednoznačné pravidlo chování, nicméně nelze docházet k závěru, že by se snad měl český právní systém zásad-

499 Blíže srov. in BOBEK, Michal, KÜHN, Zdeněk a kol. *Judikatura a právní argumentace*. 2. vydání. Praha: Auditorium, 2013, s. 109.

500 Blíže srov. rozsudek NSS ze dne 26. 8. 2009, č. j. 1 As 39/2009-88.

501 Blíže srov. in BOBEK, Michal, KÜHN, Zdeněk a kol. *Judikatura a právní argumentace*. 2. vydání. Praha: Auditorium, 2013, s. 116.

502 EHRLICH, Eugen. *Grundlegung der Sociologie des Rechts*. 1. vydání. Berlin: Duncker&Humblot, 1913, s. 106.

ním způsobem přiklánět k bezvýhradnému užívání precedenčního systému. Zavedení zásady *stare decisis* do občanského zákoníku má za cíl zvýšit právní jistotu účastníků řízení a transparentnost soudního rozhodování jako celku, když přitom současně za základní stavební jednotku těchto cílů stanovuje OZ českého soudce. Ten má možnost vždy uvážit, zda je daná judikatura skutkově shodná s jím řešeným případem, tudíž zda má povinnost se jí v daném případě řídit, či zda je zde alternativní důvod k odchylce. Pochopitelně lze relevantně namítnout, že možnost odchýlit se od ustálené judikatury prostřednictvím distinkce je jedním ze způsobů, jak se povinnosti následovat judikaturu vyhnout,[503] nicméně je současně alespoň soudci normou stanovena povinnost se argumentačně s tímto odklonem vypořádat, což doposud nebylo v praxi jevem zcela běžným. Zákonné zakotvení zásady *stare decisis* pak dle mínění autora nelze považovat ve světle judikatury Ústavního soudu[504] za nadbytečné či nekoncepční, naopak lze nabýt přesvědčení, že právě výslovné uvedení této zásady ideologicky a zcela koncepčně zapadá do úvodních ustanovení občanského zákoníku.

Jinou, a to výrazně problematičtější otázkou již je, co vše je možno v českých podmínkách označovat za konstantní judikaturu, kterou má soudce povinnost či možnost se řídit. Autor tohoto příspěvku je přesvědčen o tom, že zavedením zásady *stare decisis* k žádnému zásadnímu zlomu v použití judikatury civilními soudci nedojde, a že bude využívána převážně pouze judikatura nejvyšších soudů, neboť rozhodnutí soudů nižších instancí nejsou obecně známa, přestože právě v rozhodnutích nižších instancí by bylo často možné nalézt perfektní a jedinečná rozhodnutí, která by se mohla stát vzorem pro budoucí rozhodování v obdobných případech. Je tedy otázkou a námětem k řešení do budoucna, jakým způsobem lépe zpřístupnit občanům i právním profesionálům rozhodnutí nižších soudů tak, aby byla dobře dostupná, a tudíž i vcházela lépe ve známost, a mohlo tak dojít subsidiárně k úplnému naplnění zásady *stare decisis*.

Přehled použitých zdrojů

BOBEK, Michal, KÜHN, Zdeněk a kol. *Judikatura a právní argumentace*. 2. vydání. Praha: Auditorium, 2013.

DAVID, Ludvík. Právo na předvídatelné rozhodnutí jako základní soukromé právo. *Právní rozhledy*, 2012, č. 5, s. 181.

ELIÁŠ, Karel. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou*. Ostrava: Sagit, 2012.

GERLOCH, Aleš, TRYZNA, Jan. Úvaha nad principem legitimního očekávání obdobného posouzení právního případu. *Soudce*, 2014, č. 4, s. 14 an.

GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 3. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004.

KŘIVÁČKOVÁ, Jana. Vliv § 13 navrhovaného občanského zákoníku na soudní rozhodování v civilním soudním řízení. *Právní fórum*, Wolters Kluwer, 2011, č. 8, s. 382 an.

503 Blíže srov. in BOBEK, Michal, KÜHN, Zdeněk a kol. *Judikatura a právní argumentace*. 2. vydání. Praha: Auditorium, 2013, s. 33.

504 Nález Ústavního soudu ze dne 25. 11. 1999 sp. zn. III. ÚS 470/97 (N 163/16 Sb. NU 203).

LAVICKÝ, Petr. a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§1-654), Komentář.* 1. vydání, Praha, C. H. Beck, 2014.

MELZER, Filip, TÉGL, Petr a kol. *Občanský zákoník- – velký komentář. Svazek I. §1-117*. Praha: Leges, 2013.

ŠIMÍČEK, Vojtěch. In ŠIMÍČEK, Vojtěch a kol. *Ústava České republiky. Komentář.* Praha: Linde, 2010.

VRCHA, Pavel. *K předvídatelnosti soudního rozhodování (k výkladu § 13 nového občanského zákoníku)*. ASPI 3/2014, ASPI ID LIT47374CZ.

Sloboda umeleckej tvorby

The Freedom of Artistic Expression

JUDr. Vincent Danihel, JUDr. Veronika Skorková, PhD.

Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva

Kľúčové slová: autonómia vôle, sloboda umeleckej tvorby, základné ľudské práva a slobody

Resumé: Príspevok sa zameriava na rozbor jednej zo zložiek autonómie vôle subjektov súkromného práva. Pozornosť sa sústreďuje na slobodu umeleckej tvorby ako základné ľudské právo a jej ústavnoprávnu úpravu v podmienkach Slovenskej republiky.

Key words: autonomous will, freedom of artistic expression, fundamental rights and freedoms

Resume: This article deals with analysing one element of the autonomy of an individual in private law. Main attention is focused on the freedom of artistic expression as a fundamental human right and its constitutional adaptation in Slovak republic.

Autonómia vôle subjektov súkromného práva

Zásada autonómie vôle jednotlivca (označovaná aj ako zásada dispozičnej autonómie, či zásada slobody vôle) je jednou zo základných zásad súkromnoprávnej regulácie. Súkromné právo a jeho inštitúty sú sformované takým spôsobom, aby sa v sfére jeho pôsobenia mohla uskutočňovať slobodná činorodosť, pričom súkromnoprávna úprava sa vyznačuje takým stanovením pravidiel správania subjektov majetkových, osobných a osobnomajetkových právnych vzťahov, ktoré utvára priestor pre „slobodnú ekonomickú iniciatívu a iné aktivity zodpovedajúce podmienkam trhového hospodárstva v demokratickom právnom štáte".[505] Autonómia vôle oprávňuje subjekty súkromného práva slobodne rozhodovať o ich právnom postavení tým, že aktívne využívajú celú plejádu právnych inštitútov pri usporadúvaní svojich osobných i majetkových záujmov. „Štát síce vyrovnáva záujmové konflikty súkromného života súhrnom pravidiel, zákazov a dovolení, avšak čo do spôsobu zriadenia vzťahov spadajúcich pod záujmový okruh súkromného života ponecháva (odhliadnuc od výnimiek) nedotknutou voľnú dispozíciu jednotlivca."[506]

Autonómia jednotlivca sa v súkromnom práve prejavuje v troch podobách, a to ako vlastnícka sloboda (sloboda vlastnenia, nadobúdania a využívania majetku), zmluvná sloboda (sloboda nakladania s majetkom, právami a inými majetkovými hodnotami) a sloboda tvorby (sloboda rozvoja osobnosti a tvorivej duševnej činnosti človeka). Po-

[505] LAZAR, Ján a kol. *Občianske právo hmotné. 1. zväzok*. Prvé vydanie. Bratislava: IURIS LIBRI, spol. s r. o., 2014. s. 16.

[506] CIRÁK, Ján, FICOVÁ, Svetlana a kol. *Občanské právo: Obecná část*. První vydání. Ostrava: KEY Publishing, s. r. o, 2008. s. 36.

treba vytvorenia a zabezpečenia priaznivých podmienok pre rozvoj osobnosti a tvorby je zakotvená vo viacerých právnych odvetviach. Pre posúdenie slobody vedeckej a umeleckej tvorby a jej limitov je rozhodujúce jej zaradenie do katalógu základných ľudských práv a slobôd a rozbor jej ústavnoprávnych základov.

Ľudskoprávne základy slobody umeleckej tvorby

V oblasti prirodzených práv, tzn. ľudských práv a slobôd, nachádza svoje korene i sloboda umeleckej tvorby, ako jedna zo zložiek kardinálnej zásady súkromného práva – zásady autonómie vôle jednotlivca.[507] Prirodzenosť značí existenčnú a obsahovú nezávislosť na štátnom zákonodarstve, nakoľko táto sloboda pramení z prirodzeného monopolu tvorcu daného samotnou ontologickou podstatou tvorby a spätosti jej výsledku s osobnosťou tvorcu.[508]

„Prirodzenoprávne teórie vychádzajú z podstaty a unikátnosti ľudského jedinca, ktorý od počiatkov ľudskej civilizácie predstavuje zdroj a zároveň objekt ľudských práv bez ohľadu na existenciu iných spoločenských autorít. Človek narodením nadobúda určité prirodzené nároky na život s kvalitou zodpovedajúcou vývoju spoločnosti. Človek nie je odkázaný na inú spoločenskú autoritu, ktorá by mu tieto práva udelila, pričom len v záujme rešpektovania rovnakých práv iných ľudí a v záujme prežitia spoločnosti sa mu môžu tieto ľudské práva obmedziť.“[509] Ústava SR[510] sa k prirodzenoprávnej koncepcii základných ľudských práv a slobôd jednoznačne prihlásila ustanovením článku 12, podľa ktorého ľudské práva patria každému so zreteľom na zachovanie slobody a rovnosti, sú neodňateľné, nescudziteľné, nepremlčateľné a nezrušiteľné.

Samotná podstata ľudských práv a slobôd je tak založená na ľudskej prirodzenosti, vychádza z prirodzenoprávnej koncepcie rovnosti ľudí bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru, zmýšľanie, pôvod, príslušnosť, či iné postavenie. Tieto práva a slobody existujú objektívne, jednotlivcovi nie sú dané so zreteľom na osobitný právny štatút, ale pramenia z jeho ľudskej podstaty. Ich zachovávanie v podobe subjektívneho práva je garantované donucovacou mocou štátu, čo má značný význam z hľadiska ich realizácie a právnej vymožiteľnosti.

„Prirodzené práva – práve preto, že sú ‚prirodzené‘ – platia bez ohľadu na právno-teoretické odvetvia a bez ohľadu na legislatívny alebo vedecký systém pozitívneho práva.“[511] Z tohto pohľadu je irelevantné i to, či ide o úpravu práva súkromného alebo verejného, akú povahu majú subjekty právneho vzťahu a aké je ich právne postavenie. Pritom je nevyhnutné zohľadniť aj skutočnosť, že legálne uznanie či priznanie sub-

[507] Následne možno konštatovať, že sloboda umeleckej tvorby sa v procese realizácie tvorivej duševnej činnosti uskutočnenej právne relevantným spôsobom a s právne relevantným výsledkom v podobe autorského diela pretransformuje na subjektívne autorské právo ako kultúrne ľudské právo.

[508] V súvislosti s autorským právom pozri bližšie: TELEC, Ivo. *Přehled práva duševního vlastnictví. Lidskoprávní základy. Licenční smlouva*. 2. upravené vydání. Brno: Doplněk, 2007. s. 34–43.

[509] SVÁK, Ján. *Ochrana ľudských práv (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práva)*. II. rozšírené vydanie. Žilina: EUROKÓDEX, s. r. o., 2006. s. 19.

[510] Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov (ďalej len „Ústava SR“).

[511] TELEC, Ivo. *Přehled práva duševního vlastnictví. Lidskoprávní základy. Licenční smlouva*. 2. upravené vydání. Brno: Doplněk, 2007. s. 33. (pozn. preklad autora).

jektívneho práva štátom je nevyhnutné odlišovať od stanovenia príkazov, zákazov či dovolení v rámci výkonu práva.

Legálne vyjadrenie uznania ľudských práv a ich priznania každému jedincovi nachádzame v mnohých medzinárodných zmluvách o ľudských právach a základných slobodách. V oblasti slobody umeleckej tvorby (označovanej aj ako kultúrne ľudské právo) záväzok štátov rešpektovať slobodu vedeckej a tvorivej činnosti nachádzame najmä vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv z roku 1948, ktorá v článku 27 zakotvuje právo slobodnej účasti na kultúrnom živote spoločnosti, právo užívať plody umenia a vedeckého pokroku a právo na ochranu morálnych a materiálnych záujmov vyplývajúcich z vedeckej, umeleckej a literárnej činnosti, ďalej v Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach[512] z roku 1966 (článok 15), ale i v Európskej sociálnej charte revidovanej v Štrasburgu roku 1996,[513] zdôrazňujúcej význam kultúrnych činností a účasti na kultúrnom živote i v rámci uplatňovania sociálnych práv a pod. K úprave obsiahnutej v Ústave SR sa najviac pripodobňuje článok 13 Charty základných práv Európskej únie (2012/C 326/02, Ú. v. EÚ C 326, 26. 10. 2012, s. 391–407). Opomínať však nemožno ani ďalšie medzinárodné zmluvy či dohovory, ktoré zakotvujú úzko súvisiacu slobodu prejavu či právo vlastniť majetok.

V prostredí vnútroštátneho slovenského[514] právneho poriadku vyjadruje slobodu umeleckej tvorby (tzn. i zaradenie autorského práva do katalógu ľudských práv a základných slobôd) predovšetkým článok 43 ods. 1 Ústavy SR, prameniaci z článku 15 ods. 2 a článku 34 ods. 1 Listiny.[515] Zaradenie slobody umeleckej tvorby a práv k jej výsledkom do skupiny hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv (piaty oddiel druhej hlavy Ústavy SR) sa s jej označením zhoduje vo viacerých zmysloch. O hospodárskom aspekte možno hovoriť v súvislosti s dielom ako predmetom licenčných vzťahov, o sociálnom so zreteľom na rozvoj spoločenských vzťahov medzi tvorcom a verejnosťou prostredníctvom autorského diela a o kultúrnom aspekte v zmysle diela ako súčasti kultúrneho bohatstva spoločnosti.

Okrem článku 43 ods. 1 Ústavy SR možno v súvislosti s ústavnými a ľudskoprávnymi základmi slobody umeleckej tvorby, resp. kultúrneho ľudského práva uviesť i istú súvzťažnosť k zakotveniu práva vlastniť majetok v článku 20 Ústavy SR (článok 11 Listiny). Ako vyslovil Ústavný súd Slovenskej republiky, pod pojem majetok, ktorý je predmetom ochrany podľa článku 20 Ústavy SR, je nevyhnutné subsumovať nielen

512 Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 120/1976 Zb., o Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach a Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach.

513 Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 273/1999 Z. z., Európska sociálna charta revidovaná.

514 Rovnako je sloboda umeleckej tvorby prostredníctvom ustanovení Listiny zaručená aj v prostredí českého právneho poriadku. Pozri: TELEC, Ivo. Některé základní a obecné otázky nového českého autorského práva. In *Bulletin advokacie*, č. 2, 2001. s. 35.

515 Listina základných práv a slobôd zavedená úst. z. č. 23/1991 Zb., ktorým sa zavádza Listina základných práv a slobôd ako ústavný zákon Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky (ďalej len „Listina“).

veci, ale i práva a iné majetkové hodnoty.[516] Podľa ďalšieho právneho názoru Ústavného súdu Slovenskej republiky objektom ochrany nie sú len statky hmotné, ale aj rôzne druhy licencií a dobrá povesť firmy.[517] Osobitne možno uviesť článok 20 ods. 3 Ústavy SR, v ktorom je zakotvený ústavne garantovaný zákaz takého výkonu vlastníckeho práva, ktorý by poškodzoval kultúrne pamiatky. Na subsumovanie duševného vlastníctva pod vlastníctvo upravené v článku 20 Ústavy SR však existujú aj opačné názory. [518]

V neposlednom rade neradno zabúdať i na skutočnosť, že umelecká tvorba je osobitnou formou prejavu, pričom všeobecné zakotvenie slobody prejavu a práva na informácie nachádzame v článku 26 Ústavy SR (článku 17 Listiny). „Vedecká i umelecká činnosť sú však špecifické svojim väčším spätím s vnútorným myšlienkovým pochodom jednotlivca."[519]

Rozbor ústavnoprávneho zakotvenia slobody umeleckej tvorby

V ďalšom výklade ústavnoprávnych základov slobody umeleckej tvorby budeme vychádzať z článku 43 ods. 1 Ústavy SR, ktorý každému priznáva slobodu tvorivo pôsobiť a vytvárať tak vedecké a umelecké diela a úspešným tvorcom zaručuje ochranu výsledkov ich tvorivej duševnej činnosti. Pre náležité pochopenie problematiky je vhodné rozdeliť uvedený článok na dva celky predstavované prvou a druhou vetou.

Prvá veta korešponduje s článkom 15 ods. 2 Listiny a obe uvedené ustanovenia zaručujú slobodu vedeckého bádania a umenia (umeleckej tvorby) ako verejné subjektívne právo. Pokiaľ ide o vymedzenie subjektu, ktorému je daná sloboda priznaná, je potrebné (okrem zohľadňovania samotnej podstaty ľudských práv a základných slobôd) vychádzať i z článku 52 ods. 1 a 2 Ústavy SR, resp. článku 42 ods. 1 a 2 Listiny. V zmysle uvedených ustanovení Ústavy SR a Listiny cudzinci požívajú (v rámci zachovania princípu univerzality) základné práva a slobody v rovnakom rozsahu, ak nie sú výslovne priznané len občanom, a to bez ohľadu na vzájomnosť. Ich výkladom dospievame k záveru, že osobný rozsah slobody umeleckej tvorby (a teda i kultúrneho ľudského práva – subjektívneho autorského práva ako základného ľudského práva) nie je obmedzený štátnou príslušnosťou k Slovenskej republike a vzťahuje sa na každého človeka počas celého ľudského života, teda aj cudzinca. V tomto kontexte upozorňujeme na dôležitosť odlišovania priznania základného ľudského práva od vymedzenia osobnej pôsobnosti Autorského zákona[520] v ustanovení § 2, nakoľko táto sa viaže

[516] Pozri napr. nález Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp. zn. II. ÚS 19/97, zo dňa 13. mája 1997, odôvodnenie nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp. zn. II. ÚS 31/04, zo dňa 17. decembra 2004.

[517] Pozri bližšie odôvodnenie Nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp. zn. PL. ÚS 37/99, zo dňa 25. mája 1999.

[518] Porovnaj: ŠVIDROŇ, Ján. *Konštituovanie vedy práva duševného vlastníctva v podmienkach Slovenskej republiky*. Bratislava: Veda, 2001. s. 16.

[519] KLÍMA Karel a kol. *Komentář k Ústavě a Listině. 2. díl*. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2009. s. 1082.

[520] Zákon č. 618/2003 Z. z., o autorskom práve a právach súvisiacich s autorským právom (autorský zákon), v znení neskorších predpisov (ďalej len „Autorský zákon").

na uplatniteľnosť subjektívnych práv vzniknuvších realizáciou ústavne garantovanej slobody umeleckej tvorby.[521]

Obsahom garantovanej slobody umenia (umeleckej tvorby) je oprávnenie vykonávať činnosť istej povahy, pričom podmienkou uplatnenia slobody nie je zavŕšenie tejto činnosti v podobe konkrétneho výsledku,[522] ktorý bude vnímaný ako autorské dielo. Takto vymedzený rozsah je v súlade so všeobecným pravidlom výkladu Ústavy SR vyžadujúcim interpretáciu a aplikáciu každého ustanovenia vo väzbe na iné normy Ústavy SR, ktoré sú s ním v príčinnej súvislosti. Takou normou vo vzťahu k prvej vete článku 43 ods. 1 Ústavy SR je práve veta druhá, zaručujúca práva na výsledky tvorivej duševnej činnosti. Musíme teda upustiť od doslovného výkladu, vztiahnuť slobodu umeleckej tvorby na tvorivú duševnú činnosť v akejkoľvek podobe a vykladať ju nielen v zmysle autorskej, ale i interpretačnej umeleckej slobody.[523]

Naproti slobode tvoriť autorské diela, druhá veta článku 43 ods. 1 Ústavy SR zaručuje práva úspešných tvorcov na výsledky tvorivej duševnej činnosti, pričom predpokladom vzniku tohto práva, resp. práv je využitie tvorivosti na vytvorenie nehmotného statku. Narozdiel od slobody umeleckej tvorby v zmysle prvej vety článku 43 ods. 1 Ústavy SR, v tomto ohľade je okruh subjektov aktívneho rozmeru slobody zúžený len na tie subjekty, ktorých výsledky napĺňajú zákonom stanovené predpoklady, či podmienky priznania ochrany.[524] „Účelom odkazu na úpravu zákonom je poskytnutie ochrany výsledkom tvorivej činnosti, čo znamená, že zákonom sa upravia podmienky ochrany výsledkov duševnej činnosti a subjekty poskytujúce ochranu výsledkom tvorivej duševnej činnosti, ako aj podmienky, za ktorých osoba, ktorá nie je pôvodcom diela, môže vo verejnom záujme toto dielo použiť.“[525] Záväzok štátu v naznačených intenciách spočíva v ochrane týchto výsledkov zákonom, ktorý stanoví konkrétne podmienky. Pojem „zákon“ však nemožno vykladať a uplatňovať doslovne, nakoľko je nesporné, že ochranu výsledkov tvorivej duševnej činnosti zabezpečuje celý rad všeobecne záväzných predpisov, medzi nimi i medzinárodné zmluvy a akty inštitúcií Európskej únie.

Po vymedzení subjektu a obsahu slobody umeleckej tvorby je nevyhnutné zaoberať sa otázkou možného obmedzenia autonómie jednotlivca v tejto oblasti. V týchto súvislostiach je potrebné venovať pozornosť článku 51 ods. 1 Ústavy SR, ktorý znižuje dostupnosť taxatívne určených základných ľudských práv a slobôd pre jednotlivca ustanovením, že pokiaľ zákon vykonávajúci príslušné základné právo alebo slobodu nezakladá nárok na domáhanie sa tohto práva či slobody za určitých okolností alebo v určitých situáciách, alebo z možnosti domáhania sa tohto práva alebo slobody vylučuje isté osoby, resp. skupinu osôb, toto právo alebo sloboda budú naďalej priznané

521 Uvedené obdobne platí i pre ustanovenie § 1 v spojení s § 107 zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

522 ČIČ Milan a kol. *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Žilina: Eurokódex, s. r. o., 2012. s. 310.

523 DRGONEC, Ján. Ústava Slovenskej republiky. Komentár. 3. vydanie. Šamorín: Heuréka, 2012. s. 695.

524 Pozri napr. uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, sp. zn. 1 Co 41/95, zo dňa 18. augusta 1995.

525 ČIČ Milan a kol. *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Žilina: Eurokódex, s. r. o., 2012. s. 315.

ako ústavné právo alebo sloboda, avšak v konaní pred príslušným orgánom nemožno vydať individuálny akt aplikácie práva v prospech konkrétnej osoby.[526] Vzhľadom na skutočnosť, že sloboda umeleckej tvorby nie je zahrnutá do taxatívneho výpočtu tých práv, ktorých sa možno domáhať len v medziach zákonov vykonávajúcich príslušné ustanovenie Ústavy SR, možno sa jej domáhať priamo na vyššie vykreslenom ústavnom základe, tzn. *ex constitutione* (článok 51 ods. 1 Ústavy SR *a contrario*). Zákonná úprava je v tomto kontexte rozhodujúca len z pohľadu stanovenia spôsobu a podmienok ich výkonu a ochrany.

Za účel slobody umeleckej tvorby možno označiť ochranu takej tvorivej činnosti, ktorá má kvalitu umeleckej tvorby, ktorá (objektívne hodnotené) predstavuje široký diapazón možností prejavovania námetov, myšlienok, pocitov, vnímania konkrétneho jednotlivca. V naznačenom zmysle sa dostávame do už predznačenej možnosti prelínania slobody umeleckej tvorby so slobodu prejavu. V daných situáciách je nevyhnutné zohľadňovať jej hranice v zmysle článku 26 ods. 4 Ústavy SR (článok 17 ods. 4 Listiny) a zohľadňovať možnosti zákonného obmedzenia.[527]

Na základe uvedeného možno konštatovať, že sloboda umeleckej tvorby je sama osebe neobmedziteľná, avšak jej hranice závisia od spravodlivej rovnováhy, ktorú je potrebné dosiahnuť v prípade možného konfliktu spôsobeného stretom s inými základnými právami a slobodami.[528]

Prehľad použitých zdrojov

CIRÁK, Ján, FICOVÁ, Svetlana a kol. *Občanské právo: Obecná část*. První vydání. Ostrava: KEY Publishing, s. r. o., 2008, 359 s.

ČIČ Milan a kol. *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Žilina: Eurokódex, s. r. o., 2012, 831 s.

DRGONEC, Ján. *Ústava Slovenskej republiky: Komentár.* 3. vydanie. Šamorín: Heuréka, 2012, 1620 s.

ELIÁŠ, Karel a kol. *Občanský zákoník: Velký akademický komentář, 1. svazek*. 1. vydanie. Praha: Linde Praha, a. s., 2008, 1391 s.

KLÍMA Karel a kol. *Komentář k Ústavě a Listině. 2. díl*. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2009, 1441 s.

KMEC Jiří a kol. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, 1660 s.

LAZAR, Ján a kol. *Občianske právo hmotné. 1. zväzok*. Prvé vydanie. Bratislava: IURIS LIBRI, spol. s r. o., 2014, 698 s.

SVÁK, Ján. *Ochrana ľudských práv (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práva)*. II. rozšírené vydanie. Bratislava: EUROKÓDEX, s. r. o., 2006.

[526] DRGONEC, Ján. *Ústava Slovenskej republiky. Komentár.* 2. vydanie. Šamorín: Heuréka, 2007. s. 573–574.

[527] KMEC Jiří a kol. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1025–1027.,

[528] Pozri bližšie napr. nález Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp. zn. PL. ÚS 22/06, zo dňa 1. októbra 2008 *per analogiam*.

ŠVIDROŇ, Ján. *Konštituovanie vedy práva duševného vlastníctva v podmienkach Slovenskej republiky*. Bratislava: VEDA, 2001, 1161 s.
TELEC, Ivo. *Přehled práva duševního vlastnictví. Lidskoprávní základy. Licenční smlouva*. 2. upravené vydání. Brno: Doplněk, 2007, 197 s.
TELEC, Ivo. Některé základní a obecné otázky nového českého autorského práva. In *Bulletin advokacie*, č. 2, 2001, s. 25–39.

Má právnická osoba nárok na základné práva a slobody?

Is legal entity entitled to the fundamental rights and freedoms?

JUDr. Mgr. Zuzana Medelská Tkáčová

Paneurópska vysoká škola, Ústav verejného práva

Kľúčové slová: právnická osoba, fyzická osoba, základné ľudské práva a slobody, ústavné práva, procesné práva, trestné konanie, trestná zodpovednosť právnických osôb, analýza, Ústava Slovenskej republiky

Resumé: Fyzická osoba je subjektom, ktorá disponuje základnými ľudskými právami a slobodami. Fyzickej osobe patria tieto práva v plnom rozsahu a tieto práva jej nemôže nikto vziať. Právnická osoba je však v prípade základných práv a slobôd špecifickým subjektom. Príspevok odpovedá na otázku či právnická osoba disponuje základnými právami a slobodami a zároveň poukazuje na rozsah týchto práv a slobôd. Základné práva s slobody sa premietajú aj do oblasti trestného práva, kde právnická osoba vzhľadom na novú právnu úpravu trestnej zodpovednosti právnických osôb bude nevyhnutne potrebovať čo najširší okruh práv, aby dokázala realizovať svoje právo na obhajobu.

Key words: legal person, natural person, the fundamental human rights and freedoms, constitutional law, procedural law, criminal procedure, criminal liability of legal entities, the analysis, the Constitution of the Slovak republic

Resume: Natural person is the subject whose has fundamental human rights and freedoms. A natural person can exercise those rights fully and no one can take them from them. However, a legal entity in the case of fundamental rights and freedoms is specific entity. This paper answers the question whether the legal person has fundamental rights and freedoms and also shows the extent of those rights and freedoms. Fundamental rights and freedoms are also reflected in criminal law, where the legal person due to the new regulation of criminal liability of legal entities will inevitably need the widest range of rights, to be able to exercise their rights of defence.

1. Úvod

V súčasnosti prebieha v Slovenskej republike legislatívny proces, ktorým má byť do slovenského právneho poriadku implementovaný model pravej trestnej zodpovednosti právnických osôb. Aktuálny model nepravej trestnej zodpovednosti právnických osôb, ktorý oprávňuje uložiť právnickej osobe dve kvázitrestnoprávne sankcie (ochranné opatrenie zhabanie peňažnej čiastky a ochranné opatrenie zhabanie majetku), priznáva právnickej osobe v trestnom konaní len postavenie zúčastnenej osoby a teda neumožňuje právnickej osobe plnohodnotné uplatňovanie jej práv v súvislosti z obhajovaním jej záujmov. Zavedením nového modelu dôjde zároveň k vzniku kolektívnej trestnej zodpovednosti, ktorá bude existovať popri zodpovednosti osoby

fyzickej. Právnická osoba sa teda stane subjektom trestného konania, ktorej budú prislúchať práva a povinnosti v súvislosti s konaním, ktoré sa proti nej vedie. Jedným z najvýznamnejších práv bude bez pochýb právo na obhajobu, ktoré bude prináležať tak fyzickej, ako aj právnickej osobe. Prof. Císařová píše: „Jednou zo základných zásad trestného konania je zaistenie práva na obhajobu. Táto zásada, ktorá slúži jednak k naplneniu záujmov obvineného, jednak k úspešnému a zákonnému vykonaniu trestného konania, vyjadruje požiadavky, aby osobe, proti ktorej sa vedie trestné konanie, bola zaručená ochrana zákonných záujmov a práv tejto osoby. Je výrazom snahy zabezpečiť, aby v trestnom konaní bolo zaistené všetko, čo svedči v prospech podozrivého, obvineného a obžalovaného, a aby pri rozhodovaní bolo prihliadnuté ku všetkým týmto okolnostiam. Táto zásada je nevyhnutným predpokladom úspešného výkonu celého súdnictva, ktorého významnou úlohou je ochrana práv a právom chránených záujmov. Toto právo je uplatňované v záujme celej spoločnosti, preto nie je možné robiť rozdiely medzi jeho výkonom vo vzťahu k fyzickým osobám a právnickým osobám, a pokiaľ áno, tak musí ísť o výnimku riadne odôvodnenú."[529] V tomto smere je nevyhnutné zabezpečiť, aby aj právnická osoba disponovala a bolo jej možné aj uplatniť ústavné právo na spravodlivý súdny proces ako iné ústavou garantované práva, počnúc čl. 46.

2. Právnická osoba a jej práva a slobody

Pri problematike procesných práv právnickej osoby je potrebné najskôr nájsť odpoveď na podstatnú otázku, a síce či právnická osoba disponuje nejakými základnými ľudskými právami a v akom rozsahu. Ústavný súd vo svojom náleze PL. ÚS 15/98 interpretuje Ústavu SR nasledovne: „Právnické osoby sú popri fyzických osobách jedným z dvoch existujúcich skupín subjektov práva. Z podstaty právneho štátu, ktorá okrem iného spočíva v efektívnej ochrane práv fyzických osôb, možno odvodiť aj požiadavku efektívnej ochrany práv právnických osôb. Preto nárok právnických osôb na právnu ochranu vyplýva z princípu čl. 1 Ústavy. Právnickým osobám nemôžu patriť tie základné práva a slobody, ktoré sú svojou podstatou späté výlučne s ľudskými bytosťami (napr. právo na život podľa čl. 15 Ústavy alebo právo na ochranu pred mučením – čl. 16 ods. 2). Nárok právnických osôb na ďalšie práva zaručené ústavou treba hodnotiť podľa podstaty namietnutého práva."[530] Z tohto rozhodnutia je možné usúdiť, že podľa slovenského právneho poriadku môže aj právnická osoba disponovať základnými ľudskými právami a domáhať sa ich ochrany, s výnimkou práv, ktoré zo svojej povahy môžu prináležať len fyzickej osobe. Je však potrebné zároveň dodať, že „…právnickým osobám nie sú priznané základné ľudské práva v rovnakom rozsahu ako osobám fyzickým. Je to dané predovšetkým ich povahou, kde niektoré základné práva sú viazané na povahu fyzickej osoby a ich uplatnenie vo vzťahu k osobám právnickým je s ohľadom na fiktívnu povahu právnických osôb vylúčené."[531]

529 CÍSAŘOVÁ, Dagmar a kol. *Trestní právo procesní.* Praha: ASPI, 2008, s. 68.

530 Nález ústavného súdu Slovenskej republiky z 11. Marca 1999, sp. zn. PL ÚS 15/98, zverejnený v Zbierke zákonov Slovenskej republiky, čiastka 29, pod č. 66/1999.

531 FENYK, Jaroslav, SMEJKAL, Ladislav. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Komentář. Příloha: Modelová interní opatření k předcházení trestné činnosti právnické osoby.* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, s. 93.

Pri medzinárodných dokumentoch je možné nájsť rôzne postoje k tejto problematike. Napríklad Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd neobmedzuje „možnosť dovolávať sa základných ľudských práv výlučne len na fyzické osoby".[532] Na druhej strane Medzinárodný súd pre ľudské práva alebo Výbor pre ľudské práva pri OSN možnosť právnickej osoby dovolávať sa základných ľudských práv vôbec nepripúšťajú. Vzhľadom na európsky priestor je možné konštatovať, že právnické osoby „… disponujú základnými ľudskými právami, ktoré im Ústava SR výslovne priznáva (pozitívne vymedzenie), ako aj tými, ktoré nie sú svojou podstatou späté výlučne s ľudskými bytosťami (negatívne vymedzenie) a ich ochrany sa preto môžu účinne domáhať sa za splnenia Ústavou alebo Dohovorom stanovených podmienok v konaní pred Ústavným súdom SR a ESĽP."[533]

Otázkou, na ktorú sme hľadali odpoveď je, či má právnická osoba právo na súdnu a inú právnu ochranu podľa čl. 46–50 Ústavy SR a právo na spravodlivé súdne konanie podľa čl. 6 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Keďže právnickej osobe sú podľa vyššie uvedeného priznané základné práva, mala by mať možnosť domáhať sa ochrany spomenutých práv. S týmto tvrdením sa stotožňuje aj Herczeg: „Právo na spravodlivý proces podľa čl. 36 ods. 1 Listiny základných práv a slobôd a v čl. 6 ods. 1 Zmluvy o ochrane ľudských práv a základných slobôd patrí i právnickým osobám. Právnická osoba, proti ktorej sa vedie trestné konanie, má teda právo na to, aby jej trestná vec bola spravodlivo, verejne a v primeranej lehote prejednaná nezávislým a nestranným súdom, zriadeným zákonom, ktorý rozhodne o oprávnenosti akéhokoľvek trestného obvinenia proti nej."[534]

Možným problémom z procesnoprávneho hľadiska je postavenie právnickej osoby v trestnom konaní. V Slovenskej republike podľa zákona č. 224/201 Z. z. právnická osoba nevystupuje v trestnom konaní ako obvinený, ale len ako zúčastnená osoba, „čo je priamym dôsledkom neexistencie jej zodpovednostnej subjektivity v rovine trestného práva hmotného".[535] Zákonodarca síce rozšíril katalóg procesných práv a povinností zúčastnenej osoby „tak, že zúčastnená osoba má okrem práva byť prítomná na hlavnom pojednávaní a verejnom zasadnutí, robiť na nich návrhy, predkladať dôkazy, nazerať do spisov a podávať v prípadoch ustanovených TP opravné prostriedky aj právo:

a) vyjadriť sa po podaní návrhu na uloženie ochranného opatrenia ku všetkým skutočnostiam a dôkazom, o ktoré sa návrh opiera,
b) podávať opravné prostriedky proti zaisteniu majetku už pred podaním návrhu na uloženie ochranného opatrenia,

532 BEZAK, Martin. Aktuálne k trestnej zodpovednosti právnických osôb. In *Míľniky práva v stredoeurópskom priestore 2012, Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov organizovanej Univerzitou Komenského v Bratislave, Právnickou fakultou v dňoch 29.–31. 3. 2012. II. časť.* Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2012, s. 566.

533 Tamtiež, s. 567.

534 JELÍNEK, Jiři, HERCZEG, Jiří. *Zákon o trestní odpovědnosti právanických osob a řízení proti nim. Komentář s judikaturou.* 2. aktualizované a přepracované vydání. Praha: Leges, 2013, s. 247.

535 POLÁK, Peter. Procesné práva obvinenej právnickej osoby. In JELÍNEK, Jiří a kol. 2013. *Trestní odpovědnost právnických osob – bilance a perspektívy.* Praha: Leges, 2013, s. 260.

c) na ustanovenie splnomocenectva zo zoznamu advokátov, ak je to potrebné na ochranu jej záujmov."[536]

Okrem týchto práv sú zúčastnenej osobe priznané aj niektoré ďalšie práva,[537] je však možné konštatovať, že toto rozšírenie je len „formálne, ktoré postavenie právnickej osoby v trestnom konaní žiadnym významným spôsobom nezlepšuje a to napriek tomu, že jej hrozia sankcie porovnateľné s trestami ukladanými v trestnom konaní odsúdeným fyzickým osobám."[538] Pri problematike postavenia právnickej osoby v trestnom konaní je však otázne, v akom faktickom stave sa právnická osoba nachádza bez ohľadu na formálne pomenovanie zákonodarcom v norme. Pojem obvinený je „potrebné posudzovať autonómne rovnako, ako pojem ‚trestné obvinenie' ".[539] ESĽP v rozhodnutí Engel a ďalší proti Holandsku[540] pod pojmom obvinenie posudzuje: „Pojem obvinenie vykladá skôr materiálne ako formálne a pri určení, či bola určitá osoba obvinená, neskúma vonkajšiu, javovú stránku veci, ale podstatu príslušného procesu",[541] a stanovuje tri kritéria, na základe ktorých sa posudzuje či ide o trestné obvinenie alebo nie. Tieto, tzv. Engelové kritériá sú:

a) kvalifikácia skutku podľa vnútroštátneho práva – právnickej osobe hrozí uloženie ochranných opatrení za spáchaný *trestný čin*,
b) povaha deliktu – ochranné opatrenia sú uložené z dôvodu umožnenia protiprávneho konania fyzickej osobe bližšie špecifikovanej zákonom, ktoré zasahuje do záujmov chránených TZ,
c) povaha a prísnosť sankcie – ochranné opatrenia sa právnickej osobe ukladajú za účelom jej priameho postihu. Ako už bolo spomenuté, tieto sankcie sú porovnateľné s trestami, ktoré je možné uložiť odsúdenej fyzickej osobe.

Naplnenie čo i len jedného z Engelových kritérií pritom postačuje, aby právnická osoba, napriek tomu, že je formálne označená ako zúčastnená osoba, mala v trestnom konaní materiálne postavenie obvineného a mohla sa tak domáhať všetkých základných práv, ktorými obvinený podľa čl. 46 a nasl. Ústavy SR a čl. 6 Dohovoru disponuje.

Hoci je možné konštatovať, že právnická osoba sa fakticky nachádza v postavení obvineného, v trestnom konaní vystupuje len ako zúčastnená osoba, ktorá požíva menšie procesné práva ako obvinený. „Právnická osoba, ako zúčastnená osoba, tak

536 Tamtiež, s. 261.

537 Právo na preštudovanie spisov a podanie návrhov na doplnenie dokazovania pri skončení vyšetrovania alebo skráteného vyšetrovania (§ 208 ods. 1 TZ), právo vyjadriť sa na hlavnom pojednávaní ku každému vykonanému dôkazu (§ 271 ods. 1 TZ).

538 BEZAK, Martin. Aktuálne k trestnej zodpovednosti právnických osôb. In *Míľniky práva v stredoeurópskom priestore 2012, Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov organizovanej Univerzitou Komenského v Bratislave, Právnickou fakultou v dňoch 29.–31. 3. 2012. II. časť*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2012, s. 565.

539 Tamtiež, s. 567.

540 Rozsudok ESLP z 8. júna 1976 vo veci Engel a iní proti Holandsku, č. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72.

541 PIROŠKOVÁ, Marica. *Komentár k vybraným článkom Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd*. 2 vydanie. Bratislava: Euroiurus – Európske právne centrum, o. u., 2008, s. 314.

na rozdiel od obvineného nemá možnosť zoznamovať sa so všetkými skutočnosťami, ktoré môžu negatívnym spôsobom zasiahnuť do jej práv a oprávnených záujmov už od momentu vznesenia obvinenia…“ [542]

Naproti tomu, mladšia úprava TZPO v Českej republike priznáva právnickej osobe v zákone č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti ním (ďalej ZTOPO), v § 34 ods. 6 rovnaké práva a povinnosti ako tomu, proti komu sa vedie trestné konanie. „Pod označením ‚úkony právnickej osoby' je v trestnom konaní chápať najmä úkony, ktoré môže konať obvinený…“[543]

3. Záver

Záverom je potrebné zdôrazniť, že právnickej osobe prislúchajú základné práv a slobody, avšak tieto práva a slobody jej neprislúchajú v plnom rozsahu, ako tomu je u osôb fyzických. Právnická osoba teda disponuje len tými právami a slobodami, u ktorých to pripúšťa samotná povaha.

Zároveň je potrebné vyzdvihnúť úsilie kompetentných orgánov, ktoré navrhujú zavedenie modelu pravej trestnej zodpovednosti právnických osôb do nášho poriadku. Návrh zákona, ktorý je výsledkom spolupráce odborníkov, zástupcov ministerstiev a akademickej obce, prináša so sebou novú trestnú zodpovednosť. Táto nová trestná zodpovednosť právnickej osoby zároveň posilňuje postavenie samotnej právnickej osoby v trestnom konaní. Právnická osoba už nebude mať postavenie zúčastnenej osoby, ale osoby, ktorej práva budú mať širší rozsah. Návrh zákona v § 1 ods. 2 spomína: „Ak tento zákon neustanovuje inak a ak to povaha veci nevylučuje, na trestnú zodpovednosť právnickej osoby a tresty ukladané právnickým osobám sa vzťahuje Trestný zákon a na konanie proti právnickej osobe Trestný poriadok.“ Osobitný zákon, ktorým má byť zavedený nový model trestnej zodpovednosti právnických osôb, jednoznačne nepojednáva o právach a povinnostiach právnickej osoby v trestnom konaní. Práve veta § 1 ods. 2 však priznáva právnickej osobe aj ostatné práva spojené s právom na obhajobu, ktorými disponuje aj osoby fyzická, avšak len ak to nevylučuje povaha veci. Právnickej osobe bude teda umožnené, aby plnohodnotne využívala svoje právo na obhajobu a s tým spojené iné práva, ktoré sú garantované aj Ústavou slovenskej republiky.

Prehľad použitých zdrojov

BEZÁK, Martin. Aktuálne k trestnej zodpovednosti právnických osôb. In *Míľniky práva v stredoeurópskom priestore 2012, Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov organizovanej Univerzitou Komenského v Bratislave II. časť*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2012, s. 565–569. ISBN 978-80-7160-317-7.

542 POLÁK, Peter. Procesné práva obvinenej právnickej osoby. In JELÍNEK, Jiří a kol. 2013. *Trestní odpovědnost právnických osob – bilance a perspektívy.* Praha: Leges, 2013, s. 261.

543 FENYK, Jaroslav, SMEJKAL, Ladislav. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Komentář. Příloha: Modelová interní opatření k předcházení trestné činnosti právnické osoby.* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, s. 119.

CÍSAŘOVÁ, Dagmar a kol. *Trestní právo procesní.* Praha: ASPI, 2008, s. 822. ISBN 978-80-735-7348-5.

FENYK, Jaroslav, SMEJKAL, Ladislav. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim: Komentář. Příloha: Modelová interní opatření k předcházení trestné činnosti právnické osoby.* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, s. 184. ISBN 978-80-7357-720-9.

JELÍNEK, Jiří, HERCZEG, Jiří. *Zákon o trestní odpovědnosti právanických osob a* řízení proti nim. Komentář s *judikaturou.* 2. aktualizované a přepracované vydání. Praha: Leges, 2013, s. 256. ISBN 978-80-87576-43-4.

Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 11. Marca 1999, sp. zn. PL ÚS 15/98, zverejnený v Zbierke zákonov Slovenskej republiky, čiastka 29, pod č. 66/1999.

PIROŠKOVÁ, Marica. *Komentár k vybraným článkom Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd.* 2 vydanie. Bratislava: Euroiurus – Európske právne centrum, o. u. 2008, 571 s. ISBN 978-80-9695-545-9.

POLÁK, Peter. Procesné práva obvinenej právnickej osoby. In JELÍNEK, Jiří. a kol. *Trestní odpovědnost právnických osob – bilance a perspektívy.* Praha: Leges, 2013, 256–263 s. ISBN 978-80-89447-15-2.

Rozsudok ESĽP z 8. júna 1976 vo veci Engel a iní proti Holandsku, č. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72.

Vlastný materiál návrhu zákona o trestnej zodpovednosti právnických osôb [online]. justice.gov.sk, 2014 [cit. 20.09.2014]. Dostupné na https://lt.justice.gov.sk/Document/DocumentDetails.aspx?instEID=191&matEID=6921&docEID=345316&docFormEID=-1&docTypeEID=1&langEID=1.

Zákon č. 460/1992 Zb., Ústava slovenskej republiky, v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 301/2005 Z. z., Trestný poriadok, v znení neskorších predpisov.

Extremismus a autonomie jednotlivce

Extremism and autonomy of the individual

Mgr. Lenka Staňková

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Klíčová slova: autonomie jednotlivce, extremismus, Mein Kampf, extremistický, trestný čin, trestná činnost, extremistické hudební skupiny, militarie, prodej militarií

Resumé: Příspěvek pojednává o vztahu extremismu a zásahu do autonomie jednotlivce. V první části se zabývá tím, jaká ústavně zaručená práva jsou omezena tzv. extremistickými skutkovými podstatami, v druhé části se věnuje konkrétním kauzám a úvahám nad ústavností takových omezení.

Key words: autonomy, individual, extremism, Mein Kampf, extremistic, crime, criminality, extremistic music bands, militaria, sale of militaria

Resume: The paper discusses the relationship between extremism and interference in the autonomy of the individual. In the first part, it deals with which constitutionally guaranteed rights are limited by so called extremist facts of case. The second part is devoted to specific cases and to the discussion of the constitutionality of such restrictions.

Úvod

Některá ústavně zaručená práva a svobody jsou omezovány skutkovými podstatami trestných činů v rámci trestního postihu některých trestných činů, jež mají extremistický charakter. Tato práva by však měla být omezována pouze v rámci jistých ústavních limitů. Některé z těchto případů omezení ústavních práv a svobod v rámci trestního postihu extremistické kriminality stojí na pomezí legitimního omezení práv a svobod garantovaných Listinou základních práv a svobod a jsou stále předmětem diskusí odborné i laické veřejnosti. Příkladem mohou být vydání knihy Mein Kampf, problematika tzv. „militarií", problematika extremistických hudebních skupin aj. V následujícím příspěvku se zabývám extremistickými trestnými činy ve vztahu k omezení autonomie jednotlivce, resp. ústavně zaručených práv a svobod, ze strany státu v rámci trestního postihu tzv. extremistických trestných činů, a také legitimitou takových omezení ve vybraných případech.

1. Omezení ústavních práv ve skutkových podstatách extremistických trestných činů

Autonomie jednotlivce je určitá sféra práv jednotlivce, do níž by nemělo být zasahováno, je to autonomní prostor člověka, ve kterém má sám právo rozhodovat o sobě a svém jednání. V některých případech, kdy výkon takových práv a svobod dosáhne extrému až do té míry, že ohrožuje či znemožňuje výkon práv a svobod jiných, nebo

ohrožuje bezpečnost státu či veřejnosti aj. (§ 17 odst. 4 LZPS), může být omezení těchto práv a svobod legitimním zásahem do této sféry jednotlivce.

Při spáchání extremistického trestného činu proti sobě stojí právo poškozeného, které bylo pachatelem porušeno, a jednání pachatele, který vykonal nějaké „právo", které však ve skutečnosti právem není, nepožívá již právní ochrany, a je dokonce jednáním trestným. Ústavně garantovaná práva a svobody mohou být omezeny tam, kde to Listina dovoluje, pouze zákonem (v tomto případě zákonem č. 40/2009 Sb., trestním zákoníkem). Takovými právy či svobodami, které jsou omezeny skutkovou podstatou (extremistického) trestného činu, jsou zejména svoboda projevu a zákaz cenzury (čl. 17 LZPS), svoboda náboženského vyznání a jeho projevování (čl. 15 a 16 LZPS), svoboda vědeckého bádání (čl. 15 odst. 2 LZPS), právo shromažďovací (čl. 19 LZPS) či právo sdružovací (čl. 20 LZPS).

a) **Omezení svobody projevu (čl. 17 LZPS).**
   Svoboda projevu může být typicky omezena u tzv. verbálních deliktů. Mezi extremistickými trestnými činy se jedná o takové, které pomocí slovního projevu útočí na rovnost a důstojnost určité skupiny osob na základě určitých zákonem daných kritérií (rasa, národnost, etnická skupina, politické přesvědčení, vyznání). Mezi tyto trestné činy patří např. násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci podle § 352 odst. 2 TZ (jde-li o jednání formou vyhrožování, nikoli o formu již násilného jednání), hanobení národa, rasy, etnické nebo jiné skupiny osob podle § 355 TZ, podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo omezování jejich práv a svobod podle § 365 TZ nebo projev sympatií k hnutí směřujícímu k potlačení práv a svobod člověka podle § 404 TZ. Jedná se velmi často právě o verbální projevy. „Projevem" ale může být i projev konkludentní (např. nošením určitých doplňků nebo oblečení, posunek apod.) beze slov.[544]
   Může jít také o koncerty nebo šíření hudební tvorby extremistických hudebních skupin, které svým hudebním vystoupením mohou naplňovat znaky trestného činu založení, podpory a propagace hnutí směřujícího k potlačení práv a svobod člověka (§ 403 TZ), pokud svým jednáním podporují či propagují takové hnutí. Tato skutková podstata tak omezuje svobodnou uměleckou tvorbu jako součást svobody projevu.
b) **Omezení svobody náboženského vyznání a jeho projevování (čl. 15 a 16 LZPS)** – zde se může jednat o některé projevy náboženského extremismu.
c) **Omezení svobody vědeckého bádání [čl. 15 (2) LZPS].**

Skutková podstata trestného činu popírání, zpochybňování, schvalování a ospravedlňování genocidia (§ 405 TZ) může omezovat svobodu vědeckého bádání, neboť zakazuje veřejné popírání, zpochybňování, schvalování nebo ospravedlňování nacistického, komunistického nebo jiného genocidia nebo jiné zločiny nacistů a komunistů proti lidskosti. Vědecké bádání je tak omezeno tím, že není možné publikovat nebo jinak zveřejnit výsledky bádání, které by neodpovídaly faktům, která jsou v těchto otázkách všeobecně považována za pravdivá.

544 K rozlišení mezi projevem a jednáním viz BARTOŇ, Michal. *Svoboda projevu: principy, garance meze*. Praha: Leges, 2010, s. 45–49.

Tato skutková podstata je koncipovaná poměrně široce, neboť zahrnuje i „jiné genocidium", což v tom případě otevírá otázky, zda je opravdu legitimní zakázat šíření výsledků vědeckého výzkumu jakéhokoliv (byť i jen „údajného") genocidia kdekoliv na světě. Domnívám se, že nikoliv, neboť by to znamenalo, že jakékoliv údaje o jakémkoliv genocidiu je nutné brát nekriticky za pravdivé. To považuji za příliš silný zásah do svobody vědeckého bádání. Jakkoliv může být toto omezení ospravedlnitelné u nacistického a komunistického genocidia, u široce koncipované skutkové podstaty zahrnující „jakékoliv genocidium" to považuji za nelegitimní.

a) **Omezení práva shromažďovacího (čl. 19 LZPS).**
Toto právo je omezováno zejména ustanovením § 403 TZ nebo § 404 TZ, neboť účast na některých shromážděních může být považována za projev sympatií nebo podporu extremistického hnutí.

b) **Omezení práva sdružovacího (čl. 20 LZPS).**
Sdružovací právo je omezeno skutkovou podstatou § 403 TZ. Je-li založeno hnutí, které prokazatelně směřuje k potlačení práv a svobod člověka, nebo hlásá rasovou, etnickou, národnostní, náboženskou či třídní zášť nebo zášť vůči jiné skupině osob, nepožívá ústavní ochrany práva sdružovacího a naopak jeho zakladatelé i ti, kteří takové hnutí podporují nebo propagují, se dopouštějí trestného činu. Je třeba dodat, že se nemusí jednat o založení oficiální, neboť k takovému legálně ani dojít nemůže. K legálnímu založení hnutí je třeba jeho registrace u MVČR, které by však takové hnutí na základě zákona o právu sdružovacím odmítlo registrovat. To by mohlo nastat v případě, kdy by sdružení bylo oficiálně založeno pod jinou záminkou, ve skutečnosti by však jeho zájmy byly v rozporu s citovaným zákonem a LZPS.

2. Úvahy nad ústavností zásahu do ústavních práv

2.1 Případ vydání knihy Mein Kampf

Jedním z významných případů, které řešily české soudy, bylo vydání knihy Mein Kampf. Jednalo se o případ, kdy byl majitel nakladatelství obžalován z podpory a propagace hnutí směřujícího k potlačování práv a svobod člověka. Otázkou bylo, zda jde o trestný čin podpory hnutí, které prokazatelně směřuje k potlačení práv a svobod člověka (…) dle § 260 trestního zákona č. 140/1961 Sb.

Věc byla projednávána před Nejvyšším soudem dokonce dvakrát.[545] Jelikož nebyl obžalovanému prokázán dostatek subjektivní stránky, tedy alespoň nepřímý úmysl, nebyla dána trestní odpovědnost obžalovaného. Současně však také není možno hovořit ani o zásahu citovanou skutkovou podstatou do svobody projevu, neboť obžalovaný vydavatel svým jednáním (vydáním knihy) neprojevoval žádné své smýšlení ve smyslu projevu podpory či propagace některého z extremistických hnutí, nejednalo se o „projev" ve smyslu čl. 17 LZPS.

Pokud by však obžalovaný s tímto úmyslem jednal, věc by se mohla dostat až k Ústavnímu soudu, který by posuzoval právě ústavnost zásahu do takové svobody

[545] Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. 3. 2005, sp. zn. Tdo 1174/ 2004, a rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 24. 7. 2002., sp. zn. 5 Tdo 337/2002.

projevu a provedl tzv. třístupňový test pro omezení práva či svobody.[546] Tento test zahrnuje tři kritéria, která podmiňují legitimní omezení svobody projevu jako ústavního práva:

1. Omezení je stanoveno zákonem.
   V případě vydání knihy Mein Kampf je toto kritérium splněno ustanovením § 260 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, nyní ust. § 403 TZ.
2. Omezení musí být provedeno z vymezených důvodů.
   Důvody pro omezení svobody projevu jsou uvedeny přímo v Listině základních práv a svobod, ve čl. 17 odst. 4 Listiny,[547] tedy v tomto případě zejména z důvodu veřejné bezpečnosti, ochrany práv a svobod druhých a bezpečnosti státu.
3. Musí jít o omezení v demokratické společnosti nezbytné.
   Toto kritérium je pro posouzení nejobtížnější a existují argumenty, které prosazují jak názor, že jde o omezení nezbytné, i argumenty, které takové omezení za nezbytné nepovažují.

Proti nezbytnosti tohoto omezení hovoří zejména argument, že otevřená debata i o nebezpečných ideologiích je sama o sobě obranou před takovou ideologií. Navíc nebezpečnost této konkrétní knihy je nižší tím víc, čím víc je kniha známá svými „zlými" myšlenkami a většina čtenářů k ní již přistupuje s tímto názorem, tedy jako k prameni, který je ukázkou překonané, zlé a zavržené teorie, spíše než ke knize, jejíž myšlenky by měli přijmout. Pověst knihy sama o sobě tedy paradoxně podle tohoto názoru spíše snižuje její nebezpečnost. Ve skutečnosti by mohla být potenciálně nebezpečnější kniha s podobnými myšlenkami, kterou by nepředcházela pověst, kterou má kniha Mein Kampf, neboť by k ní čtenáři nemuseli a priori přistupovat jako ke knize s nálepkou „zlé ideologie".[548]

Naopak argumentem pro nezbytnost omezení svobody projevu je v tomto případě zejména argument vycházející ze samotné ideologie nacismu, tedy myšlenka, že slova jsou jako infekce, kterými se společnost může „infikovat".[549] Zároveň můžeme argumentovat též historickou zkušeností, kdy šíření těchto myšlenek nebylo bráněno a tato nebezpečná ideologie se natolik rozmohla, že vedla až ke 2. světové válce a nejzávažnějším „extremistickým" zločinům, jako je např. genocidium.

Přesto se však v tomto konkrétním případě přikláním spíše k názoru, že takové opatření není v demokratické společnosti nezbytné, neboť mám za to, že veřejná debata může vyvrátit a bagatelizovat zmíněné teorie a lépe tak zamezit jejich šíření, cenzurování by mohlo napomoci jejich šíření, neboť právě zákazem takových ideologií

[546] Tzv. třístupňový test se používá v praxi Ústavního soudu, viz např. nález pléna Ústavního soudu ze dne 13. 8. 2002, sp. zn. Pl. ÚS 3/02.

[547] Čl. 17 odst. 4 Listiny: „*Svobodu projevu a právo vyhledávat a šířit informace lze omezit zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, bezpečnost státu, veřejnou bezpečnost, ochranu veřejného zdraví a mravnosti.*"

[548] BARTOŇ, Michal. *Svoboda projevu a její meze v právu ČR*. Praha: Linde, 2002, s. 247.

[549] HERCZEG, Jiří. *Trestné činy z nenávisti*. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2007, s. 80–84. Shodně pak uvádí argument „infekce" extremistickými ideologiemi též Bartoň: BARTOŇ, Michal. *Svoboda projevu: principy, garance meze*. Praha: Leges, 2010, s. 234.

se zakázané myšlenky stávají něčím záhadným, zajímavým a, lze-li to tak říci, lákavým.[550] Zastávám názor, že zákaz takového projevu překračuje ústavní limity omezení svobody projevu jako ústavně zaručené svobody.[551]

2.2 Postih prodeje tzv. militarií

Dalším případem, který byl řešen českými soudy, byl případ prodeje tzv. militarií – vojenských předmětů z 2. světové války.

V řešeném případě byl obžalovaný odborníkem, který se specializoval nikoli na výrobu předmětů z období tzv. „3. říše", ale obecně na předměty z daného historického období, jež měly vysokou uměleckou a sběratelskou hodnotu a odebírala je od něj i muzea, Česká televize apod.

„Nepostačí samotné vlastnění, prodej či směna předmětů, které obsahují symboliku tzv. Třetí říše, nýbrž musí být prokázáno, že osoba, která se takového trestného činu má dopustit, tyto předměty vlastní, prodává či směňuje právě v úmyslu podporovat či propagovat hnutí uvedená v § 260 odst. 1 tr. zákona (dnes § 403 TZ)."[552]

I v tomto případě tedy jednání obžalovaného nebylo projevem, neboť ten svým jednáním nechtěl úmyslně podporovat či propagovat žádné extremistické hnutí. Tento obžalovaný tak nepodporoval ani nepropagoval žádné „extremistické" hnutí a neměl by být trestně odpovědný.

Pokud bychom však přemýšleli o situaci, kdy by obžalovaný skutečně svou tvorbou a prodejem skutečně zamýšlel podporovat nebo propagovat některé hnutí uvedené v § 403 TZ, můžeme opět provést výše zmíněný test. První dvě kritéria budou stejně jako u předchozího případu splněna. A třetí kritérium potřebnosti?

Při posouzení tohoto kritéria je třeba zvážit, zda šíření historických předmětů či jejich napodobenin je samo o sobě natolik nebezpečné a může napomoci rozšiřování dané ideologie, že je potřebné takové jednání omezit. Můžeme si představit např. masové šíření znaků, vlajek, oblečení, výrobků s nacistickou symbolikou, které může být potenciálně velmi nebezpečné, neboť, stejně jako například tzv. hajlování, může posílit již existující hnutí a sounáležitost jeho členů. Tím nebezpečnější může takové jednání být, když je možno takové předměty prodávat nebo jinak šířit i pomocí internetu. Na rozdíl od zveřejnění knihy Mein Kampf jako teorie či filosofie, kterou je třeba podrobit veřejné diskusi a tak prokázat její zlo, tyto předměty mají sloužit k posílení sounáležitosti členů, k jejich rozpoznání mezi sebou navzájem a k jejich odlišení od ostatní populace a jako takové mohou být potenciálně nebezpečné. Otázkou je, zda jsou nebezpečné natolik, aby bylo třeba v tomto smyslu svobodu projevu omezit. Dle mého názoru omezení takového jednání v některých závažných případech zejména masového šíření potřebné je.

[550] Obdobně viz také BARTOŇ, Michal. Ústavní limity zákazu extremistické symboliky. In: HAMUĽÁK, Ondrej (ed.). *Debaty mladých právníků 2007.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, s. 194.

[551] Shodně též BARTOŇ, Michal. *Svoboda projevu a její meze v právu ČR*. Praha: Linde, 2002, s. 248.

[552] Rozhodnutí Krajského soudu v Brně ze dne 14. 4. 2004, sp. zn. 3To 83/2004.

2.3 Koncerty extremistických skupin

Pokud se zaměříme na jinou formu svobody projevu – uměleckou tvorbu, a to na koncerty extremistických skupin, mám za to, že v tomto případě jde o projevy potenciálně velmi nebezpečné. Jedná se totiž o nově formulované, potenciálně velmi nebezpečné myšlenky v relativně srozumitelné a jednoduché formě, které mohou silně zapůsobit na jednotlivce mimo uvnitř i mimo současných extremistických skupin. Je to dáno relativní „pochopitelností" a zjednodušením těchto nebezpečných ideologií do velmi přístupné formy (textu písně). Ideologie může být podána či upravena tak, aby se líbila, aby zaujala a aby byla velmi snadno pochopitelná.

Nutno je také zmínit schopnost hudby utužovat a stmelovat kolektiv a působit tak nejen navenek při získávání nových členů, tak pro sjednocení a uvědomění si sounáležitosti uvnitř extremistických hnutí. Koncerty a hudební tvorbu extremistických skupin proto považuji za potenciálně ještě mnohem nebezpečnější než prodej tzv. militarií (pokud by byl veden úmyslem podporovat či propagovat extremistické hnutí) a jsem toho názoru, že omezení svobody projevu v rámci cenzury textu písní je ve společnosti opravdu nezbytné. Nebezpečí takové tvorby také roste s velmi jednoduchým způsobem šířením takových myšlenek široké mase lidí najednou (koncerty, šíření hudby přes web či rádiovým vysíláním). Pro úplnost je třeba dodat, že takové omezení splňuje samozřejmě také první dvě kritéria, tedy jak omezení zákonem (v rámci skutkové podstaty dle § 403 TZ), tak i účel takového omezení, stejně jako předchozí dva případy.

Závěr

Autonomie jednotlivce je v souvislosti s extremistickými trestnými činy omezována, je však třeba vždy zkoumat limity takového omezení a zejména určit, zda je takové omezení ústavního práva opravdu ve společnosti nezbytné. Na třech příkladech příspěvek ilustruje omezení ústavních práv (případ Mein Kampf, případ prodeje tzv. militarií a koncerty extremistických skupin) a předestírá úvahy o ústavnosti takových zásahů v rámci skutkových podstat extremistických trestných činů. Zatímco vydání Mein Kampf jako obecně známé knihy, která může být studována jako historický materiál a podrobena veřejné diskusi, je naopak prodej vojenských předmětů z nacistického Německa případem potenciálně nebezpečnějšího jednání a omezení takových projevů je potřebné. Uměleckou tvorbu extremistických hudebních skupin a šíření extremistických myšlenek pomocí hudby považuji za velmi nebezpečné a jeho omezení za potřebné.

Přehled použitých zdrojů

HERCZEG, Jiří. *Trestné činy z nenávisti.* Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2007, 260 s.

BARTOŇ, Michal. *Svoboda projevu: principy, garance meze.* Praha: Leges, 2010, 384 s.

BARTOŇ, Michal. Ústavní limity zákazu extremistické symboliky. In: HAMUĽÁK, Ondrej (ed.). *Debaty mladých právníků 2007.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, s. 192–194.

BARTOŇ, Michal. *Svoboda projevu a její meze v právu ČR.* Praha: Linde, 2002, 316 s.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 24. 7. 2002, sp. zn 5 Tdo 337/2002.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. 3. 2005, sp. zn. 3 Tdo 1174/2004.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 12. 9. 2002, sp. zn. 3 Tdo 651/2002.
Rozhodnutí Krajského soudu v Brně ze dne 14. 4. 2004, sp. zn. 3 To 83/2004.

Obvyklé bydliště a obvyklý pobyt fyzické osoby ve vybrané judikatuře soudů

Habitual residence of a natural person in selected judicature of the courts

Mgr. Lucia Valentová

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Klíčová slova: obvyklý pobyt, bydliště, domicil, Soudní dvůr EU, Nejvyšší soud ČR, výklad, definice

Resumé: Rekodifikace soukromého práva přináší posun od hraničního určovatele státní příslušnost k obvyklému pobytu. Tento pojem je ustálený v evropském mezinárodním právu soukromém, ale ani k dnešnímu dni neexistuje jeho legální definice, což činí zásadní aplikační problém. Příspěvek analyzuje vybranou judikatury Soudního dvora EU a Nejvyššího soudu ČR za cílem objevit společná definiční kritéria tohoto pojmu vytvářejícího značnou nejistotu ve vztazích s mezinárodním prvkem.

Key words: habitual residence, domicile, residence, Court of justice of EU, Czech Supreme court, interpretation, definition

Resume: The recodification of the private law brings a shift from the nationality to the habitual residence in the international private law. This concept is stabilized in European private international law, however up to date there is no legal definition of this term, which constitutes a fundamental application problem. The paper analyzes the selected case law of the Court of Justice of the EU and the Czech Supreme Court in order to discover common criteria for defining this concept creating considerable uncertainty in relations with an international element.

Úvod

Obvyklý pobyt jako hraniční určovatel a jurisdikční kritérium se do národní úpravy mezinárodního práva soukromého dostává při příležitosti komplexní reformy soukromého práva vyúsťující do nového zákona o mezinárodním právu soukromém.[553] Tento předpis na mnoha místech reflektuje existenci České republiky v Evropské unii a v souladu s evropským právem sleduje nastavené principy a zásady i v novém národním právu. Posun k hraničnímu určovateli a jurisdikčnímu kritériu obvyklý pobyt v národní úpravě mezinárodního práva soukromého vychází z úsilí evropského zákonodárce unifikovat evropské mezinárodní právo soukromé a dát ho do souladu i s akty na úrovni Haagské konference mezinárodního práva soukromého. V tomto prostředí je přechod k obvyklému pobytu dostáním základním zásadám a svobodám vytvořeným Evropskou unií, především se respektuje svoboda volného pohybu a usazování,

[553] Zákon č. 91/2012 Sb., o mezinárodním právu soukromém.

na kterou se váže i zákaz diskriminace na základě státní příslušnosti.[554] V nové Evropě je proto na místě respektovat volnost člověka a právo usazovat se a pracovat ve všech členských státech Evropské Unie. Z toho vyplývá, že příhodnější než státní občanství je obvyklý pobyt, který se blíže váže na místo, kde dotčená osoba skutečně žije, kontrahuje, ovlivňuje třetí strany a vůbec činí závazná právní jednání.

Byť je hraniční určovatel a jurisdikční kritérium obvyklý pobyt v současnosti nejčastěji aplikovaným v mezinárodním právu soukromém,[555] zdaleka není bez komplikací. Prvním a základním rozměrem problému, který s sebou přináší obvyklý pobyt, je absence definice tohoto klíčového institutu. Prozatím je obvyklý pobyt vnímán jako faktický pojem, ale při konkrétních sporech se ukazuje, že tento stav je neudržitelný. Druhým problémem je jazykový překlad do češtiny. Ve všech zbylých jazykových verzích unijního práva, které jsou navzájem rovnocenné, existuje jednotný překlad. Do českého práva se však pojem „habitual residence, résidence habituelle, gewöhlicher Aufenthalt" přeložil jednou jako obvyklé bydliště, podruhé jako obvyklý pobyt, bez bližší návaznosti nebo souvislosti.[556] Posledním problémem je obvyklý pobyt fyzické osoby, pro obvyklý pobyt fyzické osoby podnikatele a právnické osoby definice existují.[557]

Výklad pojmů obvyklé bydliště a obvyklý pobyt v judikatuře SDEU

Po neúspěšných pokusech o vytvoření definice přímo v právním předpisu[558] se v souladu s čl. 267 Smlouvy o fungování Evropské unie úkol vyložit pojem obvyklý pobyt přesouvá na Soudní dvůr Evropské unie.[559] V judikatuře se vytvářejí dva oddělené náhledy na výklad pojmu obvyklý pobyt, a to: zda jde o výklad poskytnutý judikaturou k nařízením evropského mezinárodního práva soukromého, nebo mimo tuto oblast a zda jde o výklad obvyklého pobytu dítěte nebo dospělé osoby. Pro obvyklý

554 PFEIFFER, Magdaléna. *Kritérium obvyklého pobytu v mezinárodním právu soukromém.* Praha: Leges, 2013, s. 12–13.

555 Zákon č. 91/2012 Sb., o mezinárodním právu soukromém, ho aplikuje na více než 70 místech v zákoně.

556 Obvyklé bydliště se na první pohled váže k rodinněprávním nařízením, ale obvyklý pobyt se vyskytuje v nařízení o vyživovací povinnosti, nařízení Rady (ES) č. 4/2009 ze dne 18. prosince 2008, o příslušnosti, rozhodném právu, uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech vyživovacích povinností. Dále se objevuje obvyklé bydliště v římských nařízeních, opět ale s výjimkou nařízení o dědictví, nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 650/2012 ze dne 4. července 2012, o příslušnosti, rozhodném právu, uznávání a výkonu rozhodnutí a přijímání a výkonu veřejných listin v dědických věcech a o vytvoření evropského dědického osvědčení, tzv. Řím IV.

557 Čl. 19 odst. 1 nařízení Evropské parlamentu a Rady (ES) č. 593/2008 ze dne 17. června 2008 o právu rozhodném pro smluvní závazkové vztahy (dále „Řím I"): *„Pro účely tohoto nařízení se za obvyklé bydliště obchodní společnosti, sdružení nebo právnické osoby považuje místo jejich ústřední správy. Za obvyklé bydliště fyzické osoby, která jedná při výkonu své podnikatelské činnosti, se považuje její hlavní místo podnikání."*

558 Srov. PFEIFFER, Magdaléna. *Kritérium obvyklého pobytu v mezinárodním právu soukromém.* Praha: Leges, 2013, s. 66 a násl.

559 Soudní dvůr Evropské unie má pravomoc rozhodovat o předběžných otázkách týkajících se: a) výkladu Smluv, b) platnosti a výkladu aktů přijatých orgány, institucemi nebo jinými subjekty Unie.

pobyt dítěte jsou klíčová rozhodnutí vykládající nařízení Brusel IIbis,[560] a to C-523/07 ve věci A a C-497/10 PPU ve věci Barbara Mercredi v. Richard Chaffe, pro dospělého případy C-452/93 Pedro Magdalena Fernandez vs. Komise, T-259/04 Anne Koistinen vs. Komise Evropských společenství, T-63/91 Elisabeth Benzler vs. Komise, T-289/02 Anna Herrero Romeu vs. Komise, 76/76 Silvana di Paolo vs. Office national de l'emploi, C-90/97 Robin Swaddling vs. Adjudication Office a C-102/91 Doris Knoch vs. Bundesanstalt für Arbeit.[561]

K vzájemnému vztahu výkladů obsažených ve všech těchto rozhodnutích se Soudní dvůr EU vymezil vzájemně v některých rozhodnutích, především ve věci A a věci Mercredi, a to vůči použitelnosti výkladu obvyklého pobytu dospělého pro účely obvyklého pobytu dítěte. Podle názoru generálního advokáta ve věci Mercredi oblast sociálního zabezpečení nevykazuje styčné body s kontextem rodinného práva, z obsahových důvodů není vhodné definici použít pro obvyklý pobyt dítěte, protože klade důraz na úmysl dotyčné osoby založit centrum svých zájmů, přičemž u dítěte je právě tato jeho vůle nahrazována právy rodičů z rodičovské odpovědnosti, ze kterých vyplývá právo určit mu místo pobytu.[562] Generální advokátka Juliane Kokott toto oddělení rovněž potvrzuje, když argumentuje tím, že předpisy o použití systémů sociálního zabezpečení na migrující pracovníky směřují k přesnému vymezení příslušnosti k poskytování určitých plnění mezi státem obvyklého pobytu a státem zaměstnání, proto jsou definice obvyklého pobytu v těchto případech účelově přizpůsobené cíli, kterým je rovnoměrné rozdělení finanční zátěže mezi státy, rozhodně nezohledňují nejlepší zájem dítěte.[563] Argumentem a contrario nelze ale ani výklad obvyklého pobytu pro účely pobytu dítěte bez dalšího aplikovat na obvyklý pobyt dospělé osoby.[564]

Mimo oblast mezinárodního práva soukromého se pojem obvyklý pobyt vyskytuje v evropském sociálním a pracovním právu. Právě v oblasti pracovního práva Soudní dvůr EU vykládal obvyklý pobyt pro potřeby Služebního řádu EU.[565] V rozsudku C-452/93 Pedro Magdalena Fernandez vs. Komise ES interpretoval soud obvyklý pobyt jako místo, které dotčená osoba stanovila jako trvalé nebo obvyklé centrum svých zájmů s úmyslem přiznat tomuto místu stálou povahu, přičemž je potřeba zohlednit všechny skutkové okolnosti zakládající tento pobyt, zejména místo skutečného pobytu osoby.[566] Podobně jako v rozsudku Fernandez, tak ani v rozsudku Koistinen nedošlo

560 Nařízení Rady (ES) č. 2201/2003 ze dne 27. listopadu 2003, o příslušnosti a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské odpovědnosti a o zrušení nařízení (ES) č. 1347/2000.

561 PFEIFFER, Magdaléna. *Kritérium obvyklého pobytu v mezinárodním právu soukromém*. Praha: Leges, 2013. s. 121 a násl.

562 Stanovisko generálního advokáta Pedra Cruz Villalóna ze dne 6. prosince 2010.

563 Stanovisko generální advokátky Juliane Kokott ze dne 29. ledna 2009.

564 ZAVADILOVÁ, Marta, TUROŇOVÁ, Jana. Pravidla určování mezinárodní soudní příslušnosti dle nařízení Brusel IIbis ve světle nejnovější judikatury Evropského soudního dvora. *Právní rozhledy*, 2010, č. 7, s. 250.

565 Nařízení Rady (EHS, Euratom, ESUO) č. 259/68 ze dne 29. února 1986, kterým se stanoví služební řád úředníků a pracovní řád ostatních zaměstnanců Evropského společenství, ve znění pozdějších nařízení.

566 Rozsudek ESD ze dne 15. září 1994 ve věci C-452/93 Pedro Magdalena Fernandez vs. Komise Evropských společenství.

ze stejných důvodů ke změně místa obvyklého pobytu pouze z faktu, že dotyčná osoba absolvovala několikaměsíční pracovní stáž.[567] Evropský soudní dvůr tak navázal na svou předešlou rozhodovací činnost ve věci Benzler, kdy řešil změnu místa obvyklého pobytu v případě studijního pobytu. Ani v případě čtyřletého studijního pobytu nedošlo k zjevnému přemístění centra svých zájmů do jiného členského státu, proto nedošlo ani ke změně místa obvyklého pobytu.[568] Výklad pojmu obvyklého pobytu soud ale opět zkomplikovat rozhodnutím ve věci Romeu. Soud konstatoval, že ani fakt, že některé skutečnosti zmíněné v rozsudku Fernandez poukazují do jiného členského státu, trvalé bydliště, voličské práva, pracovní smlouva, daňové přiznání, životní pojištění, otevřený bankovní účet a hypotéka na byt neumožňují prokázat, že se trvalé centrum zájmů pořád nachází v tomto státě.[569]

V oblasti práva sociálního zabezpečení se obvyklý pobyt vyskytuje v nařízení Rady (EHS) č. 1408/71, o uplatňování systému sociálního zabezpečení na zaměstnané osoby, osoby samostatně výdělečně činné a jejich rodinné příslušníky pohybující se v rámci Společenství. Kritérium obvyklého pobytu je především klíčové pro čl. 71 zabývající se migrujícími pracovníky. V rozsudku di Paolo[570] a Swaddling[571] Evropský soudní dvůr vykládal v čl. 71 odst. 2 písm. b) bod ii pojem členský stát, ve kterém má pracovník pobyt. Takovým členským státem se rozumí stát obvyklého pobytu a obvyklého centra jeho zájmů, přičemž je potřeba vzít v potaz rodinnou situaci, délku, stabilitu pobytu a úmyslu a i fakt, zda má osoba v posuzované zemi stabilní zaměstnání. Ke koncepci obvyklého pobytu se vyjádřil i generální advokát Antonio Saggio. Podle jeho názoru se obvyklým pobytem rozumí místo v určitém členském státě, na které má dotčená osoba nejstabilnější a nejsilnější sociální vazbu. Co do délky pobytu, ta může být indikací, že má osoba v úmyslu založit si na území státu stálé centrum svých zájmů, ale není konstitutivním prvkem, conditio sine qua non, obvyklého pobytu.[572] K délce se shodně vyjádřil soud i v rozhodnutí Knoch, kdy soud shodně tvrdil, že délka pobytu není výlučným kritériem při posuzování založení obvyklého pobytu a není přesně vymezena. Obvyklý pobyt jako takový je vždy nutné vykládat ve světle účelu právního instrumentu, jehož je součástí.[573]

První klíčové rozhodnutí, které vykládalo pojem obvyklý pobyt dítěte vzhledem k ustanovením čl. 8 odst. 1 a čl. 13 odst. 1 nařízení Brusel IIbis, bylo rozhodnutí ve věci A, ve kterém Evropský soudní dvůr reagoval na předběžnou otázku finského Nejvyššího soudu, jak má vykládat obvyklé bydliště, když dítě má trvalý pobyt v jednom státě, avšak pobývá v jiném státě a místo svého pobytu často mění.[574] Děti v jistý moment žily kočovným životem, jejich matka byla švédská státní příslušnice, rovněž

[567] Rozsudek ESD ze dne 27. září 2006 ve věci T-259/04 Anne Koistinen vs. Komise Evropských společenství.

[568] Rozsudek ESD ze dne 10. července 1992 ve věci T-63/91 Elisabeth Benzler vs. Komise Evropských společenství.

[569] Rozsudek ESD ze dne 25. října 2005 ve věci T-289/02 Anna Herrero Romeu vs. Komise Evropských společenství.

[570] Rozsudek ESD ze dne 17. února 1977 ve věci 76/76 Silvana di Paolo vs. Office national de l'emploi.

[571] Rozsudek ESD ze dne 25. února 1999 ve věci C-90/97 Robin Swaddling vs. Adjudication Office.

[572] Stanovisko generálního advokáta Antonia Saggia ze dne 29. září 1988.

[573] Rozsudek ESD ze dne 8. července 1992 ve věci C-102/91 Doris Knoch vs. Bundeanstalt für Arbeit.

[574] Rozsudek ESD ze dne 2. dubna 2009 ve věci C-523/07 A.

všechny tři děti byly občany Švédského království. Matka s dětmi žila ve Finsku u přítele, pak se přestěhovali zpět do Švédska a po čtyřech letech opět do Finska, kde děti bydlely v obytných karavanech, nenavštěvovaly školu a o děti se starala sestra přítele matky. Situace vyústila v odebrání dětí orgánem sociální péče a jejich umístění v pěstounské péči. Matka se dovolávala mezinárodní nepříslušnosti finských soudů z důvodu, že ona i děti jsou občané Švédska, kde mají i trvalé bydliště. Podle čl. 8 odst. 1 nařízení Brusel IIbis mezinárodní příslušnost je založena tam, kde je obvyklé bydliště dítěte. Podle čl. 13 odst. 1 nařízení Brusel IIbis pokud nelze určit obvyklé bydliště dítěte, vychází se z mezinárodní příslušnosti soudů státu, na jehož území se dítě nachází.

Klíčový pro výklad pojmu obvyklý pobyt, bydliště v překladu pro nařízení Brusel IIbis, je výklad generální advokátky Kokott, který poskytla ve svém stanovisku k případu. Podle jejího názoru lze obvyklé bydliště identifikovat na základě několika vodítek. Prvním kritériem je výklad pojmu obvyklý, který se k pobytu nebo bydlišti vztahuje. Obvyklost vyjadřuje, že pobyt musí vykazovat určitou trvalost či pravidelnost. Dalším vodítkem je fakt, že obvyklý pobyt je pojem, který má hlubší význam, než bychom dosáhli jednoduchou jazykovou interpretací. Trvalost a pravidelnost je potřeba vnímat tak, že přechodná nepřítomnost dítěte v průběhu prázdnin nezpochybňuje pokračování obvyklého pobytu, ale návrat do původního místa pobytu musí být předvídatelný ze skutkových okolností.[575]

Soud stanoviska generální advokátky nevyužil pro vytvoření definice obvyklého pobytu dítěte, pouze vytyčil určité pojmové znaky, ze kterých je při určování místa obvyklého pobytu důležité vycházet. Obvyklý pobyt dítěte označil za místo, které vyjadřuje určitou integraci dítěte v rámci sociálního prostředí, přičemž uvedl 9 znaků, ke kterým by mělo být při zjišťování obvyklého pobytu dítěte přihlédnuto, a to trvání, pravidelnost, podmínky, důvody pobytu dítěte na území členského státu, státní příslušnost dítěte, místo školní docházky, jazykové znalosti, rodinné a sociální vazby.[576] Je vždy potřeba přihlédnout ke všem konkrétním skutkovým okolnostem v každém jednotlivém případě. Mezi obvyklým pobytem a přítomností dle čl. 13 odst. 1 nařízení Brusel IIbis je potřeba rovněž udělat rozdíl, protože pouhá přítomnost dítěte na území členského státu nemá stejnou kvalitu jako obvyklý pobyt.[577]

O tři roky po rozsudku ve věci A se k problému definice obvyklého pobytu v intencích nařízení Brusel IIbis vrátil Soudní dvůr EU v případě Mercredi. Britský odvolací soud se předběžnou otázkou dožadoval upřesnění kritérii nutných pro posuzování místa obvyklého pobytu dítěte vzhledem k specifiku tohoto konkrétního případu, kdy dotčeným dítětem, o jehož rodičovskou odpovědnost šlo, bylo dvouměsíční nemluvně. Toto dítě bylo společným potomkem nesezdaného páru britského občana a francouzské občanky narozené na ostrově Reunion. Po rozchodu se matka legálně přemístila s dítětem zpět na Reunion, otec podal návrh na úpravu otázek rodičovské odpovědnosti v Anglii, matka ve Francii, protože tvrdila, že obvyklý pobyt dítěte se změnil, když se s ní přestěhovalo na ostrov.[578]

---

575 Stanovisko generální advokátky Juliane Kokott ze dne 29. ledna 2009.

576 Rozsudek ESD ze dne 2. dubna 2009 ve věci C-523/07 A a PFEIFFER, Magdaléna. *Kritérium obvyklého pobytu v mezinárodním právu soukromém.* Praha: Leges, 2013, s. 124.

577 Stanovisko generální advokátky Juliane Kokott ze dne 29. ledna 2009.

578 Rozsudek ESD ze dne 22. prosince 2010 ve věci C-497/10 PPU, ve věci Barbara Mercredi v. Richard Chaffe.

K případu se vyjádřil ve svém stanovisku generální advokát Pedro Cruz Villalón tak, že kriticky zhodnotil kritéria formulovaná v rozsudky věci A jako nedostatečná, protože je nemožné je aplikovat na současnou situaci, kdy dítě na novém místě setrvává pouze několik dní. Především vyčítal kritériím, že nereflektují bod 12 recitálu nařízení Brusel IIbis, podle něhož jsou jurisdikční kritéria formulována s ohledem na nejlepší zájem dítěte a především na blízkost. Klíčovou otázkou se stalo posouzení délky a její vliv na trvalost obvyklého pobytu. Ani nařízení a ani soud neurčují přesně, jak dlouhý pobyt se považuje za dostatečně dlouhý, aby byl vykládán jako obvyklý, který se vyznačuje určitou stálostí. Jakýkoli přesun na jiné místo se proto musí vykládat vzhledem k úmyslu a vůli dotyčného přemístit tam centrum svých zájmů. Takovou vůli nebo úmysl ale malé dítě postrádá. U dítěte se přemístění musí vykládat v souladu s jeho rodinnými a sociálními vazbami, zda a jak se jejich charakter změnou místa pobytu změní. Tyto změny jsou ale přímo závislé na věku dítěte a schopnosti žít samostatně a nezávisle. Malé dítě ve věku dvou měsíců je sociálně závislé na své matce, která ho de facto živí. Rozhodující je proto míra integrace v sociálním prostředí a rodinném prostředí matky a soudy by při určování obvyklého pobytu dítěte nízkého věku měly v převažující míře a identifikovatelným způsobem přihlížet k záměru osoby, která je nositelem rodičovské odpovědnosti a která dítě zákonným způsobem přemístila.[579] Generální advokát Villalón pokračuje ve svém výkladu, když se nad rámec zamýšlí nad možným počtem míst obvyklých pobytů. Podle Villalóna může mít osoba pouze jeden obvyklý pobyt a ten může vzniknout hned po přestěhování, když se legálně přemísťuje s úmyslem přenést i své centrum zájmů do nové země, nebo až po čase, pokud dotyčná osoba v novém státě pouze pobývá a pak se rozhodne tam usadit. Obvyklý pobyt v takovém případě vzniká až po uplynutí doby, po kterou dotyčná osoba na místě jen pobývá, od momentu projevu vůle na místě soustavně setrvat.[580]

Vybraná rozhodnutí českých soudů

Českou národní judikaturu vytváří senát 30 Cdo Nejvyššího soudu,[581] přičemž pro výklad obvyklého bydliště je stěžejní rozsudek ve věci 30 Cdo 2244/2011. Soud se v tomto případě vyjadřoval k obvyklému pobytu nezletilého, který byl českým občanem, stejně jako oba jeho rodiče, mezinárodní prvek spočíval v přemístění matky se synem po rozvodu do Německa k novému příteli. Případ byl komplikovaný tím, že téměř všechna obsahová kritéria pro výklad obvyklého bydliště byla rozdělena půl na půl mezi Německem a Českou republikou. Nezletilý bydlel s matkou v Německu, byl tam přihlášen u úřadů sociální péče za účelem příspěvku na výživné a hrál kopanou za místní tím. Do školy však jezdil do České republiky, kde měl i svého pediatra, prarodiče a kamaráda. Matka sama dojíždí za prací do České republiky, syna vozila s sebou a pak se oba vraceli na večer do Německa. Prvostupňový soud rozhodl, že dítě má obvyklý pobyt v Německu,[582] a tento názor potvrdil i krajský odvolací soud. Ten vycházel z kritérií formulovaných v rozhodnutí A a především se opíral o dlouhodo-

579 Stanovisko generálního advokáta Pedra Cruz Villalóna ze dne 6. prosince 2010.

580 Tamtéž.

581 JUDr. Pavel Pavlík, JUDr. Lubomír Ptáček, Ph.D. a JUDr. Pavel Vrcha.

582 Usnesení Okresního soudu v Chebu ze dne 10. listopadu 2011, č. j. 17 P 1/2006–277.

bost a stabilitu obvyklého pobytu, kdy za dva roky pobytu dítěte s matkou v Německu již vznikly dostatečně silné sociální vazby, aby odůvodňovaly přenos centra zájmů nezletilého do Německa.[583] Otec proti rozhodnutí krajského soudu podal dovolání, kde namítal, že k vytvoření sociálních vazeb a integrace do společnosti nedošlo.[584] Nejvyšší soud dal otci za pravdu a zrušil rozhodnutí první a druhé instance. Soudům vytýkal, že se nezabývaly aspektem stability obvyklého pobytu z pohledu všech obsahových kritérií pojmu obvyklý pobyt. Nejen adresa v Německu představuje stabilitu, ale i fakt, že plní školní docházku denně na území České republiky, kde se dostává do sociálních vztahů a vytváří silné vazby, vyjadřuje rovněž stabilitu, pravidelnost, která zeslabuje možnost vytvoření stejně kvalitních, až kvalitnějších vazeb v Německu. Nejvyšší soud se nicméně nepustil do závazného výkladu, připustil, že v těchto případech záleží na individuálním posouzení všech kritérií a náležitém odůvodnění rozhodnutí. Na základě těchto pokynů soud prvního stupně doplnil dokazování a vydal nové rozhodnutí.[585] Z dokazování vyplynulo, že nezletilý mluví plynně německy, od nového školního roku přestupuje na školu do Německa, za zcela bezvýznamné soud považuje fakt, že nezletilý je český státní občan a že jeho prarodiče žijí v Česku. Není možné, aby se soud nemusel vypořádat s jednotlivými kritérii tak, že k některým přihlédne a k jiným ne, protože by tak ke změně trvalého pobytu nikdy nemohlo dojít, pokud by se např. celá rodina nepřestěhovala spolu s dotyčnou osobou. Tak by mohlo dojít až k popření vlastní vůle dotčené osoby. Obvyklý pobyt je obecně chápán jako místo, kde má osoba své zázemí (své osobní věci), své blízké (rodinu a jiné osoby, k nimž má citovou vazbu), stabilní těžiště (bod) svého soukromého života, do kterého se vrací po splnění svých pracovních nebo školních povinností, kam se uchyluje zpět z veřejného prostoru v případě nemoci nebo jiných zatěžujících životních situací, kde tráví (může trávit) většinu svého volného času. V případě místa obvyklého pobytu jde dle soudu o zcela svébytný, osobní a soukromý prostor (ve smyslu sociologickém), z nějž osoba nemůže být vykázána či v přístupu do něj omezena (ve smyslu právním), naopak vyspělé právní řády vztah osoby a tohoto prostoru důsledně chrání (právo vlastnické, oprávnění z věcného břemene, ochrana slabší strany, nájemce atd.).[586]

V nedávné době české soudy vyjudikovaly nové důležité rozhodnutí v této oblasti. V tomto konkrétním případě šlo o určení obvyklého bydliště dospělého, konkrétně manželky pro účely rozvodového řízení. Česká státní příslušnice si vzala řeckého státního příslušníka a po krátkém časovém úseku, kdy pobývala v České republice, se ve vysokém stádiu těhotenství vrátila do Řecka, kde dítě porodila. Vzhledem k tomu, že porod proběhl císařským řezem, zůstala na území Řecka, aby se zotavila, a po tuto dobu zažádala o příslušné doklady pro nezletilého české orgány a v Řecku pouze čekala, až doklady pro syna vystaví. Po třech a půl měsíci od návratu do České republiky podala návrh na rozvod manželství s tím, že tvrdila, že nikdy nebylo jejím úmyslem nežít v České republice a v Řecku byla jen hostem v domě rodičů manžela. Do případu vstoupilo další soudní řízení, ve kterém se otci povedlo úspěšně se domoci návratu

583 Usnesení Krajského soudu v Plzni ze dne 9. února 2011, č. j. 15 Co 480/2010–140.
584 Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. září 2011, sp. zn. 30 Cdo 2244/2011.
585 Usnesení Okresního soudu v Chebu ze dne 6. dubna 2012, č. j. 17 P 1/2006-277.
586 Usnesení Okresního soudu v Chebu ze dne 6. dubna 2012, č. j. 17 P 1/2006-277.

dítěte ve věci mezinárodního únosu, kterého se matka dopustila tím, že dítě protiprávně přemístila z místa jeho obvyklého pobytu v Řecku, jak to vyhodnotil návratový soud. Obvyklý pobyt dítěte se nedá automaticky stáhnout i na rodiče, byť v rozhodnutí Mercredi byl argument a contrario ustálen. Soud však dovodil, že ani matka nemá obvyklý pobyt na území České republiky, protože svým jednáním jednoznačně projevuje úmysl setrvávat v Řecku trvale a založit tam sociální a rodinné vazby. Argument, že dotčená osoba nemohla opustit Řecko, protože se zotavovala po porodu a protože čekala na vyhotovení cestovních dokladů, soud považoval za vykonstruovaný. [587]

Závěr

I když ani judikatura nedává konkrétní odpověď na otázku definice obvyklého pobytu, lze z ní alespoň vyvodit několik kritérii definujících obvyklý pobyt, na kterých se více méně shoduje. Prvním aspektem je fyzická přítomnost dotčené osoby na území státu obvyklého pobytu. Tato skutečnost totiž odůvodňuje schopnost dotčené osoby vytvořit si na posuzovaném místě síť vazeb a kontaktů. Otázkou je, jak vyhodnotit přerušení faktické přítomnosti na území státu obvyklého pobytu. Zde je na místě posuzovat vůli dotčené osoby, kde se sama domnívá, že má centrum svých zájmů, co považuje za místo svého stabilního a trvajícího pobytu. Případy přerušení z důvodu dovolené soudům problémy nedělají, ale zahraniční pobyty a pracovní výjezdy se mohou vyvinout z pouhého pobývání za účelem dalšího studia nebo práce na místo s intenzivními sociálními vazbami, což činí posouzení místa obvyklého pobytu komplikovanějším. Sociální integrace do prostředí státu obvyklého pobytu představuje totiž další obsahové kritérium, rozvíjející fyzickou přítomnost v místě o nadstavbu v podobě relevantních vztahů. Ty reprezentují fakt, že dotčená osoba své prostředí zná, zná právní normy, soudní systém, a proto je i spravedlivé, aby se s rozhodným právem místa obvyklého pobytu řídily vztahy, které uzavírá. Sociální integraci do společnosti je ale rovněž těžko posoudit. Její součástí jsou rozhodně rodinná pouta a je na místě zkoumat, zda mají v životě dotčené osoby rozhodující význam. To se projeví například za situace, kdy jeden z členů rodiny jezdí do jiného státu za účelem zabezpečit rodinu. Bude na soudu, aby zkoumal, zda v případě, že se vrací každý víkend domů a s rodinou tráví všechny svátky, má zachované centrum svých zájmů v místě, kde se zdržuje jeho rodina, nebo si po dobu týdne silnější vazby vybudoval v zahraničí. V takovém případě se jako další obsahové kritérium aplikuje úmysl dotčené osoby se na vybraném území trvale zdržovat a založit si tam centrum svých zájmů. Toto kritérium je jedno z nejvíc diskutovaných a není na něj ani zdaleka jednotný názor.[588] Úmysl není vedoucím kritériem, ale určitě není ani nezanedbatelným, protože se může projevovat v různých objektivních skutečnostech snadně zkoumatelných soudem, jako je koupě nemovitosti, uzavření nájemní smlouvy, pracovní smlouvy na dobu neurčitou, založení bankovního konta, vyřízení zdravotního pojištění, nahlášení trvalého pobytu a podniknutí

[587] Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 21. února 2012, sp. zn. 5 Co 459/2012.

[588] Srov. HAŤAPKA, Miloš. Ešte raz k pojmu „obvyklý pobyt" v medzinárodnom práve súkromnom a procesnom. *Justičná revue*, 2011, sv. 63, č. 4, s. 187; PFEIFFER, Magdaléna. *Kritérium obvyklého pobytu v mezinárodním právu soukromém.* Praha: Leges, 2013, s. 140 a násl.

odhlášení a výpovědi v původním státu pobytu.[589] Nejpalčivější otázkou přesto zůstává délka trvání přítomnosti na území. Toto kritérium je jedno z nejjasnějších, protože jistá stabilita časová přímo vyplývá z pojmu obvyklý pobyt.

Neexistence definice obvyklého pobytu přináší do vztahů právní nejistotu. Soudy se snaží navazovat na předešlou judikaturu, ale protože panuje shoda, že se každý případ musí posuzovat jednotlivě, vybírají si předchozí rozhodnutí vždy selektivně tak, aby potvrzovala právě jejich argumentaci. V některých případech je možné uzavřít prorogační dohodu, a to jak výběrem rozhodného práva pro právní vztah, tak příslušného soudu. Prorogační dohodu ale nelze uzavřít ve všech oblastech mezinárodního práva soukromého, typicky u rodinného práva jsou tyto možnosti omezeny.[590] K nejistotě účastníků přispívá i naprosto unikátní dichotomie výrazů obvyklý pobyt a obvyklé bydliště, které v jakékoli jiné jazykové mutaci představují ten samý pojem, v angličtině habitual residence, který je odlišný od bruselského a luganského domicilu.[591] Fakt, že flexibilita obvyklého pobytu začala pomalu činit interpretační potíže, vyjadřuje i existence definic obvyklého pobytu právnických osob a fyzických osob podnikatelů, definice pro fyzickou osobu je ale komplexnějším problémem, který vtipně naznačil ve svém výroku i generální advokát Warner.[592]

Přehled použitých zdrojů

PFEIFFER, Magdaléna. *Kritérium obvyklého pobytu v mezinárodním právu soukromém.* Praha: Leges, 2013, 192 s.

ZAVADILOVÁ, Marta, TUROŇOVÁ, Jana. Pravidla určování mezinárodní soudní příslušnosti dle nařízení Brusel IIbis ve světle nejnovější judikatury Evropského soudního dvora. *Právní rozhledy*, 2010, č. 7, s. 246–252.

HAŤAPKA, Miloš. Ešte raz k pojmu „obvyklý pobyt" v medzinárodnom práve súkromnom a procesnom. *Justičná revue*, 2011, sv. 63, č. 4, s. 505–513.

Nařízení Rady (EHS, Euratom, ESUO) č. 259/68 ze dne 29. února 1986, kterým se stanoví služební řád úředníků a pracovní řád ostatních zaměstnanců Evropského společenství, ve znění pozdějších nařízení.

Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 650/2012 ze dne 4. července 2012, o příslušnosti, rozhodném právu, uznávání a výkonu rozhodnutí a přijímání a výkonu veřejných listin v dědických věcech a o vytvoření evropského dědického osvědčení.

Nařízení Evropské parlamentu a Rady (ES) č. 593/2008 ze dne 17. června 2008, o právu rozhodném pro smluvní závazkové vztahy.

589 Srov. PFEIFFER, Magdaléna. *Kritérium obvyklého pobytu v mezinárodním právu soukromém.* Praha: Leges, 2013, s. 141.

590 Nařízení Rady (EU) č. 1259/2010 ze dne 20. prosince 2010, kterým se zavádí posílená spolupráce v oblasti rodinného práva ve věcech rozvodu a rozluky, tzv. nařízení Řím III.

591 PFEIFFER, Magdaléna. *Kritérium obvyklého pobytu v mezinárodním právu soukromém.* Praha: Leges, 2013, s. 166.

592 It seems to me that habitual residence is, rather like an elephant, easier to recognize than to define, Generální advokát Jean – Pierre Warner ve věci 42/75 Jean-Luis Delvaux vs. Komise.

Nařízení Rady (ES) č. 2201/2003 ze dne 27. listopadu 2003, o příslušnosti a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské odpovědnosti a o zrušení nařízení (ES) č. 1347/2000.
Nařízení Rady (ES) č. 4/2009 ze dne 18. prosince 2008, o příslušnosti rozhodném právu, uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech vyživovacích povinností.
Nařízení Rady (EU) č. 1259/2010 ze dne 20. prosince 2010, kterým se zavádí posílená spolupráce v oblasti rodinného práva ve věcech rozvodu a rozluky.
Nařízení Rady (EHS) č. 1408/71, o uplatňování systému sociálního zabezpečení na zaměstnané osoby, osoby samostatně výdělečně činné a jejich rodinné příslušníky pohybující se v rámci Společenství.
Smlouva o fungování Evropské unie.
Rozsudek ESD ze dne 15. září 1994 ve věci C-452/93 Pedro Magdalena Fernandez vs. Komise Evropských společenství.
Rozsudek ESD ze dne 27. září 2006 ve věci T-259/04 Anne Koistinen vs. Komise Evropských společenství.
Rozsudek ESD ze dne 10. července 1992 ve věci T-63/91 Elisabeth Benzler vs. Komise Evropských společenství.
Rozsudek ESD ze dne 25. října 2005 ve věci T-289/02 Anna Herrero Romeu vs. Komise Evropských společenství.
Rozsudek ESD ze dne 17. února 1977 ve věci 76/76 Silvana di Paolo vs. Office national de l'emploi.
Rozsudek ESD ze dne 8. července 1992 ve věci C-102/91 Doris Knoch vs. Bundeanstalt für Arbeit.
Rozsudek ESD ze dne 25. února 1999 ve věci C-90/97 Robin Swaddling vs. Adjudication Office.
Rozsudek ESD ze dne 2. dubna 2009 ve věci C-523/07 A.
Rozsudek ESD ze dne 22. prosince 2010 ve věci C-497/10 PPU Barbara Mercredi vs. Richard Chaffe.
Rozsudek ESD ze dne 17. února 1976 ve věci 42/75 Jean-Louis Delvaux vs.Komisi Evropských společenství.
Stanovisko generálního advokáta Pedra Cruz Villalóna ve věci C-497/10 PPU Barbara Mercredi vs. Richard Chaffe ze dne 6. prosince 2010.
Stanovisko generální advokátky Juliane Kokott ve věci C-523/07 A ze dne 29. ledna 2009.
Stanovisko generálního advokáta Antonia Saggia ve věci C-90/97 Robin Swaddling vs. Adjudication Office ze dne 29. září 1988.
Stanovisko generálního advokáta Jean-Pierre Warnera ve věci 42/75 Jean-Luis Delvaux vs. Komise ze dne 3. února 1976.
Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 27. září 2011, sp. zn. 30 Cdo 2244/2011.
Usnesení Okresního soudu v Chebu ze dne 10. listopadu 2011, č. j. 17 P 1/2006–277.
Usnesení Krajského soudu v Plzni ze dne 9. února 2011, č. j. 15 Co 480/2010–140.
Usnesení Okresního soudu v Chebu ze dne 6. dubna 2012, č. j. 17 P 1/2006-277.
Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 21. února 2012, sp. zn. 5 Co 459/2012.
Zákon č. 91/2012 Sb., o mezinárodním právu soukromém.

Právo byť zabudnutý

Right to be forgotten

Mgr. Jozef Andraško, Mgr. Martin Daňko

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Kľúčové slová: právo byť zabudnutý, ochrana osobných údajov, ochrana osobnosti, internet

Resumé: Predmetom tohto článku je riešenie problematiky „práva byť zabudnutý" prostredníctvom analýzy rozsudku Súdneho dvora Európskej únie vo veci C-131/12 Google Spain SL, Google Inc. proti Agencia Española de Protección de Datos, Mariovi Costejovi Gonzálezovi. Ďalej autori hľadajú právne riešenia problematiky vo vyššie uvedenom rozsudku z pohľadu aplikácie noriem slovenského právneho poriadku.

Keywords: right to be forgotten, protection of personal data, protection of personal rights, internet

Resume: The subject of this article is solving of the issue of the right to be forgotten through the analyze of Court of Justice of the European Union judgement in the Case C-131/12 Google Spain SL, Google Inc. v. Agencia Española de Protección de Datos, Mario Costeja González. Further authors are looking for legal solving of the above mentioned judgement from the point of view of application of Slovak law and order norms.

Úvod

Vývoj internetu a nových technológií spôsobil, že ľudstvo zbiera enormné množstvo informácií, ktoré sa stávajú ľahko dostupné a môžu byť veľmi jednoducho zneužité. Tieto zmeny v spoločnosti negatívne ovplyvňujú „právo na súkromie" jednotlivcov, a preto je skúmanie problematiky v oblasti ochrany osobných údajov nevyhnutné na to, aby sa mohla jednotlivcom zabezpečiť kontrola nad ich osobnými údajmi prostredníctvom fungujúcej právnej úpravy na úrovni Európskej únie (ďalej aj ako „EÚ"), ako aj úpravy tejto otázky na národnej úrovni.

Koncept „práva byť zabudnutý" by sme mohli vnímať ako súčasť „práva na súkromie". Poznáme niekoľko foriem „práva byť zabudnutý" ako „právo na zabudnutie" (right to oblivion) alebo „právo na výmaz informácií" (right to have information deleted).[593] Bez ohľadu na formu „práva byť zabudnutý" boli iniciované kroky k ochrane osobných údajov na úrovni Európskej únie. Smernica Európskeho parlamentu a Rady 95/46EHS, o ochrane fyzických osôb pri spracovaní osobných údajov a voľnom pohybe týchto údajov (ďalej len „smernica o ochrane osobných údajov"), zaručuje jednot-

593 AMBROSE, LETA, Meg, a AUSLOOS, Jef. *The Right to Be Forgotten Across the Pond*. [ONLINE]. Journal of Information Policy. 3, 1–2, 2013 [cit. 25. januára 2014] Dostupné na http://jip.vmhost.psu.edu/ojs/index.php/jip/article/view/119.

livcom právo na výmaz, ale neodzrkadľuje súčasné potreby a rozvoj technológií, ktoré vytvárajú nové výzvy pre ochranu osobných údajov.

Prax súdov pri aplikácii práva byť zabudnutý nie je často naklonená na stranu jednotlivcov, ktorých zámer je ochrana ich osobných údajov. Na tomto mieste je nutné poznamenať, že súdy a sudcovia na vnútroštátnej úrovni alebo na úrovni Európskej únie rozhodujú na základe platných zákonov, ktoré neposkytujú dostatočnú ochranu jednotlivcom v oblasti ochrany osobných údajov.

Goole Spain vs. Agencia Española de Protección de Datos

Dôležitosť rozsudku Súdneho dvora Európskej únie (ďalej aj ako „Súdny dvor") zo dňa 13. mája 2014, vo veci C-131/12 Google Spain SL, Google Inc. proti Agencia Española de Protección de Datos, Mariovi Costejovi Gonzálezovi, (ďalej aj ako „rozsudok") spočíva najmä v tom, že rieši otázku či možno považovať poskytovateľa vyhľadávacích služieb za prevádzkovateľa[594] a spracovávateľa osobných údajov v súlade so smernica o ochrane osobných údajov, otázku teritoriálnej aplikácie právnych predpisov EÚ o ochrane údajov, ako aj rozšírenie práva na ochranu osobných údajov na internete. Zatiaľ čo zástancovia práva na súkromie uvítali toto rozhodnutie, nakoľko podľa Súdneho dvora Google Inc. podlieha legislatíve EÚ, na druhej strane vznikli obavy, aký vplyv môže mať toto rozhodnutie na internetový obchod alebo na slobodu prejavu.[595]

Mario Costeja González, španielsky občan, nespokojný so situáciou, že jeho meno stále figuruje na dvoch stránkach denníka La Vanguardia, ktoré obsahujú oznam uvádzajúci jeho meno v súvislosti s predajom nehnuteľností na dražbe, ktorý súvisel s uplatnením záložného práva v rámci vymáhania dlhov vyplývajúcich zo sociálneho zabezpečenia, podal v roku 2010 na španielsku agentúru na ochranu osobných údajov (ďalej aj ako „AEPD") sťažnosť proti spoločnosti La Vanguardia Ediciones SL, ktorá vydáva denník rozšírený na veľkom území, ako aj proti Google Spain a Google Inc. (ďalej aj ako „Google"). Predmetom sporu bola práve skutočnosť, že ak používateľ internetu zadá meno pána Costeju Gonzáleza do vyhľadávača skupiny Google, prevádzovaný Google Inc., objavia sa práve tieto odkazy.

Pán Costeja González žiadal, aby sa vydavateľovi La Vangurdia nariadilo vymazať alebo zmeniť obsah stránok, aby sa pri vyhľadávaní neobjavovali jeho osobné údaje, alebo aby tento využil niektoré nástroje poskytované vyhľadávačmi s cieľom chrániť tieto údaje. Navyše žiadal, aby sa spoločnostiam Google Spain alebo Google Inc. na-

[594] Článok 2 písm. d) smernice o ochrane osobných údajov: „kontrolór" (controller, neoficiálny preklad – prevádzkovateľ) znamená *„fyzickú alebo právnickú osobu, verejný orgán, agentúru alebo akýkoľvek iný orgán, ktorý sám, alebo v spojení s inými, určí účely a prostriedky spracovania osobných údajov; tam, kde sú účely a prostriedky spracovania stanovené vnútroštátnymi zákonmi a nariadeniami, alebo zákonmi a nariadeniami spoločenstva, ten, kto spracovanie riadi, alebo konkrétne kritéria pre jeho menovanie, môžu byť navrhnuté na základe vnútroštátneho práva alebo práva spoločenstva"*.

[595] Rozsudok Súdneho dvora taktiež reflektuje silnejúce tendencie na ochranu základných práv po tom, čo Lisabonská zmluva vstúpila 1. decembra 2009 do platnosti, nakoľko jednotlivcom garantuje právo na ochranu osobných údajov jednak v Zmluve o fungovaní Európskej únie, ako aj v Charte základných práv Európskej únie.

riadilo vymazať alebo skryť osobné údaje, aby sa už neobjavovali vo výsledkoch vyhľadávania a v odkazoch na La Vanguardia. Svoju sťažnosť odôvodňoval najme tým, že uplatnenie záložného práva bolo voči nemu v plnom rozsahu už dávno vysporiadané, a preto je táto informácia irelevantná.[596]

AEPD zamietla sťažnosť pána Gonzáleza v časti, v ktorej smerovala proti vydavateľovi La Vanguardia, nakoľko došla k záveru, že uverejnenie dotknutých informácií bolo v súlade s právnymi predpismi, pretože La Vanguardia bol povinný zverejniť informácie na základe príkazu ministerstva práce a sociálnych vecí. Naopak, táto sťažnosť bola prijatá v časti, v ktorej smeruje proti spoločnostiam Google Spain a Google Inc., a následne AEPD nariadila obom spoločnostiam, aby prijali opatrenia na stiahnutie údajov zo svojich indexov, aby sa osobné údaje pána Gonzáleza neobjavovali vo výsledkoch vyhľadávania. Google Spain a Google Inc. podali dve žaloby proti rozhodnutiu AEPD na Audiencia Nacional (španielsky národný súd), nakoľko sa domnievajú, že smernica o ochrane osobných údajov sa nevzťahuje na Google Inc. ako poskytovateľa internetového vyhľadávača a taktiež sa nepovažuje za prevádzkovateľa v znení smernice o ochrane osobných údajov. Španielsky súd sa v súvislosti s týmito žalobami obrátil na Súdny dvor a vo svojom návrhu na začatie prejudiciálneho konania položil Súdnemu dvoru tri prejudiciálne otázky.[597]

Súdny dvor rozhodol, že operácie internetového vyhľadávača spočívajúce vo vyhľadávaní informácií, ktoré sú umiestnené na internete treťou stranou, ich indexácia, ich uchovávanie a následné sprístupnenie týchto informácií používateľom internetu vo forme zoznamov výsledkov vyhľadávania, predstavujú „spracovanie údajov".[598] Navyše, Súdny dvor rozhodol, že poskytovateľ vyhľadávača musí byť považovaný za prevádzkovateľa spracovania, nakoľko je to on, kto stanovuje ciele a prostriedky tohto spracovania, a taktiež preto, lebo predmetom príslušných ustanovení smernice o ochrane osobných údajov je zabezpečiť efektívnu a komplexnú ochranu údajového subjektu prostredníctvom širokej definície pojmu prevádzkovateľ.[599]

V otázke týkajúcej sa územnej pôsobnosti smernice o ochrane osobných údajov Súdny dvor uviedol, že spracovanie osobných údajov vyhľadávačom, ktorý je prevádzkovaný spoločnosťou mimo územia EÚ (Google Inc.), ale má prevádzkareň na území členského štátu EÚ (Google Spain),[600] je vykonávané „v kontexte činností" tejto prevádzkarne v súlade s čl. 4 ods. 1 písm. a) smernice o ochrane osobných údajov, pokiaľ je táto prevádzkareň v tomto členskom štáte určená na zabezpečovanie podpory a predaja reklamného priestoru ponúkaného týmto vyhľadávačom, ktoré zabezpečujú výnosnosť služby ponúkanej týmto vyhľadávačom, v dôsledku čoho možno aplikovať právne predpisy EÚ o ochrane údajov.[601] Súdny dvor taktiež uviedol, že činnosti prevádzkarne nachádzajúcej sa v dotknutom členskom štáte a činnosti poskytovateľa vyhľadávača sídliaceho mimo EÚ sú „neoddeliteľne spojené", keďže činnosti týkajúce

596 Vec C-131/12 Google Spain SL, Google Inc. proti Agencia Española de Protección de Datos, bod 15.
597 Tamtiež, body 17–19.
598 Tamtiež, bod 28.
599 Tamtiež, bod 33.
600 Google Spain je dcérskou spoločnosťou Google Inc. na španielskom území.
601 Tamtiež, bod 55.

sa reklamného priestoru predstavujú prostriedok, v dôsledku ktorého sa dotknutý vyhľadávač stáva hospodársky výnosný.[602]

Z tejto stránky treba poukázať na to, že právne predpisy EÚ o ochrane údajov majú mimoriadne širokú územnú pôsobnosť, čím sa má zabrániť vylúčeniu ochrany jednotlivca zaručenej smernicou o ochrane osobných údajov a aby nedochádzalo k obchádzaniu tejto ochrany.[603]

Súdny dvor pri otázke týkajúcej sa uplatňovania práva byť zabudnutý zo strany pána Gonzáleza a s tým súvisiaci rozsah zodpovednosti poskytovateľa vyhľadávača rozhodol, že na základe článku 12 písm. b)[604] a článku 14 písm. a)[605] smernice o ochrane osobných údajov má údajový subjekt[606] právo vyžadovať od poskytovateľa vyhľadávača, aby odstránil zo zoznamu výsledkov zobrazených v nadväznosti na vyhľadávanie uskutočnené na základe zadania mena tohto údajového subjektu odkazy na webové stránky, ktoré boli zverejnené tretími osobami a obsahovali informácie o údajovom subjekte. Toto právo možno aplikovať bez ohľadu na to, či sú meno alebo informácie ešte predtým alebo súčasne vymazané z webových stránok, a bez ohľadu na to, či boli uverejnené v súlade s právnymi predpismi.[607]

Podľa Súdneho dvora je nutné pri výkone tohto práva hľadať „spravodlivú rovnováhu" medzi základnými právami jednotlivcov na odstránenie odkazov zo zoznamu výsledkov a záujmom používateľov internetu na prístup k predmetnej informácii.[608] Právo jednotlivcov, aby dotknutá informácia už nebola sprístupnená širokej verejnosti, garantované v článku 7 a 8 Charty základných práv Európskej únie, prostredníctvom jej zahrnutia na takýto zoznam výsledkov, v zásade prevažujú nielen nad hospodárskym záujmom poskytovateľa vyhľadávača, ale aj nad záujmom verejnosti na nájdení uvedenej informácie v rámci vyhľadávania týkajúceho sa mena tohto subjektu.[609]

---

602 Tamtiež, bod 56.

603 Tamtiež, bod 54.

604 Tamtiež, bod 92.
Pokiaľ ide o článok 12 písm. b) smernice o ochrane osobných údajov, musí byť vykladaný v tom zmysle, že údajový subjekt môže získať od kontrolóra **úpravu, vymazanie alebo zablokovanie údajov, ktorých spracovanie nezodpovedá ustanoveniam tejto smernice, najmä z dôvodu neúplného alebo nepresného charakteru údajov. Je viac ako zjavné, že v spore medzi Google a pánom Gonzálezom nešlo o osobné údaje, ktoré by boli neúplné alebo nepresné. Na druhej strane treba uviesť, že Súdny dvor došiel k záveru, že nesúlad spracovania osobných údajov so smernicou o ochrane osobných údajov môže vyplývať aj zo skutočnosti, že osobné údaje sú neadekvátne, nerelevantné alebo neprimerané vo vzťahu k účelu spracovania, že nie sú aktualizované alebo že sú uschovávané počas doby presahujúcej nevyhnutnú dobu, ibaže by ich uschovanie bolo nutné na historické, štatistické a vedecké účely.**

605 Čo sa týka článku 14 písm. a) smernice o ochrane osobných údajov, toto ustanovenie zakladá údajovému subjektu vzniesť námietku **aspoň v prípadoch uvedených v článku 7 písm. e) a f), a to len z nevyvrátiteľných zákonných dôvodov týkajúcich sa jeho konkrétnej situácie proti spracovaniu údajov, ktoré sa ho týkajú.**

606 „Osoba pracujúca s údajmi" (data subject) – údajový subjekt (neoficiálny preklad).

607 Tamtiež, body 62–69.

608 Tamtiež, bod 81.

609 Tamtiež, bod 97. To však neplatí v prípade, ak sa z osobitných dôvodov, akým je úloha uvedenej osoby vo verejnom živote, zistí, že zásah do jej základných práv je odôvodnený prevažujúcim

Niektoré právne problémy súvisiace s rozsudkom

Rozsudok Súdneho dvora v sebe implikuje niekoľko právnych problémov, ktoré považujeme za nutné bližšie rozobrať. Ide o problematiku vecnej pôsobnosti, územnej pôsobnosti rozsudku a taktiež otázka, do akej miery možno uplatňovať práva priznané Súdnym dvorom.

Vecná pôsobnosť

Mnoho ľudí sa domnieva, že Súdny dvor svojím rozsudkom vytvoril nové „právo byť zabudnutý", ktoré jednotlivcom dovoľuje, aby ich osobné údaje boli vymazané z internetu. Na tomto mieste je potrebné poukázať na skutočnosť, že Súdny dvor nevytvoril nové „právo byť zabudnutý", tak ako to bolo proklamované v médiách. Súdny dvor priznal právo, ktoré spočíva v tom, že poskytovateľ vyhľadávača len odstráni odkazy na webové stránky zo zoznamu výsledkov vyhľadávania zobrazených v nadväznosti na vyhľadávanie uskutočnené na základe zadania mena, teda nemá právo vymazať osobné údaje z internetu. Inými slovami poskytovatelia vyhľadávačov nevymazávajú informácie z webových stránok, ktoré indexujú.

Napriek tomu, že Súdny dvor uznal poskytovateľa služieb internetových vyhľadávačov za prevádzkovateľa v zmysle smernice o ochrane osobných údajov, možno v jeho rozsudku bádať určitú nejasnosť, ktorú argumentačne zvýrazňuje protichodný názor generálneho advokáta. Podľa názoru generálneho advokáta Nilla Jääskinena, ktorý bol prednesený 25. júna 2013, nemožno Google považovať za prevádzkovateľa, nakoľko nie je schopný rozlišovať medzi osobnými údajmi, vzťahujúcich sa na žijúcu fyzickú osobu, tak ako ich definuje smernica o ochrane osobných údajov, a medzi ostatnými údajmi. Navyše generálny advokát uvádza, že Google len poskytuje nástroj na vyhľadanie informácií a nemá vplyv na osobné údaje uvedené na internetových stránkach tretích osôb. Taktiež konštatuje, že Google nemá nič spoločné s obsahom zdrojových internetových stránok tretích osôb, na ktorých môžu byť uvedené osobné údaje. Okrem toho, poskytovateľ služby nemá možnosť zmeniť informácie na hostiteľských serveroch. Taktiež dodal, že poskytovanie nástroja na vyhľadanie informácií neznamená kontrolu nad obsahom.[610]

Niet pochýb o tom, že materiálna pôsobnosť rozsudku sa vzťahuje na poskytovateľov internetových vyhľadávačov ako Google či Bing. Nejasnosť vzniká pri interpretácii záverov Súdneho dvora aj na on-line služby, ktoré poskytujú vyhľadávacie funkcie (sociálne siete, internetové archívy atď.). Nakoľko je rozsudok Súdneho dvora výrazne naklonený ochrane základných práv jednotlivcov,[611] možno povedať, že vecnú pôsobnosť rozsudku možno interpretovať širšie až za hranice poskytovateľov vyhľadávačov, čo

záujmom uvedenej verejnosti na prístupe k predmetnej informácii prostredníctvom takéhoto zahrnutia.

610 Názor generálneho advokáta vo veci C-131/12.

611 Vec C-131/12 Google Spain SL, Google Inc. proti Agencia Española de Protección de Datos, bod 53. Vzhľadom na cieľ smernice o ochrane osobných údajov, ktorým je zaručiť účinnú a úplnú ochranu základných práv a slobôd fyzických osôb, a najmä ich práva na súkromie v súvislosti so spracovaním osobných údajov, nemožno posledný uvedený výraz vykladať reštriktívne.

znamená, že tento rozsudok sa bude aplikovať aj na rôzne on-line služby poskytujúce vyhľadávacie funkcie vo veľkom rozsahu.

Územná pôsobnosť

V súvislosti s územnou pôsobnosťou rozsudku by sme radi poukázali na skutočnosť, že Súdny dvor sa v rozsudku vôbec nevyjadril k prejudiciálnym otázkam, ktoré sa týkali aplikácie právnych predpisov EÚ o ochrane údajov týkajúcich sa spracovania údajov prevádzkovateľom, ktorý je zriadený mimo EÚ na základe čl. 4 ods. 1 písm. c) smernice o ochrane osobných údajov.[612] Na jednej strane Súdny dvor priznal právo, aby boli výsledky vyhľadávača za určitých podmienok vymazané, no na druhej strane, neurčil žiadny územný rozsah, kedy možno toto právo uplatniť, a taktiež sa nevyjadril k prípadnému vplyvu takéhoto rozhodnutia na internet, čo v praxi môže znamenať, že toto právo môže uplatniť jednotlivec z celého sveta.[613] Preto je dôležité nie len potvrdiť, kedy sú práva na ochranu osobných údajov uplatniteľné na internete, ale taktiež určiť, kedy toto právo nemožno uplatniť.

Uplatnenie práv priznané Súdnym dvorom

Jedným z nedostatkov rozsudku je skutočnosť, že Súdny dvor nie veľmi jasne stanovil podmienky, za ktorých možno uplatniť právo na vymazanie výsledkov vyhľadávača. Všetko nasvedčuje tomu, že hranica, kedy toto právo možno využiť, je príliš nízka, čo znamená, že sa toto právo môže uplatniť v mnohých situáciách, ktoré súvisia s výsledkami vyhľadávania na internete prostredníctvom vyhľadávačov.

Slovenská právna úprava

V súčasnosti je problematika ochrany osobných údajov v slovenskom právnom poriadku upravená v zákone č. 122/2013 Z. z., o ochrane osobných údajov a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej aj ako „zákon"), a plne implementuje smernicu o ochrane osobných údajov. Za účelom posúdenia právnych možností potrebných na ochranu práva údajového subjektu tak, ako tomu bolo v rozsudku Súdneho dvora prostredníctvom všeobecne záväzných právnych predpisov Slovenskej republiky, sme vytvorili obdobnú situáciu v prostredí slovenského právneho poriadku. V prípade, že by údajový subjekt [614] (ďalej aj ako „dotknutá osoba") žiadal poskytnutie ochrany jeho osobných údajov, tak ako pán González vo veci Google Spain, museli by sme rozanalyzovať a následne aplikovať zákon o ochrane osobných údajov na situáciu, v ktorom by vystupoval slovenský internetový prehliadač.[615]

612 Tamtiež, bod 61.

613 Na tomto mieste treba poznamenať, že Súdny dvor v jednom z prípadov, ktorý sa týkal ochrany osobných údajov, vec C-101/01 Bodil Lindquist [2003] ECR I-12971, uviedol, že smernicu o ochrane osobných údajov nemožno uplatniť na celý internet.

614 Podľa § 4 ods. 2 písm. a) zákona je údajový subjekt nazvaný dotknutá osoba, tj. „*každá fyzická osoba, ktorej sa osobné údaje týkajú*".

615 Na účely našej analýzy sme si stanovili prípad, kedy by údajový subjekt bol prostredníctvom slovenského internetového vyhľadávača zobrazovaný vo forme odkazov na články, ktoré by mali obdobný obsah, ako tomu bolo vo veci C-131/12 Google Spain SL.

V prvom slede otázok je dôležité skúmanie právneho postavenia slovenského internetového vyhľadávača ako kontrolóra[616] (ďalej aj ako „prevádzkovateľ"), teda, či by slovenský internetový vyhľadávač bol považovaný za prevádzkovateľa podľa § 4 ods. 2 písm. b) zákona. Na uvedené posúdenie musíme rozanalyzovať činnosť tvorenia odkazov dotknutej osoby prostredníctvom, ktorých by sme sa dostali k internetovým stránkam s obsahom obdobným ako v prípade Google Spain. V zmysle § 4 ods. 3 písm. a) zákona sa za spracovanie osobných údajov považuje *„najmä ich získavanie, zhromažďovanie, šírenie, zaznamenávanie, usporadúvanie, prepracúvanie alebo zmena, vyhľadávanie, prehliadanie, preskupovanie, kombinovanie, premiestňovanie, využívanie, uchovávanie, blokovanie, likvidácia, ich cezhraničný prenos, poskytovanie, sprístupňovanie alebo zverejňovanie…"*. Následne na to v tom istom ustanovení je vysvetlenie niektorých operácií vykonávaných v rámci obsahu spracovania osobných údajov, medzi ktorými sú vysvetlené aj pojmy ako sprístupňovanie (*„oznámenie osobných údajov alebo umožnenie prístupu k ním príjemcovi, ktorý ich ďalej nespracúva"*) a zverejnenie osobných údajov (*„publikovanie, uverejnenie alebo vystavenie osobných údajov na verejnosti prostredníctvom masovokomunikačných prostriedkov, verejne prístupných počítačových sieti…"*). Na základe uvedeného ustanovenia § 4 zákona musíme jednoznačne skonštatovať, že slovenský internetový vyhľadávač by bol považovaný za prevádzkovateľa, nakoľko poskytnutie možnosti nájsť odkazy na webové stránky, v ktorých sú spracované osobné údaje dotknutej osoby, je v zmysle § 4 ods. 3 písm. a) bod 2 a 3 sprístupňovaním a zverejňovaním osobných údajov.

Náročnejšie by bolo posúdenie, či slovenský internetový vyhľadávač má zákonný dôvod byť prevádzkovateľom osobných údajov, tzn. či by mohol vo svojom registri mať meno dotknutej osoby a spracovávať, ukladať a následne sprístupňovať prostredníctvom internetového vyhľadávača zoznam informácií (v našom prípade by to boli novinové články), na ktorých spracovanie nedostal súhlas dotknutej osoby. Vynára sa v tomto smere obdobná otázka, či môže prevádzkovateľ slovenského internetového vyhľadávača na základe zákona o ochrane osobných údajov spracovať údaje, ktoré už spracoval iný prevádzkovateľ (v našom prípade vydavateľ novín), a na základe zákonného oprávnenia ich zverejnil. Priamu odpoveď na položenú otázku ponúka § 10 ods. 3 písm. e) zákona. *„Prevádzkovateľ nepotrebuje súhlas dotknutej osoby, ak spracúva už zverejnené osobné údaje v súlade so zákonom a náležite ich označil ako zverejnené. Spracovať bez súhlasu dotknutej soby však nemožno všetky údaje, ale iba tie, ktoré boli zverejnené zákonne. Pozor, nie každé spracovanie zákonne zverejnených osobných údajov bude možné bez súhlasu dotknutej osoby, ale iba také, ktoré nebude zasahovať do práva na ochranu jej osobnosti a súkromia; zverejnenie osobných úda-*

[616] Podľa § 4 ods. 2 písm. b) zákona je kontrolór nazvaný prevádzkovateľ, tj. *„každý, kto sám alebo spoločne s inými vymedzí účel spracovania osobných údajov, určí podmienky ich spracovania a spracúva osobné údaje vo vlastnom mene; ak účel, prípadne aj podmienky spracúvania osobných údajov ustanovuje zákon, priamo vykonateľný právne záväzný akt Európskej únie alebo medzinárodná zmluva, ktorou je Slovenská republika viazaná, prevádzkovateľom je ten, kto je na plnenie účelu spracúvania za prevádzkovateľa ustanovený alebo kto spĺňa zákonom, priamo vykonateľným právne záväzným aktom Európskej únie alebo medzinárodnou zmluvou, ktorou je Slovenská republika viazaná, ustanovené podmienky"*.

jov nesmie byť v rozpore s oprávnenými záujmami dotknutej osoby."[617] Uvedené obmedzenie zverejňovanie už zákonne zverejnených osobných údajov dotknutej osoby vychádza z ustanovenia § 5 ods. 1 zákona, nakoľko *„osobné údaje možno spracovať len spôsobom ustanoveným týmto zákonom a v jeho medziach tak, aby nedošlo k porušeniu základných práv a slobôd dotknutých osôb, najmä k porušeniu ich práva na zachovanie ľudskej dôstojnosti alebo k iným neoprávneným zásahom do práva na ochranu súkromia"*. V našom prípade by bolo nutné v kontexte už uvedeného posudzovať aj účel zverejnenia osobných údajov dotknutej osoby. Ak prevádzkovateľ je povinný podľa ustanovenia § 6 ods. 2 písm. a) zákona pred začatím spracovania vymedziť účel spracovania, podľa § 6 ods. 2 písm. d) zabezpečiť, aby sa spracúvali len tie osobné údaje, ktoré zodpovedajú účelu spracovania a sú nevyhnutné dosiahnutie tohto účelu, a môže podľa § 6 ods. 2 písm. f) spracúvať len správne, úplné a aktualizované osobné údaje, je nevyhnutné tieto zásady spracovania údajov podrobiť každému spracovaniu už aj zverejnených osobných údajov. V prípade internetového vyhľadávača by to znamenalo aj vyhodnocovanie obsahu spracovaných, či skôr sekundárne zverejnených osobných údajov podľa požiadaviek zákona. Takáto požiadavka na internetové vyhľadávače nie je s ohľadom na veľké množstvo spracovaných osobných údajov reálna. Sme presvedčení, že vyššie uvedené kritéria by v prípade obdobnom k prípadu Google Spain neboli splnené a dotknutá osoba dožadujúca sa vymazania informácií týkajúcej sa jej majetkových pomerov, ktoré by v čase žiadosti o ich vymazanie neboli aktuálne, mala hmotnoprávne predpoklady ako aj zákonné prostriedky zabrániť prostredníctvom vyhľadávača šíreniu neúplných informácií. Právo byť zabudnutý alebo právo na vymazanie je súčasťou nášho právneho poriadku, nakoľko ustanovenie § 6 ods. 2 písm. f) umožňuje dotknutej osobe prostredníctvom písomnej žiadosti,[618] kde *„nesprávne a neúplné osobné údaje je prevádzkovateľ povinný blokovať a bez zbytočného odkladu opraviť alebo doplniť; nesprávne a neúplné osobné údaje, ktoré nemožno opraviť alebo doplniť tak, aby boli správne a úplné, prevádzkovateľ zreteľne označí a bez zbytočného odkladu zlikviduje"*. Priamo v ustanovení § 28 ods. 4 zákona je sformulované právo dotknutej osoby u prevádzkovateľa kedykoľvek namietať voči spracovaniu údajov v zákone stanovených prípadoch ustanovenia § 10 ods. 3 písm. a), e), f) alebo g), kde pod písmenom e) je formulované už vyššie spomínané zverejnenie zákonne zverejnených osobných údajov. Dotknutá osoba vo svojej námietke musí výslovne uviesť oprávnené dôvody alebo musí predložiť dôkazy o neoprávnenom zasahovaní do jej práva v právom chránených záujmov, ktoré sú alebo môžu byť spracovaním osobných údajov poškodené.

Slovenský právny poriadok ponúka prostriedky na realizáciu práva byť zabudnutý aj v priestore internetových vyhľadávačov, ale zatiaľ a podľa nášho názoru úplne správne každé konanie musí prejsť vyhodnocovaním jednotlivých skutočností konkrétneho prípadu. Pri tomto hodnotení sme však obmedzení územnou pôsobnosťou zákona, ktorá nedokáže reflektovať potreby celoeurópskeho priestoru šírenia osobných informácií predovšetkým v on-line prostredí.

617 MACOVÁ, Marcela, VRABKO, Marian. *Zákon o ochrane osobných údajov Komentár*. Bratislava: Eurokodex, 2013, s. 65.

618 Na základe ustanovenia § 28 ods. 1 písm. e) zákona *„dotknutá osoba má právo na základe písomnej žiadosti od prevádzkovateľa vyžadovať opravu alebo likvidáciu svojich nesprávnych, neúplných alebo neaktuálnych osobných údajov, ktoré sú predmetom spracovania"*.

Záver

Skutočnosti uvedené v tomto príspevku nám implikujú niekoľko nasledovných záverov. Právo byť zabudnutý aj keď nie je dostatočne upravené v normotvorných aktoch Európskej únie, prostredníctvom rozsudku Súdneho dvora sa za splnenia určitých podmienok (napr. v záujme ochrany osobnosti jednotlivca prevažujúcom nad záujmami verejnosti byť informovaný a hospodárskymi záujmami poskytovateľov internetových vyhľadávačov) de facto stáva právny inštitútom slúžiacim fyzickým osobám mať väčšiu kontrolu nad osobnými údajmi nachádzajúcich sa v on-line prostredí. Napriek tomu každá fyzická osoba si musí byť vedomá hrozieb, ktoré prináša poskytnutie osobných údajov v on-line prostredí. Regulácia práv a povinností subjektov právnych vzťahov, v ktorých možno uplatňovať právo byť zabudnutý, je obmedzená technickými možnosťami internetu, čo však nepopiera dôležitosť existencie tohto práva. Právo byť zabudnutý je súčasťou právneho poriadku Slovenskej republiky, ale jeho uplatnenie je limitované územnou pôsobnosťou právnych predpisov Slovenskej republiky.

Prehľad použitých zdrojov

Aktuálne znenie zákona č. 122/2013 Z. z., o ochrane osobných údajov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

AMBROSE, LETA, Meg a AUSLOOS, Jef. The Right to Be Forgotten Across the Pond. [online]. *Journal of Information Policy*. 3, 1–2, 2013 [cit. 25. januára 2014] Dostupné na http://jip.vmhost.psu.edu/ojs/index.php/jip/article/view/119.

MACOVÁ, Marcela, VRABKO, Marian. *Zákon o ochrane osobných údajov: Komentár*. Bratislava: Eurokodex, 2013.

Rozhodnutie Súdneho dvora EÚ vo veci C-101/01 Bodil Lindquist zo dňa 6. novembra 2003.

Rozhodnutie Súdneho dvora EÚ vo veci C-131/12 Google Spain SL, Google Inc. proti Agencia Española de Protección de Datos, Mariovi Costejovi Gonzálezovi zo dňa 13. mája 2014.

Smernica Európskeho parlamentu a Rady 95/46EHS, o ochrane fyzických osôb pri spracovaní osobných údajov a voľnom pohybe týchto údajov.

Kulturní identita jako argument pro spolupráci v EU

Cultural identity as an argument of the EU cooperation

Mgr. Markéta Klusoňová

Právnická fakulta Masarykovy univerzity v Brně

Klíčová slova: kultura, identita, EU

Resumé: Pro zdůvodnění existence mezinárodní spolupráce na bázi Evropské unie je často uplatňován argument společné evropské kulturní identity. Tato je budována především pomocí stanovení kulturních politik jednotlivých členských států samotné EU. Vychází z idey společného kulturního základu na většině evropského území, které může být ideovou bází, na které lze vystavět spolupráci v oblasti ekonomiky, práva i politiky. Cílem tohoto příspěvku je shrnout, zda je tato idea skutečná i v právních aktech EU.

Key words: culture, identity, EU

Resume: The European cultural identity is often used as an argument to justify the existence of international cooperation it the European Union. This argumentation strongly influences the cultural policies of the Member States and of the EU itself. It is based on the idea of a common cultural basis of Europe. Because of it, it may be used as an ideological base of Europeanization. The aim of this paper is to summarize whether this idea is real (even in the EU legal acts).

Úvod

Pro zdůvodnění existence mezinárodní spolupráce na bázi Evropské unie je často uplatňován argument společné evropské kulturní identity. Tato je budována především pomocí stanovení kulturních politik jednotlivých členských států samotné EU. Vychází z idey společného kulturního základu na většině evropského území, které může být ideovou bází, na které lze vystavět spolupráci v oblasti ekonomiky, práva i politiky. Cílem tohoto příspěvku je shrnout, zda je tato idea skutečná i v právních aktech EU.

Kulturní identita?

Na počátku 21. století začala Evropská unie zdůrazňovat kulturní identitu jakožto stavební kámen evropské komunity, který může sloužit dokonce i jako argument legitimity celé EU. Společné kulturní identitě jako základu existence a trvání evropského společenství bylo věnováno množství literatury, a to včetně faktorů ji ovlivňujících. Ne nepochopitelně přitom bylo toto pojetí často dáváno do kontrastu k takovému chápání EU, podle kterého se v jádru unie nachází právě propojení na politické a obchodní úrovni. Od počátků evropské integrace tento druhý přístup převládal, nicméně postupem času se chápání celé této problematiky začalo komplikovat. Dnes se evropská

identita stává důležitou veličinou, kterou můžeme vidět jako přestupní úroveň na cestě směrem ke globální, kosmopolitní verzi identity.[619] Pochopitelně i takové chápání má ale svoje kritiky.

Navzdory úrovni výše zmíněné obchodní, finanční a politické integraci členských států unie nebyla integraci či koexistenci jednotlivých identit dlouho věnována náležitá pozornost, a tak lze dnes dokonce mluvit o tzv. krizi identity. Není proto divu, že ona ideální evropská identita je stále v nedohlednu a na integraci lze nahlížet i jako na proces určený pouze elitám. Empirické zkoumání kulturního rozměru evropské identity je zatím většinou pouhou vizí, což např. Sassatelli v teoretické rovině vysvětluje tím, že v minulosti byl výzkum evropské integrace a identity zaměřen převážně na oblast ekonomiky a bezpečnosti,[620] byť je zjevné, že tento přístup se postupem času a integrace přežil a nyní je omezený a omezující. V současnosti lze tvrdit, že centrální otázkou Evropských studií se stává koncept evropské kulturní identity v celé šíři procesu evropeizace, tedy včetně kulturní roviny evropské identity.

Kulturní identita jako současný argument

Evropeizace může být vnímána jako druh ideologie, jelikož splňuje požadavky definice ideologie jako takové. Materiální část ideologie ztělesněná aparátem, soubor idejí i spontánní část tu jsou bezesporu přítomny, jelikož je tu samotná organizace EU, přesvědčení nejen občanů EU o nutnosti unijních sociálních institucí a samozřejmě i idea společné evropské identity.[621] Už Patočka právě tuto ideovou část ideologie zdůrazňoval jako zcela neopominutelnou, nutnou pro fungování jakékoliv ideologie. Bez ní se totiž každá ideologie musí zhroutit v krizi.[622]

V současnosti ekonomická krize způsobila, že se celý koncept evropeizace jeví diskutabilní, a to i vzhledem k nestabilitě všech původních i „nově objevených" částí evropské integrace. Jedním z možných důvodů je právě nedostatek idey za evropskou ideologií. Koneckonců, Patočka takovou krizi evropanství předvídal již před samotným vznikem EU. Tvrdil, že evropská kultura může být založena pouze na skutečné a hluboké znalosti evropské kultury a že pouze tehdy můžeme vůbec uvažovat o evropské identitě.[623] V návaznosti na to je občas i dnes zdůrazňováno, že skrz vědomé společné posilování evropské kulturní identity vede cesta z krize.[624] I přesto mnohé evropské státy trvají na starých národních a národnostních narativech, které logicky možnost evropské kulturní identity jako hlavního argumentu pro širší chápání „evropského projektu" limitují.[625]

619 BAUMAN, Zygmunt. *Europe: an unfinished adventure.* Malden, MA: Polity, 2004. 152 s.

620 SASSATELLI, Monica. European cultural space in the European cities of culture: Europeanization and cultural policy. *European Societies*, 2008, roč. 10, č. 2, s. 225–245.

621 ŽIŽEK, Slavoj (ed.). *Mapping ideology.* New York: Verso, 1994. s. 1–33.

622 PATOČKA, Jan, VOJTĚCH Daniel, CHVATÍK, Ivan. *Umění a čas.* 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2004, 543 s.

623 PATOČKA, Jan. *Evropa a doba poevropská.* Praha: Lidové noviny, 1992. 115 s.

624 SASSATELLI, Monica. European cultural space in the European cities of culture: Europeanization and cultural policy. *European Societies*, 2008, roč. 10, č. 2, s. 225–245.

625 SASSATELLI, Monica. European Identity between Flows and Places Insights from Emerging European Landscape Policies. *Sociology*, 2010, roč. 44, č. 1, s. 67–83.

Ideálním prostředkem pro budování evropské kulturní identity je přirozeně umění a kultura. Ty totiž definují „velké příběhy" tvarující sociální realitu i v postmoderní éře.[626] A jsou také přirozenými nástroji ideologie. Pro širší pojetí evropského projektu jsou zároveň základem i nástrojem evropské kulturní identity, která zahrnuje společnou evropskou historii bez omezení a kompromisů národních narativů. Společná identita syntetizuje odlišné národní zkušenosti v politice, obchodu i financích zdůrazněním právě společného základu na úkor dílčích odlišností.

V tomto kontextu musí být každý jednotlivý příběh interpretován jako součást jednotného evropského diskurzu. To samozřejmě vyžaduje větší množství času, administrativy i financí. A to zase vyžaduje systém. Logicky proto musí být „osvícená" podpora společné kulturní identity postavena na „přízemních" otázkách kulturní politiky.

Pěstování společné kulturní identity – Creative Europe?

Navzdory tomu, že důležitost podpory společné evropské kulturní identity byla a je opakovaně zdůrazňována, nic jako jednotná závazná společná kulturní politika všech členů EU neexistuje. Jednotlivé státní kulturní politiky nejsou harmonizovány ani výrazněji ovlivňovány evropskou kulturní politikou coby doplňkovým nástrojem.

Nejnověji se z programu Creative Europe dozvídáme, že EU má za úkol přispívat k rozkvětu kultur členských států, podporovat kulturní rozmanitost a mezikulturní dialog i jako zásadní prvek mezinárodních vztahů Unie. V souladu s úmluvou UNESCO z roku 2005, jíž je Unie smluvní stranou, se sice zdůrazňuje, že kulturní činnosti, statky a služby mají jak hospodářskou, tak i kulturní povahu, neboť jsou nositeli identit, hodnot a významů, a že se s nimi tudíž nesmí zacházet, jako by měly pouze obchodní hodnotu.[627] Ale na druhou stranu je zřetelná ekonomická rétorika celého programu.[628] Částečně nesrozumitelně potom vyznívá strategie Komise usilující o „vytvoření inteligentní a udržitelné ekonomiky podporující začlenění a vykazující vysokou úroveň zaměstnanosti, produktivity a sociální soudržnosti."[629]

Zde tedy v žádném případě nelze mluvit o cíleném posilování evropské kulturní identity. Na druhou stranu si je třeba uvědomit, že rétorika programu odráží současný vývoj chápání kulturních a kreativních průmyslů a z nedostatku explicitního vyjádření konkrétního cíle ještě nutně nevyplývá, že v praxi nebude naplňován.

626 BELFIORE, Eleonora, BENNETT, Oliver. *The social impact of the arts: an intellectual history.* New York: Palgrave Macmillan, 2008. s. 158.

627 Nařízení Evropského parlamentu a RAdy (EU) č. 1295/2013 ze dne 11. prosince 2013, kterým se zavádí program Kreativní Evropa (2014–2020) a zrušují rozhodnutí č. 1718/2006/ES, č. 1855/2006/ES a č. 1041/2009/E. Úř. věst. L 347, 20. prosince 2013, s. 221 a násl.

628 BRUELL, Cornelia. *Creative Europe 2014–2020 A new programme – a new cultural policy as well?* Stuttgart a Berlin: Institut für Auslandsbeziehungen e. V. (ifa, Institute for Foreign Cultural Relations), 2013. 60 s.

629 Nařízení Evropského parlamentu a RAdy (EU) č. 1295/2013 ze dne 11. prosince 2013, kterým se zavádí program Kreativní Evropa (2014–2020) a zrušují rozhodnutí č. 1718/2006/ES, č. 1855/2006/ES a č. 1041/2009/E. Úř. věst. L 347, 20. prosince 2013, s. 221 a násl.

Závěr

Vzhledem ke všemu výše uvedenému je zřejmé, že společná kulturní politika coby základ budování evropské kulturní identity musí být nastavena co nejjasněji a nejtransparentněji. Jen taková totiž může vést k vytvoření a trvání silného evropského narativu. Pokud chceme naleznout argument pro silnější podporu společné evropské kulturní identity (a zprostředkovaně tedy i evropského umění a kultury), musí tomu odpovídat i evropská kulturní politika, což není případ té současné, jak se momentálně jeví na základě interpretace textu programu. Je však otázkou, jak bude působit v praxi, je totiž možné, že důraz na budování kulturní identity bude přítomen na pozadí rozhodování o přidělení finančních prostředků podle jednotlivých výzev.

Přehled použitých vzorů

BAUMAN, Zygmunt. *Europe: an unfinished adventure.* Malden, MA: Polity, 2004, 152 s.

BELFIORE, Eleonora, BENNETT, Oliver. *The social impact of the arts: an intellectual history.* New York: Palgrave Macmillan, 2008, 240 s.

BRUELL, Cornelia. *Creative Europe 2014–2020 A new programme – a new cultural policy as well?* Stuttgart a Berlin: Institut für Auslandsbeziehungen e. V. (ifa, Institute for Foreign Cultural Relations), 2013, 60 s.

Nařízení Evropského parlamentu a RAdy (EU) č. 1295/2013 ze dne 11. prosince 2013, kterým se zavádí program Kreativní Evropa (2014–2020) a zrušují rozhodnutí č. 1718/2006/ES, č. 1855/2006/ES a č. 1041/2009/E. Úř. věst. L 347, 20. prosince 2013, s. 221 a násl.

PATOČKA, Jan, VOJTĚCH Daniel, CHVATÍK, Ivan. *Umění a čas.* 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2004, 543 s.

PATOČKA, Jan. *Evropa a doba poevropská.* Praha: Lidové noviny, 1992, 115 s.

SASSATELLI, Monica. European cultural space in the European cities of culture: Europeanization and cultural policy. *European Societies*, 2008, roč. 10, č. 2, s. 225–245.

SASSATELLI, Monica. European Identity between Flows and Places Insights from Emerging European Landscape Policies. *Sociology*, 2010, roč. 44, č. 1, s. 67–83.

ŽIŽEK, Slavoj (ed.). *Mapping ideology.* New York: Verso, 1994. 341 s.

Information About the Publication in English

Autonomy of an Individual

Conference Proceeding Collection

EVENT: International Conference "The Limits of Law"

DATE: 19/9/2014–21/9/2014

LOCATION: Hrubá Voda, Hlubočky, the Czech Republic

ORGANIZER: Faculty of Law, Palacky University in Olomouc, Czech Republic

SUMMARY: This publication represents the research papers presented on the International Multidisciplinary Conference "Autonomy of an Individual". The result was that autonomous individual is not presented only in civil law but also in public law disciplines. A lot of interesting legal problems and their solutions emerged from the contributions and following discussions. All of them you can find in this publication. If we can name some of them it would be highly topical issue of civil disability in the new Civil Code and specifically its procedural aspects. An attention was also paid to marital property rights, inheritance law and contract law. Largely discussed were also topics such as self-defense and extreme emergency from both – the prospective of criminal as well as administrative law. Furthermore, publication corroborates that an individual also has the freedom in financial law. Finally, research papers dedicated to private autonomy in constitutional, European and international law were presented.

Each Paper includes the summary and key words in English.

Each paper was peer reviewed by the autonomous reviewer.